Guy de Maupassant

NUVELE ȘI SCHIȚE

Lyceum

Coperta: GH. MARINESCU

Lyceum

Guy de Maupassant

NUVELE şi SCHIŢE

Traducere de
LUCIA DEMETRIUS

Antologie şi prefaţă de
LUMINIŢA PAŞTINĂ-CIUCHINDEL

Editura Albatros. 1972

PREFAȚĂ

Motto: „Am intrat în literatură ca un meteor, ieşirea mea va fi asemenea trăsnetului."

Guy de Maupassant

„...Spre orizont, coborîndu-se, cerul se făcea una cu oceanul. În urmă..., faleza înaltă şi dreaptă îşi arunca la picioare umbra uriaşă; povîrnişuri cu iarbă, pline de soare, o despicau ici şi colo. Pînze cafenii ieşeau din barajul alb de la Fécamp şi, departe..., o stîncă de o formă ciudată, rotunjită şi găurită dintr-o parte în cealaltă, aducea oarecum cu un elefant enorm ce-şi muia trompa în valuri. Era poarta cea mică de la Etreta..." [1] *Laitmotiv al întregii sale opere, peisajul maritim al Normandiei din ţinutul Caux, între Fécamp şi Etretat, reconstituie nostalgic decorul romantic al tărîmului unde Guy de Maupassant a văzut lumina zilei. Controverse asupra locului de naştere a scriitorului se poartă şi astăzi în istoriografia literară franceză. Fie că este vorba de Fécamp, fie de castelul de la Miromesnil, unde actele oficiale înregistrează naşterea lui Guy la 5 august 1850, fapt este că numai cîţiva kilometri despart localităţile mai sus amintite şi trebuie să ne alăturăm scriitorului care, şi mai puţin interesat de a lămuri ipotezele noastre, îşi făcea un titlu de onoare din apartenenţa la normanzi.*

Înfrăţit cu stînca şi cu marea, singura dragoste căreia i-a rămas fidel toată viaţa, poate pentru că numai ea l-a

[1] Guy de Maupassant, *O viață*, Editura pentru literatură, Bucureşti, 1961, p. 37.

însoţit, l-a ocrotit şi l-a inspirat în ceasuri de restrişte. Maupassant a fost unul din copiii privilegiaţi de o educaţie liberă, vegheată de o mamă care se alătura expansiunilor fiului, riscînd cele mai mari primejdii la venirea mareei, pentru a escalada împreună cu el stîncile ameninţătoare ce danteleazǎ ţărmul de nord al Franţei. Descendentă a unei familii pur normande, Laure Le Poittevin i-a transmis fiului ei înclinaţia spre poezie, cultul pentru literatură şi folclorul normand, din care chiar ea cunoştea o mulţime de legende pline de pitoresc local şi mister. Aici se află în parte şi explicaţia atracţiei nuvelistului către un anume fantastic, asupra căruia vom reveni mai tîrziu. Natură romantică, exaltată temperamental, sentimentală neîmplinită, în urma căsătoriei cu un bărbat interesat şi viciat, Laure va trăi întru-cîtva drama Emmei Bovary (imposibil ca Flaubert să nu fi modelat eroina, gîndindu-se la nefericirea mult îndrăgitei sale prietene din copilărie !). Explicabilă este şi dragostea nemărginită a lui Guy pentru mama sa, alături de care şi-a petrecut cea mai mare parte a copilăriei şi adolescenţei, în absenţa unui tată răpit de o viaţă mondenă de la obligaţiile sale de soţ şi părinte. Gustave de Maupassant, vlăstar al unei familii lorene, investită în secolul al XVIII-lea, în vremea lui Francisc al III-lea, cu titlul nobiliar, nu va dezminţi cu nimic prin conduita sa dezordonată simptomatica degenerare a aristocraţiei dedată goanei după plăcerile uşoare ale vieţii.

Oricît de îngustă ar părea explicaţia mult discutatului scepticism al lui Maupassant şi prin prisma deziluziilor din adolescenţă şi tinereţe, nu este de ignorat că revelaţia bazei şubrede a familiei burgheze, întemeiate pe interes şi compromis, şi-a pus pecetea pe viaţa şi creaţia lui Maupassant.

Misiunea pe care şi-o asumase Flaubert — de a fi maestrul de spirit al fiului prietenei sale din copilărie — venea ca o compensaţie a lipsei de îndrumare paternă. Rolul de părinte spiritual al lui Flaubert nu s-a limitat la orientarea literară a viitorului scriitor, ci s-a extins şi

asupra conturării personalităţii sale artistice, Maupassant fiind permanent vegheat şi ocrotit de maestrul său, fie în casa acestuia, fie prin bogata corespondenţă pe care au purtat-o amîndoi.

La aspectul dureros al căminului lipsit de armonie şi căldură se adaugă respingătoarea atmosferă a liceului ecleziastic. Natura rebelă a adolescentului va conserva intacte dispreţul, revolta, neconformismul la educaţia scolastică şi mistică din colegiu, pe care le reflectă în multe din schiţele, nuvelele şi romanele de evidentă factură anticlericală.

Poate din aceeaşi nepliere în faţa principiilor unei autorităţi dogmatice şi inumane, bazată pe falsitate şi interes material, Maupassant întrerupe la capătul a doi ani studiile de drept.

Eliberat de constrîngerile sociale, spiritul găseşte compensaţia în călătorie şi creaţie. „Călătoria este un fel de poartă prin care ieşi din realitate pentru a pătrunde într-o realitate neexplorată care pare un vis“ (Sub soare). Îndrăgostit de canotaj, Maupassant parcurge Sena cu iahtul său „Bel-Ami“, laborator de creaţie şi tovarăş pe drumurile solitare ale fluviului.

Dar cel mai drag i-a fost scriitorului să hoinărească pe întinsurile Normandiei natale. Povestirile de vînătoare care răsfrîng tardiv ecourile acestei perioade de tinereţe (Dragoste, Lupul, Becaţa *etc.*), prilej de evocare a influenţei lui Turgheniev asupra nuvelistului francez, relevă un Maupassant pătruns de natură, dornic să-i descopere misterul ascuns în ciudata comuniune panteistă dintre regnuri.

În drumurile acestea, lui Maupassant i se revelă depozitarul tradiţiilor normande, ţăranul, a cărui psihologie nesondată pînă atunci oferă scriitorului material inedit pentru o serie de nuvele şi schiţe. Pînă la Maupassant, Balzac realizase un roman integrat Comediei Umane, Ţăranii, mai puţin reuşit, deoarece romancierul îngroaşă voit tarele ţăranului : zgîrcenia, şiretenia, egoismul. Privit ca o brută căzută pradă instinctelor primare, ţăranul lui

Zola (Pămîntul) nu e capabil decît de un sentiment: posesiunea pămîntului care anihilează orice altă valență afectivă. Romanul cîmpenesc idilic, pastoral și pictural prin excelență, îl oferă George Sand și Alphonse Daudet. Dar nici unul din romancierii francezi care s-au lăsat pasionați de lumea satului nu a izbutit ceea ce Maupassant creează în „crochiurile" sale normande, cu lirism și obiectivitate.

Contopit cu natura nu totdeauna primitoare a Normandiei, țăranul acestor ținuturi este aidoma ei, colțuros, grav, puțin darnic cu bruma lui de avere. Moartea unui bătrîn este așteptată ca o ușurare pentru familia care scapă astfel de întreținerea unui parazit (Bătrînul, Dracul). Un bolnav, redus la neputința de a contribui alături de membrii familiei, la menținerea avutului, trebuie să-și găsească într-un fel utilitatea, chiar dacă menirea lui este de a... cloci ouă! (Toine). Umorul aparent al nuvelei, ca și acela din Butoiașul, ascunde în fond compasiunea pentru nenorociții căzuți pradă rapacității unor arivișți din preajma lor, care îi degradează fie pentru a-i egaliza, sub raport utilitar, animalelor din gospodărie, fie pentru a le grăbi sfîrșitul în scopul însușirii bunului lor.

Tipologic, țăranul normand văzut de Maupassant este universal valabil și s-ar cădea într-o gravă eroare dacă l-am considera un personaj linear, purtător al unei singure trăsături specifice impusă de apartenența la o anume regiune a Franței. În căutarea unui prototip al țăranului lui Maupassant, este posibilă alegerea lui Moș Amable, erou contradictoriu prin complexitatea sa psihologică, omenos și avar, atașat în egală măsură de pămîntul lui și de fiul pe care-l pierde. Instinctul avutului agonisit din greu dezvoltă la bătrîn o facultate dominantă: calculul pe fiece îmbucătură, care nu trebuie să fie irosită: „La fiecare lingură de supă care îi cădea în stomac, la fiecare îmbucătură de pîine sau de carne pe care o sfărma în gingii, la fiecare pahar de cidru sau de vin care-i luneca pe gîtlej, i se părea că ia înapoi ceva din bunul lui, că ia ceva înapoi din banii pe care îi înghițeau acum toți gămanii ăștia, că, în sfîrșit, salvează o bucățică din bunul lui". Moș Amable nu respinge pe copilul din flori al fiului său pentru că este un bastard (și Maupassant subliniază lipsa de prejudecăți a țăranului), ci pentru investițiile ce trebuie făcute într-un nou membru al familiei, „pentru toate supele pe care avea să le înghită copilul înainte de a putea fi folositor gospodăriei".

Moartea prematură a fiului adîncește drama bătrînului. Toate sentimentele pe care închistarea într-un egoism feroce le amenințase cu atrofierea, vibrează într-un moment de sfîșietoare durere a tatălui care își pierde feciorul în floarea vîrstei. Moș Amable devine o prezență mută, „o privire fixă", încremenită asupra celor care pîngăreau memoria fiului său. Explicabilă prin prisma imposibilității supraviețuirii tatălui la moartea fiului, situație care îl condamnă la singurătate, sinuciderea bătrînului apare motivată logic. O justiție implacabilă răzbună cutezanța aceluia care îi ia locul. Dincolo de moarte, moș Amable sfidează pe nora sa și pe soțul acesteia cu un rictus de satisfacție: „...scosese limba în chip groaznic și era cumplit de schimonosit".

Se comite o gravă greșeală, dacă se consideră naturalistă reflectarea psihologiei țăranului așa cum îl înfățișează Maupassant. Deși înțelegerea naratorului nu ajunge la izolarea obiectivă a unor cauze social-istorice care să explice un anume profil moral al normandului — avariția, asperitatea, încăpățînarea lui — personajul aparține țărănimii sărace sau mijlocii care nu recurge la exploatarea muncii altora pentru agonisirea unui avut, oricum insuficient spre a-l ridica pe posesorul său în categoria celor înstăriți.

În memoria poporului normand persista războiul de tristă amintire de la 1870. Scriitorului nu-i va fi fost dat să cunoască obscurele fapte de vitejie ale rezistentului anonim doar în urma peregrinărilor pe meleagurile normande. În 1870, pe cînd avea doar 20 de ani, Maupassant este înrolat. „Antrenat cu drumurile lungi, trăgător dibaci, puternic ca un Hercule, neștiind ce-i teama, putea

să fie un excelent soldat. Şi cum îi observase pe pescari şi pe ţărani, împărţind cu ei muncile şi traiul lor, îi observă şi pe soldaţi." [1]

Maupassant îi scrie mamei sale de pe front, căreia nu-i ascunde criza morală ce o traversează ca patriot care-şi vede ţara învinsă într-un război început sub lozinca unei Franţe atotbiruitoare. Însuşi ţinutul natal, Caux, în care se afla domeniul mult îndrăgit de la Etretat, este sub ocupaţie. Şi scriitorul îşi întoarce privirea de la ruşinoasa derută a armatei franceze pentru a găsi în războiul tainic al partizanilor normanzi sursa de biruinţă morală a patriotului revoltat de opresiunea prusacă pe care trebuie să o îndure dintr-un capriciu al celor ce făcuseră să izbucnească flagelul.

Protestul îmbracă diferite forme. Echilibrul cotidian este distrus de război; cetăţeanul cel mai paşnic replică acelora care tulbură cursul normal al vieţii prin refuzul de a pactiza cu ei (Doi prieteni). *Cuprins de revoltă, scriitorul adoptă tonuri diferite, plimbîndu-şi obiectivul cînd în tabăra francezilor, cînd în cea a prusacilor. Parodia asaltului unei poziţii inamice, ocupată doar de un soldat care se şi predă de bună voie, atinge deopotrivă ambele tabere. Walter Schnaffs dezertează, se refugiază într-un castel şi se simte „salvat" doar cînd este făcut prizonier! O companie franceză de două sute de oameni „recucereşte castelul din mîinile duşmanului, după numai şase ore de ocupaţie"* (Aventura lui Walter Schnaffs). *Două femei izbutesc prin şiretenie să facă prizonieri pe cîţiva prusaci, închişi într-o pivniţă inundată* (Prizonierii). *Răzbunarea alimentează eroismul tragic al unor ţărani. Patetismul gestului lor le conferă aureola de martiri. Mătuşa Sauvage aplică legea nescrisă şi multimilenară a pedepsei cu moartea pentru cei ce se fac vinovaţi de crimă. Ea depăşeşte în viziunea scriitorului apartenenţa la una din cele două naţiuni aflate în război, pentru a dobîndi funcţia unică de mamă care îşi pierde fiul: „Eu mă gîndeam la mamele celor patru băieţi blajini care arseseră acolo şi la eroismul sălbatic al celeilalte mame, împuşcată lîngă acel zid"* (Mătuşa Sauvage). *„Zdrenţărosul plin de măreţie", Moş Milon, este expresia celui mai vibrant eroism, victimă a furiei colective de care sînt cuprinşi ofiţerii prusaci în faţa refuzului său de a trăda. Zîmbetul lui către fiu şi către nepoţi traduce în plan simbolic satisfacţia răzbunării împlinite şi mesajul adresat tinerilor, de încredere în ceea ce ei vor înfăptui, urmîndu-i pilda. Acelaşi apel de condamnare a războiului este continuat în scrisoarea udă de sînge a mătuşii Sauvage, în sunetul semnificativ al clopotului de la biserica unde se refugiază tînăra care pune capăt nelegiuirilor „domnişoarei" Fifi, în refrenul acuzator al „Marsiliezei", fredonat de acela care înţelege actul de patriotism săvîrşit de Bulgăre de Seu.*

În 1870, Maupassant scrie mamei sale: „Am luat-o la fugă cu armata noastră în derută. Puţin mi-a lipsit să nu fiu prins..." Nu mulţi scriitori avuseseră şansa să fie martori oculari la înfrîngerea totală a armatei franceze şi mai puţini încă avuseseră curajul să surprindă aspectul jalnic, caricatural al rămăşiţelor de trupe franceze în retragere. Maupassant trăise dramaticele momente cînd „oamenii aveau barba lungă şi murdară, uniformele zdrenţuite şi înaintau cu pas istovit, fără drapele, fără regimente" (Bulgăre de Seu). *Tonul voltairian de pamfletar îmbină ironia cu acuzarea. Modalitatea cea mai potrivită este contrastul: „cei din garda mobilă sprinteni, uşor de speriat şi gata să se entuziasmeze, tot atît de repezi la atac ca şi la fugă". Frînturi ale falnicei armate care pornise războiul, trupele păstrează din gloria apusă doar „cîţiva pantaloni roşii", „casca strălucitoare a unui dragon cu talpa grea" şi „numele eroice" ale legiunilor de franctirori: „Răzbunătorii înfrîngerii", „Cetăţenii mormîntului", „Aducătorii de moarte", care trec „cu aere de tîlhari". Principalii răspunzători ai înfrîngerii sînt „războinicii de ocazie, numiţi ofiţeri de dragul gologanilor sau al lungimii mustăţilor, acoperiţi de arme, de flanele şi de galoane", care „pretind că numai ei susţin Franţa muribundă pe*

[1] René Dumesnil, *Guy de Maupassant*, A. Colin, Paris, 1933, p. 78—79 *(tr.n.)*.

umerii lor de fanfaroni". De aici, greșelile tactice și strategice cărora le cad victimă soldații francezi din Garda națională. Ironia cedează locul indignării patriotului care vede zădărnicită orice încercare de reabilitare „a unui popor obișnuit să învingă și bătut de data aceasta îngrozitor cu toată vitejia lui legendară". În spatele frontului, „mulți burghezi pîntecoși... așteptau în neliniște pe învingători, tremurînd de teamă ca frigarea lor pentru fripturi sau cuțitele mari de bucătărie să nu fie luate drept arme". Pactizarea cu dușmanul nu adoptă formula subtil disimulată a țăranului devenit combatant din chemare către interesele patriei, ci reflectă lașitatea burgheziei meschine a cărei „cutezanță nu mai e un cusur... ca pe vremea apărării eroice prin care cetatea lor s-a făcut vestită" (Bulgăre de Seu).

Fruct tardiv al meditației scriitorului asupra războiului de la 1870—1871, Bulgăre de Seu, apărută în 1880, este o chintesență valorică a nuvelei lui Maupassant, atît sub raportul temei abordate, cît și al tehnicii narative aplicate. Doritor de afirmare în literatură printr-o „lovitură de maestru", Maupassant cedează ispitei de a se număra printre colaboratorii volumului inițiat de Emile Zola Serile de la Médan, care urma să devină o culegere de nuvele inspirate de războiul franco-prusac. Léon Hennique, Paul Alexis, J.-K. Huysmans, Henri Céard se alătură inițiativei lui Zola, dar aportul lor va păli în fața succesului fulminant înregistrat de nuvela lui Maupassant încă de la prima ei lectură. Iată cum relatează Pol Neveux reacția auditoriului reunit acasă la scriitor: „Maupassant citi ultimul. După ce termină de citit Bulgăre de Seu, într-un avînt spontan, cu o emoție pe care nu o vor uita, entuziasmați de această revelație, toți se ridicară și, fără cuvinte, îl salutară ca pe un maestru." Însuși Zola, deja celebru în lumea literelor și autor al unei nuvele pentru volumul proiectat (Atacul de la moară) elogiază pe tînărul scriitor.

Împrejurările erau destul de tulburi pentru Maupassant: nemulțumit de postul de funcționar la Ministerul

Marinei, amenințat cu pierderea resurselor materiale de trai, hărțuit de emoțiile publicării primului său volum, Versuri, scriitorul se redresează la dublul succes înregistrat simultan de nuvelă și de poezii. Dar Maupassant nu va rămîne poet, pentru că vena talentului său se deschide în nuvelistică printr-un debut strălucit și ea nu va seca vreme de zece ani pînă cînd boala necruțătoare nu va fi pus ea însăși capăt unei creații fecunde și de înaltă ținută artistică.

Mai mult decît în orice aprecieri ale confraților, Maupassant crede în vorbele maestrului său spiritual, Flaubert. Cele mai juste opinii și cea mai obiectivă judecată de valoare veneau de la cel mai scrupulos bijutier al stilului: „Ard de nerăbdare să-ți spun că eu consider Bulgăre de Seu o capodoperă. Da, tinere, nici mai mult, nici mai puțin, este a unui maestru. Este foarte originală în ce privește concepția, în întregime bine înțeleasă și de un excelent stil. Peisajul și personajele se văd și psihologia este puternică. Pe scurt, sînt încîntat... Această povestire va rămîne, fii sigur de asta..." [1].

Reabilitată prin respingerea propunerilor prusacului și devenită subit martiră prin sacrificiul moral pe care îl face spre binele tovarășilor ei de călătorie, Bulgăre de Seu impune respect. „Cînd ea, umilită după ce s-a sacrificat, plînge și Cornudet fluieră Marsilieza în nasul trădătorilor ghiftuiți, cea care este umilită, care plînge și se revoltă este Franța." [2]

Eroina devine etalon de comparare a doamnelor din „lumea bună" și a... călugărițelor. Răsturnarea valorilor este posibilă: „Dar cum pojghița de pudoare cu care e îmbrăcată orice femeie din societatea bună nu acoperea totuși decît suprafața, doamnele se simțeau în largul lor în aventura asta deocheată, se distrau nebunește de fapt, se simțeau în largul lor, pipăind dragostea, cu senzuali-

[1] Gustave Flaubert, *Correspondance*, Librairie de France, Paris 1925, p. 234 (tr.n.).
[2] Armand Lanoux, *Maupassant le Bel-Ami*, Fayard, Paris 1967, p. 119.

tatea cu care un bucătar pregătește masa altuia". La polul opus condiției prostituatei s-ar afla călugărițele alături de care ea călătorește Maupassant adoptă în fiece caz, cînd reprezentanții religiei apar în primul plan, atitudinea unui Voltaire sau Diderot dezgolind cazuistica de aparențe pentru a-i conserva esența: fanatismul și ipocrizia: „Bătrîna călugăriță aduse un sprijin uriaș conspirației... Doctrina ei semăna cu un drug de fier, credința ei nu se îndoia niciodată, conștiința ei n-avea scrupule. Sacrificiul lui Abraham[1] i se părea foarte simplu, pentru că și ea l-ar fi ucis pe taică-său și pe maică-sa, dacă i-ar fi venit o poruncă din cer." O gradație bine măsurată în narare faptelor săvîrșite de călugărițe pe front, unde menirea lor mergea de la a-i îngriji pe suferinzi pînă la a-i îmbărbăta pe soldați în numele credinței, culminează în hiperbola care traduce poziția anticlericală a scriitorului: „Era o adevărată soră Ran-tan-plan[2], al cărei chip răvășit, brăzdat de nenumărate cute părea icoana pustiirilor războiului".

Diligența care îi poartă pe călători de la Rouen la Le Havre devine un „compartiment" al ierarhizării sociale: un conte, un industriaș și un negustor dețin „vițelul de aur", bine îngrășat de pe urma războiului. Psihologic nimic nu îi distinge: „Toți aveau aceleași planuri avînd aceeași fire". O monstruoasă coaliție tacită se stabilise între ei: „Cu toate că erau deosebiți ca treaptă socială, se simțeau frați prin bani, aparținînd marii francmasonerii a celor care au, care bagă mîna în buzunarul pantalonilor și fac aurul să zornăie".

În fața celor trei se află democratul, „spaima burghezilor", revoluționarul Cornudet, singurul martor tăcut al dramei lui Bulgăre de Seu și judecător necruțător al celor vinovați. „Răzbunător și monoton" imnul fredonat de el va

[1] Personaj biblic despre care se povestește că urma să-și sacrifice fiul pentru a-și arăta credința, dar o putere divină l-a oprit înaintea împlinirii jertfei.

[2] Onomatopee evocînd bătaia tobelor care însoțeau armata la atac.

acuza cu fiecare măsură ticăloșenia și lașitatea. O simplă notație sporește aciditatea ironiei, mută umilința femeii care își calcă demnitatea pe planul psihologiei tovarășilor ei de drum, care îi clasează fapta la rubrica cea mai obscură a unui ziar: „O bucată mare de șvaițer, învelit într-un jurnal, mai avea încă imprimat în pasta lui grasă cuvintele «Fapte diverse»".

Repertoriu complet de ipostaze ale diverselor clase sociale în război, nuvela plasează narațiunea între mișcarea armatelor și desfășurarea activității populației civile în zonele ocupate. Aici sînt șterse noțiunile „ocupant" și „ocupat", nivelarea situației decurgînd firesc din psihologia comună oamenilor din popor din orice parte a lumii. Morala o trage tot omul de rînd: „Vedeți, domnule, oamenii săraci trebuie să se ajute între ei... Ăi mari, ăia fac războiul."

Succesul lui Bulgăre de Seu stimulează pe tînărul scriitor. Dar șirul vicisitudinilor continuă să-l hărțuie. Maupassant înțelege lecția lui Flaubert: literatura poate cel mult să hrănească spiritul și să confirme un talent, dar ea nu poate și nici nu-i este permis să devină o sursă de venituri, deoarece atunci s-ar demonetiza, iar scriitorul ar abdica de la funcția sa de artist. Iar pentru Maupassant a scrie reprezintă condiția de a fi. În altă parte trebuie căutat mijlocul de susținere materială. Și după lungi demersuri, unele trimise chiar de pe front, scriitorul este angajat în 1872 ca funcționar la Ministerul Marinei și Coloniilor, fiind delegat al șefului de birou al serviciului interior la depozitul de imprimate, cu 1500 de franci pe an, sumă absolut insuficientă la acea vreme. Străin total de specificul muncii administrative, incapabil să se integreze existenței de „trist ocnaș strivit între cartoane verzi", Maupassant va trăi în permanență, vreme de opt ani, drama inadaptării la un mediu ostil creației și naturii sale expansive, dornice de soare și de plimbări pe apă. Nuvelele inspirate de această etapă a vieții sale anticipează literatura actuală prin surprinderea absurdului existenței unor oameni reduși la formula de mecanisme supuse auto-

matismului activităţii lor cotidiene. „*Domnul Caravan (impiegat de clasa I la Ministerul Marinei) trăise totdeauna viaţa* obişnuită *a conţopiştilor. Se ducea de treizeci de ani cu regularitate la birou, în* fiecare *dimineaţă pe* acelaşi *drum şi întîlnea la* aceleaşi ore, *în* aceleaşi *puncte,* aceleaşi *chipuri de oameni care mergeau şi el la treburi. Se întorcea în* fiecare *seară pe* acelaşi *drum, regăsea* aceleaşi *chipuri pe care le văzuse îmbătrînind*" (În familie). *Sau cum ar spune Camus:* „*Sculare, tramvai, patru ore de birou sau de uzină, masă, tramvai, patru ore de lucru, masă, somn şi luni, marţi, miercuri, joi, vineri şi sîmbătă în acelaşi ritm, această cale e urmată cu uşurinţă cea mai mare bucată de vreme*" (Mitul lui Sisif). *Înrudit cu Bouvard şi Pécuchet*[1], *Patissot şi Perdrix*[2], *Caravan pierde orice contact senzorial cu lumea din jur; simţurile i se atrofiază* „*de o muncă îndobitocitoare şi zilnică*", *nimicindu-i personalitatea şi facultatea imaginativă. Sortit să împlinească aceeaşi slujbă neînsemnată şi lipsită de perspective, o teamă animalică, de* „*vinovat care se predă*" *pune stăpînire pe el. Ceva anunţă absurdul kafkian, rezultat din aceeaşi atrofiere a umanului datorată automatismului, neglijenţei faţă de omenescul din om în marele angrenaj birocratic.* „*Se aşeza repede la masa lui, cu inima plină de nelinişte, aşteptînd veşnic o mustrare pentru cine ştie ce neglijenţă pe care ar fi putut-o săvîrşi... Spaima asta necontenită îi dăduse o stîngăcie în felul de a se prezenta, o atitudine umilă şi un fel de gîngăveală nervoasă.*" *Un umor al absurdului, procedeu consacrat astăzi de teatrul lui Eugen Ionescu se răsfrînge în vorbirea în clişee, rod al sărăciei de spirit a birocratului. O satisfacţie este suficientă pentru a idioţi total pe bietul conţopist: conferirea unei* „*decoraţii*" *devine suportul moral al existenţei sale de fiecare zi. Şi ca o accentuare tragicomică a vidului spiritual în care se complace personajul, mereu aceeaşi întrebare a soţiei*

---

[1] Eroii romanului *Bouvard şi Pécuchet* de G. Flaubert.
[2] Personajele principale ale romanului *Duminicile unui burghez parizian* de Maupassant.

cînd se întoarce acasă: „*Nimic nou la minister?*" *Atunci cînd nimic nu pare a se întîmpla în această existenţă rectilinie, un eveniment întrerupe cursul ei monoton: moartea mamei! Prilej de punere în mişcare a singurului resort afectiv rămas intact: interesul! Ceea ce Meursault*[1] *refuză aprioric, asumîndu-şi vina* „*crimei*" *de a nu fi plîns la înmormîntarea mamei sale, gest protestatar desigur, de nepliere la convenţii artificiale impuse de comunitate, Caravan se străduieşte să îndeplinească conştiincios.* „*Totuşi se împotrivea tihnei ce-l cuprindea şi repeta: «Mama, biata mama!», căznindu-se să plîngă dintr-un fel de conştiinciozitate de om cumsecade.*" *Situaţia devine ridicolă; bătrîna* „*învie*" *şi pune în derută pe* „*moştenitorii*" *testamentari. Şocul mult aşteptat survine abia acum: dl. Caravan se trezeşte din stupoare, cedînd spaimei sale stupide:* „*Ce-am să-i spun acuma şefului?*" *Spre această replică converg momentele psihologice în care este surprins personajul. Nuvela se închide într-un singur punct, acela de la care a plecat de altfel, concentricitatea naraţiunii corespunzînd perfect cercului închis în care se mişcă şi gîndeşte platul funcţionar de minister, domnul Caravan. Aspiraţii frînte, visuri spulberate, vieţi ratate — iată bilanţul dramelor mic-burgheze, la care Maupassant se opreşte, anunţînd îndeaproape nuvela rusă de la sfîrşitul veacului trecut, strălucit ilustrată de Cehov. Un rezumat al existenţei amorfe la care sînt iremediabil condamnate victimele schematismului şi formalismului birocratic, îl face Maupassant în cea mai patetică nuvelă din acest ciclu:* „*Ultimele zile asemănătoare cu primele, nimic înaintea lui, nimic în urma lui, nimic în jurul lui, nimic în inimă, nimic nicăieri*" (Plimbare). *O revoltă a conştiinţei devine posibilă o dată cu revelaţia ratării întregii existenţe. Sinuciderea contabilului Leras, al cărei mobil este propus spre dezlegare cititorului (*„*Un acces subit de nebunie, poate?*"*) apare ca un deznodămînt firesc al unui moment de paroxism, explicabil prin neputinţa*

---

[1] Eroul romanului *Străinul* de A. Camus.

eroului de a accepta modul de viață anterior crizei morale pe care o traversează, cînd i se descoperă vidul existenței de pînă atunci.

Prejudecățile de clasă, această plagă a societății burgheze, guvernează relațiile de familie și distrug sentimentele cele mai generoase, sporind fauna ticăloșilor și mulțimea victimelor acestora. Mirajul, fascinația Americii, așteptarea „căutătorului de aur", a „salvatorului" familiei, temă abordată și în literatura noastră în romanul lui Jean Bart Europolis, transformă iubirea în cel mai meschin interes. Decepția eșecului unei asemenea speranțe aduce cu sine ingratitudinea față de propriul frate (Unchiul meu Jules). Mai presus de compasiune transpare revolta scriitorului care constată puterea absolută a banului, legea junglei capitaliste, căreia i se subordonează toate destinele. Homo homini lupus est — într-o asemenea lume fratele devine fiară pentru frate, dacă interesele sale materiale îi sînt periclitate (Pe mare). Nici prejudecățile rasiale nu sînt ignorate de nuvelist. Iubirea cea mai profundă este zădărnicită de repulsia familiei față de o negresă, în ciuda calităților indiscutabile de om și a profunzimii dragostei sale (Boitelle).

Un anume scepticism se strecoară mereu mai pregnant în concepția scriitorului despre destinul omului. Neputînd să depășească înțelegerea îngustă a cauzelor înfrîngerii individului, Maupassant reduce pe eroii săi nefericiți la pasivitate, la resemnare. Un gest de protest se schițează rar și el rămîne timid, cu răsfrîngeri numai pe plan moral, fără a atinge vreodată socialul. Glasul femeii care își revendică testamentar fericirea ia valoare de simbol (Testamentul). Este „cîntecul de lebădă" al neîmplinitelor în dragoste, al celor vîndute sau sacrificate din raționamente materiale: d-ra Perle, Regina Hortense și multe altele asemenea lor. Fără a se ridica la înțelegerea mesajului de fericire clădită pe dragoste a reprezentanților proletariatului (Tatăl lui Simon este o simplă excepție), Maupassant găsește totuși pe purtătorii idealului de puritate, în oamenii simpli. Fără să evite un oarecare idilism în prezentarea celor care se jertfesc pentru fericirea omului iubit, scriitorul poetizează pînă la patetism destinul unor femei ca Păiereasa sau Mătușa Șontîc și condamnă fără rezerve artificialul în dragoste (Julie Romain).

Un „destin implacabil" pare să-i urmărească pe toți acești nefericiți și, cu toată emoția puternică produsă asupra cititorului, schița sau nuvela nu se ridică deasupra unui sentimentalism adeseori lacrimogen (Golanul, Vagabondul, Infirmul) pentru că scriitorul este depășit de mecanismul social-economic în care sînt angrenați și cărora le cad victimă eroii săi.

Măcinat de boală și deprimat de revelația unei lumi animalice, a cărei posibilitate de schimbare nu o intuiește, scriitorul își pierde în douăzeci de ani (1870—1890) înfățișarea robustă de „marinar... care bea pe stomacul gol, mînca cît patru și dormea buștean" (Henri Roujon — La galerie des bustes souvenir, Paris, 1909). Pol Neveux și-l amintește în 1890 „slăbit, tremurînd și cu fața trasă". O senzație de teamă inexplicabilă se amplifică, conjugîndu-se cu obsesia necunoscutului, groaza nebuniei și a morții. Răsfrîngere a dramei interioare (scriitorul era conștient de evoluția bolii, de neputința medicinei de a i se opune și mai ales de diminuarea forțelor sale creatoare), abordarea nuvelei fantastice nu-și găsește motivarea doar în factorul patologic. Istoricii literari au ajuns unanim la concluzia că Maupassant se înscrie în coordonatele fantasticului cultivat în literatura secolului al XIX-lea, din receptivitatea scriitorului atît la filozofia idealistă a timpului (tînăr încă, Maupassant îl citește cu pasiune și neliniște pe Swinburne [1] și mai tîrziu pe Freud [2] de care îl apropie sondarea psihologiei subconștientului) și din curiozitatea mereu trează a oaspetelui permanent

[1] *Swinburne Charles*, poet englez romantic (1837—1909), ale cărui poeme traduse în franceză Maupassant le prefațează.

[2] *Freud Sigmund*, psihiatru austriac (1856—1939), fondator al psihanalizei.

al doctorului Charcot[1]. *Am adăuga la acești factori o atracție organică spre mister sub puternica influență pe care a avut-o în copilărie și tinerețe fantasticul normand și breton, ciudat, tulburător și fascinant, cunoscut de Maupassant, atît prin mama sa cît mai ales prin peregrinări de-a lungul acelor ținuturi și descoperirea lăcașului celor mai stranii povești fantastice, cum este Muntele Saint-Michel*[2]. *Psihanaliza, cu subsidiarele sale terapeutice, hipnoza, sugestia și telepatia, fac subiectul unor nuvele. Stările psihice extreme îl atrag pe scriitor. O gradație ascendentă înscrie pe această coordonată o suită de nuvele. O primă treaptă a alienării individului este teama de singurătate. Lecția schopenhauriană de pesimism găsește în Maupassant un adept fervent. Singurătatea generează frica, spaima, groaza. Mai multe nuvele se opresc la descrierea și definirea acestei stări nervoase învecinate adesea cu paroxismul. Scriitorul aplică definiția auzită de la Turgheniev, prieten al lui Flaubert, în casa căruia întîlnise pe romancierul rus: „Nu ți-e frică într-adevăr decît de ceea ce nu pricepi“* (Frica). *Și scriitorul francez își atribuie chiar una din povestirile care îi dăduseră fiorul necunoscutului, al spaimei de ceea ce nu poți explica, pe care le auzise de la Turgheniev. Variantele acestei definiții pot fi multiple: „Frica [este] o senzație crîncenă, ca o descompunere a sufletului, un spasm cumplit al minții...“ „Adevărata frică e un soi de reminiscență a groazei fantastice de altădată...“* (Frica). *Traducerea ei în materie narativă dovedește însă un fel de voluptate a scriitorului în sondarea acelor zone din subconștient care adăpostesc groaza și obsesia. Tensiunea dramatică a unei stări limită, cum e spaima îl înrudește pe Maupassant cu E. A. Poe, al cărui fantastic morbid și halucinant va găsi ecou adînc în literatura europeană a secolului trecut.*

Obsesia dublului, loc comun al nuvelei fantastice germane, asociată groazei de oglindă ca instrument nu de vedere ci de „deformare“ a chipului, intră în ciclul nuvelelor al căror prototip rămîne capodopera fantasticului lui Maupassant, Horla, proiecție a groazei de moarte, plăsmuire monstruoasă a imaginației care hărțuie individul pînă la paroxism. De aici e doar un pas pînă la sinucidere, conchide naratorul. Gestul îl va face într-o asemenea situație, dar explicația se află în revelarea neputinței de a crea, consecința a prăbușirii fizice și nervoase, iar nu într-o stare de demență. De altfel, oricît s-ar încerca identificarea scriitorului cu alienații pe care îi aduce în schițele și nuvelele sale, argumentul nu este pertinent din simpla analiză a acestora. „Dacă starea sa mintală ar fi fost aceea a propriilor sale personaje, am fi avut, în locul unei opere de geniu, scrieri ca acelea care... bizare, incoerente și vădit patologice, umplu sertarele alieniștilor“[1].

„Bel-Ami“ strînsese pînzele. Vreme de doi ani va zace uitat undeva, la malul Senei. Asemenea lui, temerarul matelot, care cu douăzeci de ani în urmă visa pe puntea lui să-și facă intrarea în literatură cu o „lovitură de maestru“, se va stinge uitat într-o casă de sănătate, unde agonia va dura optsprezece luni. Scoaterea la licitație a iahtului, confirmare în plus a meschinăriei care l-a revoltat nu o dată pe scriitor, va face să se spulbere speranța din albele sale pînze, care-l purtaseră pe Maupassant vreme de douăzeci de ani spre gloria rîvnită.

*

„Nu știu dacă vei avea talent. Ceea ce mi-ai adus dovedește o oarecare inteligență, dar nu uita, tinere, că ta-

[1] *Charcot, Jean-Martin*, renumit medic francez (1825—1893), cunoscut prin tratamente aplicate bolilor de nervi. Maupassant audiază o serie de cursuri ale lui Charcot asupra bolilor creierului, la spitalul de boli nervoase „Salpêtrière“ din Paris.

[2] *Muntele Saint-Michel* este o insulă apropiată de țărm, la frontiera între Normandia și Bretania, ținuturi care își dispută „minunea apusului“, bijuteria arhitectonică a mănăstirii ridicată în granitul insulei din secolul al XII-lea și sfîrșită abia în secolul al XVI-lea.

[1] René Dumesnil, *Guy de Maupassant*, Colin, Paris, 1933, p. 226.

lentul (după cum spunea Buffon) nu este decît o stăruință. Lucrează !“ [1]. Cu aceste vorbe a întîmpinat Flaubert primele încercări literare ale discipolului său. Maupassant nu numai că a aplicat lecția maestrului, dar după lungi eforturi va ajunge el însuși la teoretizarea celor mai prețioase principii care guvernează opera sa : conciziunea și claritatea. „Oricare ar fi lucrul pe care am voi să-l exprimăm, nu există decît un singur cuvînt potrivit, un singur verb care să-i dea viață, un singur adjectiv care să-l califice“ [2].

Un stil al notației jurnalistice, al acumulării faptice, ca într-o piesă de dosar juridic, creează atmosfera : „Ținutul fu băgat în sperieți. Țăranii erau împușcați numai pentru un simplu denunț, femeile întemnițate, copiii înspăimîntați ca să spună adevărul. Nu se descoperi nimic“ (Moș Milon). Scriitorul calculează aproape „matematic“ gradația ascendentă a narațiunii, realizînd ceea ce s-ar numi cu un termen modern „suspense“. „Dar iată că într-o dimineață, moș Milon fu văzut în grajdul lui, culcat la pămînt, cu fața brăzdată de o tăietură. La trei kilometri depărtare de fermă fură găsiți doi ulani spintecați. Unul strîngea încă în mînă o sabie însîngerată. Se bătuse, se apărase.“

La Maupassant, descrierea cunoaște în nuvelă un grad de perfecționare față de roman. Scriitorul se detașează de „artizanatul stilului“ [3] unor Flaubert, Zola, Daudet și, nu în puține cazuri, transformă verbul în centru de greutate a frazei, derulînd secvențe cinematice ușor de asemuit clișeelor stilistice ale „noului roman“ francez.

„Intrase acum și găina cu cîrdul ei de puișori. Cele două femei se distrau aruncîndu-le fărîmituri.

Joseph și cîinele, care mîncaseră destul, fură trimiși din nou în grădină.

---

[1] Guy de Maupassant, *Opere*, III, E.L.U., București, 1966, *Romanul* (prefața la *Pierre și Jean*), 563 (în trad. Teodorei Cristea).

[2] Idem, p. 565.

[3] Albérès, *Istoria romanului modern*, E.L.U., București, 1968, p. 49.

Regina Hortense vorbea mereu, acum însă în șoaptă, așa că nu i se mai deslușeau cuvintele.

După ce își primiră cafeaua, se duseră toți să vadă care e starea bolnavei. Părea liniștită.

Ieșiră iar și se așezară în cerc în grădină, ca să digere.

Deodată cîinele începu să se învîrtească în goana mare în jurul meselor, ținînd ceva în bot.

Copilul fugea cît putea după el. Amîndoi pieiră în casă.

Cîinele adormi cu burta la soare...“ (Regina Hortense).

Fundal pe care se proiectează acțiunea, descrierea cîștigă densitatea extremă prin concentrarea ei la cîțiva termeni de mare forță evocatoare. Fascinația exercitată de peisaj rezultă chiar din simplitatea lui. Locuri îndeobște cunoscute sînt reconstituite, scriitorul selectînd semnificații tabloului pentru a-i da acestuia o funcție psihologică, participativă la faptul care se produce în cadrul lui.

În structura nuvelei lui Maupassant, primul „segment“ nu este obligatoriu decorul. Intrarea bruscă în acțiune, fie prin alegerea unui pretext (povestiri de vînătoare, de călătorie cu trenul sau vaporul etc), fie prin introducerea directă a personajului, conduce rapid la fapt, de obicei foarte banal, surprinzător prin simplitatea lui, tocmai pentru că ceea ce se întîmplă este universal valabil.

Previzibilul este și el posibil în acest caz, dar tensiunea nuvelei nu este afectată ; dimpotrivă, ea sporește prin curiozitatea trezită de faptele incidentale care concură la rezolvarea conflictului. Structura unor nuvele ca Moș Milon, O vendetta, Bătrînul se abate într-un fel de la ordinea firească a momentelor acțiunii : se știe de la început cine a omorît ulanii, cum mama pregătește răzbunarea fiului, că bătrînul va muri în curînd. Dar misterul indicibil al măreției normandului care înfruntă pe dușman, dramatismul cutremurător al vendettei, așteptarea inumană a morții, prilej de declanșare bestială a comesenilor, deci modalitatea motivării faptului, rețin treaz interesul cititorului.

Evenimentul se consumă alert, stăpînit pînă la capăt de calmul naratorului. Tonul poate fi comic sau sarcastic, de compasiune sau revoltă, de simpatie sau ură, dar nuvela nu este ostentativ exemplară. Caracterul ei de „fapt divers" lasă cititorului latitudinea de a conchide singur asupra finalității ei etice. Evitînd tonul moralistului, Maupassant se servește de ironie, împinsă uneori pînă la cinism, ca de arma cea mai sigură pentru a atenta la „carapacea" așa-zisului bun-simț al contemporanilor săi:

„Latina, latina, latina, vezi dumneata, nu hrănește oamenii!" (Problema limbii latine).

„Dar cînd veniră să-i ia un interogatoriu, în zori, îl găsiră mort pe podea. Ce surpriză!" (Golanul).

„Moartea fu pusă pe seama unei sinucideri ale cărei cauze nu se cunoșteau. Un acces de nebunie, poate?" (Plimbare).

„În sfîrșit, se isprăvise. Aveau să-l îngroape luni, ce să mai facă, și cu prilejul ăsta aveau să mănînce iar plăcinte." (Bătrînul).

Obiectivării nuvelistului (deși calificativul „obiectiv" îi repugnă lui Maupassant, care îl atribuie „naturalismului") i se asociază scriitura meșteșugită, înclinația spre virtuozitatea picturală, spre tehnica cizelării extreme a stilului. Și de acest „alexandrinism", cum îl numește Albérès, Maupassant nu este străin. Lui i se subordonează descrierea tîrgului normand (Sfoara), plastica desfășurare a balului parizian (Masca), agitația duminicală a mulțimii de pe malurile Senei (Soția lui Paul), fascinanta reproducere „în culori" a lumii acvatice, transfigurată de imaginația artistului într-un tărîm fabulos și feeric pe gustul romanticilor (O seară) și exemplele pot fi multiplicate. Privite cu ochiul scriitorului de astăzi, peisajele sau crochiurile portretistice din nuvelele lui Maupassant apar ca „recitaluri scriitoricești".

Privirea selectivă a creatorului, subordonată propriei sale concepții despre scrierea realistă, ocolește „fotografierea" specifică romanului naturalist. „[Scriitorul] va trebui să știe să înlăture din noianul de fapte zilnice pe cele ce i se vor părea de prisos și să scoată la lumină, într-un mod deosebit, pe toate cele ce ar fi scăpat unui observator mai puțin clarvăzător, fapte care dau tocmai importanța, valoarea de ansamblu a cărții" [1].

Vecinătatea cu muribundul sporește lăcomia grotescă a convivilor. Veselia lor crește pe măsură ce agonia bătrînului se apropie de sfîrșit. O singură dominantă îi stăpînește: teama de a nu rămîne flămînzi și pofta lor pantagruelică devine o sfidare a morții:

„Un țăran gras și vesel rosti: — Acum nu mai mănîncă el /plăcinte/. Fiecare la vremea lui.

Cugetarea, în loc să-i întristeze pe oaspeți, păru că-i înveselește. Era acum vremea lor să mănînce plăcinte" (Bătrînul).

Gradația verbală, subliniată de lipsa conjuncției și conferă acțiunii ritmul impus de trepidația praznicului care, paradoxal, precede moartea bătrînului: „Ulcelele veneau și se goleau una după alta. Acum se rîdea, se vorbea tare, se striga chiar, cum se strigă la ospețe."

Și nu numai verbul transcrie curba ascendentă a mișcării. Epitetele, ingenios combinate, o fac să explodeze prin același procedeu al juxtapunerii lor: „Scotea un plînset nesfîrșit, monoton, sfîșietor, groaznic". (O vendetta). „O rugasem să păstreze secretul, de teamă, așa i-am spus, de a nu mă vedea arestat, condamnat, predat în Germania" (Relicva).

Superlativul cîștigă în intensitate prin folosirea sinonimelor de nuanțe ușor diferite ale unui adjectiv în aparență „uzat" de frecvența lui în vorbire curentă: „Trebuie să aduc o relicvă, una adevărată, autentică, atestată de sfîntul nostru Părinte Papa" (Relicva).

Amănuntul iritant de neînsemnat incorporat materiei epice de scriitorul naturalist este ocolit de nuvelist, acesta „despuind" acțiunea de ingrediente superflue. Mult mai atent întîrzie Maupassant asupra personajelor, asupra mișcării lor sufletești. Dar în acest caz, psihologicul se substituie fapticului și, cu aceeași capacitate de condensare

---

[1] Guy de Maupassant, op. cit., p. 557–558.

a materialului narativ, scriitorul se oprește doar la determinantul sau determinanții caracteriologici ai eroului fără ca acesta să devină „caz" sau „excepție", lăsînd cititorului surpriza și satisfacția descoperirii lui.

„Cîți ani o fi avut? Patruzeci? Da, patruzeci. Nu era bătrînă fata asta, dar se îmbătrînea singură... Ce gură frumoasă! Ce dinți frumoși! Dar s-ar fi spus că nu cuteza să zîmbească!" (Domnișoara Perle).

Profesiune antinaturalistă, teoria observației, a alegerii detaliului semnificativ în succesiunea evenimentelor și în ordinea interioară a psihologiei personajelor evită artificialul, accidentalul și patologicul care îmbibă stilul scriitorilor naturaliști din școala inițiată de Emile Zola.

Vocabularul ocolește voit arsenalul naturalist „ciudat, întortocheat, prolix și nedeslușit" [1]. Căutător al valențelor desăvîrșite ale limbii literare, Maupassant își formulează crezul artistic: „Să nu folosim substantive, verbe, adjective cu sensuri de nepătruns, ci fraze diferite, îmbinate felurit, ingenios gîndite, pline de sonoritate, de un ritm măiestrit. Să ne străduim să fim stiliști desăvîrșiți mai degrabă decît colecționari de termeni rari." [2]

„Am fost întotdeauna un solitar, un visător, un fel de filozof izolat", declara Maupassant, definindu-și concepția despre viață, oscilînd între optimism și scepticism, dar permanent încrezătoare în posibilitatea de perfecționare a naturii umane. Astfel trebuie să fie găsită o explicație și gamei întinse de modalități de expresie care traduc intenționalitatea nuvelelor și schițelor.

Cînd scriitorul adoptă procedee comice sau satirice, el descinde din tradiția umoristică franceză, deschisă de producțiile anonime ale evului mediu (fabliau-uri, farse, moralități etc.) și continuată de generațiile de scriitori care au găsit în verva autentică pur galică un nesecat izvor de inspirație.

Spovedania lui Théodule Sabot este incontestabil un clișeu al schiței anticlericale, în care oficiul religios este

[1] Guy de Maupassant, op. cit., p. 565.
[2] Ibid., p. 565.

golit de elevație divină, ceea ce ne trimite la un conținut și la procedee similare în Cele o sută de Nuvele noi [1], la Bonaventure Des Périers [2], în ale sale Popasuri și vesele taifasuri și la Rabelais în causticul rechizitoriu pe care îl face preoțimii în Gargantua și Pantagruel.

Ipocriziei preoțești i se opun bunul-simț, bonomia omului simplu, cel mai adesea a țăranului spre care înclină simpatia scriitorului. „În mintea țăranului singura trudă a religiei era să dezlege pungile, să golească buzunarele oamenilor, ca să umple lada cerului. Era un fel de casă comercială, a cărei preoți îi erau funcționari, niște funcționari șireți, ageri ca nimeni pe lume, făcînd afacerile bunului Dumnezeu în paguba țăranilor" (Moș Amable).

Moș Mathieu, paznic la o capelă, reînvie figura falsificatorilor de obiecte sfinte (temă abordată și în Relicva) a vînzătorilor de indulgențe din literatura Renașterii. Comicul de situație secundat de acela al dialogului punctează ironia picantă a povestitorului:

„ — Unde-o fi sfîntul Blanc? Nu-l găsesc în magazie.

Mélie trînti o explicație:

— N-o fi ăla pe care l-ai luat săptămîna trecută să astupi cu el gura de la cotețu' iepurilor?

Mathieu tresări:

— Ei, fir-ar să fie, se poate!..." (Un normand).

Este cazul să semnalăm succint progresul înregistrat în aplicarea tehnicii narațiunii comice la Maupassant. Comicul facil (de dialog, de situație, de cuvinte) face loc comicului absurd, cu implicații caracterologice mai adînci, anunțătoare de procedee moderne ale prozei comice. De-

[1] Culegere de nuvele din Renaștere, de factură comică, scrise de o seamă de autori mai puțin cunoscuți.
[2] Umanist din secolul XVI, secretar al Margaretei de Navarra, autor al unei alegorii anticlericale — Cymbalum mundi (Clopoțelul lumii) și al unei culegeri de povestiri comice: Nouvelles récréations et joyeux devis (Noi popasuri și vesele taifasuri, în traducerea lui Al. Hodoș — Povestitori ai Renașterii franceze, E.L.U., București, 1969). Nuvela la care ne referim nu figurează în amintita culegere tradusă în limba română; este vorba de a XXXIX-a — Despre preotul și zidarul care i s-a spovedit.

corat, În familie, Plimbare realizează un triptic al ipostazelor comice ale funcționarului, de la perplexitatea și beatitudinea celui care trăiește pentru o „recompensă", fie ea oricît de formală, trecînd prin „disperarea" umilului conțopist, incapabil de trăire a unui sentiment în fața nenorocirii care se abate asupra familiei sale și pînă la imposibilitatea supraviețuirii în absurd, care se soldează cu sinuciderea.

Trecînd peste anumite limite ideologice ale concepției scriitorului despre individ și societate, se cuvine subliniat meritul lui esențial în dezvoltarea genului nuvelistic.

Cînd Maupassant începea să publice, dispărea din peisajul literelor franceze Mérimée, nuvelist de prestigiu, observator atent al vremii lui, dar și mînuitor desăvîrșit al tehnicii nuvelistice.

Cronicile italiene ale lui Stendhal nu-și pierduseră încă farmecul datorat subiectelor antrenante, caracterelor aprige ale eroilor și meșteșugului scriitorului, care depășește uneori austeritatea stilistică bine cunoscută din romanele sale. Balzac realizase cîteva capodopere ale genului epic scurt și care pot fi așezate fără rezerve alături de romanele integrate Comediei umane. Flaubert își încercase virtuozitatea și pe partitura a trei povestiri, care prin ele însele ar fi fost suficiente consacrării autorului Doamnei Bovary. Zola debutase cu un număr relativ restrîns de nuvele, de factură romantică sau realistă, care anunțau îndeaproape ciclul Rougon-Macquart.

Am amintit doar numele ilustre ale scriitorilor realiști francezi din veacul al XIX-lea, unii predecesori, alții contemporani cu Maupassant, care au abordat în creația lor nuvela, și aceasta pentru a releva oportunitatea continuității prin autorul Bulgărelui de Seu a tradiției străvechi a genului scurtei povestiri în literatura franceză.

Momentul literar Maupassant, care vine să încunune sfîrșitul secolului trecut, înseamnă întregirea paletei tematice cu noi aspecte sociale și ridicarea tehnicii nuvelistice pe o treaptă superioară.

Răspîndită rapid în lumea întreagă, creația sa polarizează interesul tuturor scriitorilor care învață din lecția

maestrului soluția menținerii veșnicei prospețimi a materiei narative. Iar dincolo de scepticism sau disperare, se face simțită încrederea lui Maupassant în perfectabilitatea umanității.

Pesimismul lui, mult vehiculat de critica literară și justificat fie de afinitățile cu filozofia idealistă a timpului, fie de structura psihică a scriitorului, marcată de o sensibilitate maladivă, ignoră substratul optimist al gînditorului liber-cugetător, care înfruntă necunoscutul și face profesiune de credință progresului umanității : „Și eu sînt un liber-cugetător, adică un revoltat împotriva tuturor dogmelor pe care le-a născocit frica de moarte, dar nu mă înfurii împotriva templelor, fie ele catolice, apostolice, romane, protestante, rusești, grecești, budiste, evreiești sau mahomedane. Și apoi eu am un fel anume de a le privi și de a le explica. Un templu este un omagiu adus necunoscutului. Cu cît gîndirea devine mai cuprinzătoare, cu atît necunoscutul se micșorează, cu atît templul se năruie. Dar, în loc să le înzestrez cu cădelnițe, eu le-aș înzestra cu telescoape și microscoape, cu mașini electronice" (Unchiul meu Sosthène).

Vizionarul scrutează viitorul, încrezător în forța științei eliberatoare de energii, menită să pună stăpînire pe rîvnitul Graal, pe fericirea căreia eroii lui Maupassant, întocmai creatorului lor, nu-i află întotdeauna împlinirea.

LUMINIȚA PAȘTINĂ-CIUCHINDEL

TABEL CRONOLOGIC

1850 (5 august) Guy de Maupassant se naşte în Normandia, la castelul Miromesnil (după actul de naştere oficial) sau la Fécamp. (Actul de deces indică o a treia localitate, Sotteville.) Problema nu a fost încă elucidată de istoria literară.

Tatăl său, Gustave de Maupassant, aparţinea nobilimii lorene şi îndeplinea funcţia de agent de schimb la Paris. Mama sa, Laure Le Poittevin, era de origine normandă. Femeie cultivată şi cu înclinaţii artistice înnăscute, Laure dezvoltă imaginaţia fiului, fiind primul său maestru de spirit. Guy deprinde de la ea gustul lecturii, învaţă limba engleză şi, mulţumită ei, devine ucenicul spiritual adoptiv al lui Gustave Flaubert, prieten din copilărie al mamei sale şi al fratelui ei, Alfred Le Poittevin. Acesta din urmă, mort cu doi ani înaintea naşterii lui Guy, era un spirit ales, cultivat, sensibil, care îşi încercase talentul într-o poezie de tip byronian. Ascendenţa maternă i-a rezervat astfel lui Maupassant realizarea artistică deplină.

(17 august) Moare Balzac.

1851 *Lovitura de stat de la 2 decembrie a lui Louis-Napoléon.*

1852—1870 *Al Doilea Imperiu.*

1854 Părinţii lui Maupassant se mută la castelul Grainville-Ymanville, care va fi descris în mod fidel în romanul *O viaţă.*

1856 Se naşte fratele lui Guy, Hervé, care va fi ofiţer de cavalerie în Bretania şi va muri în 1889, în urma unei paralizii generale provocate de o insolaţie.
Flaubert : Doamna Bovary.

1857 *Baudelaire : Florile răului.*

1859—1860 Guy de Maupassant este elev la Liceul Imperial Napoleon din Paris, unde este notat drept un „excelent elev".

1862 *Flaubert : Salammbô ; Hugo : Mizerabilii ; Leconte de Lisle : Poeme barbare.*

1863 La treisprezece ani, după o lungă perioadă de educaţie liberă, rousseauistă, sub îndrumarea mamei sale, Guy este înscris la liceul ecleziastic din Yvetot, „citadelă a spiritului normand", unde se inculcau elevilor respectul faţă de stăpînire şi de toate „problemele sociale şi false" ale timpului (Alfred de Vigny). Ura faţă de ignoranţa şi fanatismul religios, temă a unor viitoare povestiri, datează din această perioadă.

1864 În timpul vacanţei de vară, Maupassant face cunoştinţă cu poetul romantic englez Swinburne, pe care îl salvează de la înec în apropiere de Yport. Gustul pentru supranatural, temă a unor *Poeme şi Balade* de Swinburne, pe care Maupassant le va prefaţa cîţiva ani mai tîrziu, aduce o justificare atracţiei către fantastic a nuvelistului.

1866 *Parnasul contemporan, culegere de versuri.*

1867 Guy de Maupassant este mutat la liceul din Rouen ; cel mai bun prieten al său este Louis Bouilhet, poet şi el, care îl însoţeşte adesea la Croisset, unde îndrumă împreună cu Flaubert primele încercări literare ale lui Guy. Bouilhet moare în 1869.

1869 *Flaubert : Educaţia sentimentală.*
Lautréamont : Cîntecele lui Maldoror.

1870 Maupassant întrerupe studiile de drept abia începute şi nu le va relua nici la terminarea războiului.

1870—1871 Războiul franco-prusac. Maupassant este înrolat şi asistă la dramaticul deznodămînt al războiului. Ecoul acestei campanii vor fi cîteva nuvele şi schiţe inspirate de evenimentul trăit de scriitor (*Bulgăre de Seu, Moş Milon, Doi prieteni, Prizonierii, Domnişoara Fifi, Sfîntul Antoine, Aventura lui Walter Schnaffs, Nebuna, Mătuşa Sauvage* etc.).

1870 (4 septembrie). *A Treia Republică.*

1871 *Comuna din Paris.*

1871—1893 *Emile Zola : ciclul de romane* Rougon-Macquart.

1872 (martie) Maupassant reuşeşte, după lungi demersuri, să fie primit funcţionar la Ministerul Marinei şi Coloniilor, prilej de observare a vieţii birocraţilor, care îi inspiră un ciclu de nuvele, reunite chiar de scriitor sub titlul *Mari mizerii ale oamenilor mărunţi (Moştenirea, În familie, Plimbare, Umbrela etc.)* şi romanul *Dimineţile unui burghez din Paris.*

[illegible] Apar primele încercări literare (versuri, proză, critică literară) ale lui Maupassant, în revista de avangardă *Republica literelor* şi în alte periodice ale timpului, sub pseudonimele : Guy de Valmont, Joseph Prunier, Maufrigneuse. În această perioadă, cînd scriitorul cunoaşte culisele presei proiectate în *Bel-Ami*, el frecventează cu mare asiduitate serile literare care au loc în casa lui Flaubert, unde cunoaşte pe Emile Zola, fraţii Edmond şi Jules de Goncourt, Alphonse Daudet, Stéphane Mallarmé şi Ivan Turgheniev. Acesta din urmă exercită o influenţă incontestabilă, mărturisită chiar de Maupassant, asupra formării estetice a nuvelistului francez.
În 1876, Maupassant este introdus de Flaubert în „grupul de la Médan", iniţiat de Zola, la reşedinţa sa de lîngă Paris şi care urma să fie nucleul şcolii naturaliste.

1877 (16 aprilie) Grupul naturaliştilor semnează „actul de naştere" al noii şcoli literare, în timpul dineului celebru la restaurantul Trapp, în strada Saint-Lazare din Paris.

1878 Scriitorul părăsește Ministerul Marinei și, la intervenția lui Flaubert, obține un post superior la Ministerul Instrucției Publice.

Expoziția universală de la Paris.

1879 În luna februarie, este reprezentată piesa lui Maupassant *Poveste de demult (Histoire du Vieux Temps)*, la teatrul Ballande. Scriitorul a fost atras de dramaturgie încă din liceu. Drama istorică *Contesa Béthune*, comediile *Cererea*, *Repetiția* și altele au avut toate același destin, fiind jucate cel mult o dată pe scena unui teatru.

1880 Apare la editorul Charpentier volumul de poezii de Maupassant intitulat *Versuri*, în care influențele și temele sînt foarte diferite. Romantic, dator lui Alfred de Musset și Alfred de Vigny, dar și parnasian, cultivînd forme poetice care îl apropie de Leconte de Lisle ; Maupassant abordă o poezie lirică, uneori bucolică sau filozofică, dar care anunță nu o dată pe viitorul nuvelist atunci cînd trama poetică este împrumutată vieții cotidiene.

I se intentează un proces pentru „ultragiu adus moralei publice și religioase, precum și la bunele moravuri", din cauza unei poezii publicate într-un cotidian, *Revista modernă și naturalistă*, care apărea la Etampes. Maupassant vizitează Corsica, „țară minunată și aspră", a cărei măreție sălbatică sfidînd formele creației artistice se răsfrînge în profilul moral al locuitorilor săi ; ea oferă subiectul unor nuvele (*Fericirea* este cea mai cunoscută) și a unor pagini memorialistice.

1880 (15 aprilie) Publicarea nuvelei *Bulgăre de Seu*, eveniment de cotitură în creația lui Maupassant. Nuvela este publicată mai întîi în volumul *Serile de la Médan*, care cuprindea nuvele de Zola, Huysmans, Céard, Hennique, toate avînd ca temă războiul franco-prusac. Nuvela se bucură de un succes răsunător. Eroina nuvelei și întîmplarea narată sînt autentice. Adrienne Legay, pe care Maupassant o cunoaște personal după publicarea nuvelei, stabilită la Rouen, se va sinucide în 1892 din cauza sărăciei.

8 mai : moare Gustave Flaubert.

1881 *Ocuparea Tunisiei de către colonialiștii francezi.*

1881 (iulie) Maupassant întreprinde o călătorie în Algeria și Tunisia.

1881—1890 Apar succesiv următoarele culegeri de nuvele : *Casa Tellier* (1881), *Domnișoara Fifi* (1882), *Poveștile becaței* (1883), *Lumina lunii*, *Miss Harriet*, *Surorile Rondoli* (1884), *Toine*, *Yvette*, *Povestiri ale zilei și nopții* (1885), *Domnul Parent*, *Micuța Roque* (1886), *Horla* (1887), *Virtuosul doamnei Husson* (1888).

1882 Scriitorul cunoaște îndeaproape misterioasa Bretanie, ale cărei monumente megalitice (menhire și dolmene), tainice mărturii ale preistoriei, și ale cărei păduri legendare (Brocéliande, sălaș al maleficului vrăjitor Merlin și al blîndei zîne Viviane, protectoare a regelui Arthur și a cavalerilor săi) îl tulbură deosebit. Muntele Saint-Michel revine în cîteva povestiri fantastice (*Legenda Muntelui Saint-Michel*) și creează romantic cadrul unor pasiuni (*Inima noastră*).

1883 Maupassant publică *O viață*, roman al destinului unei femei (care are multe trăsături comune cu mama scriitorului), nefericită prin căsătoria cu un seducător și neîmplinită ca mamă din pricina unui fiu josnic care o ruinează. Subiectul este tratat și în unele nuvele sau schițe, ceea ce se întîmplă în cazul mai tuturor romanelor lui Maupassant.

Moare Turgheniev.

Villiers de l'Isle-Adam : Povești crude.

1884 Rezultat al călătoriilor lui Maupassant, jurnalul său *Sub soare (Au soleil)* denunță atrocitatea metodelor de colonizare din Africa. Alături de impresiile din coloniile franceze, scriitorul redescoperă pentru cititori Bretania legendelor și miturilor străvechi.

1885 Apare *Bel-Ami*, triumf al romancierului care împletește în narațiune cele mai diferite aspecte ale lumii pe care a traversat-o : barbaria colonialismului, fauna jur-

nalismului, contopirea capitalului industrial cu cel financiar, cărora li se subordonează resorturile politice, falsa morală burgheză, arivismul.

Maupassant vizitează Italia și Sicilia, evocate în jurnalele sale de călătorie și în nuvele, dintre care *O vendetta* se detașează prin vigoarea reliefării caracterului țăranului sard care aplică, răbdător și tenace, asemenea Vitoriei Lipan din *Baltagul* sadovenian, legea nescrisă a talionului.

1887 Este publicat al treilea roman al lui Maupassant, *Mont-Oriol*, manifest demascator al capitalismului financiar și al descompunerii familiei burgheze.

1888 *Pierre et Jean* marchează orientarea evidentă a scriitorului spre romanul psihologic.

În urma unei călătorii solitare la bordul iahtului său Bel-Ami, Maupassant scrie *Pe apă (Sur l'eau)*, jurnal al unei conștiințe care se analizează și se descoperă.

1889 *Tare ca moartea (Fort comme la mort)*, roman al unei crize psihologice (proiecție, poate, a neliniștii scriitorului, conștient de progresele bolii), dar și demascare a comercializării artei pusă în slujba unui gust vulgar care o îndepărtează de realitate.

1890 *Inima noastră (Notre coeur)*, ultimul roman al lui Maupassant. *Sufletul străin (l'Âme étrangère)* și *Rugăciunea de seară (l'Angélus)*, publicate postum, sînt neterminate. N. N. Condeescu definește acest roman drept un „poem simfonic" al patimii și geloziei; romanul are și pagini remarcabile de factură socială. *Viața rătăcitoare (la Vie errante)*, memorial de călătorie în care Maupassant pledează încă o dată în favoarea realismului în artă.

1892 Maupassant este internat la clinica de boli nervoase de la Passy.

1893 (6 iulie) Scriitorul moare după optsprezece luni de suferință.

L. P.-G.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezenta culegere de schițe și nuvele a fost întocmită după ediția Guy de Maupassant — *Opere* (vol. II—III), apărută în Editura pentru Literatură Universală, București, 1965.

Ținîndu-se seama de publicul cititor căruia i se adresează colecția „Lyceum" și avîndu-se în vedere vastitatea și varietatea operei lui Maupassant, s-a procedat la întocmirea sumarului după criterii selective și tematice. Astfel, au fost incluse în volum cele mai cunoscute și mai reprezentative nuvele și schițe din perioade de creație diferite (din 1879 pînă în 1889), iar pentru o mai bună înțelegere a compartimentelor tematice ale povestirilor, acestea au fost structurate în volum pe secțiuni, după cum urmează: I. Nuvele și schițe care oglindesc aspecte ale vieții și psihologiei țăranului normand (*Sfoara, O vendetta, Butoiașul, Bătrînul, Dracul, Moș Amable*); II. Războiul franco-prusac (*Bulgăre de Seu, Doi prieteni, Moș Milon, Aventura lui Walter Schnaffs, Mătușa Sauvage*); III. Viața micilor funcționari (*În familie, Decorat, Giuvaerul, Plimbare*); IV. Familia burgheză și destinul unor femei (*Unchiul meu Jules, Pe mare, Regina Hortense, Chelner, un țap!, Domnișoara Perle*); V. Schițe care au ca erou principal pe omul simplu (*Tatăl lui Simon, Păiereasa, Golanul, Boitelle*); VI. Schițe satirice (*Relicva, Un normand, Spovedania lui Théodule Sabot*); VII. Povestiri fantastice și filozofice (*Ticul, Singurătate, Frica*).

În cadrul fiecărei subdiviziuni, nuvelele şi schiţele au fost ordonate cronologic.

Se impune a fi menţionat faptul că încercarea de „sistematizare“ a unei părţi infime din opera nuvelistică a lui Maupassant are la bază tematicile majore pe care le cuprinde aceasta, o privire exhaustivă fiind posibilă doar în cazul unei ediţii de opere complete ale scriitorului francez.

L. F.-G.

I

SFOARA

Lui Harry Alis

Ţăranii şi nevestele lor se îndreptau către oraş pe toate drumurile care duceau spre Goderville, pentru că era zi de tîrg. Bărbaţii păşeau liniştit, aplecîndu-şi trupul înainte la fiecare mişcare a picioarelor lor strîmbe, deformate de muncile grele, de apăsarea pe plug care suceşte mijlocul şi ridică în acelaşi timp umărul stîng, de cositul fîneţelor care depărtează genunchii pentru că omul caută să aibă un echilibru solid, de toată truda înceată şi istovitoare a cîmpului. Cămăşile lor albastre, scrobite, strălucitoare, lăcuite parcă, împodobite la guler şi la manşete cu o mică broderie cu aţă albă, umflate în jurul pieptului osos, păreau nişte baloane gata să-şi ia zborul, din care ieşeau un cap, două braţe şi două picioare.

Unii trăgeau de capătul unei funii o vacă sau un viţel. Nevestele lor, în spatele vitelor, le plesneau şalele cu cîte o rămurică încă împodobită cu frunze, ca să le grăbească mersul. Duceau în braţe coşuri mari din care ieşeau ici capete de pui, dincolo capete de raţe. Călcau cu paşi mai mărunţi şi mai iuţi decît bărbaţii lor, cu mijlocul uscat, drept şi înfăşurat în cîte un şăluţ ponosit, prins cu un ac pe pieptul lor turtit, cu capul învelit într-o basma albă, lipită de păr, peste care era pusă o bonetă.

Mai trecea și cîte o șarabană, în pasul smucit al unui căluț, zguduind de nădejde doi bărbați așezați alături și, în fundul vehiculului, o femeie, care se ținea de marginile trăsurii ca să domolească hurducăturile vîrtoase.

În piața din Goderville era mulțime, îmbulzeală de oameni și vite la un loc. Coarnele boilor, pălăriile plușate ale țăranilor bogați și bonetele țărancelor pluteau pe deasupra mulțimii. Vocile țipătoare, ascuțite, lătrătoare, făceau un zgomot continuu și sălbatic, peste care se ridica cîteodată un strigăt ieșit din pieptul puternic al unui țăran prins de veselie, sau mugetul prelung al unei vaci priponite de zidul unei case.

Mirosea a grajd, a lapte, a bălegar, a fîn și a sudoare, răzbea duhoarea acră, groaznică, umană și animală, a oamenilor de la țară.

Jupînul Hauchecorne, din Bréauté, ajunsese tocmai la Goderville și se îndrepta către piață, cînd văzu un căpățel de sfoară pe jos. Jupînul Hauchecorne, econom ca un adevărat normand, se gîndi că orice lucru care poate sluji la ceva era vrednic să fie cules și se aplecă cu greu, pentru că suferea de reumatism. Luă de pe jos bucățica de sfoară subțire și se pregătea s-o învălătucească cu grijă, cînd îl văzu pe jupînul Malandain, curelarul, stînd pe pragul prăvăliei lui și privindu-l. Se certaseră odinioară din pricina unui căpăstru și rămăseseră supărați, pentru că amîndoi erau îndrăciți. Jupînul Hauchecorne se rușină că dușmanul lui îl văzuse culegînd din bălegar un capăt de sfoară. O ascunse repede sub bluză, apoi în buzunarul pantalonilor. Pe urmă se prefăcu a căuta pe jos ceva ce nu găsea și se îndreptă spre piață, cu capul înainte, cocîrjit de junghiurile lui.

Se pierdu repede în mulțimea zgomotoasă și înceată, zbuciumată de tocmeli nesfîrșite. Țăranii pipăiau vacile, plecau, se întorceau, încurcați, mereu cu teamă că vor fi păcăliți, neîndrăznind niciodată să se hotărască, căutînd privirea negustorului, căutînd la nesfîrșit să descopere viclenia omului și cusurul vitei.

Femeile își puseseră coșurile mari la picioare și scoseseră păsările care zăceau acum pe pămînt cu labele legate, cu ochii speriați, cu crestele stacojii.

Ascultau ce li se oferea, țineau la preț, cu o expresie aspră, cu chipul nepăsător sau, cînd se hotărau să lase mai ieftin, strigau dintr-o dată către mușteriul care se depărta încet :

— Bine, jupîn Anthime. Ți-o dau.

Apoi, încet, încet, piața se goli, și cînd clopotele bătură amiaza, cei care locuiau prea departe se răspîndiră prin hanuri.

La Jourdain, sala cea mare era plină de oameni care mîncau, așa cum curtea largă era plină de tot soiul de vehicule, de faetoane, de cabriolete, de șarabane, de trăsurici, de nenumărate căruțe, galbene de balegă, hodorogite, peticite, ridicîndu-și către cer hulubele ca pe niște brațe sau proptite cu botul în pămînt și cu dosul ridicat în aer.

Aproape de meseni, vatra uriașă, plină de flăcări luminoase, arunca o dogoare aprinsă în spatele șiragului de oameni așezați în dreapta. Trei frigări se învîrteau, încărcate de pui, de porumbei și de pulpe. O mireasmă îmbătătoare de carne friptă și de grăsime care mustea peste cojița rumenită se desprindea din vatră, ințețea veselia oamenilor, făcea să le lase gura apă.

Toată aristocrația plugului venise acolo, la jupîn Jourdain, hangiu și geambaș, șmecher plin de bani.

Farfuriile treceau și se goleau ca și ulcelele de cidru galben. Fiecare își povestea treburile, cumpărăturile, vînzările. Își dădeau unul altuia vești despre recoltă. Vremea era bună pentru fînețe, dar cam prea umedă pentru grîu.

Deodată, în curte, în fața casei, se auzi toba bătînd. Toată lumea sări în picioare, afară de cîțiva nepăsători, și alergă la ușă, la ferestre, cu gura încă plină și cu șervetul în mînă.

După ce isprăvi de bătut, crainicul strigă sacadat, scandînd frazele în contratimp :

— Se aduce la cunoştinţa locuitorilor din Goderville ca şi tuturor persoanelor care au fost la tîrg că, azi de dimineaţă, între nouă şi zece, s-a pierdut pe şoseaua care duce la Beuzeville un portofel negru de piele, în care se aflau cinci sute de franci şi acte. Cel care l-a găsit e rugat să-l aducă numaidecît la primărie sau la jupînul Fortuné Houlbrèque din Manneville. Va avea douăzeci de franci recompensă.

Apoi omul plecă. Bătăile înăbuşite ale tobei şi glasul slab al crainicului se mai auziră o dată, de departe.

Oamenii începură să vorbească despre întîmplare, socotind dacă jupîn Houlbrèque avea să aibă norocul să-şi găsească portofelul sau nu.

Prînzul se sfîrşi.

Tocmai isprăveau cafeaua, cînd în prag se ivi brigadierul de jandarmi şi întrebă :

— Jupînul Hauchecorne din Bréauté e aici ?

Jupînul Hauchecorne, aşezat la celălalt capăt al mesei, răspunse.

— Uite-mă.

Brigadierul urmă :

— Jupîne Hauchecorne, vrei să fii aşa de bun să mă întovărăşeşti pînă la primărie ? Domnul primar vrea să-ţi vorbească.

Ţăranul, surprins, neliniştit, îşi dete pe gît păhărelul, se ridică şi mai cocîrjit încă decît de dimineaţă, pentru că primii paşi după fiecare masă îi erau mai grei, şi porni la drum, repetînd :

— Uite-mă. Uite-mă.

Se luă după brigadier.

Primarul îl aştepta, aşezat într-un fotoliu. Era un om gras, grav, plin de fraze pompoase, care îndeplinea şi funcţia de notar al tîrgului.

— Jupîne Hauchecorne, spuse el, ai fost văzut azi de dimineaţă ridicînd de pe şoseaua care duce la Beuzeville, portofelul pierdut de jupînul Houlbrèque din Manneville.

Ţăranul se uita uluit la notar, speriat de pe acum de bănuiala care apăsa asupra lui, fără să priceapă de unde venea.

— Io, io am ridicat portofelul ăla ?

— Da, chiar dumneata.

— Pe cinstea mea că habar n-am de el.

— Ai fost văzut.

— Io, m-a văzut pe mine ? Adică cine m-a văzut ?

— Domnul Malandain, curelarul.

Atunci bătrînul îşi aduse aminte, pricepu şi se înroşi de furie.

— Ah, m-a văzut ţopîrlanul ! M-a văzut cînd am adunat sfoara asta, dom'le primar, uite-o !

Se scormoni în fundul buzunarului şi scoase un căpeţel de funie.

Dar primarul, neîncrezător, dădu din cap :

— N-o să mă faci să cred, jupîne Hauchecorne, că domnul Malandain, care e un om vrednic de încredere, a luat firişorul ăsta drept un portofel.

Ţăranul, furios, ridică mîna, scuipă în lături ca să-şi întărească jurămîntul, şi repetă :

— Asta e adevărat în faţa lui Dumnezeu, adevăru' adevărat, dom'le primar. Pe sufletu' şi pe mîntuirea mea, asta e !

Primarul urmă :

— După ce ai cules obiectul, ai mai căutat multă vreme în noroi, să vezi dacă nu mai scăpase din el vreo monedă.

Omul se îneca de furie şi de teamă.

— Să spuie una ca asta !... să spuie una ca asta... minciuni de astea, ca să facă de rîs un om cinstit ! Una ca asta !

Dar protestă degeaba, pentru că nu fu crezut.

Fu confruntat cu domnul Malandain, care îşi repetă şi îşi susţinu afirmaţia. Se ocărîră unul pe altul vreme de un ceas. Jupîn Hauchecorne fu căutat, la cererea lui. Nu se găsi nimic la el.

În sfîrșit, primarul, foarte încurcat, îl trimise acasă. după ce îl preveni că avea să vestească parchetul și să ceară să se ia măsuri.

Știrea se și răspîndise. Cînd ieși din primărie, bătrînul fu înconjurat, întrebat cu o curiozitate serioasă sau batjocoritoare, dar în care nu se amesteca nici un fel de revoltă. Începu să istorisească povestea sforicelei. Nu fu crezut. Lumea rîdea.

Mergea, oprit de toți, oprindu-și și el la rîndul lui cunoștințele, începînd iar, la nesfîrșit, aceeași poveste, protestînd iar, arătîndu-și buzunarele întoarse pe dos, ca să dovedească că n-avea nimic la el.

I se spunea :

— Ei, șmecher bătrîn !

El se supăra, își ieșea din fire, înfierbîntat, disperat că nu era crezut, neștiind ce să facă și povestind mereu întîmplarea.

Se înnopta. Trebuia să plece acasă. O apucă la drum cu trei vecini cărora le arătă locul unde culesese bucata de sfoară. Tot drumul vorbi numai despre pățania lui.

Seara colindă satul Bréauté, ca s-o spună tuturor. Nu întîlnea decît oameni care nu-l credeau.

Fu bolnav toată noaptea de supărare.

A doua zi, către ora unu după-amiază, Marius Paumelle, argatul jupînului Breton, agricultor din Ymauville, îi aduse jupînului Haulbrèque din Manneville portofelul cu tot cuprinsul lui.

Omul susținea că-l găsise, în adevăr, pe drum, dar că neștiind carte, îl adusese acasă și-l dăduse stăpînului lui.

Vestea se răspîndi în împrejurimi. Jupînul Hauchecorne află și el. Începu iar să colinde și să istorisească întîmplarea, întregită de deznodămînt. Triumfa.

— Ce mă durea pe mine, spunea el, nu era lucrul, vedeți dumneavoastră, era minciuna. Nimic nu te păgubește mai rău decît ocara care te apasă dintr-o minciună.

Toată ziua vorbi despre pățania lui, o povesti oamenilor care treceau pe drum, celor care beau la cîrciumă, duminica următoare celor care ieșeau de la biserică. Oprea

necunoscuți, ca să le-o spună. Acum era liniștit, și totuși îl mai sîcîia ceva, fără să știe lămurit ce. Oamenii, cînd îl ascultau, păreau că glumesc. I se părea că murmură în spatele lui.

În săptămîna următoare, marți, se duse la tîrg, la Goderville, împins numai de dorința să povestească ce se petrecuse cu el.

Malandain, în picioare pe pragul prăvăliei, începu să rîdă cînd îl văzu trecînd. De ce ?

Se apropie de un gospodar din Criquetot, care nu-l lăsă să isprăvească, îi dădu un ghiont în stomac și-i strigă în obraz : „Hei, șmecher bătrîn !“, apoi îi întoarse spatele.

Jupînul Hauchecorne rămase înlemnit și din ce în ce mai neliniștit. De ce-i spusese : „Șmecher bătrîn ?“

Cînd se așeză la masă la hanul lui Jourdain, începu iar să lămurească întîmplarea.

Un geambaș din Montsvilliers îi strigă :

— Haide, haide, hoțoman bătrîn, știm noi sfoara ta !

Hauchecorne îngînă :

— Păi de vreme ce s-a găsit portofelu' !

Dar celălalt răspunse :

— Ia taci, tată, unu găsește și altu aduce. Eu nu știu, n-am văzut, te duc de nas.

Țăranul simți că se înăbușă. În sfîrșit, înțelegea. Era acuzat că trimisese portofelul înapoi printr-un fîrtat, printr-un complice.

Vru să protesteze. Toată lumea de la masă începu să rîdă.

Nu-și putu isprăvi prînzul și plecă, în mijlocul batjocurilor.

Se întoarse acasă rușinat și revoltat, sugrumat de furie, buimac, cu atît mai zdrobit cu cît ar fi fost în stare, cu șmecheria lui de normand, să facă lucrul de care era acuzat și chiar să se laude cu el, ca și cum ar fi fost o ispravă grozavă. Vedea tulbure că nevinovăția lui era greu de dovedit, pentru că viclenia îi era cunoscută. Se simțea lovit în inimă de nedreptatea bănuielii.

Atunci începu iar să-și povestească pățania, lungindu-și în fiecare zi istorisirea, adăugînd de fiecare dată dovezi noi, proteste și mai energice, jurăminte și mai solemne pe care le închipuia, pe care le pregătea în ceasurile de singurătate, cu mintea muncită numai de întîmplarea cu sforicica. Era crezut cu atît mai puțin, cu cît se apăra mai complicat și argumenta mai dibaci.

— Astea sînt dovezi de mincinos, se spunea în spatele lui.

O simțea, își făcea inimă rea, se istovea în silințe zadarnice.

Se topea văzînd cu ochii.

Glumeții îl puneau acum să povestească „Despre sfoară" ca să facă haz, așa cum pui un soldat care vine de la război să povestească o bătălie. Sufletul lui, lovit adînc, se stingea.

Către sfîrșitul lui decembrie căzu la pat.

Muri în primele zile ale lui ianuarie și în aiurelile agoniei, mărturisea necontenit că e nevinovat, repetînd:

— O sforicică... O sforicică... poftim, uite-o, domnule primar.

O VENDETTA

Văduva lui Paolo Saverini locuia numai cu fiul ei într-o casă sărăcăcioasă, așezată pe meterezele orașului Bonifacio. Orașul, clădit pe o ieșitură a muntelui, suspendat chiar pe alocuri deasupra mării, privește, peste o strîmtoare stîncoasă, spre coasta mai joasă a Sardiniei. La poalele lui, de cealaltă parte, o fîșie a falezei, care îl înconjoară aproape în întregime și care seamănă cu un culoar uriaș, îi servește drept port. Bărcuțele

pescarilor italieni sau sarzi și, la fiecare două săptămîni, un vapor vechi și gîfîitor care vine de la Ajaccio, îl străbat întreg, pînă în dreptul primelor case, după ce fac un drum lung între doi pereți abrupți.

O grămadă de case pune o pată și mai albă pe muntele alb, casele par niște cuiburi de păsări sălbatice, agățate de stîncă, privind de sus această strîmtoare grozavă, în care corăbiile nu încearcă să pătrundă. Vîntul fără odihnă chinuiește marea, chinuiește coasta goală, roasă de el, abia îmbrăcată în iarbă. Se cufundă în strîmtoare și pustiește amîndouă malurile. Șiroaiele de spumă palidă străpung pretutindeni valurile, par niște fîșii de pînză care plutesc și tresaltă pe suprafața apei.

Casa văduvei Saverini, lipită chiar de marginea falezei, își deschidea cele trei ferestre spre această priveliște sălbatică și deznădăjduită.

Trăia acolo numai cu fiul ei, Antoine, și cu cățeaua Sprințara, o cățea mare, slabă, cu părul lung și aspru, de viță ciobănească, și care mergea cu flăcăul la vînat.

Într-o seară, după o ceartă, Antoine Saverini fu ucis mișelește, cu cuțitul, de Nicolas Ravolati, care chiar în noaptea aceea fugi în Sardinia.

Cînd bătrîna mamă primi trupul copilului ei pe care i-l aduseră niște trecători, nu plînse, ci rămase mult timp nemișcată cu ochii la el; apoi își întinse mîna zbîrcită deasupra cadavrului lui și îi jură vendetta. Nu vru să rămînă nimeni cu ea și se închise singură cu trupul mort și cu cîinele care urla. Animalul urla necontenit, la capul patului, cu botul întins spre stăpîn și cu coada între picioare. Nu se urnea din loc cum nu se urnea nici mama care stătea acum aplecată peste cadavru, cu ochii ațintiți, îl privea și plîngea fără zgomot, cu lacrimi mari.

Flăcăul, culcat pe spate, îmbrăcat cu haina lui de aba găurită și sfîșiată la piept, părea că doarme, dar era tot plin de sînge: pe cămașa care îi fusese smulsă ca să i se dea primele ajutoare, pe vestă, pe pantaloni, pe obraz, pe mîini. Cheaguri de sînge i se prinseseră în păr și în barbă.

Bătrîna mamă începu să-i vorbească. La zgomotul vocii ei, cățeaua tăcu.

— Lasă, lasă, ai să fii răzbunat, puiul meu, băiatul meu, sărmanul meu copil. Dormi, dormi, o să fii răzbunat, auzi ? Ți-o făgăduiește maică-ta ! Și știi bine că maică-ta se ține totdeauna de cuvînt.

Apoi se aplecă încet peste el și își lipi buzele reci de buzele moarte.

Atunci Sprințara începu iar să geamă. Scotea un plînset nesfîrșit, monoton, sfîșietor, groaznic.

Rămaseră acolo pînă dimineață, amîndouă, femeia și cățeaua.

Antoine Saverini fu îngropat a doua zi și peste puțin timp nu se mai vorbi despre el în Bonifacio.

*

Nu lăsase în urmă nici frați, nici veri apropiați, nu se afla acolo nici un bărbat care să înfăptuiască vendetta. Numai bătrîna, maică-sa, se gîndea la asta.

Vedea de dimineață pînă seara un punct alb pe coastă, de cealaltă parte a strîmtorii. Era un sătuc sard, Longosardo, în care se refugiau banditii corsicani cînd erau urmăriți mai stăruitor. Sătucul ăsta din fața coastei patriei lor e locuit aproape numai de ei, așteptînd acolo clipa cînd se vor întoarce și se vor adăposti iar în mărăcinișuri. Mama știa că în satul ăsta se refugiase Nicolas Ravolati.

Singură, toată ziua, așezată la fereastră, se uita într-acolo și se gîndea la răzbunare. Ce avea să facă, fără ajutorul nimănui, neputincioasă, atît de aproape de moarte ? Dar făgăduise, jurase pe cadavru. Nu putea să uite și nici nu putea să aștepte. Ce să facă ? Nu mai dormea noaptea. Nu mai avea odihnă și liniște. Căuta cu încăpățînare. Cățeaua, la picioarele ei, dormea și cîteodată ridica botul și urla spre depărtări. De cînd stăpînul ei nu mai era acolo, urla așa, mereu, ca și cum l-ar fi chemat, ca și cum sufletul ei de animal, nemîngîiat, ar fi păstrat o amintire pe care nimic n-o putea șterge.

Într-o noapte, cînd Sprințara începu iar să chelălăie, mama avu deodată o idee, o idee de sălbatic răzbunător și crunt. Se gîndi pînă dimineața, apoi, de cum se iviră zorile, se duse la biserică. Se rugă, îngenuncheată pe lespezi, doborîtă în fața lui Dumnezeu, implorîndu-l s-o ajute, s-o sprijine, să dea bietului ei trup istovit puterea de care avea nevoie ca să-și răzbune fiul.

Apoi se întoarse acasă. Avea în curte un butoi vechi, prăpădit, în care aduna apă de ploaie. Îl răsturnă, îl goli și îl înțepeni pe pămînt cu țărușe și cu pietre. Pe urmă o legă pe Sprințara de cotețul ăsta și intră în casă.

Se învîrtea acum prin odaie fără odihnă, cu ochii mereu ațintiți spre Sardinia. Ucigașul era acolo.

Cățeaua urlă toată ziua și toată noaptea. A doua zi de dimineață, bătrîna îi aduse o strachină cu apă, numai atît : nici fiertură, nici pîine.

Trecu și ziua asta. Sprințara, istovită, dormea. În ziua următoare ochii îi luceau, părul i se zbîrlise și trăgea cu disperare de lanț.

Bătrîna tot nu-i dădu nimic de mîncare. Animalul, acum furios, lătra răgușit. Trecu și noaptea.

Atunci, de cum se lumină de ziuă, bătrîna Saverini se duse la un vecin și-l rugă să-i dea două legături de fîn. Luă boarfele vechi pe care le purtase odinioară bărbatul ei și le umplu cu paie, așa ca să semene a trup omenesc.

Înfipse un băț în pămînt în fața cuștii Sprințarei și legă de el momîia, care în felul ăsta părea că stă în picioare. Apoi îi închipui capul dintr-o cîrpă veche învălătucită.

Cățeaua, mirată, se uita la momîie și tăcea, cu toate că o mistuia foamea.

Atunci bătrîna se duse la mezelar și cumpără o bucată mare de caltaboș. Întoarsă acasă, făcu un foc de gătejе în curte și fripse caltaboșul. Sprințara, înnebunită, sărea, spumega cu ochii ațintiți la grătarul al cărui abur îi pătrundea în stomac.

Pe urmă, mama făcu din caltaboşul ăsta cald o cravată momîii. I-o înnodă îndelung în jurul gîtului, de parcă ar fi vrut să i-l pătrundă. După ce isprăvi, dădu drumul cîinelui din lanţ.

Animalul se repezi dintr-un salt grozav la beregata momîii şi, cu labele pe umerii ei, începu să i-o sfîrtece. Cădea la pămînt cu cîte o bucată smulsă din pradă în bot, şi se arunca din nou, îşi înfigea colţii în funii, înhăţa cîteva bucăţele de mîncare, cădea iar, şi iar dădea năvală, întărîtat. Îi rupea obrazul cu colţii, îi sfîşia gîtul.

Bătrîna îl privea nemişcată şi tăcută, cu ochii aprinşi. Apoi legă din nou cîinele, îl lăsă iar să flămînzească trei zile şi începu de la capăt exerciţiul ăsta ciudat.

Timp de trei luni obişnui cîinele cu lupta asta, cu hrana asta smulsă cu colţii. Acum nu-l mai prindea în lanţ, dar cu o singură mişcare îl făcea să se repeadă la momîie.

Îl învăţase s-o sfîşie, s-o mănînce, chiar dacă nu mai avea nimic de mîncare ascuns la gît. Pe urmă, drept răsplată, îi dădea caltaboşul fript pentru el.

Cum îl vedea pe om, Sprinţara fremăta, întorcea ochii către stăpînă-sa care îi striga: „Şo!" cu o voce şuierătoare, ridicînd un deget.

*

Bătrîna Saverini, cînd socoti că a venit timpul, se duse să se spovedească şi să se împărtăşească într-o duminică dimineaţă, cu o cucernicie fierbinte. Apoi se îmbrăcă în haine bărbăteşti, şi aşa, ca un bătrîn zdrenţăros, trecu de cealaltă parte a strîmtorii împreună cu cîinele, în barca unui pescar sard.

Ducea o bucată mare de caltaboş într-o traistă de pînză. Sprinţara nu mîncase de două zile. Bătrîna îi dădea mereu să adulmece mîncarea mirositoare, şi o asmuţea.

Ajunseră la Longosardo; corsicana înainta şchiopătînd. Intră într-o brutărie şi întrebă de adresa lui Nicolas Ravolati. Se apucase iar de vechea lui meserie, era dulgher. Lucra singur, în fundul dughenii.

Bătrîna deschise uşa şi îl strigă:

— Ei! Nicolas!

El se întoarse. Atunci ea dădu drumul cîinelui şi strigă:

— Şo! Şo pe el! mănîncă-l, mănîncă-l!

Căţeaua, asmuţită, se repezi şi-l prinse de beregată. Omul întinse braţele, o cuprinse, se rostogoli la pămînt. Timp de cîteva clipe se zvîrcoli şi frămîntă pămîntul cu picioarele, apoi rămase nemişcat, pe cînd Sprinţara îi scormonea beregata şi i-o sfîşia, bucată cu bucată. Doi vecini, care stăteau în pragul porţilor lor, îşi aduseră aminte foarte bine că văzuseră ieşind de acolo un cerşetor bătrîn cu un cîine negru şi costeliv, care mînca în mers ceva cafeniu, dat de stăpînul lui.

Seara, bătrîna se întoarse acasă. În noaptea aceea dormi bine.

1883

BUTOIAŞUL

Lui Adolphe Tavernier

Jupînul Chicot, hangiul din Epreville, îşi opri cabrioleta în faţa gospodăriei mătuşii Magloire. Era un voinic de vreo patruzeci de ani, stacojiu şi pîntecos, care trecea drept un om afurisit.

Îşi legă calul de bulumacul porţii, apoi intră în curte. Avea o proprietate lîngă pămîntul bătrînei, pe care îl rîvnea de mult. Încercase de zeci de ori să-l cumpere, dar mătuşa Magloire se împotrivea cu încăpăţînare.

— Aici m-am născut, aici am să mor, spunea ea.

O găsi în faţa uşii, curăţînd cartofi. Avea şaptezeci şi doi de ani, era uscată, zbîrcită, încovoiată, dar neobosită

ca o fată tînără. Chicot o bătu pe spate cu prietenie, apoi se așeză lîngă ea pe un scăunel.

— Ei, mătușă, cum merge cu sănătatea, bine ?

— Nu-mi merge rău. Da' dumneata, jupîn Prosper ?

— Ei, așa, mai am eu niște dureri, fără ele toate ar merge bine.

— Atunci e cum trebuie.

Ea nu mai spuse nimic. Chicot o privea cum face treabă. Degetele ei încovoiate, chircite, tari ca picioarele de crab, apucau ca niște clești tuberculele cenușii dintr-un coș și le răsuceau repede, desprinzînd de pe ele fîșii lungi de coajă cu lama unui cuțit vechi, pe care îl ținea în cealaltă mînă. După ce cartoful rămînea galben de tot, îl arunca într-o găleată cu apă. Trei găini curajoase se apropiau una după alta și se băgau aproape în fustele ei ca să înhațe cojile, apoi fugeau cît le țineau picioarele, cu prada în cioc.

Chicot părea încurcat, șovăitor, neliniștit, de parcă avea ceva pe suflet și n-ar putea spune. În sfîrșit se hotărî :

— Ia spune, mătușă Magloire.

— Spui, dacă vrei dumneata.

— Gospodăria, tot nu vrei să mi-o vinzi ?

— Asta nu. Nici nu te gîndi. Am zis o dată, gata.

— Vezi că m-am gîndit la o socoteală care ne-ar conveni la amîndoi.

— Care adică ?

— Uite. Mi-o vinzi și pe urmă tot dumneata o păstrezi. Mă înțelegi ? Ascultă-mă bine.

Bătrîna conteni de curățat cartofii și-și aținti ochii, vioi sub pleoapele veștejite, asupra hangiului.

El urmă :

— Să-ți spui mai limpede. Îți dau o sută cincizeci de franci în fiecare lună. M-auzi ? Viu în fiecare lună aici cu cabrioleta și-ți aduc treizeci de piese de cîte cinci franci. Și pe urmă nu se mai schimbă nimica, da' nimica. Stai acasă la dumneata, nici nu te mai gîndești la mine,

nu-mi ești datoare cu nimic. Nu-ți dai altă osteneală decît să-mi iei banii. Ce zici ?

O privea cu un aer vesel, un aer de om bine dispus. Bătrîna îl măsura cu neîncredere, căutînd să vadă care era capcana, și întrebă :

— Asta e folosu' meu. Da' al dumitale, dacă nu-ți dau gospodăria ?

El urmă :

— Nu-ți bate capu' pentru asta. O să stai aici cît o să vrea bunul Dumnezeu să te mai ție. Ești la dumneata acasă. O să-mi faci numai o hîrtiuță la notar, ca să fie al meu, după dumneata. N-ai copii, n-ai decît nepoți la care nu prea ții. Nu-ți convine ? Îți păstrezi avutul cît o să mai trăiești și eu îți dau treizeci de piese de cinci franci pe lună. Dumneata n-ai decît cîștig din afacerea asta.

Bătrîna rămase mirată, neliniștită, dar ademenită. Răspunse :

— Nu zic nu. Numai că vreau să mă mai gîndesc. Mai vino pe aici să mai vorbim și săptămîna viitoare. O să-ți spun eu ce m-am gîndit.

Jupînul Chicot plecă mulțumit ca un rege care cucerise un imperiu.

Mătușa Magloire rămase pe gînduri. Nu putu dormi în noaptea următoare. Timp de patru zile avu friguri de atîta pregetare. Mirosea că în treaba asta se ascunde ceva rău pentru ea. Gîndul celor treizeci de piese de cîte cinci franci, al banilor ăștia frumușei care aveau să-i pice în poală, să-i cadă ca din cer, fără să-și dea nici o osteneală, îi răscolea inima.

Se duse la notar și-i povesti despre ce era vorba. El o sfătui să primească propunerea lui Chicot, dar să ceară cincizeci de piese de cinci franci în loc de treizeci, pentru că gospodăria ei valora cel puțin șaizeci de mii de franci.

— Dacă mai trăiești cincisprezece ani, spunea notarul, el tot n-o să plătească în chipul ăsta decît patruzeci și cinci de mii de franci.

Bătrîna fremătă în fața perspectivei de a primi cincizeci de piese de cinci franci pe lună. Dar tot n-avea încredere, se temea de o mie de lucruri neprevăzute, de viclenii ascunse, și rămase locului pînă seara, punînd mereu întrebări și neputînd să se hotărască să plece. În sfîrșit, îi ceru să pregătească actul și se întoarse acasă tulburată de parcă ar fi băut patru ulcele de cidru proaspăt.

Cînd Chicot veni după răspuns, ea se lăsă multă vreme rugată, spunînd că nu voia, dar roasă de teama că el n-avea să-i dea cincizeci de piese de cinci franci. În cele din urmă, pentru că el stăruia, își spuse și ea pretențiile.

El tresări, surprins neplăcut, și refuză.

Ca să-l convingă, bătrîna începu să vorbească despre cît putea să mai aibă de trăit.

— Sigur că nu mai am înainte decît cinci sau șase ani. Uiți că am șaptezeci și trei și nu sînt cine știe ce zdravănă. Mai alaltă-seară credeam că mă duc. Parcă mi se deșertase trupu', au trebuit să mă urce pe sus în pat.

Chicot însă nu se lăsa cu una, cu două.

— Ei, ei, șmecheră bătrînă, ești zdravănă ca turnu' bisericii. O să trăiești cel puțin o sută zece ani. Tot dumneata o să mă îngropi pe mine.

Pierdură toată ziua în tocmeli. Dar cum bătrîna nu se înduplecă, hangiul, la sfîrșit, se învoi să dea cîte cincizeci de monede.

A doua zi semnară actul. Mătușa Magloire ceru zece piese pentru aldămaș.

Trecură trei ani. Bătrîna se ținea strașnic. Parcă nu îmbătrînise cu nici o zi și Chicot își pierdea răbdarea. Lui i se părea că plătește renta asta de o jumătate de veac, că era înșelat, tras pe sfoară, ruinat. Din cînd în cînd se ducea s-o vadă pe țărancă, așa cum te duci pe cîmp, în iulie, să vezi dacă holda e coaptă pentru seceră. Ea îl primea cu o privire șireată. S-ar fi zis că se felicită singură pentru festa pe care i-o juca și el se suia repede înapoi, în cabrioletă, bombănind :

— N-ai să mai crăpi o dată, hodoroagă !

Nu știa ce să facă. Ar fi vrut s-o sugrume cînd o vedea. O ura cu o ură sălbatică, vicleană, o ură de țăran furat.

Atunci începu să caute dezlegare.

Într-o zi veni s-o vadă, frecîndu-și mîinile, așa cum făcuse în prima zi cînd îi propusese tîrgul.

Și, după ce stătuseră de vorbă cîteva minute, zise :

— Ia spune, mătușă, de ce nu vii să mănînci la mine cînd treci prin Épreville ? Lumea vorbește, spune că nu mai sîntem prieteni, și-mi cade greu. Știi, la mine n-o să plătești. Nu mă uit eu la o masă. Vino cînd vrei, mănîncă cît poți, mie îmi pare bine.

Mătușa Magloire nu așteptă să i se mai spună o dată, și peste două zile, cînd se duse la piață în cabrioleta ei condusă de argatul Célestin, își băgă, fără sfială, calul în grajdul jupînului Chicot și ceru prînzul care i se făgăduise.

Hangiul, fericit, se purtă cu ea ca cu o cucoană, îi dădu să mănînce pasăre, cîrnat, caltaboș, friptură și varză cu slănină. Dar ea nu mîncă aproape nimic. Mînca puțin din copilărie, trăise totdeauna cu un strop de supă și cu cîte o fărîmă de pîine cu unt.

Chicot, dezamăgit, stăruia. Bătrîna nici nu bea. Nu vru nici cafea.

El o rugă :

— Ei, da tot o să iei un păhărel !

— Ei, da, la asta nu zic nu.

El răcni din toată puterea, în mijlocul hanului :

— Rosalie, adu coniacul, cel mai bun, ăla extra.

Servitoarea se ivi cu o sticlă lungă, împodobită cu o frunză de viță de hîrtie.

Hangiul umplu două pahare :

— Ia gustă, mătușă, e de ăl grozav.

Femeia începu să bea încetișor, cu înghițituri mici, ca plăcerea să țină mai mult. După ce-și goli paharul, îl scurse și rosti :

— Ei da, ăsta e coniac adevărat.

Nici nu isprăvise vorba, cînd Chicot îi mai turnă un pahar. Ea vru să refuze, dar era prea tîrziu, așa că îl sorbi îndelung, ca pe cel dintîi.

Hangiul vru atunci să-i mai toarne și a treia oară, dar ea se împotrivi. El stăruia :

— Asta e lapte, nu altceva. Eu beau și zece, și douăsprezece, și n-am nimic. Parcă ai înghiți zahăr. Nu-ți face rău nici la burtă, nici la cap. Parcă s-ar evapora pe limbă. Nu e nimic mai bun pentru sănătate !

Bătrîna se înduplecă, pentru că mai avea poftă de coniac, dar nu vru decît o jumătate de pahar.

Atunci Chicot, într-un elan de generozitate, strigă :

— Uite, fiindcă îți place, am să-ți dau un butoiaș, numai ca să-ți arăt că tot prieteni sîntem !

Bătrîna nu zise nu, și plecă puțin amețită.

A doua zi hangiul intră în curtea mătușii Magloire și scoase din fundul cabrioletei un butoiaș prins în cercuri de fier. Apoi vru să-i dea să guste băutura din el, ca să-i dovedească că era aceeași din ajun. După ce băură fiecare cîte trei păhărele, el spuse, la plecare :

— Și cînd s-o isprăvi, să știi că tot mai e. Să nu te sfiești, nu sînt zgîrcit. Cu cît s-o isprăvi mai iute, cu atîta o să-mi pară mai bine.

Și se urcă în cabrioletă.

Se întoarse peste patru zile. Bătrîna stătea în fața ușii și tăia bucățele de pîine pentru supă.

Se apropie, îi dădu bună ziua, se băgă în sufletul ei, ca să-i miroasă respirația. Simți că băuse. Fața i se lumină.

— Mă cinstești și pe mine cu un păhărel ? întrebă el.

Și iar ciocniră de două sau trei ori.

Dar în curînd, începu să meargă în sat zvonul că mătușa Magloire se îmbăta singură. O culegeau cînd din bucătărie, cînd din ogradă, cînd de pe drumuri, și trebuiau s-o ducă acasă, țeapănă ca un stîrv.

Chicot nu mai venea la ea și, cînd i se vorbea despre țărancă, îngîna cu o mutră abătută :

Ce nenorocire să capete asemenea nărav la vîrsta ei ! Vezi, cînd ești bătrîn, nu mai ai alte bucurii. O dată o să i se tragă un bucluc de aici !

Și, in adevăr, i s-a tras un bucluc. A murit în iarna următoare, înainte de Crăciun. Căzuse, beată, în zăpadă.

Iar jupîn Chicot a spus, moștenind gospodăria :

Mocofana asta mai trăia zece ani, dacă nu se dădea la darul beției.

1884

BĂTRÎNUL

Un soare călduț, de toamnă, scălda curtea gospodăriei, peste fagii înalți de lîngă șanțuri. Sub iarba retezată de vaci, pămîntul îmbibat de ploaia care răpăise de curînd era moale, se cufunda sub picior cu un plescăit de apă. Merii încărcați de rod își semănau frunzele de un verde-deschis în verdele-închis al ierbii.

Patru juncane tinere pășteau priponite la rînd și mugeau din cînd în cînd către casă. Păsările se mișcau pestrițe peste bălegar, în fața staulului, rîcîiau, fremătau, cîrîiau, în vreme ce doi cocoși cîntau fără încetare și căutau viermi pentru găini, pe care le chemau cu un cloncănit vioi.

Poarta de lemn se deschise. În curte intră un om de vreo patruzeci de ani poate, dar care părea de șaizeci, un om zbîrcit, strîmb, care mergea cu pași largi și înceți, îngreuiați de saboții mari, umpluți cu paie. Brațele prea lungi îi spînzurau de-a lungul trupului. Cînd se apropie de casă, javra galbenă, legată de trunchiul unui păr uriaș, lîngă un butoiaș care-i slujea de cușcă, dădu din coadă, apoi începu să latre de bucurie. Omul strigă :

— Jos, Finot !

Cîinele tăcu.

O țărancă ieși din casă. Trupul ei ciolănos, lat și otova, se desena sub o bluză de lînă, strînsă pe talie. O fustă cenușie, foarte scurtă, îi cădea pînă la jumătatea pulpelor, ascunse în ciorapi albaștri. Și ea purta saboți umpluți cu paie. O bonetă albă, îngălbenită, îi acoperea cele cîteva fire de păr lipite de țeastă, și chipul ei brun, slab, urît, știrb, avea înfățișarea sălbatică și necioplită pe care o au adesea chipurile țăranilor.

Bărbatul întrebă :

— Cum îi merge ?

Femeia răspunse :

— Preotul spune că s-a isprăvit, că n-o să treacă noaptea.

Intrară amîndoi în casă.

După ce străbătură bucătăria, pătrunseră în odaia scundă, neagră, luminată slab de o ferestruică în fața căreia atîrna o petică de stambă normandă. Bîrnele mari ale tavanului, înnegrite de vreme, întunecate și afumate, tăiau încăperea de la un capăt la celălalt, susținînd pardoseala subțire a podului pe care jucau, ziua și noaptea, turme de șobolani.

Lutul de pe jos, modîlcos, umed, părea gras, iar patul, în fundul încăperii, o pată albicioasă. Un zgomot regulat, răgușit, o răsuflare aspră, hîrîită, șuierătoare, amestecată cu o bolborosceală ca de apă ieșită dintr-o pompă spartă, pornea din așternutul întunecat în care trăgea să moară un bătrîn, tatăl țărancei.

Bărbatul și femeia se apropiară și priviră muribundul, cu ochii lor liniștiți și resemnați.

Ginerele spuse :

— De data asta s-a isprăvit. N-o mai duce nici pînă la noapte.

Gospodina răspunse :

— De la prînz gîlgîie așa.

Apoi tăcură. Tatăl avea ochii închiși, fața pămîntie, atît de uscată, încît părea de lemn. Prin gura lui întredeschisă trecea o răsuflare gîfîitoare și aspră. Cearșaful de pînză cenușie se ridica pe piept, la fiecare respirație.

Ginerele rosti, după o lungă tăcere :

— N-avem alta decît să-l lăsăm să se isprăvească. Ce putem noi ? Dar ce bucluc cu mazărea, fiindcă vremea e bună și mîine trebuie s-o prășim.

Nevastă-sa păru neliniștită la gîndul ăsta. Se gîndi cîteva clipe, apoi spuse :

— Păi dacă se duce, n-o să-l înmormînteze mai curînd de sîmbătă, mîine poți să vezi de rapiță.

Țăranul se gîndi, apoi vorbi iar :

— Da, da' mîine trebuie să poftesc la înmormîntare și trebuie să prăpădesc cinci sau șase ceasuri ca să mă duc de la Tourville la Manetot, la toată lumea.

Femeia, după ce se gîndi două-trei minute, rosti :

— Nu e nici trei, poți să pleci de-acum și să colinzi tot Tourville-ul. Poți să spui că s-a dus, de vreme ce nu mai are nici pînă după-masă.

Omul rămase cîteva minute nehotărît, cîntărind foloasele și urmările acestei idei. În sfîrșit, zise :

— Păi, mă duc.

Era gata să iasă, dar se întoarse și, după o șovăire, adăugă :

— Tot n-ai de lucru, adună niște mere pentru copt și pe urmă să faci patru duzini de plăcințele pentru ăi care o să vină la înmormîntare, fiindcă trebuie să-i cinstim. Să faci focu cu surcelele care sînt sub șopronul unde-i teascu. Sînt uscate.

Ieși din odaie, intră iar în bucătărie, deschise dulapul, scoase o pîine de șase funți, tăie cu grijă o felie, adună în palmă fărîmiturile căzute pe masă și le azvîrli în gură, ca să nu piardă nimic. Apoi apucă cu vîrful cuțitului o fărîmă de unt sărat din fundul unei ulcele negre, o întinse pe pîine și începu să mănînce încet, așa cum făcea orice.

Străbătu din nou curtea, potoli cîinele care începuse iar să latre, ieşi în drumul care se întindea de-a lungul şanţului şi porni spre Tourville.

■

Rămasă singură, femeia se apucă de treabă. Descoperi covata cu făină şi pregăti aluatul pentru plăcinte. Îl frămînta îndelung, îl sucea şi-l răsucea, iar îl frămînta, îl zdrobea, îl fărîma. Apoi făcu un bulgăre mare, alb-gălbui, pe care îl lăsă pe colţul mesei. Se duse după mere şi, ca să nu lovească pomul cu prăjina, se sui în el, cu ajutorul unui scăunel. Alegea fructele cu grijă, ca să nu le ia decît pe cele coapte şi le vîra în poala şorţului.

O voce strigă din drum :

— Ei, cumătră Chicot !

Se întoarse, era un vecin, jupînul Osime Favet, primarul, care, aşezat pe căruţa de băligar, cu picioarele atîrnate în gol, se ducea să-şi gunoiască ogorul. Se întoarse şi rosti :

— Ce pofteşti, jupîn Osime ?

— Tata, cum îi e ?

Femeia strigă :

— Aproape s-a dus. Sîmbătă e înmormîntarea, la şapte, fiindcă e grabă cu rapiţa.

Vecinul încheie :

— Bine. Noroc ! Să fii sănătoasă !

Ea răspunse, din politeţe :

— Mulţumesc, asemenea.

Apoi culese mai departe mere.

Cum intră în casă, se duse să-l vadă pe taică-său, aşteptîndu-se să-l găsească mort. Dar îi auzi de la uşă horcăitul zgomotos şi monoton şi, socotind că e zadarnic să mai piardă vremea venind pînă la pat, începu să facă plăcintele.

Învelea poamele, una cîte una, într-o foaie subţire de cocă, şi le punea la rînd pe marginea mesei. După ce făcu patruzeci şi opt de bulgări aşezaţi cîte doisprezece în şir, unii în faţa altora, se gîndi să pregătească cina şi atîrnă ceaunul peste foc, ca să fiarbă cartofii. Îşi zise că nu trebuia să aprindă tot atunci şi cuptorul, de vreme ce a doua zi avea timp destul pentru pregătiri.

Bărbatul i se întoarse pe la cinci. Cum trecu pragul, întrebă :

— S-a isprăvit ?

Ea răspunse :

— Încă nu. Gîlgîie mereu.

Se duseră să-l vadă. Bătrînul era în aceeaşi stare, întocmai. Răsuflarea lui aspră, regulată ca bătaia unui ceasornic, nici nu se îndesise, nici nu se rărise. Se auzea în fiecare clipă, schimbînd numai puţin tonul după cum el intra sau ieşea aerul din piept.

Ginerele îl privi, apoi spuse :

— O să se stingă cînd nu te-ai gîndi, ca o lumînare.

Se întoarseră în bucătărie şi, fără să-şi vorbească, începură să mănînce. După supă mai mîncară şi cîte o felie de pîine cu unt, apoi, după ce farfuriile fură spălate, intrară iar în odaia muribundului.

Femeia luă o lampă mică al cărei fitil fumega şi o plimbă peste chipul tatălui ei. Dacă n-ar fi răsuflat, l-ar fi socotit, fără îndoială, mort.

Patul celor doi ţărani era ascuns în celălalt capăt al încăperii, într-un fel de adîncitură în zid. Se culcară fără să scoată un cuvînt, stinseră lumina, închiseră ochii. În curînd două sforăieli inegale, una mai adîncă, cealaltă mai ascuţită, întovărăşiră horcăitul neîntrerupt al muribundului.

Şobolanii alergau în pod.

■

Bărbatul se deşteptă la primele licăriri ale zorilor. Socru-său trăia încă. Îşi zgudui nevasta, neliniştit de rezistenţa bătrînului.

— Ia te uită, Phémie, nu vrea să se ducă. Tu ce crezi că-i de făcut, hai ?

O ştia chibzuită.

Ea răspunse :

— N-o să treacă ziua, asta e sigur. Nu-i primejdie. Numai primaru să nu se împotrivească să-l îngropăm mîine, cum a făcut cu jupîn Renard ăl bătrîn, care a murit tocmai pe vremea semănatului.

El fu convins de evidenţa raţionamentului ei şi plecă la lucru.

Femeia văzu de coptul plăcintelor, apoi se îndeletnici cu treburile obişnuite de peste zi.

La prînz, bătrînul nu murise. Oamenii tocmiţi cu ziua pentru prăşitul mazării veniră în grup să se uite la bătrînul care întîrzia să moară. Fiecare îşi spuse părerea, apoi plecară la cîmp.

La şase, cînd se isprăvi munca, tatăl încă mai răsufla.

Ginere-său se sperie.

— Ce-ai face tu acum, Phémie, hai ?

Nici ea nu ştia ce să hotărască. Se duseră la primar. Le făgădui să închidă ochii şi să le dea autorizaţie pentru înmormîntare a doua zi. Agentul sanitar, la care intrară, făgădui şi el, ca să-i facă un bine jupînului Chicot, să antedateze certificatul de deces. Bărbatul şi femeia se întoarseră acasă liniştiţi.

Se culcară şi adormiră ca în ajun, amestecîndu-şi răsuflările zgomotoase cu răsuflarea mai slabă a bătrînului.

Cînd se treziră, nu era mort.

■

Atunci încremeniră de spaimă. Stăteau în picioare, la căpătîiul tatălui, privindu-l cu neîncredere, ca şi cum bătrînul ar fi vrut să le joace un renghi, să-i înşele, să-i necăjească înadins, şi erau supăraţi pe el mai ales pentru timpul pe care îi făcea să-l piardă.

Ginerele întrebă :

— Ce-o să ne facem ?

Nici ea nu ştia. Răspunse :

— Deh, mare necaz !

Nu puteau acum să-i vestească pe toţi cei invitaţi, care aveau să vină numaidecît. Hotărîră să-i aştepte, ca să le lămurească ce s-a întîmplat.

Pe la şapte fără zece, se iviră cei dintîi. Femeile în negru, cu capul acoperit de un văl mare, veneau cu o înfăţişare tristă. Bărbaţii, stingheriţi în hainele lor de postav, călcau mai hotărît, doi cîte doi, vorbind despre treburi.

Jupînul Chicot şi nevastă-sa, speriaţi, îi primiră văitîndu-se. Amîndoi începură să plîngă deodată, în aceeaşi clipă, cînd întîmpinară primul grup. Lămureau întîmplarea, şi povesteau încurcătura, ofereau scaune, se mişcau mult, îşi cereau iertare, voiau să arate că oricine ar fi făcut ca ei, vorbeau necontenit, deveniţi dintr-o dată atît de limbuţi, încît nu mai lăsau pe nimeni să le răspundă.

Se duceau de la unul la altul :

— N-ai fi zis ! Nu-ţi vine să crezi că a ţinut atît !

Musafirii, uluiţi, niţel dezamăgiţi ca nişte oameni lipsiţi de ceremonia pe care o aşteptau, nu ştiau ce să facă şi stăteau pe scaune sau în picioare. Cîţiva voiră să plece. Jupînul Chicot îi opri :

— Tot o să luăm în gură ceva. Am făcut plăcintele. Trebuie să le mîncăm.

Feţele se luminară la gîndul ăsta. Oamenii începură să vorbească încet. Ograda se umplea treptat, primii veniţi le povesteau întîmplarea noilor veniţi. Se vorbea în şoaptă, gîndul la plăcinte înveselea pe toată lumea.

Femeile intrau în casă să se uite la muribund. Se închinau lîngă pat, îngînau o rugăciune şi ieşeau. Bărbaţii, mai puţini lacomi de acest spectacol, aruncau numai o privire prin fereastra deschisă.

Nevasta lui Chicot povestea agonia :

— Uite, aşa e de două zile, nici mai mult, nici mai puţin, nici mai rău, nici mai bine. N-ai zice că-i o pompă care nu mai are apă ?

*

După ce toată lumea îl văzu pe muribund, se trecu la gustare. Cum erau prea mulţi ca să încapă în bucătărie, scoaseră o masă în faţa uşii. Cele patru duzini de plăcinte, aurite, îmbietoare, aşezate pe două farfurii mari, atrăgeau privirile. Fiecare întindea mîna s-o apuce pe a lui, de teamă că nu erau destule pentru toată lumea. Dar mai rămaseră patru.

Jupînul Chicot rosti cu gura plină :

— Dacă ne-ar vedea tata, i-ar părea rău. Tare îi mai plăceau, cînd trăia.

Un ţăran gras şi vesel rosti :

— Acu nu mai mănîncă el de astea. Fiecare la vremea lui.

Cugetarea, în loc să-i întristeze pe oaspeţi, păru că-i înveseleşte. Era acum vremea lor să mănînce plăcinte.

Stăpîna casei, disperată de risipă, cobora mereu în pivniţă să aducă cidru. Ulcelele veneau şi se goleau una după alta. Acum se rîdea, se vorbea tare, se striga chiar, cum se strigă la ospeţe.

Deodată, o ţărancă bătrînă care rămăsese lîngă muribund, oprită de o frică plină de curiozitate, lacomă de acest lucru care avea să i se întîmple în curînd şi ei, se ivi la fereastră şi strigă ascuţit :

— S-a prăpădit ! S-a prăpădit !

Toţi tăcură. Femeile se ridicară repede, ca să se ducă să vadă.

În adevăr, murise. Nu mai horcăia. Bărbaţii se priveau, plecau ochii, stingheriţi. Nu isprăviseră de mestecat plăcintele. Hoţomanul ăla îşi alesese rău momentul.

Acum soţii Chicot nu mai plîngeau. Se isprăvise. Erau liniştiţi. Repetau :

— Ştiam noi că nu poate s-o mai ducă. Dacă s-ar fi hotărît noaptea trecută, n-ar fi fost atîta tărăboi.

În sfîrşit, se isprăvise. Aveau să-l îngroape luni, ce să mai facă, şi cu prilejul ăsta aveau să mănînce iar plăcinte.

Oaspeţii plecară, vorbind despre întîmplare, mulţumiţi că o văzuseră cu ochii lor şi că mai şi îmbucaseră ceva.

Cînd bărbatul şi femeia rămaseră singuri, faţă în faţă, ea spuse, cu chipul strîmbat de spaimă :

— Iar o să trebuie să coc patru duzini de plăcinţele ! Cel puţin dacă se hotăra să moară astă-noapte !

Bărbatul, mai resemnat, îi răspunse :

— Ei, n-o să se întîmple în fiecare zi.

1884

DRACUL

Ţăranul stătea în picioare în faţa doctorului, lîngă patul muribundei. Bătrîna, liniştită, resemnată, lucidă, se uita la cei doi bărbaţi şi-i asculta vorbind. Avea să moară. Nu se revolta, i se încheiase viaţa, avea nouăzeci şi doi de ani.

Prin fereastra şi prin uşa deschisă, soarele de iulie pătrundea din belşug, îşi arunca lumina caldă pe lutul cafeniu de pe jos, vălurit şi bătătorit de saboţii a patru generaţii de ţărănoi. Mai pătrundeau în odaie şi miresmele cîmpului, aduse de o adiere fierbinte, miresme de bălării, de grîne, de frunze arse de arşiţa amiezii. Lăcustele se întreceau, umpleau cîmpul cu un trosnet limpede, asemănător cu zgomotul pe care îl fac moriştele de lemn, care se vînd pe la bîlciuri copiilor.

Doctorul ridică glasul şi rosti :

— Honoré, nu-ţi poţi lăsa mama singură în starea asta. Poate muri în orice clipă.

Ţăranul, amărît, repeta :

— Da' tot trebuie să aduc grîu' acasă. Stă de prea mult timp pe cîmp, vremea e numa' bună. Tu ce zici, maică ?

Bătrîna pe moarte, chinuită încă de zgîrcenia normandă, făcu semn cu ochiul și cu fruntea că „da“, îl îndemnă pe fiul ei să aducă grîul acasă și s-o lase să moară singură.

Doctorul însă se supără și bătu din picior :

— Ești un animal, auzi, și n-am să-ți dau voie să faci una ca asta, auzi ? Dacă trebuie să-ți aduci grîul chiar azi, du-te și caut-o pe Rapet, ce naiba ! Pune-o s-o vegheze pe maică-ta ! Așa vreau eu, m-ai auzit ? Dacă n-ai să mă asculți, am să te las să crăpi ca un cîine, cînd ai să fii și tu bolnav, mă auzi ?

Fiul, un om înalt, slab, cu mișcări încete, chinuit de nehotărîre, de frica de doctor și de o dragoste feroce pentru agoniseală, șovăia, socotea, îngăima :

— Cît ia Rapet pentru o veghe ?

Doctorul strigă :

— De unde vrei să știu eu ? Depinde de cît timp o să-i ceri să stea. Înțelege-te cu ea. Ce naiba ! Dar vreau să fie aici într-un ceas, ai auzit ?

Omul se hotărî :

— Mă duc, mă duc. Nu te supăra, dom'le doctor.

Doctorul plecă, stăruind :

— Bagă de seamă, bagă de seamă, eu nu glumesc cînd mă supăr !

Rămas singur, țăranul se întoarse spre maică-sa și-i spuse, cu un glas resemnat :

— Mă duc după mătușa Rapet, fiindcă vrea ăsta. Nu te prăpădi, pînă nu vin înapoi.

Și ieși și el.

Bătrîna Rapet, călcătoreasă de rufe, veghea morții și pe cei care trăgeau să moară în comună și în împrejurimi. Apoi, după ce își cosea mușteriii în pînza din care n-aveau să mai iasă, se întorcea la mașina de călcat cu care netezea rufele celor vii. Era zbîrcită ca un măr păstrat prea mult, rea, invidioasă, zgîrcită, de o zgîrcenie nemaipomenită, frîntă în două ca și cum și-ar fi rupt șalele mișcînd necontenit fierul de călcat pe rufe.

și ai fi zis că are o dragoste cinică și monstruoasă pentru agonie. Nu vorbea decît despre oamenii pe care-i văzuse murind, despre toate soiurile de morți la care fusese de față. Le povestea cu un belșug de amănunte, totdeauna același, ca un vînător care își povestește isprăvile.

Honoré Bontemps, cînd intră la ea, o găsi pregătind sineala pentru gulerașele țărancelor. Îi spuse :

— Ei, bună seara, cum îți merge, mătușă Rapet ?

Ea întoarse capul spre el :

— Merge, merge. Da' dumitale ?

Ah, mie îmi merge, da' maichii ba.

Maică-ti ?

Da, maichii.

Ce are maică-ta ?

Are că o să-și dea duhu' !

Bătrîna scoase mîinile din apă. Picături albăstrui și străvezii îi lunecau pînă în vîrful degetelor și cădeau la loc, în ciubăr.

Întreba, cu o simpatie subită :

— Chiar așa de rău îi e ?

Doctorul zice că nu mai ajunge pîna în seară.

— Atunci sigur că-i e rău.

Honoré șovăi. Trebuia să mai spună cîte ceva înainte de propunerea pe care o pregătea. Dar nu găsi nimic și se hotărî deodată :

— Cît îmi iei, ca s-o veghezi pînă se duce ? Știi că nu sîntem bogați. Nu pot nici să plătesc o slugă. Asta a adus-o pe biata maica aici, prea multe alergături, prea multă oboseală. Să muncești cît șapte, la cei nouăzeci și doi de ani ai ei ! Azi nu se mai nasc oameni de soiu' ăsta.

Mătușa Rapet răspunse grav :

— Sînt două prețuri : doi franci pe zi și trei franci pe noapte pentru bogați. Un franc pe zi și doi pe noapte pentru ăilalți. O să-mi dai unu și doi franci.

Dar țăranul sta pe gînduri. O cunoștea bine pe maică-sa. Știa cît e de tare, de viguroasă, de rezistentă.

Orice ar fi spus doctorul, putea să mai trăiască opt zile.

Spuse hotărît :

— Nu. Mai bine să-mi faci un preț așa, un preț pînă la sfîrșit. Care din doi o avea mai mult noroc. Doctoru' zice că o să se prăpădească numaidecît. Dacă o fi, așa, cîștigu' dumitale și paguba mea. Da' dacă mai ține pînă mîine sau mai mult chiar, cîștigu' meu și paguba dumitale !

Bătrîna, mirată, se uita la el. Nu se tocmise la nici o moarte cu toptanul. Șovăia, ademenită de ideea că putea să aibă noroc. Apoi bănui că vrea s-o tragă pe sfoară.

— Nu pot să spun nimic pînă n-o văd pe maică-ta, răspunse ea.

— Vin' de-o vezi.

Femeia își șterse mîinile și se luă după el.

Pe drum nu-și vorbiră. Ea mergea repede, pe cînd el călca larg cu picioarele lui lungi, de parcă ar fi sărit peste un pîrîu la fiecare pas.

Vacile culcate pe cîmp, toropite de căldură, își ridicau greoi capetele și mugeau slab către cei doi oameni care treceau, cerîndu-le iarbă proaspătă.

Cînd se apropiară de casă, Honoré Bontemps mormăi :

— Ce-ar fi să se fi isprăvit ?

Dorința inconștientă din el se vădea în sunetul vocii lui.

Dar bătrîna nu murise. Stătea culcată pe spate, pe patul ei sărman, cu mîinile pe învelitoarea de stambă violetă, avea mîinile grozav de slabe, de noduroase, asemănătoare cu niște animale ciudate, cu niște crabi, și închircite de reumatisme, de oboseli, de muncile aproape seculare pe care le îndepliniseră.

Mătușa Rapet se apropie de pat și se uită la muribundă. Îi luă pulsul, îi pipăi pieptul, îi ascultă respirația, o întrebă ceva, ca s-o audă vorbind. Apoi, după ce o mai privi îndelung, ieși urmată de Honoré. Își făcuse o părere. Bătrîna n-avea să se ducă peste noapte. Țăranul întrebă :

— Ei, ce zici ?

Femeia răspunse :

— Ei, păi o să mai țină două zile, poate și trei. Să-mi dai șase franci cu totul și cu totul.

Honoré strigă :

— Șase franci ! șase franci ! Ți-ai pierdut mințile ? Nu ți-am spus că mai are cinci sau șase ceasuri cel mult ?

Se tocmiră îndelung, amîndoi înverșunați. La sfîrșit se înduplecă, pentru că îngrijitoarea voia să plece, pentru că timpul trecea și grîul nu venea singur acasă.

— Bine, atunci ne-am înțeles, șase franci cu totu' și cu totu', pînă cînd o s-o scoatem din casă.

— Ne-am înțeles, șase franci.

Și plecă cu pași mari spre grîul lui culcat pe cîmp, sub soarele arzător care coace holdele.

Bătrîna Rapet intră în casă.

Își adusese de lucru cu ea. Lucra necontenit lîngă cei care trăgeau să moară sau lîngă morți, fie pentru ea, fie pentru familia care o folosea pentru amîndouă treburile, plătindu-i ceva pe deasupra.

Deodată întrebă :

— Maică Bontemps, da' cel puțin te-a împărtășit ?

Țăranca dădu din cap în semn că „nu". Mătușa Rapet, care era cucernică, se ridică repede :

— Doamne, Dumnezeule, păi cum se poate ? Mă duc după preot.

Alergă atît de repede la biserică, încît copiii, în piață, crezură, văzînd-o gonind așa, că s-a întîmplat o nenorocire.

Preotul veni numaidecît, în odăjdii. Înaintea lui mergea un copil din cor, care suna dintr-un clopoțel, ca să vestească trecerea Domnului prin cîmpia încinsă și liniștită. Oamenii care munceau în depărtare își scoteau pălăriile mari și rămîneau nemișcați pînă cînd veșmîntul alb pierea în spatele unei case. Femeile care adunau

snopii se ridicau ca să se închine şi găinile negre, speriate, alergau de-a lungul şanţurilor şi se legănau pe labe pînă la gaura pe care o cunoşteau şi în care piereau deodată. Un mînz priponit într-un imaş se sperie la vederea odăjdiilor şi începu să se învîrtească în jurul ţăruşului, la capătul funiei, zvîrlind din copite. Copilul din cor, cu fustă roşie, mergea repede. Preotul, cu capul înclinat pe un umăr şi cu calota pătrată pe cap, îl urma mormăind rugăciuni. Mătuşa Rapet venea în urma lor, încovoiată, frîntă în două, ca şi cum ar fi vrut să îngenunche din mers, cu mîinile împreunate, ca la biserică.

Honoré îi văzu de departe trecînd. Întrebă :

— Un' se duce pop-al nostru ?

Argatul, mai isteţ, răspunse :

— Ei, îl duce pe Domnul Dumnezeu la alde maică-ta.

Ţăranul nu se miră.

— Da, se poate.

Şi se puse pe muncă mai departe.

Bătrîna Bontemps se spovedi, fu dezlegată, se împărtăşi. Preotul plecă, lăsîndu-le pe cele două femei în coliba înăbuşitoare.

Atunci mătuşa Rapet începu să se uite la muribundă, întrebîndu-se dacă o s-o mai ducă mult.

Amurgea. Aerul, mai răcoros acum, intra adus de adieri mai vii, şi flutura imaginea sfîntă, prinsă pe perete cu două ace. Perdeluţele de la fereastră, odinioară albe, acum îngălbenite şi acoperite de murdărie de muşte, păreau că zboară, că se zbat, că vor să plece, ca sufletul bătrînei.

Ea, nemişcată, cu ochii deschişi, părea că aşteaptă cu nepăsare moartea atît de apropiată, care întîrzia să vină. Respiraţia scurtă îi şuiera puţin în gîtlejul sugrumat. Avea să se oprească în curînd, şi pe pămînt avea să fie o femeie mai puţin, o femeie pe care n-avea s-o regrete nimeni.

Cînd veni noaptea, se întoarse şi Honoré. Se apropie de pat, văzu că maică-sa mai trăia încă şi întrebă :

— Merge ? cum o întreba altă dată, cînd nu se simţea prea bine.

Apoi o trimise acasă pe Rapet, spunîndu-i :

— Mîine la cinci, fără întîrziere.

Ea răspunse :

— Mîine, la cinci.

Şi veni, în adevăr, cum se lumină de ziuă.

Honoré, înainte de a pleca la cîmp, îşi mîncă supa pe care şi-o făcuse singur.

Îngrijitoarea îl întrebă :

— Ei, s-a dus maică-ta ?

El răspunse, strîngînd din pleoape cu viclenie :

— Ba parcă i-ar fi mai bine.

Mătuşa Rapet, prinsă de îngrijorare, se apropie de muribundă, care zăcea în aceaşi stare, covîrşită şi nepăsătoare, cu ochii deschişi şi cu mîinile chircite pe învelitoare.

Îngrijitoarea înţelese că mai putea trăi aşa două, patru, opt zile poate. Inima ei de zgîrcită fu prinsă de spaimă. O încă o furie îndîrjită împotriva şmecherului ăstuia care o trăsese pe sfoară, împotriva femeii care nu mai murea.

Totuşi se apucă de lucru şi aşteptă, cu ochii aţintiţi asupra chipului zbîrcit al mamei Bontemps.

Honoré se întoarse la masă. Părea mulţumit, aproape batjocoritor. Pe urmă plecă iar. Fără îndoială că îşi aducea grîul acasă în cele mai bune condiţii.

Mătuşa Rapet îşi pierdea răbdarea. Fiecare clipă care trecea i se părea acum timp furat, bani furaţi. Avea poftă, o poftă nebună, s-o ia de beregată pe vita asta bătrînă, pe încăpăţînata asta bătrînă, pe îndărătnica asta bătrînă şi s-o strîngă puţin, ca să oprească răsuflarea pripită care îi fura timpul şi banii.

Apoi se gîndi la primejdie ; îi mai trecură şi alte idei prin cap, şi se apropie de pat. O întrebă :

— L-ai văzut vreodată pe dracu ?

Maica Bontemps şopti :

— Nu.

Atunci îngrijitoarea începu să vorbească, să-i spună povești, ca să-i înspăimînte sufletul neputincios de muribundă. Îi spuse că diavolul se arată tuturor celor care trag să moară cu cîteva minute înainte de a-și da sufletul. Ține o mătură în mînă, are un ceaun pe cap și zbiară în gura mare. După ce-l vezi, nu mai ai de trăit decît cîteva clipe. Îi înșiră pe toți cei cărora li se arătase dracu în fața ei, anul ăsta: Joséphin Loisel, Eulalie Ratier, Sophie Padagneu, Séraphine Grospied.

Tulburată în sfîrșit, mama Bontemps începu să se zbuciume, mișcă mîinile, încercă să întoarcă capul ca să se uite în fundul odăii.

Deodată mătușa Rapet dispăru de lîngă pat. Luă un cearceaf din dulap și se înfășură în el, își puse în cap ceaunul, ale cărui picioare scurte și îndoite se ridicau ca trei coarne, apucă cu mîna dreaptă o mătură și cu stînga o găleată de tinichea pe care o aruncă deodată în sus, ca să cadă la pămînt cu zgomot.

Și, în adevăr, găleata făcu un zgomot asurzitor cînd căzu. Atunci, cocoțată pe un scaun, îngrijitoarea ridică perdeaua care atîrna la capătul patului și se ivi gesticulînd, țipînd ascuțit în fundul ceaunului care-i acoperea fața și amenințînd-o cu mătura, ca un diavol dintr-o piesă de groază, pe bătrîna care abia își mai trăgea sufletul.

Muribunda, pierdută, cu privirea rătăcită, își dete o silință supraomenească să se scoale și să fugă. Izbuti chiar să-și ridice umerii și pieptul dintre perne, apoi căzu la loc suspinînd adînc. Se sfîrșise.

Mătușa Rapet, liniștită, puse toate lucrurile la loc, mătura la colț, după dulap, cearșaful înăuntru, ceaunul pe vatră, găleata pe poliță și scaunul lîngă perete. Apoi, cu mișcări profesionale, închise ochii holbați ai moartei, puse o farfurie pe pat, vărsă în ea agheasmă, muie în ea mănunchiul de busuioc de pe scrin, îngenunche, și începu să recite cu zel rugăciunile morților pe care le știa pe dinafară, fiindcă asta îi era meseria.

Cînd Honoré se întoarse, seara, o găsi rugîndu-se și făcu numaidecît socoteala că pierdea un franc, pentru că îngrijitoarea nu-și petrecuse aici decît trei zile și o noapte, ceea ce însemna cinci franci, nu șase cît trebuia să-i dea el.

1886

MOȘ AMABLE

I

Cerul umed și cenușiu părea că apasă pe cîmpia largă, neagră. Mirosul toamnei, mirosul trist al pămîntului dezgolit și ud, al frunzelor căzute, al ierbii veștede, făcea aerul stătut al serii mai des și mai greu. Țăranii lucrau încă, risipiți pe cîmp, așteptînd ca ceasul vecerniei să-i cheme către gospodăriile ale căror acoperișuri de paie se zăreau ici și colo printre copacii desfrunziți care apărau de vînt livezile de meri.

Un copilaș, așezat cu picioarele desfăcute pe un maldăr de boarfe la marginea drumului, se juca cu un cartof pe care îl lăsa din cînd în cînd să-i cadă în poala rochiței, în vreme ce cinci femei aplecate, și cu fundul în sus, răsădeau fire de rapiță în ogorul alăturat. Înfigeau un țăruș de lemn de-a lungul brazdei mari pe care o răsturnase plugul, cu o mișcare înceată și neîntreruptă, apoi băgau repede în gaura aceea planta care se și veștejise puțin, și care se culca pe o parte. După asta acopereau rădăcina și își continuau treaba.

Un bărbat care trecea, cu biciul în mînă și cu picioarele goale în saboți, se opri lîngă copil, îl luă și-l sărută. Atunci una dintre femei se îndreptă din mijloc și se apropie de el. Era o fată cu obrajii roșii, lată în șolduri, în mijloc

și în umeri, o femelă normandă înaltă, cu părul gălbui, cu fața rumenă.
Rosti, cu o voce hotărîtă :
— Ai venit, Cesaire, ei, ce s-aude :
Bărbatul, un flăcău slab și trist, șopti :
— Ei, nimic, tot aia.
— Nu vrea ?
— Nu vrea.
— Ce-o să faci ?
— Păi, știu eu ?
— Du-te la părintele
— Da, mă duc.
— Du-te chiar acu.
— Mă duc.
Se priviră. El ținea mereu copilul în brațe. Îl sărută iar și il puse la loc pe boarfele femeilor.
În zare, între două gospodării, se zărea un plug tras de un cal și impins de un om. Omul, animalul și unealta treceau încet pe cerul spălăcit al serii.
Femeia urmă :
— Ce zice tat-tu ?
— Zice că nu vrea.
— Și de ce nu vrea ?
Flăcăul arătă cu o mișcare copilul pe care il pusese pe pămînt, apoi arătă cu privirea omul care împingea plugul, departe. Rosti :
— Fiindcă copilul tău e al lui.
Fata ridică din umeri și rosti cu mînie :
— Auzi vorbă, toată lumea știe că-i al lui Victor. Ei și ? Am greșit ! Ce, eu sînt singura ? Și mama a greșit naintea mea, și a greșit și mumă-ta, nainte să se mărite cu tat-tu ! Cine n-a greșit în sat ? Am greșit cu Victor, fiindcă a dat peste mine în grajd, cînd dormeam, asta e : și pe urmă am mai greșit și cînd nu dormeam. Sigur că m-aș fi măritat cu el, dacă n-ar fi fost slugă. Ce, din pricina asta nu sînt eu harnică ?
Omul glăsui simplu :

— Io te vreau așa cum ești, și cu și fără copil. Numa tata se împotrivește. O să văd eu cum o s-o descurc.
Ea rosti iar :
— Du-te la părintele chiar acu.
— Mă duc.
Și-o luă la drum cu pasul lui greu de țăran, în vreme ce fata, cu mîinile în șolduri, se întoarse să răsădească rapiță.
În adevăr, bărbatul care plecase, Césaire Houlbrèque, fiul bătrînului surd Amable Houlbrèque, voia să se căsătorească, împotriva vrerii tatălui său, cu Céleste Lévesque, care avusese un copil cu Victor Lecoq, un argat angajat pe atunci în gospodăria părinților ei și care fusese dat afară pentru isprava asta.
La țară, de altfel, ierarhiile de castă nu există, și dacă argatul e econom, ajunge, cumpărîndu-și și el o gospodărie, egalul fostului lui stăpîn.
Césaire Houlbrèque pășea cu biciul sub braț, rumegîndu-și gîndurile și ridicîndu-și unul după altul saboții grei, încărcați de noroi. Da, voia să se însoare cu Céleste Lévesque, o voia cu copil cu tot, pentru că asta era femeia de care avea nevoie. N-ar fi putut spune de ce, dar o știa, era sigur. Îi ajungea să se uite la ea ca să fie convins, ca să se simtă nu știu cum, mișcat, prostit de mulțumire. Îi făcea plăcere chiar să sărute copilul, copilul lui Victor, pentru că ieșise din ea.
Și privea, fără ură, profilul bărbatului care împingea plugul, la marginea zării.
Dar moș Amable nu voia căsătoria asta. Se împotrivea cu o încăpățînare de surd, cu o încăpățînare mînioasă.
Césaire putea să-i strige mult și bine la ureche, la urechea care încă mai auzea cîteva sunete :
— O să te îngrijim bine, tată. Îți spun eu că e o fată bună, și harnică, și cu socoteală.
Bătrînul repeta :
— Cît oi trăi, n-o să văd io asta.
Și nimic nu-l putea înfrînge, nimic nu-i îndupleca cerbicia. Lui Césaire îi mai rămînea o singură speranță.

Moș Amable se temea de preot, pentru că se temea și de moartea pe care o simțea apropiindu-se. Nu-i era atît de frică de bunul Dumnezeu, nici de dracu, nici de iad, nici de purgatoriu, despre care n-avea habar, dar îi era frică de preot, care întruchipa pentru el înmormîntarea, așa cum te-ai putea îngrozi de medic fiindcă ți-e groază de boli. De opt zile Céleste, care cunoștea slăbiciunea asta a bătrînului, îl împingea pe Césaire să se ducă la preot. Dar Césaire șovăia mereu, pentru că nici lui nu-i plăceau prea mult anteriele negre, care întruchipau pentru el mîini totdeauna întinse pentru chete sau pentru anafură.

Acum totuși se hotărîse și se ducea la parohie, gîndindu-se cum avea să-și spună povestea.

Părintele Raffin, un preot mărunțel, vioi, slab și niciodată bărbierit, aștepta să se facă ora cinci, încălzindu-și picioarele la focul din bucătărie.

Cum îl văzu intrînd pe țăran, întrebă întorcînd numai capul :

— Ei, Césaire, ce vrei ?

— Aș vrea să vă spun ceva, părinte.

Omul stătea în picioare, sfios, cu șapca într-o mînă, cu biciul în cealaltă.

— Atunci, spune.

Césaire se uita la servitoare, o bătrînă care își tîrșea picioarele, punînd tacîmul stăpînului ei pe un colț de masă, în fața ferestrei. Îngînă :

— Vezi că e aproape o spovedanie.

Atunci părintele Raffin se uită atent la țăran. Îi văzu mutra stingherită, aerul încurcat, ochii care fugeau în toate părțile, și porunci :

— Maria, du-te pentru cinci minute în odaia ta, să stau de vorbă cu Césaire.

Servitoarea aruncă o privire supărată asupra omului și ieși bodogănind.

Preotul urmă :

— Hai, acum dă-i drumul

Flăcăul șovăia încă, își privea saboții, își învîrtea șapca. Apoi, deodată, se hotărî :

— Uite, aș vrea să mă însor cu Céleste Lévesque.

— Foarte bine, băiete. și ce te împiedică ?

— Tata nu vrea.

— Tatăl tău ?

— Da, tata.

— Și ce spune taică-tău ?

— Zice că are un copil.

— Nu e prima căreia i se întîmplă treaba asta, de la maica Eva încoace.

— Un copil cu Victor, Victor Lecoq, servitoru' lu' Anthime Loizel.

— Așa, așa... Și nu vrea ?

— Nu vrea.

— Adică nu vrea deloc ?

— Ca un măgar care nu vrea să meargă, vă rog să mă iertați.

— Și tu ce-i spui, ca să-l hotărăști ?

— Îi spun că e o fată bună, și harnică, și cu socoteală.

— Și asta nu-l clintește. Atunci vrei să-i vorbesc eu.

— Tocmai. Precum ați spus !

— Și eu ce să-i spun lui taică-tău ?

— Păi... ce-i spuneți la predică ca să-l faceți să scoată gologanii.

În mintea țăranului singura trudă a religiei era să dezlege pungile, să golească buzunarele oamenilor, ca să umple lada cerului. Era un fel de mare casă comercială, căreia preoții îi erau funcționari, niște funcționari șireți, ageri ca nimeni pe lume, făcînd afacerile bunului Dumnezeu în paguba țăranilor.

Știa foarte bine că preoții îi ajutau, și-i ajutau foarte mult, pe cei mai săraci, pe bolnavi, pe muribunzi, că vegheau, mîngîiau, sfătuiau și sprijineau, dar toate astea prin mijlocirea banilor, în schimbul unor monede albe, a banului frumos și strălucitor cu care se plătește împărtășania și liturghia, sfaturile și sprijinul, iertarea păca-

telor și indulgențele, purgatoriul și raiul, după veniturile și dărnicia păcătosului.
Părintele Raffin, care își cunoștea omul și nu se supăra niciodată, începu să rîdă.
— Atunci, bine, am să-i povestesc aceeași poveste tatălui tău, dar și tu, băiete, să vii la predică.
Houlbrèque întinse mîna.
— Pe cinstea mea de om sărac, dacă faceți asta pentru mine, făgăduiesc.
— Bine, bine. Cînd vrei să vin la taică-tău ?
— Păi cît mai curînd, cu atît mai bine, și acu, dacă puteți.
— Atunci peste jumătate de ceas, după cină.
— Peste jumătate de ceas.
— Ne-am înțeles. La revedere, băiete.
— La revedere, părinte. Mulțumesc.
Césaire Houlbrèque se întoarse acasă, cu inima ușurată de o mare greutate.
Ținea cu chirie o gospodărie mică, foarte mică, pentru că erau săraci, taică-său și el. Trăiau singuri ei doi cu o slujnică, o fetișcană de cincisprezece ani, care le făcea de mîncare, îngrijea de găini, mulgea vacile și bătea putineiul, și o duceau greu, cu toate că Césaire era un plugar bun. Dar n-avea nici destul pămînt, nici destule vite, ca să cîștige mai mult decît hrana de toate zilele.
Bătrînul nu mai muncea. Colinda pe ogoare, rezemat în băț, trist ca toți surzii, înțepenit de junghiuri, gîrbovit, strîmb, și se uita la animale și la oameni cu o privire aspră, neîncrezătoare. Uneori se așeza pe marginea unui șanț și rămînea ceasuri întregi neclintit acolo, gîndindu-se vag la lucrurile care îl munciseră toată viața, la prețul ouălor sau al grînelor, la soarele sau la ploaia care strică sau fac să crească holdele. Mădularele lui bătrîne, chinuite de reumatism, mai sorbeau puțină umezeală și din pămînt, așa cum sorbiseră timp de șaptezeci de ani aburii pereților colibei lui scunde, acoperită cu paie, umede și ele.

Se întorcea acasă cînd se însera, se așeza la locul lui din capul mesei și, după ce i se punea dinainte strachina de pămînt cu supă, o cuprindea cu degetele lui încîrligate, care parcă păstraseră forma rotundă a vasului, și își încălzea mîinile, iarna ca și vara, înainte de a începe să mănînce, ca să nu piardă nimic, nici o fărîmă din căldura purceasă din focul care costă mult, nici o picătură din supa în care s-a pus grăsime și sare, nici o cojiță din pîinea care purcede din grîu.
Apoi se cățăra pe o scăriță în pod, unde își avea salteaua de paie, în vreme ce fiu-su se culca jos, în fundul unui soi de firidă, lîngă vatră, iar servitoarea se închidea într-un fel de pivniță, o gaură neagră în care se păstrau pe vremuri cartofii.
Césaire și taică-său nu stăteau aproape niciodată de vorbă. Numai din cînd în cînd, cînd era vorba despre vînzarea unei recolte sau despre cumpărarea unui vițel, tînărul cerea sfatul bătrînului și, făcîndu-și mîinile pîlnie, îi striga la ureche socotelile lui. Moș Amable le aproba sau le contrazicea, cu o voce tărăgănată și adîncă, ieșită din fundul pîntecului.
Așa că într-o seară Césaire, apropiindu-se de el ca și cum ar fi fost vorba de cumpărarea unei juncane sau a unui cal, îi strigase la ureche cît putuse de tare, dorința lui de a se însura cu Céleste Lévesque.
Atunci tatăl se supărase. De ce ? Din moralitate ? Fără îndoială că nu. La țară, virtutea unei fete n-are nici o însemnătate. Dar zgîrcenia lui, instinctul adînc, sălbatic, de economie, se răsculase la gîndul că feciorul lui avea să crească un copil pe care nu-l făcuse el. Se gîndise dintr-o dată, într-o clipă, la toate supele pe care avea să le înghită copilul înainte de a putea fi folositor gospodăriei, socotise toate kilogramele de pîine, toți litrii de cidru pe care avea să le mănînce sau să le bea băiețașul pînă la paisprezece ani, și îl cuprinsese o mînie cumplită împotriva lui Césaire, care nu se gîndea la toate astea.
Răspunsese cu o voce neobișnuit de puternică :

— Ți-ai pierdut mințile ?

Césaire începuse să-și înșire pricinile, să povestească meritele Célestei, să încerce a dovedi că fata avea să cîștige de o sută de ori mai mult decît va costa copilul. Bătrînul se îndoia de aceste merite, dar nu se putea îndoi de existența țîncului. Răspundea necontenit, fără să mai dea alte lămuriri :

— Nu vreau ! Nu vreau ! Cît oi trăi io, treaba asta n-o să se facă !

Și rămăseseră așa de trei luni, fără să se clintească nici unul, nici celălalt, luînd de la capăt cel puțin o dată pe săptămînă aceeași discuție, cu aceleași argumente, cu aceleași cuvinte, cu aceleași gesturi, mereu degeaba

Atunci Céleste îl sfătuise pe Césaire să se ducă să ceară ajutorul preotului.

Cînd se întoarse acasă, tînărul îl găsi pe taică-său așezat la masă, pentru că întîrziase trecînd pe la parohie. Mîncară în tăcere, față în față, supă, puțin unt cu pîine și un pahar de cidru. Apoi rămaseră nemișcați pe scaune, abia luminați de lumînarea pe care slujnica o dusese ceva mai departe, ca să spele vasele și să taie pîinea bucățele, pentru masa de a doua zi, din zori.

O bătaie răsună în ușa care se deschise numaidecît și preotul se ivi. Bătrînul ridică spre el o privire neliniștită, plină de bănuieli și, presimțind o primejdie, se și pregătea să se cațăre pe scărița lui, cînd părintele Raffin îi puse mîna pe umăr și-i urlă lîngă tîmplă :

— Vreau să vorbesc cu dumneata, moș Amabie.

Césaire pierise, profitînd de faptul că ușa rămăsese deschisă. Îi era atît de frică, încît nu voia să audă. Nu voia ca nădejdea să i se fărîmițeze la fiecare refuz încăpățînat al tatălui său. Era mai bucuros să audă deodată adevărul, bun sau rău, mai tîrziu. Plecă în noapte. Era o seară fără lună, o seară fără stele, o seară cețoasă, în care aerul părea gros de atîta umezeală. Pe lîngă curți plutea un miros ușor de mere, pentru că era momentul în care se culegeau merele cele mai timpurii, merele „dulci“ cum li se spune în țara cidrului. Cînd Césaire trecea pe lîngă ziduri, staulele își suflau prin ferestruicile înguste mirosul cald de animale vii, adormite pe bălegar ; din grajduri se auzea cum caii rămași în picioare loveau cu copita, li se auzeau fălcile trăgînd și fărîmînd fînul din iesle.

Mergea drept înainte gîndindu-se la Céleste. În mintea asta simplă, în care ideile nu erau decît niște imagini născute de-a dreptul din obiecte, gîndurile de dragoste nu se formulau decît prin evocarea unei fete voinice, rumene, care stătea în picioare în mijlocul unui drum povîrnit și rîdea, cu mîinile în șolduri.

Așa o văzuse în ziua în care începuse s-o dorească. O cunoștea din copilărie, și cu toate astea n-o luase niciodată în seamă ca în dimineața aceea. Stătuseră de vorbă cîteva minute, apoi el plecase și, în tot timpul drumului, își repetase : „Doamne, ce fată frumoasă ! Păcat că a greșit cu Victor“. Se gîndise la asta pînă seara. Se gîndise și a doua zi.

Cînd o zărise din nou, simțise ceva care îl gîdila în fundul gîtului, de parcă i-ar fi băgat cineva în gură, pînă în piept, o pană de cocoș. Și de atunci, de cîte ori se afla lîngă ea, se minuna de gîdilătura asta nervoasă care îl apuca mereu.

Peste trei săptămîni se hotărî s-o ia de nevastă, atît îi plăcea de tare. N-ar fi putut spune de unde venea puterea asta care pusese stăpînire pe el, dar o exprima așa : „Sînt apucat“, de parcă ar fi purtat în el dorul de fata asta tot atît de stăpînitor ca o putere a iadului. Nu se sinchisea de greșeala ei. Ce să-i faci, asta n-o schimba cu nimic. Nu-i purta sîmbetele nici lui Victor Lecoq.

Dar ce are să se facă, dacă preotul nu izbutea ? Nu cuteza nici să se gîndească, atît de mult îl chinuia neliniștea asta.

Ajunsese la parohie și se așezase lîngă poarta scundă, de lemn, ca să aștepte întoarcerea preotului.

Stătea acolo de un ceas, cînd auzi pași pe drum și zări, curînd, cu toate că noaptea era foarte întunecată, umbra și mai neagră încă a anteriului.

Se ridică, cu picioarele tăiate, neîndrăznind să vorbească, neîndrăznind să știe.

Preotul îl văzu și rosti vesel :

— Ei, băiete, s-a făcut.

Césaire îngăimă :

— S-a făcut... nu se poate !

— Da, flăcăule, dar destul de greu. Mare catîr e taică-tău !

Țăranul repeta :

— Nu se poate !

— Ba da. Vino la mine mîine la prînz, ca să hotărîm cînd facem strigările.

Omul apucă mîna preotului. O strîngea, o scutura, o fărîma, îngînînd :

— Zău... zău... zău... părinte... pe cinstea mea... o să mă vedeți duminică la predică.

II

Nunta avu loc la jumătatea lui decembrie. Fu simplă, pentru că mirii nu erau bogați. Césaire, în haine noi, era gata de la opt dimineața, ca să se ducă să-și ia logodnica și s-o ducă la primărie. Dar cum era prea devreme, se așeză în fața mesei din bucătărie și așteptă rudele și prietenii care trebuiau să vină să-l ia.

Ningea de opt zile și pămîntul negru, pămîntul în care încolțise sămînța de toamnă, devenise palid, adormit sub un mare giulgiu de gheață.

În colibele care purtau scufii albe, era frig. Merii rotați din curți păreau împodobiți, pudrați ca în frumoasa lună a înfloririi lor.

În ziua aceea, norii grei de la nord, norii cenușii, încărcați cu acea ploaie spumoasă, pieriseră, și cerul albastru

se desfășurase peste pămîntul alb, pe care soarele care se ridica arunca reflexe de argint.

Césaire privea înaintea lui, prin fereastră, fericit, fără să se gîndească la nimic.

Ușa se deschise și două femei intrară în odaie, două țărănci gătite, mătușa și vara mirelui, apoi trei bărbați, verii lui, apoi o vecină. Se așezară pe scaune și rămaseră neclintiți și tăcuți, femeile într-o parte a bucătăriei, bărbații în cealaltă, apucați deodată de sfială, de tristețea aceea stîngace care cuprinde oamenii adunați pentru o ceremonie. Unul dintre veri întrebă :

— Nu e încă vremea ?

Césaire răspunse :

— Cred că da.

— Atunci, hai să mergem, spuse altul.

Se ridicară. Atunci Césaire, pe care începuse să-l pătrundă o neliniște, urcă scara podului, să vadă dacă taică-său e gata. Bătrînul, care se scula de obicei devreme, nu se arătase încă. Fiul îl găsi culcat pe saltea, înfășurat în pătură, cu ochii deschiși, cu o expresie rea pe față. Îi strigă în ureche :

— Hai, tată, scoală-te. S-a făcut ceasu' de nuntă.

Surdul șopti, cu un glas jalnic :

— Nu mai pot. Am așa, ca un frig care-mi îngheață spatele. Nu mai pot să mă mișc.

Tînărul, înmărmurit, îl privea, ghicindu-i viclenia.

— Hai, tată, dă-ți osteneala.

— Nu pot.

— Hai, te ajut eu.

Se aplecă peste bătrîn, îi desfăcu pătura, îl luă de brațe și-l ridică. Dar moș Amable începu să geamă

— Vai ! Vai ! Vai ! ce pacoste ! Vai ! Vai ! nu mai pot Parcă mi-ar fi spatele înnodat. M-o fi tras vreun vînt care a intrat prin blestematu' ăsta de coperiș.

Césaire înțelese că n-avea să izbutească, și, înfuriat împotriva lui taică-său pentru prima oară în viața lui, îi strigă :

— Bine, atunci n-ai să mănînci, fiindcă mîncăm la hanul lui Polyte. Așa o să te înveți minte să mai faci pe încăpățînatu' !

Și coborî în fugă scara, apoi o luă la drum pe urmele rudelor și musafirilor lui.

Bărbații își suflecaseră pantalonii, ca să nu le ude marginea de jos în zăpadă. Femeile își țineau fustele ridicate, arătîndu-și gleznele slabe, ciorapii de lînă cenușii, picioarele osoase, drepte ca niște cozi de mătură. Înaintau toate legănîndu-se, una în urma alteia, fără să vorbească, încet, din prudență, ca să nu piardă poteca dispărută sub stratul neted, uniform, neîntrerupt de zăpadă.

Cînd se apropiau de gospodării, zăreau cîte o persoană, două care îi așteptau ca să se alăture lor. Și alaiul se lungea mereu, șerpuia așa după cum cotea pe nesimțite drumul, părea un șir de mătănii vii, cu boabe negre, ondulînd pe cîmpia albă.

În fața porții logodnicei, un grup mare tropăia în loc, în așteptarea mirelui. Cînd se ivi, toată lumea îl primi cu strigăte de bucurie. Și, în curînd, ieși și Céleste din odaia ei, îmbrăcată într-o rochie albastră, cu un șăluț roșu pe umeri, cu flori de lămîiță pe cap.

Dar toată lumea îl întreba pe Césaire :

— Unde-i tat-tu ?

El răspundea încurcat :

— Nu se poate mișca de dureri.

Oamenii dădeau din cap, cu un aer neîncrezător și răutăcios.

Porniră către primărie. O țărancă ducea copilul lui Victor în urma viitorilor soți, de parcă ar fi fost vorba de un botez. Țăranii, acum doi cîte doi, se agățau unul de brațul altuia, și călcau prin zăpadă legănîndu-se ca niște șalupe pe apă.

După ce primarul îi legă pe cei doi soți în căsuța municipală, preotul îi uni la rîndul lui în casa smerită a bunului Dumnezeu. Le binecuvîntă împerecherea, făgăduindu-le fecunditate, apoi le propovădui despre virtuțile căsătoriei, despre virtuțile simple și sfinte ale ogorului,

ale muncii, ale înțelegerii și ale fidelității, în vreme ce copilul, căruia i se făcuse frig, scîncea în spatele miresei.

Cînd perechea se ivi din nou pe pragul bisericii, din șanțul cimitirului izbucniră focuri de armă. Nu se vedeau decît țevile puștilor din care fumul țîșnea repede, apoi se ivi și un cap care privea spre alai : era Victor Lecoq, care sărbătorea nunta iubitei lui, care îi ura fericire cu detunături de pulbere. Își tocmise prietenii, cinci sau șase argați, ca să tragă salvele astea de pușcă. Lumea socoti că se purta frumos.

Masa avu loc la hanul lui Polyte Cacheprune. Se puseseră douăzeci de tacîmuri în sala cea mare în care se mînca în zilele de tîrg. O pulpă uriașă care se învîrtea în frigare, păsările rumenite în zeama lor, cîrnatul care sfîrîia pe un foc viu și luminos umpleau casa de o mireasmă tare, de fumul jarului stropit cu grăsime, de mirosul puternic și greu al mîncărilor țărănești.

Se așezară la masă la ora douăsprezece. Și se turnă numaidecît supa în farfurii. Chipurile se și luminau, gurile se deschideau ca să strige glume, ochii rîdeau între cute șmechere. Aveau să petreacă, ce dracu !

Dar chiar atunci ușa se deschise și în rama ei se ivi moș Amable. Avea o expresie rea, un aer mînios, și se tîra în bastoane gemînd la fiecare pas, ca să dovedească cît suferă.

Lumea, cînd îl văzu, tăcu. Dar dintr-o dată moș Malivoire, vecinul lui, un poznaș care cunoștea toate tertipurile oamenilor, începu să urle, așa cum făcea Césaire, punîndu-și mîinile pîlnie la gură :

— Hei, șmechere bătrîn, bun nas ai dacă ai simțit de acasă de la tine mirosul bucătăriei lui Polyte !

Un hohot mare de rîs izbucni din toate gîtlejurile.

Malivoire, ațîțat de succes, urmă :

— Nimic nu face mai bine la junghiuri decît o cataplasmă de cîrnați ! Ține de cald la burtă, împreună cu un pahar de rachiu !

Bărbații strigau, băteau cu pumnul în masă, rîdeau aplecîndu-se din mijloc cînd într-o parte, cînd în alta, de

parcă ar fi mînuit o pompă. Femeile cîrîiau ca niște găini, servitoarele se prăpădeau de rîs, în picioare, de-a lungul pereților. Numai moș Amable nu rîdea și aștepta, tăcînd, să i se facă loc.

Fu așezat la mijlocul mesei, în fața nurorii lui, și cum stătu jos, începu să mănînce. Doar fiu-său plătea și trebuia să-și ia și el partea lui. La fiecare lingură de supă care îi cădea în stomac, la fiecare îmbucătură de pîine sau de carne pe care o sfărîma în gingii, la fiecare pahar de cidru sau de vin care-i luneca prin gîtlej, i se părea că ia înapoi ceva din bunul lui, că ia înapoi ceva din banii pe care îi înghițeau acum toți gămanii ăștia, că, în sfîrșit, salvează o bucățică din bunul lui. Mînca în tăcere, cu încăpățînarea zgîrcitului care își ascunde gologanii, cu îndărătnicia întunecată pe care o avea odinioară în munca lui stăruitoare.

Dar, dintr-o dată, îl zări la capătul mesei pe copilul Célestei, stînd pe genunchii unei femei, și nu-l mai slăbi din ochi. Mînca mai departe, cu privirea agățată de țîncul căruia femeia îi băga din cînd în cînd în gură o bucățică de carne, pe care copilul o mesteca încet. Și bătrînul suferea mai mult de cele cîteva îmbucături pe care le sugea larva aceea, decît de tot ceea ce înfulecau ceilalți.

Masa ținu pînă seara. Apoi toți se duseră la casele lor. Césaire îl ridică pe moș Amable.

— Hai, tată, trebuie să mergem acasă, îi spuse el și îi puse cele două bastoane în mîini. Céleste își luă copilul în brațe, și porniră încet în noaptea palidă, luminată de zăpadă. Bătrînul surd, beat pe trei sferturi, și mai rău încă din pricina beției, se încăpățîna să nu înainteze. De cîteva ori chiar se așeză jos, cu gîndul că poate noră-sa are să răcească. Gemea, fără să rostească un cuvînt, scoțînd un fel de vaiet lung și dureros.

Cînd ajunseră acasă, se urcă numaidecît în pod, în vreme ce Césaire întocmea un pat pentru copil, lîngă firida adîncă în care avea să se culce cu nevastă-sa. Dar cum noii căsătoriți nu adormiră numaidecît, îl auziră multă vreme pe bătrîn foindu-se pe salteaua lui de paie și chiar

vorbind tare uneori, fie prin vis, fie că lăsa să-i scape, fără voie, gîndurile pe care nu le mai putea stăpîni, chinuit de o idee fixă.

A doua zi, cînd coborî seara, o văzu pe noră-sa, care făcea gospodărie.

Ea îi striga :

— Hai, tată, grăbește-te, uite ce supă bună !

Și așeză la capătul mesei strachina rotundă de pămînt negru, plină de lichidul care aburea. El se așeză, fără să răspundă nimic, apucă vasul fierbinte, își încălzi, ca de obicei, mîinile în jurul lui și, cum era foarte frig, îl strînse la piept de parcă ar fi vrut să facă să intre în el, în trupul lui bătrîn, înțepenit de atîtea ierni, ceva din căldura vie a supei fierbinți.

Apoi, pentru că îl văzuse pe copilul Célestei dormind încă într-o ladă mare, de săpun, își căută bastoanele și plecă pe cîmpia înghețată, pînă la prînz, pînă la ora mesei.

Nu se putu deprinde. Trăia ca și altădată în colibă, dar părea că nu e acolo, că nu-l mai interesează nimic, că se uită la oamenii aceia, la fiul lui, la noră și la copil ca la niște străini pe care nu-i cunoștea, cu care nu vorbea niciodată.

Iarna trecu. Fu lungă și grea. Apoi primăvara, la începutul ei, încolți sămînța. Țăranii își petrecură iar zilele pe ogor, ca niște furnici harnice, muncind din zori pînă noaptea, sub vînt și sub ploaie, de-a lungul brazdelor de pămînt cafeniu care zămislesc pîinea omului.

Anul se vestea bun pentru tinerii soți. Grînele creșteau dese și puternice. Nu veniră înghețuri tîrzii. Merii înfloriți lăsau să cadă pe iarbă neaua lor roză și albă, care făgăduia belșug de rod pentru toamnă.

Césaire muncea cu sîrg, se trezea devreme și se întorcea acasă tîrziu, ca să economisească banii cu care ar fi plătit un argat.

Nevasta îi spunea uneori :

— Pînă la urmă ai să te îmbolnăvești.

El răspundea :

— Nici pomeneală, sînt deprins.
Într-o seară, totuşi, se întoarse atît de obosit încît trebui să se culce fără să mănînce. A doua zi se sculă la ora obişnuită, dar tot nu putu mînca, deşi ajunase cu o zi înainte. Trebui să se întoarcă pe la mijlocul după-mesei, ca să se odihnească iar. Noaptea începu să tuşească. Se răsucea pe saltea, prins de călduri, cu fruntea încinsă, cu limba uscată, ars de o sete cumplită.
Cu toate astea se duse la cîmp cum se lumină de ziuă. A doua zi însă trebuiră să cheme doctorul, care socoti că e foarte bolnav, că are o pneumonie.
Nu mai ieşi din firida întunecată în care îşi avea culcuşul. Îl auzeai tuşind, gîfîind şi răsucindu-se în fundul acelei găuri. Trebuia să se aducă o lumînare la gura firidei, ca să poată fi văzut, ca să i se dea leacuri, ca să i se pună ventuze. Atunci pe sub dantela groasă a pînzelor de păianjen care atîrnau şi fîlfîiau, mişcate de aer, i se zărea faţa scofîlcită, murdărită de o barbă lungă. Mîinile bolnavului păreau moarte pe aşternuturile cenuşii.
Céleste îl îngrijea cu o hărnicie neliniştită, îi dădea să bea doctorii, îi punea vezicatoare, umbla de colo pînă colo prin casă, în vreme ce moş Amable stătea la marginea podului şi pîndea de departe gaura întunecată în care trăgea să moară fiul lui. Nu se apropie, din ură pentru femeie, îmbufnat ca un cîine gelos.
Mai trecură şase zile. Apoi, într-o dimineaţă, cînd Céleste, care dormea acum pe jos, pe două braţe de fîn, se duse să vadă dacă bărbatului ei îi e mai bine, nu-i mai auzi răsuflarea pripită ieşind din culcuşul adînc. Întrebă, speriată :
— Ei, Césaire, ce-i cu tine ?
Nu i se răspunse.
Céleste întinse mîna să-l atingă şi-i nimeri obrazul îngheţat. Scoase un strigăt grozav, un strigăt lung, de femeie înspăimîntată. Era mort.
La strigătul acesta, bătrînul surd se ivi în capul scării. Cînd o văzu pe Céleste repezindu-se afară ca să caute un

ajutor, coborî iute, pipăi şi el obrazul feciorului lui şi, înţelegînd dintr-o dată, se duse să încuie uşa pe dinăuntru, ca să împiedice femeia să se mai întoarcă, ca să-şi ia din nou casa în stăpînire, de vreme ce fiul lui murise.
Apoi se aşeză pe un scaun, lîngă mort.
Vecinii veniră, chemară, bătură. Nu-i auzea. Unul dintre ei sparse geamul şi sări în odaie. Alţii se luară după el. Uşa fu deschisă iar şi Céleste intră în casă plîngînd cu şiroaie de lacrimi, cu obrajii umflaţi şi cu ochii roşii. Atunci moş Amable, învins, se urcă în podul lui, fără să scoată un cuvînt.
Înmormîntarea avu loc a doua zi. Apoi, după ceremonie, moşul şi nora se aflară singuri în gospodărie, ei şi copilul.
Era la ceasul obişnuit al prînzului. Ea făcu focul, tăie muieţii pentru supă, puse farfuriile pe masă, în vreme ce bătrînul, aşezat pe un scaun, aştepta fără să aibă aerul că o priveşte.
Cînd masa fu gata, Céleste îi strigă la ureche :
— Hai, tată, trebuie să mîncăm.
Bătrînul se ridică, se aşeză în capul mesei, îşi goli strachina, îşi mîncă pîinea unsă cu unt, îşi bău cele două pahare de cidru, apoi plecă.
Era o zi călduţă, una dintre acele zile binefăcătoare, în care viaţa fermentează, freamătă şi înfloreşte pe toată faţa pămîntului.
Moş Amable mergea pe o potecuţă printre ogoare. Se uita la grîul tînăr şi la ovăzul tînăr, gîndindu-se că copilul lui, bietul lui copil era acum sub pămînt. Mergea cu pasul lui sleit, trăgînd un picior şi şchiopătînd. Şi cum era singur pe cîmpie, singur de tot sub cerul albastru, în mijlocul holdelor care creşteau, singur cu ciocîrliile pe care le vedea plutind deasupra capului lui fără să le audă cîntecul uşor, începu să plîngă mergînd.
Apoi se aşeză lîngă o baltă şi rămase aşa pînă seara, uitîndu-se la păsărelele care veneau să bea. Şi cum începu să se înnopteze, se întoarse acasă, cină fără să scoată un cuvînt, şi se sui în pod.

Viața lui continuă ca și pînă atunci. Nu se schimbase nimic, în afară de faptul că fiul lui, Césaire, dormea în cimitir.

Ce putea face el, bătrînul ? Nu mai putea munci, nu mai era bun decît să mănînce supele pe care le făcea nora lui. Și le mînca în tăcere, dimineața și seara, uitîndu-se cu ochi mînioși la copilul care mînca și el în fața lui, de cealaltă parte a mesei. Apoi ieșea, rătăcea prin sat ca un pribeag, se ascundea după cîte un hambar ca să doarmă un ceas, două, de parcă i-ar fi fost frică să nu fie văzut, apoi se întorcea acasă cînd se însera.

Dar mintea Celestei începuse să fie muncită de gînduri grele. Pămîntul avea nevoie de un om care să-l vegheze și să-l lucreze. Trebuia ca cineva să fie acolo, necontenit, pe ogoare, și nu un om plătit, ci un agricultor adevărat, un stăpîn care să cunoască meseria și să aibă la inimă grija gospodăriei. O femeie singură nu putea să îndrume munca cîmpului, să urmărească prețul grînelor, să diriguiască vinderea și cumpărarea de vite. Îi intraseră niște idei în cap, idei simple, practice, pe care le rumega toată noaptea. Nu se putea remărita înainte de un an și trebuia să salveze numaidecît interesele grabnice, interesele imediate.

Un singur om o putea scoate din încurcătură, Victor Lecoq, tatăl copilului ei. Era harnic, priceput la munca cîmpului. Dacă ar fi avut niște parale în buzunar, ar fi fost un agricultor strașnic. Ea o știa, pentru că îl văzuse muncind la părinții ei.

Așa că într-o dimineață, cînd îl zări trecînd pe drum cu o căruță de băligar, ieși să-l întîmpine. Victor opri caii cînd o văzu și Celeste îi spuse, de parcă l-ar fi tot întîlnit și în ajun :

— Bună ziua, Victor. Cum îți merge ?

El răspunse :

— Merge, da' ție ?

— Ei, mie mi-ar merge, dacă n-aș fi singură în casă și n-ar fi ogorul cu care nu mă descurc.

Și vorbiră îndelung, rezemați de roata căruței grele. Omul își scărpina din cînd în cînd fruntea sub șapcă și cugeta, în vreme ce ea, cu obrajii încinși, vorbea cu foc, își lămurea socotelile, chibzuielile, planurile de viitor. În sfîrșit, el șopti :

— Da, se poate.

Ea îi întinse mîna, ca un țăran care încheie un tîrg, și întrebă :

— Ne-am înțeles ?

El strînse mîna care i se întindea :

— Ne-am înțeles.

— Atunci, duminică ?

— Duminică.

— La revedere, Victor.

— La revedere, doamnă Houlbrèque

III

În duminica aceea era hramul satului, sărbătoarea din fiecare an, care se numește în Normandia „adunare".

De opt zile se vedeau venind pe toate drumurile, în pasul încet al gloabelor cenușii sau roșcate, căruțe străine în care își aveau lăcașul familii pribege de obișnuiți ai bîlciurilor, vînzători de lozuri, proprietari de barăci cu trageri la țintă, cu fel și chip de jocuri, indivizi care expuneau curiozități și pe care țăranii îi numeau : „ăi de-ți arată orice".

Chibitcile murdare, cu perdelușe fluturînd, întovărășite de cîte un cîine trist, care mergea cu capul în jos, printre roți, se opriseră una după alta în piața primăriei. Apoi în fața fiecărei căruțe călătoare se ridicase un cort și, înăuntrul lui, prin găurile pînzei, se zăreau lucruri strălucitoare, care ațîțau curiozitatea copiilor.

De cum se iviseră zorile în ziua aceea de sărbătoare, toate barăcile se deschiseseră, înfățișîndu-și minunățiile de sticlă și porțelan. Țăranii, în drum spre liturghie, se uitau cu ochi nevinovați și mulțumiți la dughenile astea prăpădite, pe care le vedeau totuși în fiecare an.

De cum trecu prînzul, piața se umplu de lume. Din toate satele vecine veneau gospodari, scuturați, împreună cu nevestele și copiii lor, în trăsurile pe două roate care sunau a fierărie și se clătinau ca niște balanțe. Deshămau pe la prieteni. Curțile erau pline de harabale ciudate, cenușii, înalte, scofîlcite, ca niște animale cu labe lungi, de pe fundul mărilor.

Și fiecare familie, țîncii înainte, cei mari în urmă, venea la adunare cu pas măsurat, cu mutre zîmbitoare și cu mîinile rășchirate, cu mîinile lor mari, roșii, osoase, deprinse cu munca și stînjenite parcă de odihnă.

Un scamator cînta din goarnă, flașneta călușeilor își înșira în aer notele jalnice și săltărețe; roata norocului scîrțîia ca o pînză pe care o sfîșii; focuri de carabină pocneau în fiecare clipă. Mulțimea înceată trecea agale prin fața barăcilor ca o cocă care se scurge, cu mișcări de turmă, cu stîngăcia animalelor greoaie, ieșite din ocol la întîmplare.

Fetele, la braț, cîte șase sau opt în rînd, piuiau cîntece; flăcăii le urmau glumind, cu șapca pe-o ureche, cu cămășile scorțoase de scrobite ce erau, umflate ca niște baloane albastre.

Tot satul era acolo, stăpîni, argați și slujnice.

Pînă și moș Amable, îmbrăcat cu redingota lui străveche și verzuie, voise să vadă adunarea; nu lipsea niciodată de la ea.

Se uita la loterii, se oprea în fața tragerii la țintă ca să-și facă o părere despre lovituri, era mai cu seamă interesat de un joc foarte simplu care consta în aruncarea unei mingi de lemn în gura deschisă a unui om zugrăvit pe o scîndură.

Deodată cineva îl bătu pe umăr. Era moș Malivoire, care îi strigă:

— Hei, tăicuțule, te poftesc la un coniac.

Se așezară la o masă în fața unei cîrciumi sub cerul liber. Băură un coniac, apoi două, apoi trei. După asta moș Amable începu iar să rătăcească prin adunare. Gîndurile i se cam tulburaseră, zîmbea fără să știe de ce, zîmbea în fața loteriilor, în fața călușeilor, și mai ales în fața tragerii la țintă în păpuși. Rămase locului multă vreme, încîntat cînd un amator răsturna jandarmul sau preotul, două autorități de care se temea din instinct. Apoi se întoarse iar la cîrciumă și bău un pahar de cidru, ca să se răcorească. Era tîrziu, se înnopta. Un vecin îl preveni:

— O să ajungi după tocană, tăicuță.

O apucă spre casă. O umbră blajină, umbra călduță a serilor de primăvară, cădea încet peste pămînt.

Cînd ajunse în fața ușii, i se păru că vede două făpturi în casă. Se opri, foarte uimit, apoi intră și-l văzu pe Victor Lecoq așezat la masă, în fața unei farfurii pline de cartofi, mîncînd chiar pe locul fiului lui.

Se întoarse numaidecît, ca și cum ar fi vrut să plece. Acum afară era beznă. Céleste, care se ridicase în picioare, îi strigă:

— Vino iute, tată, avem o tocană bună, ca să sărbătorim adunarea.

O ascultă din inerție și se așeză, uitîndu-se pe rînd la bărbat, la femeie, la copil. Apoi începu să mănînce încet, ca în fiecare zi.

Victor Lecoq parcă ar fi fost la el acasă, vorbea din cînd în cînd cu Céleste, lua copilul pe genunchi și-l săruta. Céleste îi punea în farfurie încă o dată, îi turna de băut, părea mulțumită cînd vorbea cu el. Moș Amable îi urmărea cu o privire fixă, fără să audă ce spuneau. După ce își sfîrși cina (nu mîncase nimic, atît de tare i se întorsese sufletul pe dos), se ridică și, în loc să se urce în podul lui ca în fiecare seară, deschise ușa, ieși pe poartă și porni pe cîmp.

După ce ieși, Céleste întrebă, nițel neliniștită:

— Ce face?

Victor răspunse, nepăsător:

— Nu te sinchisi. O să se-ntoarcă el, cînd o obosi.

Ea făcu curat, spălă farfuriile și șterse masa, în vreme ce bărbatul se dezbrăca liniștit. Apoi Victor se strecură în culcușul adînc și întunecat în care Céleste dormise cu Césaire.

Poarta se deschise din nou. Moș Amable se întoarse. Cum intră în casă, se uită în toate părțile, ca un cîine bătrîn care adulmecă. Îl căuta pe Victor Lecoq. Și cum nu-l vedea, luă lumînarea de pe masă și se apropie de firida întunecată în care îi murise feciorul. Îl zări în fundul ei, lungit sub pătură, ațipit. Surdul se întoarse încetinel, puse lumînarea la loc și ieși încă o dată în curte.

Céleste își sfîrșise treaba, își culcase copilul, pusese toate lucrurile la locul lor și aștepta să i se întoarcă socrul, ca să se culce și ea lîngă Victor.

Stătea pe un scaun, cu mîinile nemișcate, cu privirea în gol.

Și pentru că bătrînul nu se întorcea, bombăni plictisită, morocănoasă.

— Trîndavul ăsta bătrîn o să ne facă să prăpădim douăzeci de centime pe lumînare.

Victor răspunse din fundul patului :

— De mai bine de un ceas e pe-afară, ar trebui să vedem dacă nu doarme pe banca din fața porții.

Ea rosti :

— Mă duc, se ridică, luă lumînarea și ieși, acoperindu-i flacăra cu mîna, ca să vadă în întuneric.

Nu văzu nimic în fața porții, nimic pe bancă, nimic pe maldărul de bălegar pe care tatăl se așeza uneori, la căldură.

Dar, tocmai cînd se pregătea să se întoarcă, ridică ochii din întîmplare către mărul cel mare care ocrotea intrarea în curte, și zări deodată două picioare, două picioare omenești care atîrnau la înălțimea feței ei.

Începu să strige din răsputeri :

— Victor ! Victor ! Victor !

Victor dădu fuga afară în cămașă. Femeia nu putea vorbi și, întorcînd capul ca să nu mai vadă, arătă pomul cu brațul întins.

El nu pricepu, luă lumînarea ca să vadă mai bine și-l desluși, în mijlocul frunzișului luminat de jos în sus, pe moș Amable, spînzurat foarte sus cu un căpăstru din grajd.

Lîngă trunchiul mărului rămăsese rezemată o scară.

Victor dădu fuga să caute un cosor, se sui în pom și tăie funia. Dar bătrînul se răcise, scosese limba în chip groaznic și era cumplit de schimonosit.

1886

II

BULGĂRE DE SEU

Cîteva zile la rînd, frînturi din armata pusă pe fugă străbătuseră orașul. Nu mai erau trupe, ci hoarde împrăștiate. Oamenii aveau barba lungă și murdară, uniformele zdrențuite și înaintau cu pas istovit, fără drapele, fără regiment. Toți păreau copleșiți, frînți, neînstare de un gînd sau de o hotărîre, mergînd numai din obișnuință și căzînd de oboseală, de cum se opreau. Îi vedeai pe cei mobilizați mai ales, oameni pașnici, rentieri liniștiți, frîngîndu-se sub greutatea puștii, pe cei din garda mobilă sprinteni, ușor de speriat și gata să se entuziasmeze, tot atît de repezi la atac ca și la fugă ; apoi, în mijlocul lor, cîțiva pantaloni roșii, urme ale unei divizii măcinate într-o mare bătălie, artileriști întunecați, în rînd cu toți acești infanteriști și, cîteodată, casca strălucitoare a unui dragon cu talpa grea, care se ținea anevoie de mersul mai ușor al infanteriștilor.

Legiunile de franctirori botezate cu nume eroice : „Răzbunătorii înfrîngerii“, „Cetățenii mormîntului“, „Aducătorii de moarte“, treceau și ele, cu mutrele lor de tîlhari.

Căpeteniile lor, foști negustori de stofe sau de grîne, de seu ori de săpun, războinici de ocazie, numiți ofițeri de dragul gologanilor sau al lungimii mustăților, acoperiți de arme, de flanele și de galoane, vorbeau cu o voce răsunătoare, discutau planuri de luptă și pretindeau că numai ei susțin Franța muribundă pe umerii lor de fanfaroni, dar cîteodată se temeau de proprii lor soldați, derbedei nelegiuiți, viteji fără nici un rost, tîlhari și dezmățați.

Se spunea că prusacii sînt gata să intre în Rouen.

Garda națională, care făcea de două luni recunoașteri foarte prudente în pădurile învecinate, își împușca uneori propriile ei santinele și se pregătea de luptă cînd mișca vreun iepuraș sub mărăcini, se întorsese acasă. Armele, uniformele, tot echipamentul ei ucigaș, cu care spăimîntase pînă acum șoselele naționale pînă la trei poște de jur împrejur, pieriseră dintr-o dată.

Ultimii soldați francezi trecuseră în sfîrșit Sena, ca să ajungă la Pont-Audemer prin Saint-Sever și Bourg-Achard ; în urma tuturor, generalul disperat, care nu mai putea încerca nimic cu zdrențele astea desperecheate, pierdut el însuși în năruirea unui popor obișnuit să învingă și bătut de data asta îngrozitor cu toată vitejia lui legendară, venea pe jos, între doi ofițeri de ordonanță.

Apoi plutise peste oraș o așteptare înspăimîntătoare și tăcută. Mulți burghezi pîntecoși, care de prea multă negustorie își pierduseră virilitatea, îi așteptau cu neliniște pe învingători, tremurînd de teamă ca frigarea lor pentru fripturi sau cuțitele mari de bucătărie să nu fie luate drept arme.

Viața părea că se oprise în loc. Prăvăliile erau închise, strada mută. Cîteodată un trecător, speriat de atîta tăcere, se strecura repede de-a lungul zidurilor.

Spaima așteptării făcea ca venirea dușmanului să fie dorită.

A doua zi după plecarea trupelor franceze, după-masă, cîțiva ulani, răsăriți de nu se știe unde, străbătură în grabă orașul. Apoi, ceva mai tîrziu, o masă neagră coborî de pe coasta Sainte-Catherine, pe cînd alte două șuvoaie năvalnice se iviră de pe drumul dinspre Darnetal și dinspre Boisguillaume. În piața primăriei se întîlniră în aceeași clipă avangărzile a trei corpuri. Armata germană venea prin toate drumurile vecine, desfășurîndu-și bata-

ticanele care făceau să răsune caldarîmul sub paşii lor tari şi ritmaţi.

De-a lungul caselor care păreau moarte şi pustii, urcau porunci strigate într-o limbă necunoscută şi guturală, iar din dosul obloanelor închise, ochii îi pîndeau pe aceşti biruitori, stăpîni pe oraş, pe averi şi pe vieţi, prin „dreptul învingătorului". Locuitorii, în odăile lor întunecate acum, erau înnebuniţi ca de un cataclism, ca de marile răsturnări ucigătoare ale pămîntului, în faţa cărora toată înţelepciunea şi toată puterea sînt zadarnice. Pentru că de cîte ori ordinea stabilită a lucrurilor e răsturnată, cînd nu mai există nici o siguranţă, cînd tot ceea ce era ocrotit de legile oamenilor sau ale naturii se află la cheremul brutalităţii inconştiente şi crîncene, apar aceleaşi simţăminte. Un cutremur de pămînt care zdrobeşte sub casele năruite mii de oameni, un fluviu revărsat care rostogoleşte în apele lui de-a valma ţărani înecaţi, stîrvuri de boi şi grinzi smulse din acoperişuri sau o armată glorioasă care-i măcelăreşte pe cei ce se apără, îi ia pe ceilalţi cu ea prizonieri, jefuieşte în numele sabiei, şi-i mulţumeşte lui Dumnezeu în larma bubuitului de tun sînt deopotrivă prăpăduri care zguduie orice credinţă în dreptatea veşnică, orice încredere învăţată pe de rost, în ocrotirea cerului şi în raţiunea omului.

Dar la fiecare poartă bătea cîte un mic detaşament şi pe urmă pierea în casă. După năvălire, venea ocupaţia. Acuma începea pentru învinşi datoria de a se arăta binevoitori cu învingătorii.

La cîtva timp, după ce trecu prima spaimă, se făcu din nou linişte. În multe familii, ofiţerul prusac mînca la masă cu ai casei. Cîteodată era binecrescut şi, din politeţe, deplîngea Franţa şi-şi mărturisea dezgustul de a lua parte la acest război. Lumea îi era recunoscătoare pentru sentimentul ăsta ; s-ar fi putut ca mîine, poimîine să fie nevoie de ocrotirea lui. Dacă se aveau bine cu el, poate că scăpau de încă vreo cîţiva oameni care ar fi trebuit hrăniţi. Şi de ce să jigneşti un om de care atîrni în întregime ? Dacă ai face-o, n-ar mai fi vorba de curaj, ci de cutezanţă. Şi cutezanţa nu mai e un cusur al burghezilor din Rouen, ca pe vremea apărării eroice prin care cetatea lor s-a făcut vestită [1]. Îşi mai spuneau, ca o justificare ultimă, născută din politeţea franceză, că era îngăduit să fii amabil acasă cu soldatul străin, dar nu să te arăţi familiar cu el în public. Pe stradă nu-l mai cunoşteau, dar acasă vorbeau bucuros cu el, şi neamţul rămînea în fiecare seară mai multă vreme la gura sobei, să se încălzească împreună cu ceilalţi.

Însuşi oraşul îşi căpăta treptat înfăţişarea lui obişnuită. Francezii nu ieşeau încă din casă, dar soldaţii prusaci mişunau pe străzi. De altfel ofiţerii de husari în uniforme albastre, care îşi tîrau cu obrăznicie pe caldarîm marile lor unelte de moarte, nu păreau a avea pentru simplii cetăţeni mult mai mult dispreţ decît ofiţerii de vînători, care băuseră în aceleaşi cafenele cu un an înainte.

Totuşi, în aer era ceva, ceva subtil şi necunoscut, o atmosferă străină, de neîndurat, ca o miasmă răspîndită pretutindeni, miasma invaziei. Umplea locuinţele şi pieţele publice, schimba gustul alimentelor, îţi dădea impresia că te afli într-o călătorie, foarte departe, la nişte triburi sălbatice şi primejdioase.

Învingătorii cereau bani, bani mulţi. Locuitorii plăteau totdeauna ; de altfel erau bogaţi. Dar cu cît un negustor normand ajunge mai bogat, cu atît suferă mai mult pentru orice jertfă, pentru orice fărîmă din averea lui pe care o vede trecînd în mîinile altuia.

Totuşi, luntraşii şi pescarii din josul rîului, de la două-trei leghe de oraş, dinspre Croisset şi Dieppedalle sau Biessart, scoteau adesea din fundul apei cîte un cadavru de neamţ, umflat în uniforma lui, ucis de o lovitură de cuţit sau de gheată, cu capul sfărîmat de o piatră sau aruncat în apă cu un brînci de pe un pod, de sus. Mîlul fluviului acoperea aceste răzbunări întunecate, sălbatice şi îndreptăţite, eroisme necunoscute, atacuri mute, mai primejdioase decît bătăliile în plină zi şi lipsite de răsunetul gloriei.

[1] Aluzie la vestita apărare a cetăţii Rouen, în 1418, în timpul războiului de o sută de ani.

Pentru că ura faţă de cotropitor înarmează totdeauna cîţiva curajoşi gata să moară pentru o idee.

În sfîrşit, cum cuceritorii, cu toate că supuseseră oraşul sub disciplina lor neclintită, nu săvîrşiseră nici una din grozăviile pe care faima le-o pusese în circă în tot timpul marşului lor triumfător, lumea prinse curaj şi nevoia de negoţ începu să zgîndăre iar inima negustorilor din oraş. Unii dintre ei aveau sume mari investite la Havre, care era încă ocupat de armata franceză, şi voiau să încerce să ajungă în acel port, mergînd pe uscat pînă la Dieppe, unde s-ar fi putut îmbarca.

Întrebuinţară influenţa ofiţerilor germani pe care îi cunoscuseră şi obţinură o autorizaţie de plecare de la generalul şef.

Pentru călătoria asta se reţinu o diligenţă mare, cu patru cai, şi după ce zece persoane se înscriseră la proprietarul ei, hotărîră să plece într-o marţi, înainte de ivirea zorilor, ca să nu se adune lumea.

De cîteva zile dăduse îngheţul şi luni, pe la ora trei, nori mari şi negri, veniţi de la nord, aduseseră zăpada care căzuse necontenit toată seara şi întreaga noapte.

În zori, la patru şi jumătate, călătorii se adunară în curtea Hotelului Normandie, unde trebuiau să urce în trăsură.

Erau încă somnoroşi şi tremurau de frig sub păturile lor. În întuneric se desluşeau anevoie unii pe alţii, şi mormanele de veşminte grele de iarnă făceau ca toate aceste trupuri să semene cu nişte popi obezi, în anterie lungi. Dar doi oameni se recunoscură, al treilea veni către ei şi stătură de vorbă :

— O iau şi pe nevastă-mea, spuse unul.

— Şi eu.

— O iau şi eu.

Primul adăugă :

— Nu ne mai întoarcem la Rouen, şi dacă prusacii se apropie de Havre, plecăm în Anglia.

Toţi aveau aceleaşi planuri, avînd aceeaşi fire.

Dar nimeni nu înhăma caii. Un felinar mic, dus de un rîndaş, ieşea din cînd în cînd pe o uşă întunecată ca să piară numaidecît pe alta. Caii loveau cu picioarele pămîntul care nu răsuna, din pricina bălegarului de pe paiele din culcuşul lor ; şi din fundul grajdului se auzea o voce de bărbat, care vorbea cu animalele şi le înjura. Un zornăit uşor de clopoţei vesti că se aduceau hamurile. Zornăitul ăsta ajunse în curînd un freamăt limpede şi continuu, ritmat de mişcările animalului, care cînd se oprea, cînd se pornea iar, o dată cu smucitura bruscă ce întovărăşeşte zvîcnetul sec al unei copite potcovite, în clipa în care loveşte pămîntul.

Uşa se închise deodată. Orice zgomot încetă. Burghezii îngheţaţi tăcură. Stăteau nemişcaţi şi ţepeni.

O perdea necontenită de fulgi albi sclipea fără încetare coborînd pe pămînt. Ştergea formele, pudra lucrurile cu un praf pufos de gheaţă. În marea tăcere a oraşului liniştit şi îngropat sub iarnă, nu se mai auzea decît fîşîitul nelămurit, nesigur, plutitor, al zăpezii care cădea, mai mult o senzaţie decît un zgomot, o îmbinare de atomi uşori care păreau a umple spaţiul, a acoperi lumea.

Omul se ivi iar cu felinarul lui, trăgînd de funie un cal trist, care nu venea de bunăvoie. Îl aşeză lîngă oişte, prinse şleaurile, se învîrti îndelung în jurul lui ca să întărească hamurile, pentru că lucra numai cu o mînă şi cu cealaltă ţinea felinarul. Cînd plecă să aducă celălalt cal, îi văzu pe călătorii nemişcaţi, albiţi de ninsoare, şi le spuse :

— De ce nu vă urcaţi în trăsură ? Cel puţin o să staţi la adăpost.

Ei, fără îndoială, nici nu se gîndiseră la asta, şi se şi năpustiră. Cei trei bărbaţi îşi aşezară nevestele pe bancheta din spate şi se urcară şi ei. Apoi celelalte forme nehotărîte şi ceţoase se aşezară pe ultimele locuri, fără să scoată un cuvînt.

Podeaua era acoperită de paie în care picioarele se înfundau. Doamnele din fund aduseseră cu ele nişte sobiţe mici de aramă care ardeau cu cărbune chimic. Le aprin-

seră, şi o bucată de vreme înşirară în şoaptă toate avantajele acestor aparate, repetînd lucruri pe care le ştiau de mult.

În sfîrşit, după ce la diligenţă fură înhămaţi şase cai în loc de patru, din pricina greutăţii drumului, o voce întrebă de afară :

— S-a suit toată lumea ?

O voce dinăuntru răspunse :

— Da !

Plecară.

Trăsura înainta încet-încet, în pas mărunt. Roţile se înfundau în zăpadă. Întreaga ei cutie gemea cu trosnituri surde. Animalele lunecau, gîfîiau, fumegau. Biciul uriaş al surugiului pocnea necontenit, zbura în toate părţile, se înnoda şi deznoda ca un şarpe subţire şi plesnea dintr-o dată cîte o crupă rotundă, care se încorda atunci într-o sforţare mai puternică.

Dar ziua creştea pe nesimţite. Fulgii uşori pe care un călător, rouenez get-beget, îi asemuise cu o ploaie de vată, nu mai cădeau. O lumină murdară se cernea printre norii groşi, întunecaţi şi grei, şi făcea ca albeaţa cîmpiei să pară şi mai strălucitoare. Pe ea se ivea cînd linia unor mari copaci îmbrăcaţi în promoroacă, cînd o colibă cu o scufie de zăpadă.

Cei din trăsură se priveau plini de curiozitate, în lumina tristă a zorilor.

În fund de tot, pe locurile cele mai bune, moţăiau, unul în faţa celuilalt, domnul şi doamna Loiseau, negustori de vin en gros pe strada Grand-Pont.

Loiseau, fost vînzător la un patron care se ruinase în afaceri, cumpărase întreprinderea cu totul şi făcuse avere. Vindea foarte ieftin vinuri foarte proaste cîrciumarilor de ţară şi trecea printre cunoştinţele şi prietenii lui drept un pungaş viclean, cu adevărat normand plin de şiretenie şi veselie.

Renumele lui de coţcar era atît de bine stabilit, încît într-o seară, la prefectură, domnul Tournel, autor de fabule şi de cîntece, un spirit muşcător şi subţire, o glorie locală, văzînd că doamnele erau cam somnoroase, le propuse să joace o partidă de „L'oiseau vole" [1]. Aceste cuvinte de duh zburaseră şi ele prin salonul prefectului, apoi prin tot oraşul şi făcuseră să rîdă o lună de zile toată provincia.

Loiseau mai era vestit şi prin şotiile lui de tot felul, prin glumele lui bune sau proaste. Nimeni nu putea vorbi despre el fără să adauge numaidecît : „N-are pereche, Loiseau ăsta !" Era mic, avea un pîntec ca un balon şi o faţă roşcovană, prinsă între două favorite cărunte.

Nevasta lui, mare, puternică, îndrăzneaţă, avea o voce tare şi era iute la hotărîri. Ea era aritmetica şi ordinea casei lor de comerţ, pe care el o însufleţea cu activitatea lui veselă.

Lîngă el stătea, cu mai multă demnitate, pentru că făcea parte din casta superioară, domnul Carré-Lamadon, om cu vază, cu greutate în industria bumbacului, proprietar a trei filaturi, ofiţer al Legiunii de onoare şi membru al Consiliului general [2]. Rămăsese, cît timp durase imperiul, şef al opoziţiei binevoitoare, numai ca să-i fie plătită mai scump trecerea la cauza pe care o combătea cu arme curtenitoare, după propria lui expresie. Doamna Carré-Lamadon, mult mai tînără decît bărbatul ei, era mîngîierea ofiţerilor de familie bună, trimişi în garnizoana de la Rouen.

Stătea în faţa bărbatului ei, mititică, gingaşă, drăgălaşă, înfofolită în blănuri, şi privea mîhnită interiorul jalnic al trăsurii.

Vecinii ei, contele şi contesa Hubert de Bréville, purtau unul dintre cele mai vechi şi mai nobile nume din Normandia. Contele, boier bătrîn şi arătos, se silea să accentueze prin tertipuri de îmbrăcăminte asemănarea lui înnăscută cu regele Henric al IV-lea, care, după o legendă glorioasă pentru familia lui, lăsase însărcinată o

[1] Joc de cuvinte în jurul numelui „L'oiseau" care înseamnă „pasăre", şi „vole" care înseamnă şi „zboară" si „fură". E vorba de jocul „zboară, zboară".

[2] Consiliul administrativ al unui departament, în Franţa, alcătuit dintr-atîţia membri cîte cantoane sînt în departamentul respectiv.

doamnă de Bréville, al cărei bărbat devenise, ca urmare a acestui fapt, conte și guvernator de provincie.

Contele Hubert era coleg cu domnul Carré-Lamadon în Consiliul general și reprezenta în departament partidul orleanist [1]. Povestea căsătoriei lui cu fiica unui mic armator din Nantes rămăsese totdeauna înconjurată de mister. Dar cum contesa era plină de distincție, primea mai bine decît oricine și se spunea chiar că fusese iubită de unul dintre fiii lui Ludovic-Filip, toată nobilimea o cinstea și salonul ei rămînea cel dintîi din tot ținutul, singurul care păstra galanteria străbună și în care se pătrundea cu greu.

Se spunea că averea Bréville-ilor, toată băgată în imobile, ar fi adus un venit de cinci sute de mii de livre.

Aceste șase persoane, care stăteau în fundul trăsurii, alcătuiau latura bogată, senină și puternică a societății, erau oameni cinstiți, care se bucurau de considerație, oameni înzestrați cu Religie și Principii.

Printr-o întîmplare ciudată, toate femeile stăteau pe aceeași bancă. Lîngă contesă se mai aflau și două călugărițe care numărau mătănii lungi, mormăind *Tatăl Nostru* și *Ave Maria.* Una dintre ele era bătrînă, avea fața ciuruită adînc de vărsat, ca și cum ar fi primit în plin, de aproape, o salvă de mitralie. Cealaltă, pirpirie de tot, avea un chip frumos și bolnăvicios, un piept de tuberculoasă măcinată de acea credință mistuitoare care dă naștere martirilor și iluminaților.

În fața celor două călugărițe, un bărbat și o femeie atrăgeau atenția tuturor.

Bărbatul, bine cunoscut, era Cornudet, democratul, spaima burghezilor. Își muia de douăzeci de ani barba roșcată în halbele tuturor cafenelelor democrate. Mîncase împreună cu frații și cu prietenii lui o avere destul de frumușică, moștenită de la taică-său, fost cofetar, și aștepta cu nerăbdare Republica, ca să obțină în sfîrșit locul pe care îl merita după atîtea consumații revoluționare.

[1] Partidul care, sub Napoleon al III-lea, urmărea restaurarea pe tronul Franței a familiei de Orléans.

La patru septembrie [1] se crezuse numit prefect, în urma unei păcăleli pesemne, dar cînd voise să intre în funcție, oamenii de serviciu care rămăseseră singurii stăpîni ai localului nu voiseră să-l recunoască, și fusese silit să se retragă.

Băiat de treabă, de altfel, cumsecade și serviabil, se apucase să organizeze apărarea cu o sîrguință fără pereche. Pusese să se sape șanțuri pe cîmpie, să se reteze toți copacii din pădurile învecinate, semănase capcane pe toate drumurile și cînd dușmanul se apropiase, el se retrăsese spre oraș, mulțumit de pregătirile făcute. Acum se gîndea să devină și mai folositor la Havre, unde avea să fie nevoie de alte poziții de apărare.

Femeia, una dintre cele numite ușoare, era vestită prin corpolența ei timpurie, din pricina căreia fusese poreclită „Bulgăre de Seu". Era mică, rotundă toată, învelită în grăsime, avea degetele umflate, sugrumate la încheieturi ca niște șiraguri de cîrnăciori mici, pielea lucioasă și întinsă, sînii foarte mari și umflați sub rochie; și totuși rămînea atrăgătoare și avea căutare, pentru că prospețimea ei era plăcută la vedere. Chipul ei era un măr roșu, un boboc de bujor gata să înflorească. Avea doi ochi negri minunați, umbriți de gene dese care-i întunecau, și o gură încîntătoare, mică, umedă, făcută pentru sărutări, împodobită cu dințișori strălucitori și microscopici. Și se mai spunea că avea și o mulțime de alte calități nepreţuite.

De cum fu recunoscută, femeile cinstite începură să șoptească între ele, și cuvintele „prostituată" și „rușine publică" fură șuierate atît de tare, încît ea ridică fruntea. Plimbă peste vecinii ei o privire atît de provocatoare și de îndrăzneață, încît numaidecît se făcu o tăcere adîncă și toată lumea plecă ochii, afară de Loiseau care o pîndea ațîțat.

[1] La 4 septembrie 1870, în urma dezastrului de la Sédan, a fost desființat în Franța Imperiul al II-lea și s-a instaurat cea de a III-a Republică.

În curînd, însă cele trei doamne pe care prezența femeii ăsteia le făcuse pe loc prietene, aproape intime, începură din nou să vorbească între ele. Li se părea că trebuie să facă un mănunchi din demnitățile lor de soții în fața acestei nerușinate femei de vînzare, pentru că dragostea legală se poartă totdeauna de sus cu sora ei liberă.

Cei trei bărbați, apropiați și ei între ei de un instinct de conservare la vederea lui Cornudet, vorbeau despre bani cu un anumit ton disprețuitor față de cei săraci. Contele Hubert istorisea pagubele pe care i le făcuseră prusacii, pierderile pe care le avea de pe urma vitelor furate și a recoltelor pierdute, cu siguranța unui mare boier arhimilionar, pe care stricăciunile astea l-ar fi stingherit cel mult un an. Domnul Carré-Lemadon, greu încercat și el în industria bumbacului, avusese prevederea să trimită șase sute de mii de franci în Anglia, bani albi pentru zile negre, cum făcea întotdeauna. Loiseau se învîrtise și el să vîndă intendenței franceze toate vinurile proaste care îi mai rămăseseră în pivniță, așa că statul îi datora o sumă uriașă, pe care socotea că o va încasa la Havre.

Toți trei își aruncau priviri scurte și prietenești. Cu toate că erau deosebiți ca treaptă socială, se simțeau frați prin bani, aparținînd marii francmasonerii a celor care au, care bagă în buzunarul pantalonilor și fac aurul să zornăie.

Trăsura mergea atît de încet, încît la ora zece abia făcuseră patru leghe. Bărbații coborîră de trei ori, ca să urce coastele pe jos. Începeau să se neliniștească, pentru că trebuiau să ia masa la Tôtes și acum se temeau că nu vor ajunge acolo înainte de căderea nopții. Fiecare pîndea cu privirea vreo cîrciumă pe șosea, cînd diligența se înfundă într-un troian de zăpadă și fu nevoie de două ceasuri ca să fie scoasă de acolo.

Pofta de mîncare creștea, tulbura spiritele și nu se zărea nici un birtuleț, nici o cîrciumă, pentru că apropierea prusacilor și trecerea trupelor franceze înfometate speriaseră toate negustoriile.

Domnii alergară după de-ale mîncării în gospodăriile de pe marginea drumului, dar nu găsiră acolo nici măcar pîine, pentru că țăranul neîncrezător își ascundea rezervele, de teamă să nu fie jefuit de soldații, care, lipsiți de orice merinde, luau cu forța tot ce găseau.

Către ora unu, Loiseau îi vesti că, hotărît, simțea un gol grozav în stomac. Toată lumea suferea ca el, de mult. Nevoia aprigă de a mînca creștea necontenit, ucidea orice conversație.

Din cînd în cînd, cîte cineva căsca. Altul îl imita numaidecît. Și fiecare, pe rînd, căsca gura cu zgomot sau pe tăcute, după caracterul, creșterea și situația lui socială, și-și ducea repede mîna în dreptul gurii larg deschise, din care ieșeau aburi.

Bulgăre de Seu se aplecă de cîteva ori, ca și cum ar fi căutat ceva sub poalele ei lungi. Șovăia o clipă, își privea vecinii și pe urmă se ridica la loc, liniștită. Chipurile erau palide și încruntate. Loiseau spuse că ar plăti o șunculiță cu o mie de franci. Nevastă-sa făcu o mișcare, ca și cum s-ar fi împotrivit, apoi se liniști. Suferea ori de cîte ori auzea pomenindu-se despre bani risipiți și nu înțelegea nici măcar să se glumească în privința asta.

— Adevărul e că nu mă simt bine, spuse contele. Cum de nu m-am gîndit să iau merinde ?

Toți își făceau aceeași mustrare.

Totuși, Cornudet avea o ploscă plină de rom. Le oferi și celorlalți, dar ei refuzară cu răceală. Numai Loiseau primi o picătură și cînd dete plosca înapoi, mulțumi :

— E totuși bun, te încălzește și păcălește foamea.

Alcoolul îl înveseli ; Loiseau le propuse celorlalți să facă la fel ca pe corabia din cîntec : să-l mănînce pe cel mai gras dintre călători. Aluzia asta directă la Bulgăre de Seu îi izbi pe oamenii binecrescuți. Nimeni nu-i răspunse. Numai Cornudet zîmbi. Cele două călugărițe nu mai îngînau rugăciuni și, cu mîinile înfundate în mînecile lor largi, își plecau încăpățînat ochii, închinînd fără îndoială cerului suferința pe care le-o trimisese.

În sfîrşit, la ora trei, pe cînd se aflau în mijlocul unei cîmpii nesfîrşite, pe întinsul căreia nu se zărea nici un sat, Bulgăre de Seu se aplecă repede şi trase de sub bancă un coş mare, acoperit cu un şervet alb.

Scoase din el întîi o farfurie de faianţă, un pahar delicat de argint, apoi o strachină uriaşă în care se aflau doi pui întregi, tăiaţi bucăţi, acoperiţi de piftie. În coş se mai vedeau şi alte lucruri împachetate, pateuri, fructe, bunătăţi, merinde pregătite pentru o călătorie de trei zile, ca să nu se atingă de mîncarea din hanuri. Patru gîturi de sticlă străbăteau printre pachetele cu hrană. Ea luă o aripă de pui şi începu s-o mănînce delicat, cu una dintre acele pîiniţe botezate în Normandia „regenţă".

Toate privirile erau îndreptate spre ea. Apoi mirosul mîncării se răspîndi şi el, lărgind nările, aducînd în guri o salivă îmbelşugată, o dată cu o contractare dureroasă a fălcilor sub urechi.

Dispreţul doamnelor pentru femeia asta uşoară devenea crîncen, devenea un fel de dorinţă de a o ucide sau de a o azvîrli din trăsură în zăpadă, pe ea, paharul, coşul şi merindele ei.

Dar Loiseau mînca din ochi strachina cu pui. Spuse:

— Ei, bravo! Doamna a fost mai prevăzătoare decît noi. Există oameni care ştiu totdeauna să se gîndească la tot.

Ea îşi îndreptă faţa spre negustor:

— Nu doriţi şi dumneavoastră, domnule? E greu să nu mănînci nimic de dimineaţă pînă acum.

Negustorul se înclină.

— Zău, în adevăr, nu refuz, pentru că nu mai pot. La război ca la război, nu-i aşa, doamnă?

Şi, uitîndu-se de jur împrejur, adăugă:

— În clipe ca asta, eşti bucuros să găseşti pe cineva care te îndatorează.

Îşi întinse pe genunchi, ca să nu-şi păteze pantalonii, jurnalul pe care-l avea la el, şi luă cu vîrful briceagului pe care-l ţinea totdeauna în buzunar, un picior lăcuit de piftie. Apoi muşcă din el şi mestecă cu o mulţumire atît

de vădită, încît în trăsură se auzi un lung suspin de deznădejde.

Bulgăre de Seu, însă, cu o voce smerită şi dulce, le îndemnă pe călugăriţe să împartă cu ea gustarea. Ele primiră amîndouă pe loc şi, fără să ridice ochii, începură să mănînce foarte repede, după ce îngăimaseră cîteva mulţumiri. Nici Cornudet nu refuză îndemnul vecinei lui şi aşternîndu-şi nişte ziare în poală, alcătui împreună cu călugăriţele un fel de masă.

Gurile se deschideau şi se închideau fără încetare, apucau, mestecau, înghiţeau sălbatic. Loiseau, în ungherul lui, înfuleca de zor şi o îndemna în şoaptă pe nevastă-sa să-l imite. Ea se împotrivi multă vreme, apoi, după ce o crampă îi străbătu măruntaiele, se înduplecă. Atunci bărbatu-său, potrivindu-şi fraza, o întrebă pe „fermecătoarea lor tovarăşă", dacă îi îngăduia să-i ofere o bucăţică şi doamnei Loiseau. Ea răspunse cu un zîmbet drăguţ: „Dar fără îndoială, domnule", şi le întinse strachina.

Cînd se deschise prima sticlă de vin roşu, se stîrni o încurcătură: nu era decît un pahar. Şi-l trecură unul altuia, după ce-l ştergeră. Numai Cornudet, din galanterie, fără îndoială, îşi lipi buzele de locul umed încă de buzele vecinei lui.

Contele şi contesa de Bréville, ca şi domnul şi doamna Carré-Lamadon, înconjuraţi de toţi oamenii aceştia care mîncau, înăbuşiţi de miresmele mîncării, sufereau chinul acela groaznic, care a păstrat numele lui Tantal. Deodată, tînăra nevastă a fabricantului scoase un suspin care făcu toate capetele să se întoarcă spre ea. Era albă ca zăpada de afară. Ochii i se închiseră, fruntea i se înclină: îşi pierduse cunoştinţa. Bărbatu-său, înnebunit, cerea ajutorul tuturor. Toţi îşi pierdură capul, cînd cea mai în vîrstă dintre călugăriţe, sprijinind fruntea bolnavei, îi strecură între buze paharul Bulgărelui de Seu şi o sili să înghită cîteva picături de vin. Frumoasa doamnă făcu o mişcare, deschise ochii, zîmbi şi şopti cu un glas stins că acum se simţea foarte bine. Dar, ca să nu se piardă iar, călugăriţa o îndemnă să bea un pahar de vin întreg şi adăugă:

— Îi e foame, n-are nimic altceva.

Atunci Bulgăre de Seu, roşie şi încurcată, îngăimă, privind la cei patru călători care rămăseseră nemîncaţi :

— O, Doamne, dacă aş îndrăzni să le ofer domnilor şi doamnelor...

Şi tăcu, temîndu-se de o jignire.

Loiseau luă cuvîntul :

— Ba nu, zău, în asemenea împrejurări toţi oamenii sînt fraţi şi trebuie să se ajute între ei. Hai, doamnelor, ce mai atîtea mofturi, primiţi, ce dracu ! Parcă ştim dacă o să găsim măcar o casă în care să înnoptăm ? Aşa cum mergem acum, cred că n-o să ajungem la Tôtes decît mîine la prînz.

Lumea şovăia, nimeni nu îndrăznea să-şi ia răspunderea unui... „da".

Contele însă rezolvă încurcătura. Se întoarse către fata cea grasă, acum plină de sfială, şi luîndu-şi un aer grozav de nobil, îi spuse :

— Primim cu recunoştinţă, doamnă.

Numai începutul fusese greu. O dată ce Rubiconul fu trecut, oamenii se dezlănţuiră. Coşul fu golit. Se mai aflau în el un pateu de ficat, un pateu de ciocîrlie, o bucată de limbă afumată, nişte pere de Crassane, o bucată de brînză Pont-l'Evêque, nişte prăjituri şi o ceaşcă plină de castraveciori şi cepe în oţet, pentru că Bulgăre de Seu, ca orice femeie, se prăpădea după crudităţi.

Nu puteai să mănînci merindele fetei, fără să-i şi vorbeşti. Îi vorbiră deci, întîi cu fereală, apoi, pentru că ea se purta foarte bine, mai puţin îngheţat ; doamna de Bréville şi doamna Carré-Lamadon, care ştiau să se poarte în lume, fură drăguţe cu ea în chip delicat. Contesa mai ales arăta acea condescendenţă prietenească a doamnelor nobile care socoteau că nici o apropiere nu le-ar putea mînji, şi fu fermecătoare. Dar voinica doamnă Loiseau, care avea un suflet de jandarm, rămase ursuză. Mîncă mult şi glăsui puţin.

Se vorbea, fireşte, despre război. Se povestiră faptele îngrozitoare ale prusacilor şi vitejiile francezilor. Toţi

oamenii aceştia care fugeau lăudară curajul altora. În curînd începură şi întîmplările personale şi Bulgăre de Seu povesti, cu adevărată emoţie, cu acea căldură în cuvinte pe care o au cîteodată femeile uşoare cînd îşi exprimă pornirile fireşti, cum plecase de la Rouen :

— La început am crezut că am să pot rămîne, spunea ea. Casa mi-era plină de provizii şi aş fi fost mai bucuroasă să hrănesc cîţiva soldaţi, decît să mă expatriez cine ştie unde. Dar cînd i-am văzut pe prusaci, n-am mai putut. Am simţit că-mi clocoteşte sîngele de furie şi am plîns de ruşine toată ziua. Ah ! dacă aş fi fost eu bărbat ! Mă uitam prin fereastră la porcii ăştia cît toate zilele, cu căştile lor ţuguiate, şi servitoarea mă ţinea de mîini, ca să nu le arunc cu mobilele în cap. Pe urmă au venit să tragă în gazdă la mine. Dar cum a intrat unu, i-am sărit în beregată. Nu sînt mai greu de sugrumat decît alţii. Şi i-aş fi venit de hac, dacă nu m-ar fi tras nu mai ştiu cine de păr. După asta a trebuit să mă ascund. În sfîrşit, cînd am găsit un prilej, am plecat, şi iată-mă.

Fu felicitată îndelung. Creştea în ochii celorlalţi, care nu se arătaseră atît de cutezători. Ascultînd-o, Cornudet avea un zîmbet aprobator şi binevoitor, de apostol. Aşa ascultă un preot pe un enoriaş lăudîndu-l pe Domnul, pentru că democraţii bărboşi au monopolul patriotismului aşa cum oamenii în anteriu îl au pe acela al religiei. Vorbi şi el la rîndul lui pe un ton doctrinar, cu emfaza învăţată din proclamaţiile care se lipeau în fiecare zi pe ziduri, şi încheie cu o tiradă în care îl scărmănă magistral pe „puşlamaua de Badinguet [1]".

Dar Bulgăre de Seu se supără, pentru că era bonapartistă. Se făcu mai roşie decît o cireaşă şi începu să bîlbîie cu furie :

— Aş fi vrut să vă văd pe voi în locul lui. Grozavă ispravă aţi fi făcut ! Voi l-aţi trădat ! Dacă Franţa ar fi fost condusă de asemenea secături, nu ne-ar mai fi rămas decît să fugim peste graniţă.

[1] Poreclă dată lui Napoleon al III-lea.

Cornudet, nepăsător, păstră un zîmbet de dispreț și de superioritate, dar se simțea că aveau să ajungă și la ocări, așa că contele se amestecă și el, și o liniști cu destulă greutate pe fata scoasă din fire, proclamînd autoritar că toate părerile sincere meritau să fie respectate. Totuși contesa și nevasta fabricantului, care păstrau în inimi ura nechibzuită a tuturor oamenilor „bine" față de republică, și acea instinctivă duioșie pe care o au toate femeile pentru guvernele fanfaroane și despotice, se simțeau atrase, fără să vrea, către această prostituată plină de demnitate, ale cărei sentimente semănau atît de bine cu sentimentele lor.

Coșul era gol. Toți cei zece călători îl secaseră lesne, regretînd că nu fusese mai mare. Conversația mai ținu cîtva timp, ceva mai rece totuși, de cînd sfîrșiseră masa.

Noaptea cădea. Treptat întunericul deveni de nepătruns și frigul, mai tare simțit în timpul digestiei, o făcea să tremure pe Bulgăre de Seu, cu toate că era atît de grasă. Atunci doamna de Bréville o îndemnă să ia sobița ei, căreia îi pusese cărbuni de cîteva ori peste zi și ea primi numaidecît, pentru că simțea că-i înghețaseră picioarele. Doamna Carré-Lamadon și Loiseau și le dădură pe ale lor călugărițelor.

Surugiul aprinsese felinarele. Ele luminau cu o strălucire vie un nor de aburi ce se ridica deasupra crupelor asudate ale cailor rotați și zăpada de pe marginile drumului, care părea că se desfășoară sub reflexul mișcător al luminilor.

În trăsură nu se mai deslușea nimic. Dar, deodată, între Bulgăre și Seu și Cornudet să iscă o mișcare. Lui Loiseau, care răscolea întunericul cu ochii, i se păru că-l vede pe omul cu barbă mare dîndu-se repede într-o parte, ca și cum ar fi primit o lovitură zdravănă, trasă fără zgomot.

Înaintea lor, pe drum, se iviră cîteva puncte mici de foc. Era Tôtes. Merseseră unsprezece ceasuri și cu cele trei în care caii se odihniseră de patru ori și mîncaseră

ovăz, făceau paisprezece. Intrară în oraș și se opriră în fața Hotelului Comerțului.

Ușa trăsurii se deschise. Un zgomot bine cunoscut îi făcu să tresară pe toți călătorii : se auzeau loviturile unei teci de sabie pe pămînt. Numaidecît vocea unui neamț strigă ceva.

Cu toate că diligența stătea pe loc, nimeni nu cobora, ca și cum s-ar fi așteptat să fie măcelăriți la ieșire. Atunci se ivi și surugiul ținînd un felinar în mînă și lumină pe neașteptate, pînă în fundul trăsurii, cele două șiruri de capete spăimîntate, cu gurile căscate și ochii holbați de surpriză și de groază.

Lîngă surugiu stătea, în plină lumină, un ofițer neamț, tînăr, înalt, foarte subțire și blond, strîns în uniformă ca o fată în corset, cu cascheta plată și lucioasă pusă pe o ureche, ceea ce-l făcea să semene cu un comisionar dintr-un hotel englezesc. Mustața lui foarte mare, cu fire lungi și țepene, care se subția de fiecare parte și se isprăvea într-un singur fir blond, atît de fin încît nu-i mai vedeai sfîrșitul, părea că-i apasă colțurile gurii și, trăgîndu-i obrajii, imprima buzelor lui o cută în jos.

Îi invită pe călători să coboare, spunînd într-o franțuzească de alsacian, pe un ton aspru :

— Frеți să coporîți, tomnilor și toamnelor ?

Cele două călugărițe se supuseră cele dintîi, cu o smerenie de fete cuvioase, obișnuite cu orice supunere. Apoi se iviră contele și contesa, urmați de fabricant și de nevastă-sa, apoi Loiseau împingîndu-și jumătatea voinică înainte. Ultimul, cînd puse piciorul pe pămînt, îi spuse ofițerului „bună ziua, domnule", dintr-un sentiment de purdență mai mult decît din politețe, Ofițerul, obraznic ca orice om atotputernic, îl privi fără să răspundă.

Bulgăre de Seu și Cornudet, cu toate că erau așezați lîngă ușă, coborîră cei din urmă, gravi și trufași în fața dușmanului. Fata cea grasă încercă să se stăpînească și să fie liniștită, democratul își răscolea barba lungă și roșcovană cu o mînă tragică și puțin tremurătoare. Încercau să-și păstreze demnitatea, pricepînd că în asemenea în-

tîlniri fiecare își reprezintă într-o oarecare măsură țara. Revoltați deopotrivă de supunerea tovarășilor lor de drum, ea încercă să se arate mai mîndră decît vecinele ei, femeile cinstite, pe cînd el, simțind că trebuia să dea o pildă, își continua prin ținuta de acum misiunea de rezistență pe care o începuse desfundînd drumurile.

Intrară în marea bucătărie a hanului și neamțul le ceru autorizația de plecare semnată de generalul-șef, pe care erau menționate numele, semnalmentele și profesiunea fiecărui călător. Îi cercetă îndelung pe fiecare, comparînd persoanele cu informațiile scrise.

Pe urmă zise deodată :

— Pine ! și pieri.

Toți răsuflară. Le era iar foame. Comandară cina. Trebuia un răgaz de jumătate de ceas ca să fie pregătită. Pe cînd cele două femei de serviciu se îngrijeau de treaba asta, călătorii se duseră să vadă odăile. Se înșirau toate pe un culoar lung, închis cu o ușă cu geamuri pe care era zugrăvit un număr grăitor.

Erau, în sfîrșit, gata să se așeze la masă, cînd se arătă însuși stăpînul hanului. Era un fost negustor de cai, un om voinic și astmatic, în al cărui gîtlej răsunau totdeauna șuierături, răgușeli și clocot de flegmă. Taică-său îi lăsase moștenire numele Follenvie [1].

El întrebă :

— Cine e domnișoara Elisabeth Rousset ?

Bulgăre de Seu tresări, se întoarse :

— Eu.

— Domnișoară, ofițerul prusac vrea să-ți vorbească numaidecît.

— Mie ?

— Da, dacă dumneata ești domnișoara Elisabeth Rousset.

Ea se tulbură, se gîndi o clipă, apoi răspunse fără ocol :

— Poate, dar nu mă duc.

În jurul ei se isca un freamăt. Toți discutau, căutau pricina acestui ordin. Contele se apropie de ea :

[1] „Dorință nebună" (fr.).

— Nu faci bine, doamnă, pentru că refuzul acesta poate aduce greutăți mari, nu numai dumitale, dar și tuturor tovarășilor dumitale de drum. Niciodată nu trebuie să te împotrivești celor mai puternici. Sigur că demersul ăsta nu cuprinde nici o primejdie : e vorba, fără îndoială, de vreo formalitate uitată.

Toată lumea i se alătură. O rugară, stăruiră, o mustrară și pînă la sfîrșit o convinseră, pentru că toți se temeau de complicațiile care s-ar fi putut isca dintr-o trăsnaie. În sfîrșit, ea spuse :

— O fac numai pentru dumneavoastră, să știți !

Contesa îi luă mîna :

— Și noi îți mulțumim !

Fata ieși. O așteptară cu masa.

Fiecare dintre ei regreta că nu fusese chemat el în locul femeii violente și țîfnoase, și pregătea în capul lui răspunsuri umile pentru cazul în care ar fi și el chemat la rîndul lui.

Dar, peste zece minute, ea se întoarse răsuflînd greu, roșie ca un rac, scoasă din fire. Îngăimă :

— Ah ! ticălosul ! ticălosul !

Toți se grăbeau să afle, dar ea nu spuse nimic. Și pentru că contele stăruia, ea răspunse cu multă demnitate :

— Nu, asta nu vă privește, nu pot să spun nimic.

Atunci toată lumea se așeză în jurul unui castron din care ieșea o mireasmă de varză. Cu toată spaima prin care trecuseră, cina fu veselă. Cidrul, pe care îl băură soții Loiseau și călugărițele ca să facă economie, fu bun. Ceilalți cerură vin, Cornudet comandă bere. Avea un fel al lui de a destupa sticla, de a turna lichidul așa ca să facă spumă, de a-l privi aplecînd paharul pe care îl ridica apoi în fața ochilor, în dreptul luminii lămpii, ca să-i prețuiască culoarea. Cînd bea, barba lui mare, care păstrase culoarea băuturii iubite, părea că tresare de duioșie. Ochii i se uitau cruciș ca să nu piardă halba o clipă din vedere. Părea că-și îndeplinește singura funcție pentru care se născuse. Ai fi zis că stabilea în cugetul lui o apropiere și un fel de afinitate între cele două mari patimi

care-i umpleau întreaga viață : berea blondă și revoluția. Şi fără îndoială că nu putea să se bucure de una, fără să se gîndească la cealaltă.

Domnul și doamna Follenvie cinau la capătul mesei. Bărbatul, horcăind ca o locomotivă stricată, avea respirația prea scurtă ca să poată vorbi mîncînd. Femeia însă nu tăcea o clipă. Își povesti toate impresiile trăite la venirea prusacilor, ce făceau ei, ce spuneau, și îi ura de moarte mai întîi pentru că o costau bani și pe urmă pentru că avea doi feciori în armată. Se adresa mai ales contesei, măgulită că stă de vorbă cu o doamnă sus-pusă.

Pe urmă cobora glasul ca să spună lucruri mai primejdioase și bărbatu-său o întrerupea din cînd în cînd:

— Mai bine ai tăcea, doamnă Follenvie.

Dar ea nu ținea socoteală de asta și urma :

— Da, doamnă, oamenii ăștia nu fac altceva decît să mănînce cartofi și carne de porc și pe urmă carne de porc și cartofi, și să nu vă închipuiți că sînt curați. A, nu ! Se pun unde apucă, vă rog să mă iertați. Dacă i-ați vedea cum fac instrucție cît e ziua de lungă ! Stau acolo toți pe cîmp și marș înainte ! și marș înapoi ! și la stînga ! și la dreapta ! Cel puțin dacă în țara lor ar munci pămîntul sau ar lucra la drumuri ! Dar nu, doamnă, militarii ăștia nu sînt de folos nimănui ! Şi bietul popor trebuie să-i îndoape ca să nu învețe altceva decît să căsăpească ! Eu sînt numai o femeie bătrînă fără învățătură, e adevărat, dar cînd îi văd cum își dau duhul tropăind de dimineață pînă seară, îmi spun : „Cînd există oameni care fac atîtea descoperiri ca să fie folositori, trebuie să se ostenească alții atît ca să fie păgubitori ?" Zău, nu e o grozăvie să omori oamenii, fie ei prusaci, sau englezi, sau polonezi sau francezi ? Dacă te răzbuni pe cineva care ți-a făcut un rău, nu e bine, fiindcă ești osîndit. Dar cînd ne răpun flăcăii, ca pe un vînat, cu pușca, atunci va să zică e bine, de vreme ce se dă decorații ăluia care răpune cît mai mulți ? Nu, vedeți dumneavoastră, eu n-am să înțeleg asta niciodată !

Cornudet ridică glasul :

— Războiul e o sălbăticie cînd ataci un vecin pașnic, e o datorie sfîntă cînd îți aperi patria.

Bătrîna plecă fruntea :

— Da, cînd te aperi, atunci e altceva. Dar n-ar fi mai bine să fie omorîți toți regii care îl fac, pentru că așa le place lor ?

Ochii lui Cornudet se aprinseră :

— Bravo, cetățeano ! spuse el.

Domnul Carré-Lamadon cugeta adînc. Cu toate că era un fanatic al căpitanilor celebri, bunul-simț al acestei țărance îl făcea să se gîndească la belșugul pe care l-ar aduce țării atîtea brațe neocupate și deci secătuitoare, atîtea forțe întreținute fără să producă nimic, dacă ar fi fost folosite în marile munci industriale, pentru a căror desăvîrșire era nevoie de veacuri întregi.

Loiseau însă se ridică de la locul lui și se duse să vorbească în șoaptă cu hangiul. Grăsunul rîdea, tușea, scuipa, pîntecul lui uriaș sălta de bucurie la glumele vecinului lui și îi cumpără șase butoaie de vin roșu pentru la primăvară, cînd prusacii aveau să fie plecați.

Cum se isprăvi cina, se duseră toți la culcare, pentru că erau frînți de oboseală.

Totuși, Loiseau, care urmărise desfășurarea lucrurilor, își băgă nevasta în pat și apoi își lipi cînd urechea, cînd ochiul de gaura cheii, ca să încerce să descopere ceea ce numea el : „misterele culoarului".

Cam peste un ceas se auzi un foșnet. Se uită repede și o zări pe Bulgăre de Seu, care părea și mai grasă într-un capot de cașmir albastru, garnisit cu dantele albe. Ținea în mînă o lumînare și se îndrepta spre numărul mare din fundul culoarului. Dar pe culoar se întredeschise o ușă și cînd ea se întoarse peste cîteva minute, Cornudet, în cămașă cu bretele, o urmă. Vorbeau în șoaptă, apoi se opriră. Bulgăre de Seu părea că apără cu energie ușa odăii ei. Din nefericire, Loiseau nu le auzeau cuvintele, dar cum ei începură să ridice glasul, tot mai prinse ceva. Cornudet stăruia aprins, spunea :

— Haide, nu fi proastă, ce pierzi ?

Ea părea furioasă și răspunse :
— Nu, dragă, sînt clipe în care nu se fac treburile astea. Și pe urmă, aici, ar fi chiar o rușine.
Fără îndoială că el nu pricepea și întrebă de ce. Atunci ea își ieși din fire și ridică și mai tare glasul :
— De ce ? Nu pricepi de ce ? Cînd în casa asta, poate chiar în odaia de alături, se află prusaci ?
El tăcu. Pudoarea patriotică a tîrfei, care nu se lăsa dezmierdată aproape de dușman, trezise pesemne în inima lui demnitatea care slăbea, pentru că după ce o sărută, se duse în vîrful picioarelor spre odaia lui.
Loiseau, ațîțat, părăsi gaura cheii, făcu o mișcare de dans în odaie, își puse o scufă și ridică pătura sub care zăceau ciolanele noduroase ale neveste-si, pe care o trezi cu o sărutare, șoptindu-i :
— Mă iubești, dragă ?
Atunci se făcu tăcere în toată casa. Dar în curînd se ridică undeva, dintr-o direcție nehotărîtă, care putea fi pivnița tot atît de bine ca podul, un sforăit puternic, monoton, regulat, un zgomot surd și prelung, cu clocote de cazan care fierbe. Domnul Follenvie dormea.
Plecarea se hotărîse pentru a doua zi, la ora opt, așa că toată lumea se afla în bucătărie. Dar trăsura, al cărei podit era acoperit de un strat de zăpadă, stătea singuratică în mijlocul curții, fără cai și fără surugiu. Acesta fu căutat zadarnic în grajduri, în fîn, în șoproane. Atunci toți bărbații se hotărîră să cerceteze locul și ieșiră. Ajunseră în piață, care se mărginea în fund cu biserica și pe amîndouă laturile cu case scunde, în care se vedeau soldați prusaci. Primul pe care îl văzură curăța niște cartofi. Al doilea, mai departe, spăla frizeria. Altul, cu barba crescută pînă sub ochi, săruta un țînc care plîngea și-l legăna pe genunchi, ca să-l potolească. Țărance voinice, ai căror bărbați erau în „armata de război", le arătau prin semne învingătorilor lor ascultători de ce muncă trebuiau să se mai apuce : să spargă lemne, să pregătească supa, să rîșnească cafeaua. Unul dintre ei chiar spăla rufele gazdei lui, o bunicuță neputincioasă.

Contele, uimit, îl descusu pe paracliserul care ieșea din capelă. Bătrînul șoarece de biserică îi răspunse :
— A, ăștia nu sînt răi. Se zice că nici nu sînt prusaci. Sînt de mai departe, nu știu bine de unde. Și fiecare a lăsat la el acasă o nevastă și copii. Ei, nu le prea place lor războiul ! Sînt sigur că și acolo, la ei, cei rămași plîng după bărbați. Și că și ai lor, ca și ai noștri, o să tragă de pe urma lui destulă sărăcie. Și încă aici nu sîntem deocamdată atît de nenorociți, pentru că nu fac rău și muncesc de parc-ar fi acasă la ei. Vedeți, domnule, oamenii săraci trebuie să se ajute între ei... Ăi mari, ăia fac războiul.
Cornudet, înfuriat de înțelegerea caldă dintre învingători și învinși, plecă, mai bucuros să se închidă în han. Loiseau rosti un cuvînt de haz : „Repopulează". Domnul Carré-Lamadon rosti un cuvînt serios : „Repară". Dar tot nu găseau surugiul.
În sfîrșit, dădură de el în cafeneaua tîrgușorului, stînd frățește la masă cu ordonanța ofițerului. Contele îl întrebă :
— Nu ți s-a dat poruncă să înhami la opt dimineața ?
— A, ba da, dar pe urmă mi s-a mai dat altă poruncă.
— Care ?
— Să nu mai înham de loc.
— Cine ți-a dat porunca asta ?
— Ei, comandantul prusac.
— De ce ?
— Habar n-am. Duceți-vă și întrebați-l. Dacă mi se spune să nu înham, nu înham. Gata.
— Chiar el ți-a spus-o ?
— Nu, domnule, hangiul mi-a poruncit din partea lui.
— Cînd ?
— Aseară, cînd mă duceam la culcare.
Cei trei bărbați se întoarseră acasă, foarte neliniștiți. Îl chemară pe domnul Follenvie, dar slujnica le răspunse că domnul nu se scula niciodată înainte de ora zece, din pricina astmei. Dăduse chiar poruncă să nu fie trezit mai devreme, decît în caz de incendiu.
Vrură să-l vadă pe ofițer, dar era cu desăvîrșire imposibil cu toate că locuia la han. Numai domnul Follenvie

avea voie să-i vorbească pentru toate treburile civile. Așa că așteptară. Femeile se urcară din nou în odăi și-și pierdură vremea cu nimicuri.

Cornudet se așeză lîngă vatra mare din bucătărie, în care ardea un foc cu pălălaie. Ceru să i se aducă o măsuță din cafenea, o halbă de bere și începu să tragă din pipa care se bucura printre democrați de o considerație aproape egală cu aceea care i se arăta lui, ca și cum pipa ar fi fost în slujba patriei, pentru că era în slujba lui Cornudet. Era o pipă minunată, de spumă de mare, bine afumată, tot atît de neagră ca și dinții stăpînului său, dar miresmată, încovoiată, lucioasă, cu care mîna lui era obișnuită și care îi întregea fizionomia. Cornudet rămase nemișcat, cu ochii ațintiți cînd asupra flăcării din vatră, cînd asupra spumei care îi încorona halba. Și de cîte ori bea o înghițitură, își petrecea cu un aer mulțumit degetele lungi și slabe prin părul lung și unsuros și își sugea mustățile tivite de spumă.

Loiseau, sub pretext că trebuie să-și dezmorțească picioarele, se duse să plaseze vin la negustorii din tîrg. Contele și fabricantul începură să discute politică. Prevedeau viitorul Franței. Unul credea în familia de Orléans, celălalt într-un salvator necunoscut, un erou care se va da pe față, după ce totul va fi pierdut: un Du Guesclin, o Ioană d'Arc poate? sau un alt Napoleon I? Ah, dacă prințul imperial n-ar fi atît de tînăr! Cornudet îi asculta și zîmbea ca un om care cunoaște tainele sorții. Pipa lui umplea de mireasmă toată bucătăria.

La ora zece se ivi și domnul Follenvie. Îl luară repede la întrebări dar el nu putu decît să repete de două sau de trei ori, fără nici o variantă, aceste cuvinte:

— Ofițerul mi-a spus așa: „Domnule Follenvie, n-ai să dai voie să se înhame mîine caii la trăsură acestor călători. Nu vreau să plece fără ordinul meu. Ai auzit? Atît ajunge."

Atunci vrură să-l vadă pe ofițer. Contele îi trimise cartea lui de vizită și domnul Carré-Lamadon adăugă pe ea și numele lui, cu toate titlurile. Prusacul le trimise răspuns

că îngăduia ca acești oameni să-i vorbească, după ce va fi stat la masă, pe la ora unu.

Doamnele se iviră și ele și, cu toată neliniștea, mîncară cîte puțin. Bulgăre de Seu părea bolnavă și grozav de tulburată.

Tocmai isprăveau cafeaua, cînd ordonanța veni să-i cheme pe domni.

Loiseau se duse și el cu cei doi. Încercară să-l ia cu ei și pe Cornudet, pentru ca demersul lor să aibă mai multă solemnitate, dar el declară cu mîndrie că nu voia să aibă nimic de-a face cu nemții. Se așeză iar lîngă vatră și ceru altă halbă.

Cei trei bărbați se suiră la etaj și fură introduși în cea mai frumoasă odaie a hanului, în care ofițerul îi primi trîntit într-un fotoliu, cu picioarele pe sobă, trăgînd dintr-o pipă lungă de porțelan, îmbrăcat într-un halat de o culoare țipătoare, furat, fără îndoială, din locuința părăsită a vreunui burghez fără gust. Nu se ridică, nu-i salută, nu-i privi. Era o mostră minunată a bădărăniei firești a militarului învingător.

În sfîrșit, peste cîteva minute, rosti:

— Ce freți?

Contele luă cuvîntul:

— Domnule, dorim să plecăm.

— Nu.

— Să îndrăznesc să vă întreb care e pricina acestui refuz?

— Pentru că nu freau eu.

— Domnule, vă fac cunoscut, cu tot respectul, că generalul-șef al dumneavoastră ne-a dat un permis de plecare la Dieppe. Și nu cred că am săvîrșit ceva care să merite această asprime.

— Nu freau eu... asta e... puteți să coporîți.

Toți trei se înclinară și plecară.

După-amiaza fu jalnică. Nu pricepeau de fel ce i se năzărise neamțului și cele mai ciudate idei le tulburau

mintea. Toată lumea stătea în bucătărie și discuta la nesfîrșit, închipuindu-și lucrurile cele mai năstrușnice. Poate că voia să-i țină aici drept zălog? Dar în ce scop? — Sau să-i ia prizonieri? Sau, mai curînd, voia să le ceară o sumă grozavă pentru a se răscumpăra? La gîndul ăsta, fură cuprinși de panică. Cei bogați erau cei mai înspăimîntați, se și vedeau constrînși să verse saci de aur în mîinile militarului ăstuia obraznic, ca să-și răscumpere viața. Își scormoneau mintea ca să descopere minciuni vrednice de crezut, să-și ascundă bogăția, să treacă drept săraci, foarte săraci. Loiseau își scoase lanțul de la ceas și-l ascunse în buzunar. Apropierea nopții creștea temerile. Lampa fu aprinsă și, cum mai erau două ceasuri pînă la cină, doamna Loiseau propuse o partidă de treizeci și unu; așa, ca să se mai distreze. Primiră. Chiar Cornudet luă parte la ea, după ce își stinse, din politețe, pipa.

Contele făcu cărțile, le împărți, și Bulgăre de Seu avu treizeci și unu dintru început. În curînd interesul stîrnit de joc liniști teama care bîntuia spiritele. Dar Cornudet băgă de seamă că soții Loiseau se înțelegeau între ei ca să-i înșele pe ceilalți.

Cînd se pregăteau să se așeze la masă, domnul Follenvie se ivi iar și rosti cu glasul lui horcăitor:

— Ofițerul prusac o întreabă pe domnișoara Elisabeth Rousset dacă nu și-a schimbat încă părerea.

Bulgăre de Seu rămase în picioare, palidă. Apoi, înroșindu-se deodată ca un rac, se înecă atît de tare de furie, încît nu putu scoate nici un cuvînt. În sfîrșit izbucni:

— Să-i spui lichelei ăleia, jigodiei, putorii ăleia de prusac, că n-am să vreau niciodată, mă auzi, niciodată, niciodată, niciodată!

Namila de hangiu ieși. Atunci Bulgăre de Seu fu înconjurată, întrebată, rugată de toată lumea să dea pe față taina vizitei pe care o făcuse. Ea se împotrivi la început, dar peste cîtva timp își ieși din fire.

— Ce vrea? Ce vrea? Vrea să se culce cu mine! strigă ea.

Nimeni nu fu izbit de tăria cuvîntului, atît de puternică fu revolta. Cornudet își trînti halba pe masă și o făcu țăndări. Se stîrnise un clocot zgomotos împotriva acestui soldățoi mîrșav, un suflu de furie, o coaliție de împotrivire, ca și cum fiecăruia i s-ar fi cerut o parte din sacrificiul care i se pretindea ei. Contele declară cu dezgust că acești oameni se purtau ca vechii barbari. Femeile mai ales îi arătară lui Bulgăre de Seu o compătimire energică și mîngîietoare. Călugărițele, care nu se arătau decît la mese, își plecaseră capetele și nu spuneau nimic.

Totuși cinară, după ce le trecu prima furie, dar vorbiră puțin: se gîndeau.

Doamnele se duseră devreme în odăile lor și bărbații, fumînd organizară o partidă de *écarté*, la care îl invitară și pe domnul Follenvie. Aveau de gînd să-l tragă de limbă ca să afle mijloacele prin care ar fi putut învinge cerbicia ofițerului. El însă se gîndea numai la cărțile lui, fără să asculte nimic, fără să răspundă nimic, și repeta necontenit: „Jucați, domnilor, jucați!“ Atenția lui era atît de încordată încît uita să scuipe și din pricina asta în pieptul lui se auzeau uneori sunete de orgă. Plămînii lui șuierători scoteau toată gama astmatică, de la notele grave și adînci, pînă la răgușeala ascuțită a cocoșeilor care încearcă să cînte.

Nu vru nici să se ducă la culcare cînd nevastă-sa, care pica de somn, veni să-l ia. Atunci ea plecă singură, pentru că era „de serviciu dimineața“. Se trezea totdeauna de cum se iveau zorile, pe cînd bărbatul ei era „de serviciu seara“, gata totdeauna să-și petreacă noaptea cu prietenii. Hangiul strigă în urma ei:

— Să-mi pui șodoul la căldură! și se apucă iar de joc.

Cînd văzură că nu se putea scoate nimic de la el, fură de părere că era vremea să se ridice, și fiecare se duse la culcare.

A doua zi se treziră destul de devreme cu o nădejde nelămurită, cu o dorință și mai mare de a pleca, cu groaza zilei pe care trebuiau s-o petreacă în hanul acela îngrozitor.

Dar vai, caii erau tot în grajd, vizitiul tot nu se zărea nicăieri. Pentru că nu aveau ce face, se duseră să dea tîrcoale trăsurii.

Masa de dimineață fu tristă. Erau parcă mai reci față de Bulgăre de Seu, pentru că noaptea, care aduce sfaturi bune, le cam schimbase gîndurile. Erau aproape supărați acum pe fata asta că nu se dusese peste noapte, în taină la prusac, ca să pregătească celorlalți călători o surpriză plăcută la deșteptare. Ce-ar fi fost mai simplu? De altfel cine ar fi știut-o? Ar fi putut să scape cu obrazul curat, făcîndu-l pe ofițer să spună că-i fusese milă de desperarea lor. Pentru ea, treaba asta n-avea cine știe ce însemnătate.

Dar nimeni nu mărturisea încă aceste gînduri.

După-amiază, pentru că se plictiseau de moarte, contele le propuse să facă o plimbare prin împrejurimile satului. Fiecare se înfofoli cu grijă și micul grup plecă, în afară de Cornudet, care era mai bucuros să stea lîngă vatră, și de călugărițe, care-și petreceau ziua în biserică sau la preot.

Frigul, din zi în zi mai vîrtos, înțepa amarnic nasul și urechile. Picioarele începeau să fie atît de dureroase, încît fiecare pas era o suferință. Cînd, în fața lor, se ivi cîmpia le păru înfiorător de tristă sub acel alb nesfîrșit, și toată lumea se întoarse, cu sufletul înghețat și cu inima strînsă.

Cele patru femei mergeau înainte, cei trei bărbați le urmau, la o mică distanță.

Loiseau, care înțelegea situația, întrebă deodată dacă „tîrfa" avea să-i mai țină mult pe meleagurile astea. Contele, totdeauna curtenitor, spuse că nu se putea cere unei femei un sacrificiu atît de dureros, că el trebuia să vină de la sine. Domnul Carré-Lamadon observă că dacă francezii se întorceau în ofensivă prin Dieppe, așa cum era vorba, ciocnirea nu se putea petrece decît la Tôtes. Observația asta îi puse pe gînduri pe ceilalți doi.

— Dacă am pleca pe jos, în ascuns? spuse Loiseau.
Contele ridică din umeri.

— Cum îți închipui așa ceva, prin zăpadă, cu nevestele? Și pe urmă am fi urmăriți numaidecît, prinși peste zece minute, aduși prizonieri la cheremul soldaților.

Așa era. Tăcură.

Doamnele vorbeau despre toalete, dar păreau înstrăinate una de alta de un fel de stînjeneală.

Deodată, în capul străzii, se ivi ofițerul. Statura lui înaltă de viespe în uniformă se desena pe zăpada care închidea zarea; mergea cu genunchii puțin îndepărtați, cu acea mișcare specifică militarilor care se trudesc să nu-și murdărească cizmele lustruite cu grijă.

Se înclină cînd trecu pe lîngă doamne și privi cu dispreț la bărbați, care, de altfel, avură mîndria să nu-l salute, cu toate că Loiseau schiță gestul de a-și scoate pălăria.

Bulgăre de Seu se înroșise pînă în vîrful urechilor; cele trei femei măritate se simțiră foarte umilite că fuseseră întîlnite de militarul ăsta în tovărășia fetei cu care el se purtase atît de necuviincios.

Vorbiră atunci de el, de ținuta lui, de chipul lui. Doamna Carré-Lamadon, care cunoscuse mulți ofițeri și-i cîntărea cu pricepere, era de părere că ăsta nu arăta rău de loc. Regreta chiar că nu e francez, ar fi fost un husar foarte frumos, după care sigur că toate femeile s-ar da în vînt.

După ce ajunseră acasă, nu mai știură ce să facă. Își aruncară chiar cuvinte înțepătoare în legătură cu lucruri fără nici o însemnătate. Cina, tăcută, fu scurtă și toți se duseră la culcare sperînd să doarmă, ca să omoare timpul.

A doua zi coborîră cu chipurile obosite și cu inimile desperate. Femeile abia vorbeau cu Bulgăre de Seu.

Se auzi un dangăt de clopot. Vestea un botez. Grăsuna avea un copil pe care i-l creșteau niște țărani din Yvetot. Nu-l vedea decît o dată pe an și nu se gîndea niciodată la el. Dar gîndul la cel care avea să fie botezat acum îi trezi în inimă o dragoste subită și puternică pentru copilul ei, și vru cu orice preț să se ducă la slujbă.

De cum plecă ea, toți se uitară unii la alții, apoi își apropiară scaunele, pentru că simțeau că trebuie, în sfîrșit, să hotărască ceva. Loiseau avu o inspirație: era de

părere să i se ceară ofițerului s-o oprească aici numai pe Bulgăre de Seu și să-i lase pe ceilalți să plece.

Domnul Follenvie își luă însărcinarea să ducă propunerea asta în numele lor, dar coborî peste o clipă. Neamțul, care cunoștea natura omenească, îl dăduse afară. Avea de gînd să țină toată lumea pe loc, pînă cînd avea să i se îndeplinească cheful.

Atunci firea de mahalagioaică a doamnei Loiseau izbucni.

— Doar n-o să murim aici de bătrînețe! Dacă meseria fleoarței ăsteia e să facă isprava asta cu toți bărbații, mi se pare că n-are dreptul să zică unuia da și altuia ba. Ia te uită la ea, s-a tăvălit cu toți cei din Rouen pe care a putut pune mîna, chiar cu vizitiii, da, doamnă, cu vizitiul de la prefectură! Lasă că știu eu, că doar de la noi cumpără el vin. Și acum, cînd e vorba să ne scoată pe toți din încurcătură, se izmenește, mucoasa! Mie mi se pare că ofițerul se poartă foarte frumos. Poate că e și el lipsit de multă vreme. Sîntem aici trei, pe care sigur că le-ar fi preferat, și uite că se mulțumește cu aia care e a tuturor. Respectă femeile măritate. Păi gîndiți-vă, el e acum stăpîn. Putea să spună „vreau" și să ne ia cu forța, cu soldații lui.

Celelalte două femei se înfiorară. Ochii frumoasei doamne Carré-Lamadon străluceau. Era nițel palidă, ca și cum s-ar fi simțit luată cu forța de ofițer.

Bărbații, care stăteau de vorbă la o parte, se apropiară. Loiseau, ieșit din fire, voia s-o predea pe „ticăloasă" dușmanului, cu mîinile și picioarele legate. Dar contele, care cobora din trei generații de ambasadori și avea și o înfățișare de diplomat, era părtașul dibăciei.

— Trebuie s-o facem să se hotărască, spuse el.

Și toți conspirară.

Femeile se lipiră una de alta, toți vorbiră în șoaptă și discuția deveni generală. Fiecare își dădu părerea. Totul se petrecu foarte cuviincios. Femeile mai ales găseau întorsături de frază delicate, subtilități de expresie fermecătoare, ca să spună lucrurile cele mai nerușinate. Un

străin n-ar fi priceput nimic, cu atîta precauție erau alese cuvintele. Dar cum pojghița de pudoare cu care e îmbrăcată orice femeie din societatea bună nu acoperea totuși decît suprafața, doamnele se simțeau în largul lor în aventura asta deocheată, se distrau nebunește de fapt, se simțeau în elementul lor, pipăind dragostea, cu senzualitatea cu care un bucătar lacom pregătește masa altuia.

Începuseră să fie veseli fără să-și dea seama, atît de caraghioasă li se părea pînă la urmă toată povestea asta. Contele rosti cîteva glume mai îndrăznețe, dar atît de izbutite, încît lumea zîmbi. La rîndul lui, Loiseau scăpă cîteva măscări mai piperate, de care nimeni nu se simți jignit. Gîndul rostit verde de nevastă-sa stăpînea toate spiritele:

— De vreme ce e vorba de meseria tîrfei ăsteia, de ce ar spune unuia da și altuia ba?

Drăguța doamnă Carré-Lamadon părea chiar a gîndi că, dacă ar fi în locul ei, l-ar respinge pe ăsta mai puțin decît pe altul.

Asediul fu pregătit îndelung, ca pentru o fortăreață întărită. Fiecare se înțelese asupra rolului pe care avea să-l joace, a argumentelor de care avea să se folosească, a manevrelor pe care avea să le facă. Rînduiră planul atacului, vicleniile pe care aveau să le întrebuințeze și surprizele asaltului, cu care aveau să silească această cetățuie vie să-și deschidă porțile în fața inamicului.

Numai Cornudet rămînea deoparte, cu totul străin de isprava lor. Grija ținea atît de încordate spiritele, încît nici n-o auziră întorcîndu-se pe Bulgăre de Seu. Contele însă șuieră ușor un: „Ssst!" — care făcu să se ridice toate privirile. Apăruse. Tăcură brusc și un fel de stinghereală îi opri la început să-i vorbească. Contesa, mai obișnuită decît ceilalți cu fățărnicia saloanelor, o întrebă:

— A fost drăguț botezul?

Grăsuna, încă foarte emoționată, le povesti tot: și chipurile, și înfățișarea oamenilor, și cum arăta biserica chiar. Și adăugă:

— E așa de bine cîteodată să te rogi!

Totuşi, pînă la masă, doamnele se mărginiră să fie drăguţe cu ea, ca să-i înteţească încrederea şi supunerea faţă de sfaturile lor.

De cum se aşezară la masă, începură să aducă vorba de chestiunea care-i interesa. Întîi deschiseră o conversaţie vagă asupra devotamentului. Se citară exemple străvechi : Iudita şi Holofern [1], apoi, fără nici o legătură, Lucreţia şi Sextus [2]. Cleopatra care-i trecuse prin patul ei pe toţi generalii duşmani şi-i adusese la o slugărnicie de sclavi. Începu să se desfăşoare o istorie închipuită, plăsmuită de imaginaţia acestor milionari inculţi, în care cetăţenele romane se duceau la Capua să-l adoarmă pe Anibal în braţele lor, şi o dată cu el pe locotenenţii şi falangele lui de mercenari. Fură citate toate femeile care au oprit pe loc cuceritorii, au făcut din trupul lor un cîmp de bătaie, un mijloc de dominaţie, o armă, care au învins prin mîngîieri eroice făpturi hidoase sau privite cu ură, şi care şi-au sacrificat castitatea pentru a se răzbuna sau din devotament.

Se vorbi chiar, mai pe ocolite, de englezoaica aceea de viţă nobilă, care se molipsise anume de o boală îngrozitoare şi contagioasă, ca să i-o dea lui Bonaparte, dar el scăpase de ea ca prin minune, pentru că i se făcuse deodată rău, în ceasul întîlnirii fatale.

Toate astea erau povestite într-un chip firesc şi potolit, numai din cînd în cînd izbucnea un entuziasm voit, anume ca să trezească dorinţa de imitaţie.

S-ar fi putut crede la urma urmelor că singurul rost al femeii pe lumea asta era sacrificiul necontenit al făpturii ei, supunerea veşnică în faţa toanelor soldăţimii.

Cele două maici păreau că nici nu aud, pierdute în gînduri adînci. Bulgăre de Seu nu spunea nimic.

---

[1] Personaje biblice. Se spune că Iudita, o evreică, i-a tăiat capul lui Holofern, general al lui Nabucodonosor, care asedia cetatea. Astfel asirienii au fost înfrînţi şi cetatea eliberată.

[2] Personaje din istoria Romei. Se spune că Lucreţia, soţia lui Tarquinius Collatinus s-a omorît cu un stilet, după ce a fost violată de Sextus, fiul regelui Romei.

O lăsară să cugete toată după-masa. Dar în loc să-i spună ca pînă atunci „doamnă“, i se spuse numai „domnişoară“, nimeni nu ştia bine de ce, ca şi cum ar fi vrut s-o coboare cu o treaptă în stima pe care le-o răpise, s-o facă să simtă situaţia ei ruşinoasă.

În clipa în care se servea supa, domnul Follenvie se ivi din nou şi repetă aceeaşi frază din ajun :

— Ofiţerul prusac o întreabă pe domnişoara Elisabeth Rousset dacă nu şi-a schimbat părerea.

Bulgăre de Seu răspunse scurt :

— Nu, domnule !

La cină, însă, coaliţia slăbi. Loiseau rosti trei fraze nepotrivite. Fiecare îşi storcea creierii să descopere exemple noi şi nu mai găsea nimic, cînd contesa, fără să se gîndească pesemne, simţind o nevoie nelămurită să cinstească religia, o întrebă pe cea mai în vîrstă dintre călugăriţe care fuseseră faptele mari ale sfinţilor. Mulţi făptuiseră acte care ar trece drept crime în faţa ochilor noştri, dar biserica iartă cu uşurinţă aceste fărădelegi, cînd sînt săvîrşite întru slava Domnului sau pentru binele aproapelui. Era un argument puternic, de care contesa se folosi. Atunci, fie din pricina unei înţelegeri mute, a unei bunăvoinţe ascunse, în care sînt neîntrecuţi toţi cei ce poartă sutana ecleziastică, fie numai datorită unei neînţelegeri fericite, unei prostii îndatoritoare, bătrîna călugăriţă aduse un sprijin uriaş conspiraţiei. O socoteau sfioasă, dar ea se dovedi îndrăzneaţă, limbută, violentă. Nu era de fel tulburată de şovăielile cazuisticii. Doctrina ei semăna cu un drug de fier, credinţa ei nu se îndoia niciodată, conştiinţa ei n-avea scrupule. Sacrificiul lui Abraham [1] : i se părea foarte simplu, pentru că şi ea i-ar fi ucis pe loc pe taică-său şi pe maică-sa, dacă i-ar fi venit o poruncă din cer. După părerea ei, nimic nu putea să-i displacă mîntuitorului, dacă intenţia era lăudabilă. Contesa, folosindu-se de sfînta autoritate a complicei acesteia neaşteptate, o îndemnă să facă un

---

[1] Personaj biblic. Legenda spune că Iehova (Dumnezeul evreilor), pentru a-i încerca credinţa, i-a cerut să-şi jertfească fiul. Cînd se pregătea să îndeplinească jertfa, un înger l-a oprit.

fel de parafrază plină de învățăminte a vechii axiome morale : „Scopul scuză mijloacele".

O întrebă :

— Atunci, maică, socotești că Dumnezeu îngăduie orice cale și iartă faptele cînd ținta e curată ?

— Dar cine s-ar putea îndoi de asta, doamnă ? O faptă care în sine ar fi de osîndit devine adesea plină de virtute prin gîndul care a inspirat-o.

Și urmară tot așa mai departe, lămurind intențiile lui Dumnezeu, prevăzîndu-i hotărîrile, făcîndu-l să se intereseze de lucruri care, în adevăr, nu-l priveau de fel.

Toate astea erau învăluite dibaci, discret. Dar fiecare cuvînt al cuvioasei fecioare cu camilafcă fărîma ceva din împotrivirea furioasă a curtezanei. Pe urmă conversația se mai îndepărtă puțin de subiect, femeia cu mătănii la gît vorbi despre mănăstirile ordinului din care făcea parte, despre stareța ei, despre ea însăși, despre drăgălașa ei vecină, draga ei soră Saint-Nicéphore. Fuseseră chemate la Havre ca să îngrijească sutele de soldați care zăceau în spitale, bolnavi de vărsat. Îi descrise pe acești nenorociți, vorbi în amănunt de boala lor. Și iată că pe cînd ele erau oprite pe drum de toanele acestui prusac, un mare număr de francezi, pe care poate că i-ar fi salvat, mureau ! Specialitatea ei era tocmai să îngrijească ostașii. Fusese în Crimeea, în Italia, în Austria și, pe cînd își povestea campaniile, se vădi dintr-o dată a fi una dintre acele călugărițe cu surle și trîmbițe, care par a fi făcute anume ca să meargă pe cîmpul de luptă, să ridice soldații în larma bătăliei și să-i potolească cu un singur cuvînt, mai bine decît comandanții, pe soldățoii care o iau razna. Era o adevărată soră Bum-bum-bum, al cărei chip răvășit, brăzdat de nenumărate cute, părea icoana pustiirilor războiului.

După ce isprăvi ea, nimeni nu mai spuse nimic, atît de grozav părea efectul.

De cum se sfîrși masa, toți se duseră repede în odăile lor sus, și nu mai coborîră din ele decît a doua zi, destul de tîrziu.

Gustarea de dimineață fu tăcută. I se lăsa timp sămînței aruncate în ajun să încolțească și să rodească.

Contesa le propuse să facă o plimbare după-masă. Atunci contele, așa cum se înțeleseseră în ajun, o luă de braț pe Bulgăre de Seu și rămase cu ea în urma celorlalți. Îi vorbi cu tonul familiar, părintesc, puțin disprețuitor, pe care îl întrebuințează oamenii așezați cu fetele de teapa ei, numind-o „draga mea fată", privind-o din vîrful poziției lui sociale și al netăgăduitei lui onorabilități. Pătrunse de la început în miezul problemei :

— Va să zică vrei mai bine să ne lași aici, expuși, ca și dumneata însăți, la toate violențele care ar urma dacă trupele prusace ar suferi o înfrîngere, decît să consimți la una dintre acele concesii pe care le-ai făcut destul de des în viața dumitale ?

Bulgăre de Seu nu răspunse nimic.

Îi vorbi rînd pe rînd cu blîndețe, cu înțelepciune, cu duioșie. Știu să rămînă „domnul conte", arătîndu-se în același timp curtenitor cînd era nevoie, măgulitor, drăguț. Preamări serviciul pe care avea să li-l facă, îi vorbi despre recunoștința lor ; apoi, deodată o tutui vesel :

— Și știi tu, drăguțo, că are să se poată lăuda că a avut parte de o fată frumoasă, cum nu prea au ei multe în țara lor.

Bulgăre de Seu nu răspunse nimic și se întoarse la ceilalți.

Cum ajunseră acasă, se urcă în odaia ei și nu se mai arătă de loc. Toți erau grozav de neliniștiți. Ce avea să facă ? Dacă se împotrivea mereu, ce încurcătură pe capul lor !

Sună și ora cinei. O așteptară zadarnic. Domnul Follenvie veni și-i vesti că domnișoara Rousset nu se simțea bine și că se putea așeza la masă. Toată lumea ciuli urechea. Contele se apropie de hangiu și-i șopti :

— S-a făcut ?

— Da.

Nu le spuse nimic celorlalți — din bună-cuviință — dar le făcu un semn ușor cu capul. Un suspin adînc de ușu-

rare ieși din toate piepturile, toate chipurile se înveseliră. Loiseau strigă :

— Ura ! fac cinste cu șampanie, dacă se găsește în local !

Doamna Loiseau simți că i se strînge inima cînd hangiul se întoarse cu patru sticle. Fiecare devenise subit comunicativ și gălăgios. O veselie ștrengărească umplea inimile. Contele păru a observa că doamna Carré-Lamadon e încîntătoare și fabricantul îi făcu complimente contesei. Conversația fu vioaie, glumeață, sclipitoare.

Deodată însă Loiseau, cu chipul îngrijorat, ridică brațele și strigă :

— Liniște !

Toată lumea tăcu, surprinsă, aproape speriată. El ciuli urechile, le făcu semn cu amîndouă mîinile să tacă, ridică ochii spre tavan, ascultă din nou și vorbi iar, cu vocea lui de toate zilele :

— Fiți pe pace, merge bine !

Șovăiau asupra înțelesului cuvintelor lui, apoi un zîmbet trecu peste chipuri.

Peste un sfert de ceas, le făcu aceeași farsă și o repetă des în timpul serii. Se prefăcea că vorbește cu cineva de la catul de sus, îi dădea sfaturi cu dublu înțeles, izvorîte din spiritul lui de comis-voiajor. Cîteodată făcea o mutră tristă și suspina : „Biata fată !“, sau șoptea printre dinți, furios : „Ei, golan de prusac !“ Cîteodată, cînd nimeni nu se mai gîndea la asta, rostea cu o voce absentă, de cîteva ori : „Destul ! Destul !“ și adăuga, ca pentru el însuși : „Numai de ne-ar fi dat s-o mai vedem, de n-ar ucide-o, ticălosul !“

Cu toate că glumele astea erau grozav de lipsite de haz, amuzau și nu jigneau pe nimeni, pentru că și indignarea, ca și celelalte, depind de mediu, și atmosfera care se crea încet-încet în jurul lor era încărcată de gînduri deșănțate.

La desert, pînă și femeile făcură aluzii spirituale și discrete. Privirile sclipeau, se băuse mult. Contele, care păstra chiar cînd o lua puțin razna o înfățișare gravă, găsi o comparație foarte prețuită, care vorbea despre

sfîrșitul iernărilor la poli și bucuria naufragiaților care văd că li se deschide un drum spre sud.

Loiseau, dezlănțuit, se ridică cu un pahar de șampanie în mînă :

— Beau pentru dezrobirea noastră !

Toată lumea se ridică în picioare, îl aclamă. Chiar cele două maici, îndemnate de doamne, se înduplecară să-și moaie buzele în vinul spumos, pe care nu-l gustaseră niciodată. Fură de părere că semăna cu limonada gazoasă, dar că era mai delicat.

Loiseau rezumă situația :

— Păcat că n-avem un pian, am putea trage un cadril.

Cornudet nu spusese un cuvînt, nu făcuse un gest. Părea cufundat în gînduri foarte grave și din cînd în cînd se trăgea de lunga lui barbă cu o mișcare furioasă, de pare-ar fi vrut s-o mai lungească încă. În sfîrșit, către miezul nopții, cînd își luară rămas bun unii de la alții, Loiseau, care se clătina pe picioare, îl lovi peste pîntece și îi spuse gingaș ind :

— Nu prea ai haz în seara asta. Nu spui nimic, cetățene ?

Cornudet ridică repede fruntea și-și petrecu privirea strălucitoare și furioasă peste întreaga adunare :

— Vă spun tuturor că ați făcut o mîrșăvie !

Se ridică, se îndreptă spre ușă și mai rosti o dată :

— O mîrșăvie ! și plecă.

O clipă toți înghețară. Loiseau, luat pe neașteptate, stătea ca un prost. Dar își căpătă iar îndrăzneala și începu să rîdă cu hohote, repetînd :

— Sînt prea acri, nene, sînt prea acri.

Pentru că ceilalți nu pricepeau, le povesti : „misterele culoarului“. Atunci izbucni o veselie nemaipomenită. Doamnele făceau un haz nebun. Contele și domnul Carré-Lamadon rîdeau cu lacrimi. Nu le venea să creadă.

— Cum ? Ești sigur ? Voia să...

— Vă spun că l-am văzut cu ochii mei.

— Și ea l-a refuzat...

— Pentru că prusacul era în odaia de alături.

— Nu se poate!
— Vă jur!
Contele se înăbușea. Fabricantul se ținea cu mîinile de burtă. Loiseau urmă:
— Și vă închipuiți că în seara asta nu-i vine de loc să facă haz.
Toți trei pufneau iar în rîs, prăpădindu-se, înecîndu-se.
Așa se despărțiră. Dar doamna Loiseau, care era un fel de urzică, îi spuse bărbatului ei cînd se băgau în pat, că „viespea" aia de doamnă Carré-Lamadon rîsese cam albastru toată seara.
— Știi că femeilor, cînd e vorba de uniformă, le e totuna dacă e prusac sau francez. Mai mare rușinea, zău așa!
Toată noaptea, în întunericul culoarului alergară un fel de freamăte, de zgomote ușoare, abia auzite, ca niște adieri, pași în picioarele goale, trosnituri încete. Pesemne că lumea nu adormi decît foarte tîrziu, pentru că pe sub uși se strecurară multă vreme raze de lumină. Șampania are și efecte de astea, se spune că tulbură somnul.
A doua zi, un soare limpede de iarnă făcea zăpada să strălucească. Diligența, în sfîrșit cu caii înhămați, aștepta în fața ușii, pe cînd o armată de porumbei albi, înfoiați în penele lor dese, cu ochii roz pătați în mijloc cu un punct negru, se plimbau cu gravitate printre picioarele celor șase cai și-și căutau hrana în bălegarul fumegînd pe care îl scormoneau.
Surugiul, în blana lui de oaie, trăgea din pipă suit pe capră și toți călătorii, încîntați, își împachetau repede merindele pentru restul călătoriei.
N-o mai așteptau decît pe Bulgăre de Seu. Veni și ea.
Părea puțin tulburată, puțin rușinată. Înaintă cu sfială spre tovarășii ei de drum care, toți, dintr-o singură mișcare, se întoarseră ca și cum n-ar fi văzut-o. Contele o luă de braț, cu demnitate, pe nevasta lui, și o îndepărtă de această atingere spurcată.
Fata cea dolofană se opri, uluită. Își adună tot curajul și-i adresă nevestei fabricantului un: „Bună ziua, doamnă", șoptit cu umilință. Aceasta schiță din cap numai un fel de salut obraznic, pe care îl întovărăși cu o privire plină de virtute jignită. Toată lumea părea preocupată și toți stăteau departe de ea, ca și cum ar fi adus o molimă în fustele ei. Apoi năvăliră spre trăsură. Ea veni ultima, singură, și se așeză iar pe locul pe care îl ocupase în timpul primei părți a călătoriei.
Păreau că n-o văd, că n-o cunosc. Numai doamna Loiseau o privi de departe cu revoltă și-i spuse cu jumătate de glas bărbatului ei:
— Noroc că nu stau lîngă ea!
Trăsura grea se urni și porni la drum.
La început tăcură. Bulgăre de Seu nu îndrăznea să ridice ochii. În același timp se simțea înfuriată împotriva tuturor vecinilor ei, umilită că se înduplecase, mînjită de sărutările prusacului în brațele căruia o aruncaseră cu ipocrizie.
Contesa se întoarse către doamna Carré-Lamadon și rupse tăcerea aceasta stînjenitoare:
— Cred că o cunoașteți pe doamna d'Étrelles?
— Da, sîntem prietene.
— Ce femeie încîntătoare!
— Fermecătoare! O fire într-adevăr de elită. De altfel și foarte cultivată și artistă pînă în vîrful unghiilor. Cîntă minunat și desenează perfect.
Fabricantul stătea de vorbă cu contele și cîte un cuvînt al lor răzbea prin larma geamurilor hîțînate: „Cupon... scadență... primă... termen."
Loiseau, care șterpelise de la han niște cărți de joc vechi, slinoase de cît fuseseră frecate cinci ani de-a rîndul de mesele prost șterse, începu o beziga cu nevastă-sa.
Călugărițele își luară mătăniile lungi atîrnate la brîu, se închinară în același timp și începură să-și miște repede buzele, din ce în ce mai repede, grăbindu-și murmurul nelimpede ca pentru o cursă de *oremus*[1]. Din cînd în cînd sărutau o iconiță, se închinau iar și o luau de la capăt cu mormăitul iute și neîntrerupt.
Cornudet cugeta, nemișcat.

[1] O rugăciune catolică.

După trei ceasuri de drum, Loiseau adună cărţile şi spuse :

— A venit foamea !

Atunci nevastă-sa desfăcu un pachet bine legat, din care scoase o bucată de friptură de viţel. O tăie frumos în felii subţiri şi egale şi începură amîndoi să mănînce.

— Dacă am face şi noi acelaşi lucru ? întrebă contesa.

Toţi o încuviinţară şi ea desfăcu merindele pregătite pentru amîndouă familiile. Într-un vas lung, pe al cărui capac se vedea un iepure de faianţă, pentru că sub el se afla o mîncare de iepure, se ivi un pateu ademenitor, în care vine albe de slănină străbăteau carnea neagră a vînatului, amestecată cu alte cărnuri tocate mărunt. O bucată mare de şvaiţer, învelit într-un jurnal, mai avea încă imprimat în pasta lui grasă cuvintele „Fapte diverse".

Cele două călugăriţe desfăcură un colac de cîrnat care mirosea a usturoi. Cornudet îşi cufundă amîndouă mîinile în acelaşi timp în buzunarele uriaşe ale paltonului lui larg şi scoase dintr-unul patru ouă tari şi din celălalt un colţuc de pîine. Le descoji, aruncă cojile în paiele de sub picioarele lui şi începu să muşte din ele. Fărîmituri galbene îi cădeau în barba mare şi păreau, în ea, nişte steluţe.

Bulgăre de Seu, în graba şi spaima plecării, nu se mai putuse gîndi la nimic. Se uita ieşită din fire, înecată de furie, la toţi oamenii aceştia care mîncau liniştit. Întîi se încordă toată, plină de o mînie clocotitoare şi deschise gura, ca să le strige tot adevărul într-un val de ocări care îi venea pe limbă. Dar nu putu scoate nici un cuvînt, atît era de sufocată de turbare.

Nimeni n-o privea, nu se uita la ea. Se simţea înecată în dispreţul acestor ticăloşi cinstiţi, care întîi o sacrificaseră şi apoi o azvîrliseră, ca pe un lucru murdar şi nefolositor. Se gîndi atunci la coşul ei plin de bunătăţi pe care i-l înghiţiseră cu lăcomie, la cei doi pui lucitori de gelatină, la pateurile, la perele, la cele patru sticle de vin roşu ale ei. Îndîrjirea i se muie deodată ca o funie prea întinsă care se rupe şi simţi că e gata să plîngă. Se sili

din răsputeri, se încordă, îşi înghiţi suspinele ca un copil, dar lacrimile veneau, străluceau pe marginea pleoapelor şi două picături mari i se desprinseră din ochi şi îi lunecară încet pe obraji. Altele le urmară repede, izvorînd ca picăturile de apă dintr-o stîncă, şi începură să cadă una după alta pe rotunjimea plină a sînului ei. Stătea dreaptă, cu privirea aţintită înainte, cu chipul palid şi nemişcat, în nădejdea că n-avea s-o vadă nimeni.

Dar contesa băgă de seamă şi făcu un semn bărbatului ei. El ridică din umeri, ca şi cum voia să spună : „Ce vrei ? Nu-i vina mea." Doamna Loiseau rîse triumfător, pe tăcute şi şopti :

— Plînge de ruşine !

Cele două maici începuseră iar să se roage, după ce înveliseră într-o hîrtie bucata de cîrnat rămasă.

Atunci Cornudet, care îşi mistuia ouăle, îşi întinse picioarele lungi sub banca din faţa lui, se răsturnă pe spate, îşi încrucişă braţele, zîmbi ca un om care a născocit o şotie bună şi începu să fluiere *Marsilieza*.

Toate chipurile se întunecară. Fără îndoială că acest cîntec popular nu era pe placul vecinilor lui. Începură să se enerveze, să nu-şi mai găsească locul şi păreau gata să urle ca nişte cîini care aud o flaşnetă. El îşi dădu seama şi nu se opri. Cîteodată chiar îngîna şi cuvintele :

O, sfîntă dragoste de ţară,
Îndrumă, sprijină braţele noastre răzbunătoare.
Libertate, libertate scumpă,
Luptă alături de apărătorii tăi !

Trăsura alerga mai repede, zăpada se întărise. Şi pînă la Dieppe, timp de ceasuri lungi şi mohorîte, peste gropile drumului, prin noaptea care se lăsa, apoi în întunericul adînc al trăsurii, el continuă, cu o încăpăţînare sălbatică să fluiere răzbunător şi monoton, silind oamenii obosiţi şi scoşi din fire să asculte cîntecul de la un capăt la altul, să-şi aducă aminte de fiecare cuvînt pe care li-l evoca fiecare măsură.

Bulgăre de Seu plîngea necontenit. Cîteodată, un suspin pe care nu-l putuse înghiți, răzbătea între două versuri, în întuneric.

1880

DOI PRIETENI

Parisul era încercuit, înfometat și istovit. Pe acoperișuri vrăbiile erau din ce în ce mai rare și canalurile subterane deveneau pustii de vietăți. Se mînca orice.

Domnul Morissot, ceasornicar de meserie, om căruia îi plăcea să stea, cînd putea, acasă în papuci, se plimba într-o dimineață limpede de ianuarie, trist, cu mîinile în buzunarele pantalonilor de uniformă și cu burta goală, de-a lungul bulevardului de centură. Deodată recunoscu într-un alt trecător un prieten și se opri pe loc în fața lui. Era domnul Sauvage, o cunoștință făcută pe malul apei.

Înainte de război, domnul Morissot pleca în zori, în fiecare duminică, cu un băț de bambus în mînă și cu o cutie de tinichea în spate. Lua trenul de Argenteuil, cobora la Colombes, apoi se ducea pe jos la insula Marante. Cum ajungea în acest loc al visurilor lui, începea să pescuiască. Pescuia pînă se înnopta.

În fiecare duminică se întîlnea acolo cu un omuleț gras și vesel, domnul Sauvage, negustor de mărunțișuri de pe strada Notre-Dame de Lorette, pescar pătimaș și el. Pescuiau adesea jumătate de zi, alături unul de altul, cu undița în mînă și cu picioarele atîrnate deasupra apei. Se împrieteniseră.

Uneori nu scoteau un cuvînt. Cîteodată stăteau de vorbă. Dar se înțelegeau minunat fără să-și spună nimic, pentru că semănau la gusturi și aveau senzații identice.

Primăvara, dimineața, pe la ora zece, cînd soarele întinerit făcea să plutească pe fluviul liniștit aburul acela

ușor care curgea o dată cu apa și revărsa pe spatele celor doi pescari îndîrjiți căldura dulce a anotimpului nou, Morissot îi spunea cîteodată tovarășului lui :

— Ah ! Ce bine e !

Și domnul Sauvage răspundea :

— Nu știu ceva mai bun !

Atît le ajungea ca să se înțeleagă și să se stimeze unul pe altul.

Toamna, în amurg, cînd cerul însîngerat de soarele în asfințit răsfrîngea în apă chipul norilor stacojii îmbujorînd fluviul întreg, aprindea zarea, trimitea reflexe de foc pe fețele celor doi prieteni și aurea copacii fremătători de suflul iernii, care începuseră să ruginească, domnul Sauvage se uita zîmbind la domnul Morissot și rostea :

— Ce spectacol !

Iar Morissot, încîntat, răspundea fără să-și ia ochii de la plută :

— Ce zici, nu e mai bine decît pe bulevard ?

Cum se recunoscură, își strînseră mîinile cu putere, mișcați de faptul că se întîlneau în împrejurări atît de deosebite. Domnul Sauvage, suspinînd, îngăimă :

— Ce evenimente !

Morissot, întunecat, gemu :

— Ce vremuri ! Azi e prima zi frumoasă din anul ăsta.

În adevăr, cerul era albastru și plin de lumină.

Porniră alături, visători și triști. Morissot vorbi iar :

— Și pescuitul ? Ei, ce amintire plăcută !

Domnul Sauvage întrebă :

— Cînd o să mai pescuim oare ?

Intrară într-o cafenea mică și băură împreună un absint. Apoi începură să se plimbe pe străzi.

Morissot se opri deodată :

— Ce-ar fi să mai bem un absint ?

Domnul Sauvage consimți :

— Cum vrei dumneata.

Și intrară în altă cîrciumă.

Cînd ieșiră de acolo erau zăpăciți, buimaci ca niște oameni flămînzi care-și umpluseră stomacul cu alcool. Vremea era blajină. O adiere mîngîietoare le gîdila obrazul.

Domnul Sauvage, pe care aerul călduț îl îmbăta și mai tare, se opri :
— Dacă ne-am duce acolo ?
— Unde ?
— Ei, la pescuit.
— Bine, dar unde ?
— La insula noastră. Avanposturile franceze sînt pe lingă Colombes. Îl cunosc pe colonelul Dumoulin, o să ne lase cu ușurință să trecem.
Morissot fremătă de poftă :
— Bine. Să mergem.
Se despărțiră ca să-și ia uneltele.
Peste un ceas mergeau, alături, pe șosea. Intrară în vila pe care o ocupa colonelul. El zîmbi la cererea lor și le îngădui să-și facă cheful. O luară iar la drum, înzestrați cu un bilet de liberă-trecere.
Trecură în curînd dincolo de avanposturi, străbătură orășelul Colombes, părăsit, și ajunseră la marginea viilor mici, care coborau spre Sena. Era cam pe la unsprezece.
În fața lor satul Argenteuil părea mort. Colinele de la Orgemont și de la Sannois se ridicau deasupra întregului ținut. Cîmpia largă care se întindea pînă la Nanterre era pustie, pustie de tot, cu livezile ei de cireși desfrunziți și cu ogoarele cenușii.
Domnul Sauvage arătă cu un deget culmile și șopti :
— Acolo sus sînt prusacii !
Cei doi prieteni, cuprinși de neliniște, încremeniră în fața acestui ținut deșert.
Prusacii ! Nu-i zăriseră niciodată, dar îi simțeau acolo de luni întregi, în jurul Parisului, ruinînd Franța, jefuind, măcelărind, înfometînd, nevăzuți și atotputernici. Un fel de groază superstițioasă se adăugă la ura pe care o aveau pentru acest popor necunoscut și învingător.
Morissot îngînă :
— Ce-ar fi să ne întîlnim cu ei ?
Domnul Sauvage răspunse cu acea ironie pariziană, care stăruia în el, cu toată spaima :
— Le-om da pește prăjit.

Dar șovăiră să meargă mai departe, pe cîmp, intimidați de liniștea de la orizont.
În sfîrșit, domnul Sauvage se hotărî :
— Hai, la drum ! Dar cu băgare de seamă.
Coborîră printr-o vie, aplecați de mijloc, tîrîndu-se, ascunzîndu-se în dosul tufișurilor, cu ochii neliniștiți, cu urechea ciulită.
Le mai rămînea să străbată o fîșie de pămînt ca să ajungă la marginea rîului. Începură să fugă ; cum ajunseră la mal, se ascunseră în trestiile uscate. Morissot își lipi urechea de pămînt ca să asculte dacă nu se auzeau pași prin împrejurimi. Nu auzi nimic. Erau singuri, singuri de tot. Se liniștiră și începură să pescuiască.

În fața lor, insula Marante, pustie, îi ajuta să nu fie văzuți de pe celălalt mal. Clădirea mică a restaurantului era închisă, părea părăsită de ani întregi.
Domnul Sauvage prinse primul porcușor. Morissot îl prinse pe al doilea și în fiecare clipă ridicau undițele cu cîte un peștișor argintiu care se zbătea la capătul firului ; era într-adevăr un pescuit nemaipomenit de norocos.
Băgau ușurel peștii într-un juvelnic cu ochiurile foarte mici, vîrît în apă la picioarele lor, și erau cuprinși de o bucurie dulce, bucuria care te apucă atunci cînd regăsești o plăcere scumpă, de care ai fost lipsit multă vreme. Soarele blînd le mîngîia spinarea cu căldura lui. Nu mai ciuleau urechea la nimic, nu se mai gîndeau la nimic, uitaseră de tot restul lumii, pescuiau.
Dar, dintr-o dată, un zgomot înăbușit, care părea că vine de sub pămînt, făcu să tremure malul. Tunul începuse să bubuie iar.
Morissot întoarse capul și văzu pe deasupra malului, spre stînga, silueta înaltă a colinei Mont-Valérien, împodobită pe creștet cu un pămătuf alb, cu fumul pulberii pe care îl scuipase.
Numaidecît o altă izbucnire de fum porni din vîrful fortăreței și peste cîteva clipe bubui altă detunătură.

Apoi urmară și altele, și în fiecare clipă colina își arunca respirația de moarte, sufla aburi lăptoși care se ridicau încet spre cerul liniștit și se adunau ca un nor deasupra ei.
Domnul Sauvage ridică din umeri :
— Uite că iar încep, spuse el.
Morissot, care se uita grijuliu cum i se cufunda pluta, fu prins deodată de o furie de om îndeobște potolit, împotriva turbaților care se băteau așa, și bodogăni :
— Prost trebuie să fii ca să te omori așa.
Domnul Sauvage urmă :
— Mai rău decît vitele.
Morissot, care tocmai prinsese un oblete, rosti :
— Și cînd te gîndești că atîta timp cît vor fi guvernări vor fi și războaie.
Domnul Sauvage îl întrerupse :
— Republica n-ar fi declarat război !
Morissot rosti :
— Cu regele ai război în afară, cu Republica înăuntru.
Începură să vorbească liniștit, descurcînd marile probleme politice cu o judecată de oameni blajini, căzînd de acord asupra unui singur punct, acela că niciodată nu vor fi liberi. Și Mont-Valérien bubuia fără oprire, năruind cu lovituri de ghiulea casele franceze, sfărîmînd vieți, strivind făpturi, punînd capăt atîtor vise, atîtor bucurii așteptate, atîtor fericiri nădăjduite, semănînd în inimile femeilor, în inimile fetelor și ale mamelor de acolo, din alte ținuturi, suferințe care n-aveau să se mai sfîrșească.
— Asta-i viața, spuse domnul Sauvage.
— Spune mai curînd că-i moartea, rosti rîzînd Morissot.
Dar tresăriră speriați auzind lămurit niște pași în spatele lor. Întoarseră ochii și văzură, chiar lîngă ei, în picioare, patru oameni, patru oameni voinici, înarmați și bărboși, îmbrăcați ca niște servitori în livrea, cu chipiuri plate pe cap, cu țevile puștilor îndreptate spre ei.
Cele două undițe le scăpară din mînă și o luară pe rîu la vale.

În cîteva clipe fură apucați, ridicați, aruncați într-o barcă și trecuți pe insulă.
Văzură în spatele casei pe care o crezuseră părăsită vreo douăzeci de soldați nemți.
Un soi de uriaș păros care, călare pe un scaun, fuma dintr-o pipă mare de porțelan, îi întrebă într-o franțuzească desăvîrșită :
— Ați avut noroc la pescuit, domnilor ?
Atunci un soldat puse la picioarele ofițerului juvelnicul plin cu pești, pe care avusese grijă să-l aducă. Prusacul zîmbi :
— Hei, văd că nu mergea rău. Dar e vorba de altceva. Ascultați-mă și nu vă tulburați. Pentru mine sînteți doi spioni, trimiși ca să mă pîndească. Vă iau și vă împușc. Vă prefăceați că pescuiți, ca să vă ascundeți mai bine planurile. Ați căzut în mîinile mele, cu atît mai rău pentru voi ; e război. Dar cum ați trecut prin avanposturi, cunoașteți fără îndoială consemnul, ca să vă puteți întoarce. Dați-mi acest consemn și vă cruț.
Cei doi prieteni, livizi, unul lîngă altul, cu mîinile scuturate de un ușor tremur nervos, tăceau.
Ofițerul urmă :
— Nimeni n-o va ști niciodată, o să vă întoarceți acasă în liniște. Taina va pieri o dată cu voi. Dacă refuzați, muriți pe loc. Alegeți !
Rămaseră nemișcați, fără să scoată un cuvînt.
Prusacul, tot liniștit, urmă arătînd cu mîna spre rîu :
— Gîndiți-vă că peste cinci minute veți zăcea în fundul apei. Peste cinci minute ! Cred că aveți familie, nu-i așa ?
Mont-Valérien bubuia mereu.
Cei doi pescari stăteau în picioare tăcuți. Neamțul dădu cîteva ordine în limba germană, apoi își mută scaunul din loc ca să nu fie prea aproape de prizonieri. Doisprezece oameni se postară la douăzeci de pași, cu arma la picior.
Ofițerul vorbi iar :
— Vă dau un minut, nici o secundă mai mult !

Apoi se ridică brusc, se apropie de cei doi francezi, îl luă pe Morissot de braț, îl trase la o parte, şi-i vorbi în şoaptă :

— Spune-mi repede consemnul! Tovarăşul dumitale nu va afla nimic, am să mă prefac că mă induioşez.

Morissot nu răspunse nimic.

Prusacul îl luă atunci deoparte pe domnul Sauvage şi-i puse aceeaşi întrebare.

Domnul Sauvage nu răspunse.

Se întoarseră iar unul lîngă altul.

Ofițerul începu să comande. Soldații ridicară armele.

Atunci privirea lui Morissot căzu din întîmplare pe juvelnicul cu peştişori, rămas în iarbă, la cîțiva paşi de el.

O rază de soare făcea să strălucească grămada de peştişori care se mai zbăteau încă. Fu cuprins de un fel de slăbiciune, cu toate sforțările lui. Ochii i se umplură de lacrimi. Îngînă :

— Adio, domnule Sauvage !

Domnul Sauvage răspunse :

— Adio, domnule Morissot.

Îşi strînseră mîna scuturați din cap pînă-n picioare de un tremur de neînvins.

Ofițerul strigă :

— Fooc !

Cele douăsprezece pocnituri părură una singură.

Domnul Sauvage se prăbuşi cu fața-n jos. Morissot, mai voinic, se clătină, se răsuci şi căzu pieziş peste tovarăşul lui, cu fața spre cer, în vreme ce un şuvoi de sînge îi gîlgîia prin haina crăpată la piept.

Neamțul dădu alte ordine.

Oamenii lui se risipiră, apoi se întoarseră cu funii şi cu pietre pe care le legară de picioarele celor doi morți ; pe urmă îi duseră pe mal.

Mont-Valérien nu contenea să bubuie, învelit acum într-o clădăraie de fum.

Doi soldați îl apucară pe Morissot de cap şi de picioare ; alți doi îl luară pe Sauvage în acelaşi fel. Trupurile, legănate cu putere o clipă, fură aruncate departe, descriseră o curbă, apoi se cufundară în picioare, în fluviu, pentru că pietrele trăgeau mai întîi picioarele spre fund.

Apa țîşni, se bulbucă, se învolbură, apoi se linişti, în timp ce valuri mici băteau în mal. Pe apă plutea puțin sînge.

Ofițerul, mereu senin, spuse cu jumătate de glas :

— Acum e rîndul peştilor.

Apoi se întoarse către casă.

Deodată zări în iarbă juvelnicul cu porcuşori. Îl ridică, îl cercetă, zîmbi şi strigă :

— Wilhelm !

Un soldat cu şorț alb veni în goană. Prusacul îi aruncă juvelnicul celor doi împuşcați şi ordonă :

— Frige-mi numaidecît peştişorii ăştia cît sînt încă vii. Au să fie delicioşi.

Apoi începu iar să tragă din pipă.

1883

MOŞ MILON

Soarele uriaş a început de o lună să-şi arunce razele arzătoare peste cîmpii. Sub puhoiul lui de foc, viața înfloreşte strălucitoare. Pămîntul e verde cît vezi cu ochii. Cerul e albastru pînă la marginea zării. Gospodăriile normande semănate pe cîmpie, înconjurate de fagi înalți, par, de departe, nişte crînguri. Iar cînd eşti aproape de ele şi deschizi portița putredă, ți se pare că ai în fața ta o grădină uriaşă, pentru că bătrînii lor meri, ciolănoşi ca nişte țărani, sînt toți în floare. Trunchiurile străvechi, negre, noduroase, strîmbe, înşirate de-a lungul curții, îşi întind cupolele strălucitoare, albe şi roze, sub cer. Mireasma lor dulce se amestecă cu mi-

rosurile grase ale grajdurilor deschise și cu duhoarea bălegarului care dospește, acoperit de găini.

E la amiază. Familia, tata, mama, cei patru copii, cele două slujnice și cei trei nepoți stau la masă, sub umbra părului sădit în fața ușii. Toți tac. Mănîncă supa, iau apoi capacul de pe cratița cu cartofi gătiți cu slănină.

Din cînd în cînd, una dintre slujnice se ridică și se duce în pivniță să umple ulciorul cu cidru.

Bărbatul, un zdrahon de vreo patruzeci de ani, privește îndelung la vița încă golașă de lîngă casă, care aleargă de-a lungul zidului, sub ferestre, răsucită ca un șarpe.

În sfîrșit, rostește :

— Vița tatii înmugurește devreme ăst an. Poate c-o să facă.

Nevastă-sa se întoarce și se uită și ea, fără să scoată un cuvînt.

Vița e sădită chiar pe locul pe care a fost împușcat tatăl lui.

Asta s-a petrecut în timpul războiului din 1870. Prusacii ocupaseră ținutul întreg. Generalul Faidherbe le ținea piept cu armata din Nord.

Statul-major prusac se așezase în această gospodărie. Bătrînul țăran Pierre Milon, moș Milon, îi primise și-i găzduise cum putuse mai bine.

Avangarda germană stătea de o lună în sat, în observație. Francezii, la o depărtare de zece leghe de acolo, nu făceau nici o mișcare. Și cu toate astea, în fiecare noapte dispăreau ulani.

Toate iscoadele care fuseseră trimise în cercetare, dacă plecau în grup de doi sau trei numai, nu se mai întorceau.

Dimineața erau culeși morți de pe cîmpie, de pe lîngă un gard, dintr-un șanț. Pînă și caii lor zăceau pe marginea drumului, cu beregata căscată de o lovitură de sabie.

Toate omorurile astea păreau săvîrșite de către aceiași oameni, care nu puteau fi descoperiți.

Ținutul fu băgat în sperieți. Țăranii erau împușcați numai pentru un simplu denunț, femeile întemnițate, copiii înspăimîntați, ca să spună adevărul. Nu se descoperi nimic.

Dar iată că într-o dimineață, moș Milon fu văzut în grajdul lui, culcat la pămînt, cu fața brăzdată de o tăietură.

La trei kilometri depărtare de fermă fură găsiți doi ulani spintecați. Unul strîngea încă în mînă o sabie însîngerată. Se bătuse, se apărase.

Numaidecît se constitui un consiliu de război în aer liber, în fața gospodăriei, și bătrînul fu adus pe sus.

Avea șaizeci și opt de ani. Era mic, slab, nițel cam strîmb, cu niște mîini mari, asemănătoare cu labele de crabi. Părul fără culoare, rar și subțire ca puful unui boboc de rață, lăsa să i se vadă pielea craniului. Prin pielea negricioasă și creață a gîtului i se străvedeau vinele groase care i se înfundau sub fălci și se iveau iar pe tîmple. Trecea prin împrejurimi drept un om zgîrcit și cîrcotaș în afaceri.

Fu pus să stea în picioare, între patru soldați, în fața mesei de bucătărie care fusese scoasă în bătătură. La masă se așezară cinci ofițeri și colonelul.

Colonelul începu să vorbească în franțuzește :

— Moș Milon, de cînd sîntem aici, nu putem decît să fim mulțumiți de dumneata. Totdeauna ai fost cumsecade și chiar săritor față de noi. Azi însă o acuzație grozavă apasă asupra dumitale și trebuie să se facă lumină. Cum ai fost rănit așa la obraz ?

Țăranul nu răspunse nimic.

Colonelul urmă :

— Moș Milon, tăcerea dumitale te osîndește. Eu însă vreau să-mi răspunzi, mă auzi ? Nu știi cine i-a omorît pe cei doi ulani care au fost găsiți azi-dimineață lîngă troiță ?

Bătrînul rosti limpede :

— Apăi eu.

Colonelul, surprins, tăcu o clipă, uitîndu-se țintă la prizonier. Moș Milon stătea nepăsător, cu înfățișarea prostită, cu ochii plecați, de parcă ar fi stat de vorbă cu preotul. Un singur lucru părea să-i dea pe față tulburarea lăuntrică : înghițea mereu în sec cu un efort vădit, de parcă gîtlejul i-ar fi fost cu desăvîrșire sugrumat. Familia țăranului, fiul lui, Jean, nora lui și cei doi copilași ai lor stăteau speriați și uluiți, la zece pași în urma lui.

Colonelul urmă :

— Știi poate și cine a omorît toate iscoadele armatei noastre, care au fost găsite pe cîmpie, în fiecare dimineață, de o lună încoace ?

Bătrînul răspunse cu aceeași nepăsare :

— Apăi eu.

— Dumneata i-ai ucis pe toți ?

— Da, pe toți, tot eu.

— Dumneata singur ?

— Eu singur.

— Spune-mi cum făceai.

De data asta omul păru tulburat. Trebuia să vorbească mai mult, și asta îl stingherea vădit. Îngînă :

— D-apăi știu eu ? Am făcut și eu cum se nimerea.

Colonelul continuă :

— Te previn că trebuie să-mi spui tot. Ai face bine să te hotărăști numaidecît. Cum ai început ?

Omul privi neliniștit spre familia care stătea atentă în spatele lui. Mai șovăi o clipă, apoi se hotărî dintr-o dată :

— Într-o seară mă întorceam acasă, să tot fi fost ceasurile zece. Asta era a doua zi după ce ați venit aici. Dumneata, și pe urmă soldații dumitale, mi-ați luat nutreț de peste două sute cincizeci de franci, bașca o vacă și două oi. M-am gîndit : „O să-mi plătească ei mie, de cîte ori mi-or mai lua preț de o sută de franci". Și mai aveam eu și altele, colea, pe inimă, o să vi le spui eu. Și uite că văd un cavalerist de-al vostru că stă pe marginea șanțului din spatele grajdului meu și trage din lulea. M-am dus de mi-am luat coasa și am venit binișor în spatele lui, să nu m-audă. Și i-am retezat capul deodată cu o singură lovitură, ca pe un spic, de n-a avut timp să zică nici „pîs". N-aveți decît să-l căutați în fundul mlaștinii, o să-l găsiți într-un sac de cărbuni, cu o piatră din îngrăditură.

Aveam eu planu meu. I-am luat toate boarfele, de la cizme pînă la chipiu și le-am ascuns în cuptorul de ars ipsos din crîngul Martin, în dosul bătăturii.

Bătrînul tăcu. Ofițerii se priveau uluiți. Interogatoriul începu iar. Și iată ce aflară :

După ce săvîrșise omorul, omul începuse să trăiască cu acest gînd : „Să ucidă prusaci !" Îi ura cu o ură vicleană și înverșunată de țăran lacom și patriot în același timp. Avea planul lui, cum spunea el. Așteptă cîteva zile.

Era liber să plece și să vină, să intre și să iasă cum poftea, atît se arătase de umil față de învingători, de supus și de binevoitor. Vedea cum plecau iscoadele în fiecare seară. Într-o noapte ieși și el, după ce auzi numele satului în care se duceau cavaleriștii, pentru că pricepea cîteva cuvinte nemțești, cele care îi trebuiau, de cînd tot avea de-a face cu nemții.

Ieși din curte, se strecură în crîng, ajunse la cuptorul de ars ipsos, pătrunse în fundul lungii lui galerii, găsi acolo, pe jos, hainele mortului și se îmbrăcă cu ele.

Apoi începu să cutreiere cîmpul, tîrîndu-se pe brînci, ascunzîndu-se îndărătul dîmburilor, trăgînd cu urechea la cele mai mici zgomote, neliniștit ca un braconier.

Cînd i se păru că venise ceasul, se apropie de șosea și se ascunse într-un tufiș. Și așteptă iar. În sfîrșit, către miezul nopții, un tropot de cal răsună pe pămîntul tare al drumului. Omul puse urechea la pămînt ca să se încredințeze că se apropia un singur călăreț, apoi se pregăti.

Ulanul venea în galop, aducînd cu el niște ordine. Înainta cu privirea cercetătoare, cu urechea la pîndă. Cînd

ajunse cam la vreo zece pași depărtare de el, moș Milon se tîrî de-a curmezișul drumului, gemînd : *„Hilfe ! Hilfe !“* (Ajutor ! Ajutor !) Călărețul se opri, văzu că se află în fața unui neamț căzut de pe cal, îl crezu rănit, sări din șa, se apropie de el fără nici o bănuială și cînd se aplecă deasupra necunoscutului, fu străpuns drept în mijlocul pîntecelui de tăișul lung și ascuțit al săbiei. Se prăbuși scuturat numai de cîteva cutremurături grozave și muri numaidecît.

Atunci normandul, plin de o bucurie mută de țăran bătrîn, se ridică și-i reteză și beregata, așa, ca să-și facă cheful. Apoi îl tîrî și-l aruncă în șanț.

Calul își aștepta liniștit stăpînul. Moș Milon sări în șa și porni în galop peste cîmpii.

Peste un ceas zări alți doi ulani care se întorceau împreună la cvartir. Se îndreptă țintă spre ei, strigînd : *„Hilfe ! Hilfe !“* Prusacii îl lăsară încrezători să se apropie, recunoscîndu-i uniforma. Bătrînul trecu printre ei ca o ghiulea, doborîndu-i pe unul cu sabia și pe celălalt cu revolverul.

Apoi tăie beregata cailor, cai nemțești ! Se întoarse binișor la cuptorul de ipsos și ascunse calul în fundul galeriei întunecoase. Își lăsă acolo uniforma, își luă boarfele sărăcăcioase, și, acasă, în patul lui, dormi pînă dimineața.

Nu mai ieși timp de patru zile, așteptînd sfîrșitul anchetei care fusese deschisă. Dar a cincea zi plecă iar și omorî încă doi soldați, prin aceeași stratagemă. De atunci nu se mai opri. În fiecare noapte colinda, cutreiera la întîmplare, dobora prusaci, cînd ici, cînd colo. Galopa pe cîmpiile pustii, sub lumina lunii, ca un ulan rătăcit, ca un vînător de oameni. Apoi, după ce își sfîrșea treaba, bătrînul călăreț lăsa în urma lui stîrvurile culcate de-a lungul drumurilor și se întorcea să-și ascundă în fundul cuptorului de ipsos calul și uniforma.

Pe la prînz pleca liniștit să-i ducă ovăz și apă calului rămas în fundul subteranei. Îl hrănea din belșug, pentru că îi cerea multă trudă.

În ajun însă, unul dintre cei doi pe care îi atacase fusese cu ochii în patru și tăiase cu sabia obrazul bătrînului țăran.

Cu toate astea, îi omorîse pe amîndoi. Se mai întorsese o dată, ascunsese calul și-și pusese iar hainele ponosite, dar, la întoarcere, fusese cuprins de o slăbiciune și se tîrîse pînă la grajd, nemaiavînd putere să ajungă în casă.

Fusese găsit acolo, pe paie, plin de sînge...

După ce isprăvi de povestit, ridică deodată capul și se uită cu mîndrie la soldații prusaci.

Colonelul, care se trăgea de mustăți, îl întrebă :

— Nu mai ai nimic de spus ?

— Nu, nimic. Asta e socoteala : am ucis șaisprezece, nici mai mulți, nici mai puțini.

— Știi că ai să mori ?

— Nu v-am cerut cruțare.

— Ai fost soldat ?

— Da ! Am fost pe vremuri la război. Și pe urmă mi l-ați omorît pe tata, care era soldat al primului împărat. Nu mai pun la socoteală că l-ați omorît luna trecută pe fiu-meu cel mic, François, lîngă Evreux. Vă eram dator, v-am plătit. Ne-am răfuit.

Ofițerii se priveau unul pe altul.

Bătrînul urmă :

— Opt pentru tata, opt pentru fecioru-meu. Ne-am răfuit. Nu v-am căutat eu pricină ! Nu vă cunoșteam ! Nici nu știu de unde veniți și uite-vă aici la mine, că porunciți de parcă ați fi acasă la voi. M-am răzbunat pe ceilalți. Și nu-mi pare rău !

Bătrînul își îndreptă pieptul înțepenit și-și încrucișă brațele, într-o atitudine de erou smerit.

Prusacii vorbiră încet între ei multă vreme. Un căpitan care își pierduse și el fiul cu o lună înainte, îl apără pe zdrențărosul acela plin de măreție.

Atunci colonelul se ridică, se apropie de moș Milon și rosti cu glas scăzut :

— Ascultă, moșule, poate că s-ar găsi un mijloc să-ți scapi viața, dacă ai...

Dar moșneagul nu-l ascultă și, cu ochii ațintiți asupra ofițerului învingător, în vreme ce vîntul îi zbîrlea părul rar de pe țeastă, făcu o strîmbătură care îi schimonosi fața slabă, brăzdată de tăietură, își umflă pieptul și-l scuipă pe prusac drept în obraz.

Colonelul, înnebunit, ridică mîna, dar omul îl mai scuipă o dată în obraz.

Toți ofițerii săriră în picioare. Zbierau porunci într-un singur glas.

Cît ai clipi din ochi, bătrînul, care nu se tulburase, fu lipit de zid și împușcat. El zîmbea către fiul lui cel mare, Jean, către nora lui și către cei doi copii, care îl priveau disperați.

1883

AVENTURA LUI WALTER SCHNAFFS

Lui Robert Pinchon

De cînd intrase în Franța cu armata de invazie, Walter Schnaffs se socotea omul cel mai nenorocit din lume. Era gras, mergea cu greutate, gîfîia mult și suferea grozav de labele picioarelor, care-i erau foarte plate și foarte groase. De altfel, era pașnic și binevoitor, nici mărinimos, nici crud, tată a patru copii pe care îi adora și însurat cu o tînără femeie blondă, ale cărei mîngîieri, atenții mărunte și sărutări le regreta cu disperare în fiecare seară. Îi plăcea să se scoale tîrziu și să se culce devreme, să mănînce pe îndelete lucruri bune și să bea bere în berării. Credea, între altele, că tot ceea ce e plăcut în existență piere o dată cu viața, și păstra în suflet o ură grozavă, instinctivă și în același timp conștientă pentru tunuri, puști, revolvere și săbii, dar mai ales pentru baionete, simțindu-se incapabil să mînuiască destul de repede această armă iute, ca să-și apere pîntecele mare.

Cînd se culca pe pămînt, noaptea, înfășurat în manta, alături de camarazii care sforăiau, se gîndea multă vreme la ai lui, pe care îi lăsase acolo, și la primejdiile presărate pe drumul lui : dacă avea să fie ucis, ce se va întîmpla cu copiii ? Cine îi va hrăni și-i va crește ? Nici acum nu erau bogați, cu toate datoriile pe care le făcuse la plecare, ca să le lase cîțiva bani. Și Walter Schnaffs plîngea uneori.

La începutul bătăliilor i se muiau atît de tare picioarele, încît s-ar fi lăsat să cadă, dacă nu s-ar fi gîndit că toată armata avea să treacă peste trupul lui. Șuierul gloanțelor îi zbîrlea tot părul de pe trup.

De luni întregi trăia în frică și spaimă.

Corpul armatei din care făcea parte înainta către Normandia. Într-o zi fu trimis în recunoaștere cu un detașament slab, care trebuia numai să exploreze o parte a ținutului și pe urmă să se întoarcă. Pe cîmpie totul părea liniștit ; nimic nu arăta că s-ar fi pregătit o rezistență.

Așa că prusacii coborau liniștiți într-o vâiugă tăiată de ponoare adînci, cînd un răpăit puternic de gloanțe îi opri pe loc, doborînd vreo douăzeci dintre ei. O trupă de franctirori ieși pe neașteptate dintr-un moft de crînguleț și se repezi înainte, cu baioneta la armă.

Walter Schnaffs rămase întîi încremenit, atît de surprins și de zăpăcit, încît nici nu-i trecu prin minte să fugă. Apoi îl apucă o dorință turbată să spele putina ; dar se gîndi numaidecît că alerga ca o broască țestoasă în comparație cu francezii cei subțiri, care veneau săltînd, ca un cîrd de capre. Atunci, văzînd în fața lui un șanț lat, plin de mărăciniș acoperit de frunze uscate, sări în el cu amîndouă picioarele deodată, fără să se gîndească măcar cît o fi de adînc, așa cum sări de pe un pod într-un rîu.

Trecu, ca o săgeată, printr-un strat gros de beldii și de spini ascuțiți care îi zgîriară obrazul și mîinile, și căzu greoi cu șezutul pe un pat de pietre.

Ridică ochii în sus și văzu cerul prin gaura pe care o făcuse. Gaura aceea revelatoare îl putea da de gol, așa că se tîrî cu grijă, în patru labe, pe fundul acelui șanț, sub acoperișul de ramuri înlănțuite, cît putu mai repede, depărtîndu-se de locul încăierării. Apoi se opri și se așeză iar, tupilat ca un iepure în mijlocul ierburilor înalte, uscate.

Mai auzi cîteva minute încă detunături, țipete și tînguiri. Pe urmă zgomotele luptei slăbiră, conteniră. Totul deveni tăcut și liniștit.

Deodată ceva se mișcă lîngă el. Tresări de spaimă. Era o păsărică, așezată pe o creangă, care scutura frunzele veștede. Din pricina asta inima lui Walter Schnaffs bătu grăbit aproape un ceas încheiat.

Noaptea venea, umplea de întuneric rîpa. Soldatul începu să cugete. Ce avea să facă? Ce avea să se întîmple cu el? Să se ducă să-și găsească armata? Dar cum? Și pe unde? Atunci va trebui să ia de la capăt aceeași viață de temeri, de spaime, de oboseli și de suferințe pe care o ducea de la începutul războiului! Nu! Nu simțea că mai are curajul ăsta! Nu mai avea energia necesară să îndure marșuri și să înfrunte în fiecare clipă primejdii.

Dar ce să facă? Nu putea rămîne în viroaga asta pînă la sfîrșitul războiului. Nu, fără îndoială. Dacă n-ar fi trebuit să mănînce, perspectiva asta nu l-ar fi speriat prea tare; dar trebuia să mănînce, să mănînce în fiecare zi.

Și se afla așa, singur înarmat, în uniformă, pe teritoriul inamic, departe de toți cei care îl puteau apăra. Îl treceau fiorii.

Deodată se gîndi: „Dacă cel puțin aș fi prizonier!" și inima îi fremătă de dorință, de o dorință puternică, nestăpînită, de a fi prizonier la francezi. Prizonier! Ar fi salvat, hrănit, adăpostit, ferit de gloanțe și de săbii,

cruțat de spaime, într-o închisoare bună, bine păzită. Prizonier! Ce vis!

Hotărî pe dată: „Am să mă predau".

Se ridică, hotărît să-și îndeplinească planul fără să mai întîrzie un minut. Dar rămase încremenit, cuprins deodată de alte gînduri supărătoare și de noi temeri.

Unde avea să se predea? Cum? În care loc? Și niște imagini cumplite, imagini de moarte, îi năvăliră în suflet.

Pornind de unul singur pe cîmp, cu casca lui terminată cu țepușă, îl amenințau primejdii grozave.

Dacă avea să întîlnească țărani? Țăranii, cînd vor vedea un prusac rătăcit, un prusac fără apărare, au să-l omoare ca pe un cîine pribeag! Au să-l ucidă cu furcile, cu tîrnăcoapele, cu coasele, cu lopețile! Au să-l facă terci, praf, cu înverșunarea învinșilor scoși din sărite.

Dacă avea să întîlnească franctirori? Franctirorii ăștia, niște turbați fără lege, și nici disciplină, au să-l împuște numai așa, ca să se distreze, ca să le treacă timpul, ca să facă haz văzîndu-i mutra din clipa aceea. Se și vedea lipit de un zid în fața a douăsprezece țevi de pușcă, ale căror găuri mici, rotunde, negre se uitau parcă la el.

Dacă se întîlnea cu însăși armata franceză? Oamenii din avangardă aveau să-l ia drept o iscoadă, drept un soldat curajos și viclean, plecat singur în recunoaștere, și aveau să tragă în el. Auzea de pe acum împușcăturile neregulate ale soldaților culcați în mărăcini, în vreme ce el, în picioare în mijlocul cîmpului, cădea la pămînt, găurit ca o strecurătoare de gloanțele pe care le simțea în carne.

Se așeză iar jos, disperat. Situația lui îi părea fără ieșire.

Noaptea venise de-a binelea, o noapte mută și neagră. Nu se mișca, dar tresărea la toate zgomotele necunoscute și ușoare care treceau prin beznă. Un iepure care se lovi cu șezutul de marginea culcușului lui fu gata să-l pună pe fugă pe Walter Schnaffs. Țipetele bufnițelor îi sfîșiau sufletul, îl străpungeau cu spaime neașteptate, dureroase ca niște răni. Își holba ochii mari, căutînd

să vadă în întuneric și își închipuia în fiecare clipă că aude pași aproape de el.

După ceasuri nesfîrșite și după spaime disperate, zări prin acoperămîntul de ramuri că cerul se limpezea. Simți o ușurare nesfîrșită; mădularele i se destinseră, deodată odihnite, inima i se potoli; ochii i se închiseră. Adormi.

Cînd se deșteptă, îi păru că soarele ajunsese cam în creștetul cerului; trebuie să fi fost la amiază. Nici un zgomot nu tulbura liniștea mohorîtă a cîmpului. Și Walter Schnaffs își dădu seama că era cuprins de o foame crîncenă.

Căsca, îi lăsa gura apă la gîndul cîrnaților, al cîrnaților buni, pentru soldați. Îl durea stomacul de foame.

Se ridică, făcu cîțiva pași, simți că nu-l țineau picioarele, și se așeză iar ca să cugete. Timp de încă două sau trei ceasuri se gîndi mereu în toate felurile, schimbîndu-și hotărîrea în fiecare clipă, dărîmat, nefericit, chinuit de cele mai opuse socoteli.

În sfîrșit, găsi o idee care îi păru logică și practică, aceea de a pîndi trecerea unui țăran singur, fără arme, fără unelte de muncă primejdioase, de a alerga să-l întîmpine și de a se da în mîinile lui, făcîndu-l să înțeleagă că se predă.

Își scoase casca a cărei țepușă îl putea trăda și, cu precauții nesfîrșite, își scoase mai întîi capul din groapă.

În zare nu se vedea nici o făptură singură. Colo, la dreapta, un sătuc își trimitea spre cer fumul acoperișurilor, fumul bucătăriilor! Dincolo, la stînga, se zărea la capătul unei alei străjuite de copaci un castel mare, înconjurat de turnulețe.

Așteptă pînă seara, suferind cumplit, nevăzînd altceva afară de zborul corbilor, neauzind altceva decît vaietele surde ale măruntaielor lui.

Și încă o noapte coborî peste el.

Se lungi în fundul ascunzătorii lui și căzu într-un somn scuturat de friguri, bîntuit de vise rele, într-un somn de om flămînd.

Zorile se iviră iar deasupra capului lui. Se puse din nou la pîndă. Dar cîmpia era tot atît de deșartă ca în ajun; și o frică nouă pătrundea în sufletul lui Walter Schnaffs, frica de a muri de foame! Se vedea întins pe spate în fundul gropii lui, cu ochii închiși. Apoi vietățile, fel și fel de vietăți se apropiau de stîrvul lui și începeau să-l mănînce, îl atacau de pretutindeni în același timp, se strecurau pe sub veșminte ca să-i muște pielea înghețată. Un corb imens îi ciugulea ochii cu ciocul lui lung și subțire.

Atunci simți că înnebunește la gîndul că are să leșine de slăbiciune și n-are să mai poată merge. Se și pregătea s-o ia la fugă către castel, hotărît să îndrăznească orice, să înfrunte orice, cînd, văzînd trei țărani care se îndreptau către ogoarele lor cu furcile pe umăr, se trase la loc în ascunzătoare.

Dar cum începu seara să întunece cîmpia, ieși încet din șanț și se porni la drum, cocîrjat, înfricoșat, cu inima bătînd, către castelul îndepărtat, mai bucuros să intre acolo decît în satul care îi părea de temut ca o vizuină plină de tigri.

Ferestrele de jos străluceau. Una dintre ele era chiar deschisă și prin ea ieșea un miros puternic de carne fiartă, care pătrunse în nasul lui Walter Schnaffs, care îl neliniști, îl făcu să gîfîie, îl atrase nebiruit, aruncîndu-i în inimă un curaj disperat.

Și deodată, fără să se gîndească, se arătă, cu casca în cap, în cadrul ferestrei.

Opt servitori mîncau în jurul unei mese mari. Dar, pe neașteptate, o slujnică rămase încremenită și lăsă să-i cadă paharul, cu ochii ațintiți spre el. Toate privirile se luară după privirea ei.

Văzură inamicul!

Doamne! Prusacii atacau castelul!...

Întîi se auzi un strigăt, un singur strigăt alcătuit din opt strigăte scoase pe opt tonuri diferite, un strigăt de spaimă cumplită, apoi o ridicare năvalnică, o îngrămădeală, o înghesuială, o fugă disperată spre ușa din fund.

Scaunele se răsturnau, bărbații trînteau femeile și treceau peste ele. În două clipite odaia fu goală, părăsită, cu masa acoperită de mîncăruri în fața lui Walter Schnaffs care sta uluit, în picioare, în fața ferestrei.

După cîteva clipe de șovăire, sări peste pervazul ferestrei și înaintă către farfurii. Foamea lui întărîtată îl făcea să tremure ca un om prins de friguri. Dar teama îl stăpînea încă, îl paraliza. Ascultă. Toată casa părea că freamătă ; ușile se închideau, pași repezi alergau la catul de deasupra lui. Prusacul ciuli neliniștit urechea la zgomotele astea nelămurite ; apoi auzi cîteva sunete înfundate, de parcă niște corpuri ar fi căzut pe pămîntul moale, la temelia zidului, niște corpuri omenești de la primul etaj.

Apoi orice mișcare, orice vînzoleală trecu, și marele castel deveni tăcut ca un mormînt.

Walter Schnaffs se așeză în fața unei farfurii care rămăsese neatinsă și începu să mănînce. Înfuleca cu îmbucături mari, de parcă i-ar fi fost frică să nu fie întrerupt prea curînd, să nu poată înghiți destul. Arunca bucățile cu amîndouă mîinile în gura căscată ca un chepeng. Grămezi de mîncare îi coborau una după alta în stomac, umplîndu-i, în trecere, gîtlejul. Uneori se întrerupea, gata să crape ca o țeavă prea plină. Atunci lua oala de cidru și-și desfunda esofagul, așa cum speli o țeavă înfundată.

Goli toate farfuriile, toate tăvile și toate sticlele.

Apoi, beat de băutură și de mîncare, îngreuiat, încins, scuturat de sughițuri, cu mintea tulburată și cu gura unsuroasă, se desfăcu la haină ca să poată respira, neînstare de altfel să mai facă un pas. Ochii i se închideau, gîndurile i se încîlceau. Își puse fruntea grea peste brațele încrucișate pe masă și pierdu încetișor noțiunea lucrurilor și a faptelor.

Luna în ultimul pătrar lumina slab zarea pe deasupra copacilor din parc. Era ceasul rece de dinaintea zorilor.

Umbre multe și tăcute se strecurau în tufișuri ; uneori o rază de lună făcea să strălucească în întuneric o lamă de oțel.

Castelul liniștit își înălța silueta mare, neagră. Numai două ferestre erau încă luminate la parter.

Deodată o voce detunătoare vorbi :

— Înainte ! Dumnezeii lor ! La asalt, copii !

Atunci, într-o clipă, ușile, obloanele și geamurile se sparseră sub o năvală de oameni care se repezi, fărîmă, făcu bucăți tot, invadă casa. Într-o clipă cincizeci de soldați înarmați pînă în dinți năvăliră în bucătăria în care se odihnea pașnic Walter Schnaffs și, punîndu-i în piept cincizeci de puști încărcate, îl îmbrînciră, îl rostogoliră, îl apucară și-l legară din cap pînă-n picioare.

El gîfîia de uimire, prea îndobitocit ca să mai priceapă ceva, bătut, bruftuit și nebun de spaimă.

Deodată un militar gras, înzorzonat cu fireturi, îi puse piciorul pe pîntece, urlînd :

— Ești prizonierul meu. Predă-te !

Prusacul nu înțelesese decît cuvîntul „prizonier" și gemu :

— Ja, ja, ja !

Fu ridicat de jos, legat pe un scaun și cercetat cu o curiozitate vie de învingătorii lui, care gîfîiau ca niște balene. Cîțiva se așezară, nemaiputînd de atîta emoție și oboseală.

El zîmbea acum, zîmbea, sigur că în sfîrșit era prizonier !

Alt ofițer intră și rosti :

— Domnule colonel, inamicii au fugit. Cîțiva se pare că au fost răniți. Am rămas stăpîni pe poziție.

Militarul cel gras urlă, ștergîndu-și fruntea :

— Victorie !

Și scrise pe o mică agendă comercială, pe care o scoase din buzunar :

— După o luptă înverșunată, prusacii au trebuit să bată în retragere, luîndu-și morții și răniții, pe care îi

evaluăm la cincizeci de oameni scoși din luptă. Cîțiva au rămas în mîinile noastre.

Tînărul ofițer vorbi din nou :

— Ce dispoziții trebuie să iau, domnule colonel ?

Colonelul răspunse :

— Trebuie să ne retragem, ca să evităm un contraatac cu artileria și cu forțe superioare.

Se dădu ordin de plecare.

Coloana se formă din nou în întuneric, sub zidurile castelului, și se puse în mișcare, înconjurîndu-l din toate părțile pe Walter Schnaffs, legat cobză, ținut de șase luptători cu revolverele în mînă.

Se trimiseră înainte iscoade, ca să cerceteze drumul. Înaintau prudent, oprindu-se din cînd în cînd.

Cînd se lumină de ziuă, ajunseră la subprefectura din la Roche-Oysel, a cărei gardă națională îndeplinise această faptă de arme.

Populația îi aștepta, neliniștită și îndîrjită. Cînd zăriră casca prizonierului, izbucniră în strigăte grozave. Femeile ridicau brațele, bătrînele plîngeau, un moșneag își aruncă cîrja în prusac și răni nasul unuia dintre cei care îl păzeau.

Colonelul rosti :

— Aveți grijă de captiv !

În sfîrșit, ajunseră la primărie. Se deschise închisoarea și Walter Schnaffs, dezlegat, fu zvîrlit înăuntru.

Două sute de oameni înarmați făcură de gardă în jurul clădirii.

Atunci, cu toate semnele, că i se aplecase, care îl chinuiau de cîtva timp, prusacul, nebun de bucurie, începu să joace, să joace dezlănțuit, ridicînd brațele și picioarele, să joace scoțînd sunete deșucheate, pînă în clipa în care căzu, sleit, lîngă un perete.

Era prizonier ! Era salvat !

Astfel castelul Champignet a fost recucerit din mîinile dușmanului, după numai șase ore de ocupație.

Colonelul Ratier, negustor de postavuri, care a săvîrșit acest act de vitejie în fruntea gărzii naționale de la Roche-Oysel, a fost decorat.

1883

MĂTUȘA SAUVAGE

Lui Georges Pouchet

I

Nu mai fusesem de cincisprezece ani la Virelogne. M-am întors acolo astă-toamnă, ca să vînez la prietenul meu Serval, care în sfîrșit își reclădise castelul, distrus de prusaci.

Îmi plăceau foarte mult locurile acelea. Există meleaguri încîntătoare, care au un farmec senzual pentru ochi. Le iubești cu o dragoste fizică. Noi, cei pe care pămîntul îi vrăjește, păstrăm amintirea caldă a unor izvoare, a unor păduri, a unor lacuri, a unor coline văzute adesea și care ne-au înduioșat ca niște întîmplări fericite. Uneori chiar gîndul ni se întoarce către un ungher de pădure, sau un capăt de țărm, sau o livadă acoperită de pulberea florilor, pe care le-am văzut o singură dată, într-o zi veselă, și ne-au rămas în inimă ca acele imagini ale unor femei întîlnite pe stradă, într-o dimineață de primăvară, într-o rochie luminoasă și străvezie, și ne lasă în suflet și în trup o dorință nepotolită, de neuitat, ne lasă senzația că am trecut pe lîngă fericire.

La Virelogne îmi plăcea întreaga cîmpie presărată cu pădurici și străbătută de rîuri care alergau ca niște vine, ducînd în ele sîngele pămîntului. Se pescuiau acolo raci, păstrăvi și țipari. Ce fericire ! În unele lacuri te

puteai scălda și, adesea, în ierburile înalte care creșteau pe marginile pîrîiașelor ăstora găseai becațe.

Mergeam, ușor ca o capră, uitîndu-mă la cei doi cîini ai mei care răscoleau locul înaintea mea. Serval, la o sută de metri în dreapta mea, colinda un cîmp de lucernă. Ocolind tufișurile din marginea pădurii Saudres, am dat de o colibă năruită.

Dintr-o dată mi-am adus-o aminte așa cum o văzusem ultima oară, în 1869, curată, îmbrăcată în viță, și în fața ușii ei, găini. Există ceva mai trist decît o casă moartă, al cărei schelet stă în picioare, dărăpănat, sinistru ?

Mi-am mai adus aminte că în casă o femeie îmi dăduse un pahar de vin, într-o zi de mare oboseală și că Serval îmi istorisise atunci povestea locuitorilor ei. Tatăl, un braconier bătrîn, fusese ucis de jandarmi. Fiul, pe care îl văzusem odinioară, era un vlăjgan slab, care trecea și el drept un cumplit distrugător de vînat. Se numeau Sauvage [1]. Era nume sau o poreclă ?

L-am strigat pe Serval. S-a apropiat cu pasul lui larg, de barză.

L-am întrebat :

— Ce s-a întîmplat cu oamenii de aici ?

Mi-a povestit întîmplarea asta.

II

Cînd s-a declarat războiul, tînărul Sauvage, care avea atunci treizeci și trei de ani, s-a angajat în armată, lăsîndu-și mama singură acasă. Nimeni n-a plîns-o prea mult pe bătrînă, pentru că se știa că are bani.

[1] Sălbatic (fr.).

A rămas deci singură de tot în casa asta izolată, atît de departe de sat, la marginea pădurii. Nu-i era de loc frică pentru că era de aceeași rasă cu bărbații, o bătrînă aspră, înaltă și slabă, care nu rîdea des și cu care nu era de glumit. Femeile de la țară nu rîd de altfel niciodată. Asta e treaba bărbaților ! Ele au sufletul trist și mărginit, pentru că și viața le e mohorîtă și lipsită de luminișuri. Țăranul învață la cîrciumă puțină veselie zgomotoasă, dar tovarășa lui rămîne serioasă, cu o înfățișare veșnic severă. Mușchii feței ei n-au deprins mișcările rîsului.

Mătușa Sauvage și-a continuat viața obișnuită în coliba care a fost în curînd acoperită de zăpadă. Venea o dată pe săptămînă în sat, să ia pîine și puțină carne, apoi se întorcea în bordeiul ei. Pentru că se vorbea despre lupi, ieșea cu pușca în spate, cu pușca fiului ei, ruginită, cu patul tocit de cît fusese frecată cu mîna ; era ciudată la vedere, Sauvage cea înaltă, nițel cocîrjată, care mergea cu pași mari prin zăpadă, cu țeava puștii depășindu-i boneta neagră, strînsă pe cap, care îi ascundea părul alb pe care nimeni nu i-l văzuse niciodată.

Într-o zi veniră prusacii. Fură împărțiți pe la localnici, după averea și posibilitățile fiecăruia. La bătrînă, pe care o știau bogată, fură trimiși patru.

Erau patru flăcăi cu carnea bălană, cu părul bălan, cu ochii albaștri, care rămăseseră grași cu toate oboselile pe care le înduraseră pînă atunci, băieți de treabă, cu toate că se aflau într-o țară cucerită. Singuri la femeia aceea în vîrstă, erau săritori față de ea, și o cruțau, pe cît puteau, de oboseli și de cheltuieli. Îi vedeai pe toți patru spălîndu-se dimineața în jurul fîntînii, în cămașă, udîndu-și din belșug cu apă carnea albă și trandafirie de oameni din nord, în palida lumină crudă a zăpezii, în vreme ce mătușa Sauvage mergea de colo pînă colo, pregătind supa. Apoi îi vedeai curățind prin bucătărie, frecînd dușumeaua, spărgînd lemne, curățind cartofi, îndeplinind toate treburile casei, ca patru fii buni în jurul unei mame.

Dar ea, bătrîna, se gîndea necontenit la fiul ei, la feciorul ei cel înalt, cu nas coroiat, cu ochi negri, cu mustață groasă, ca un vălătuc de păr negru deasupra buzei. În fiecare zi îl întreba pe fiecare dintre soldații care stăteau la ea :

— Nu știți unde a plecat al 23-lea regiment francez de marș ? Acolo e băiatul meu.

Ei răspundeau :

— Nu, nu știi, nu știi te loc ! Și, înțelegîndu-i ușor neliniștea, ei care aveau și ei mame în țara lor, erau și mai drăguți cu ea. Și ea, de altfel, îi iubea pe cei patru dușmani, pentru că țăranii sînt lipsiți de ură patriotică ; asta aparține claselor superioare. Cei umili, cei care plătesc mai mult pentru că sînt săraci și orice sarcină nouă îi copleșește, cei care sînt uciși în masă, care alcătuiesc adevărata carne de tun, pentru că sînt cei mai numeroși, cei care suferă, în adevăr, mai mult decît oricine mizeriile cumplite ale războiului, pentru că sînt cei mai slabi și mai puțin rezistenți, nu pricep de fel entuziasmul războinic, orgoliul acesta ușor de jignit, și pretinsele combinații politice care sleiesc în șase luni două națiuni, pe cea învingătoare, ca și pe cea învinsă.

În partea locului, cînd se vorbea despre nemții mătușii Sauvage, se spunea :

— Uite patru care și-au găsit culcușul.

Într-o dimineață, cînd bătrîna era singură acasă, văzu departe, pe cîmpie, un om care venea către locuința ei. Îl recunoscu repede, era omul însărcinat să împartă scrisorile. Primi de la el o hîrtie împăturită, și după ce își scoase ochelarii din toc, citi :

„Doamnă Sauvage, prezenta vă aduce o veste tristă. Fiul dumitale Victor a fost ucis ieri de o ghiulea, care l-a tăiat pe loc în două. Eram aproape, fiindcă mă aflam lîngă el în companie și îmi vorbea despre dumneata, ca să te anunț chiar în ziua în care i s-ar întîmpla vreo nenorocire.

Am luat din buzunarul lui ceasul, pe care am să vi-l aduc după ce se va isprăvi războiul.

Vă salut cu prietenie

Césaire Rivot
soldat de clasa a 2-a în regimentul
23 de grăniceri.

Scrisoarea era datată cu trei săptămîni înainte.

Femeia nu plînse. Rămase neclintită, atît de lovită, de năucită, încît nu suferea încă. Se gîndea : „Uite că Victor a fost omorît !“ Apoi, treptat, lacrimile i se suiră în ochi și durerea îi năpădi inima. Gîndurile îi veneau unul după altul, îngrozitoare, chinuitoare. N-avea să-și mai sărute niciodată feciorul, voinicul, niciodată ! Jandarmii îl uciseseră pe tată, prusacii îl uciseseră pe fiu... Fusese tăiat în două de o ghiulea. I se năzărea că vede acest lucru, acest lucru groaznic : îi cădea capul, căsca ochii, în vreme ce își mușca vîrful mustății groase, așa cum făcea la mînie.

Ce făcuseră pe urmă cu trupul lui ? Cel puțin dacă i-ar fi dat înapoi copilul, așa cum i-l dăduseră pe bărbatu-său, cu fruntea găurită de un glonte !

Auzi un zgomot de glasuri. Prusacii se întorceau din sat. Ascunse repede scrisoarea în buzunar și îi primi liniștită, cu chipul ei din toate zilele, după ce își șterse bine ochii.

Rîdeau toți patru, încîntați, pentru că aduseseră un iepure frumos, furat, fără îndoială, și-i făceau semn bătrînei că vor mînca ceva bun.

Ea se puse numaidecît pe treabă, ca să pregătească masa ; dar cînd trebui să omoare iepurele, nu avu putere. Și cu toate astea nu era primul ! Unul dintre soldați îi făcu de petrecanie trăgîndu-i un pumn la ceafă.

După ce animalul fu ucis, ea jupui de blană trupul roșu ; dar vederea sîngelui care curgea, îi acoperea mîinile, al sîngelui călduț pe care îl simțea răcindu-se, o făcea să tremure din cap pînă în picioare. Își vedea mereu flăcăul tăiat în două, roșu și el, ca animalul acesta care zvîcnea încă.

Se așeză la masă cu prusacii, dar nu putu mînca nici o îmbucătură. Ei mîncau cu poftă, fără să ia aminte la ea. Îi privea pe furiș, tăcînd, clocind un gînd, cu fața atît de neclintită, încît nimeni nu băgă de seamă nimic.

Deodată, bătrîna întrebă :

— Nu știu nici măcar cum vă cheamă, și sîntem de o lună împreună.

Ei înțeleseră fără greutate ce voia și își spuseră numele. Dar femeii nu-i era de ajuns. Le ceru să și le scrie pe hîrtie, împreună cu adresa familiilor lor, și după ce își puse iar ochelarii pe nasul ei mare, se uită lung la scrisul acela necunoscut, apoi împături hîrtia și o băgă în buzunar, peste scrisoarea care îi vestea moartea fiului ei.

Cînd se sfîrși masa, le spuse bărbaților :

— Mă duc să rînduiesc pentru voi.

Și începu să urce fîn în podul în care dormeau.

Ei se mirară de isprava asta. Femeia îi lămuri că așa le va fi mai puțin frig ; o ajutară. Îngrămădiră legături de fîn pînă la acoperișul de paie ; își făcură în chipul ăsta un soi de odaie mare cu patru pereți de fîn, caldă și miresmată, unde aveau să doarmă de minune.

La cină, unul dintre ei se neliniști văzînd că mătușa Sauvage tot nu mănîncă. Ea spuse că are crampe. Apoi aprinse un foc bun ca să se încălzească, și cei patru nemți se urcară în podul lor, unde suiau în fiecare seară.

De cum se închise ușa podului, bătrîna ridică scara, apoi deschise fără zgomot ușa care dădea afară și ieși să caute alte legături de fîn, cu care umplu bucătăria. Mergea cu picioarele goale prin zăpadă, atît de ușor încît nu se auzea nimic. Din vreme în vreme asculta sforăiturile sonore și inegale ale celor patru soldați adormiți.

Cînd i se păru că făcuse destule pregătiri, aruncă în vatră o legătură de fîn, și după ce aceasta luă foc, o răspîndi peste celelalte, apoi ieși din nou afară și privi.

O văpaie puternică lumină în cîteva clipe tot interiorul colibei, apoi totul se prefăcu într-o vîlvătaie spăimîntătoare, într-un uriaș cuptor de flăcări, a cărui strălucire

țîșnea prin fereastra îngustă și arunca o rază orbitoare peste zăpadă.

Atunci, din podul casei, porni un strigăt puternic și după el un vălmășag de urlete omenești, de strigăte sfîșietoare de spaimă, de groază. După ce chepengul se surpă, un vîrtej de foc sui spre pod, urcă la cer, ca flacăra uriașă a unei torțe. Toată coliba luă foc. Dinăuntru nu se mai auzea altceva decît pîrîitul focului, trosnetele pereților, năruirea grinzilor. Acoperișul se dărîmă dintr-o dată și scheletul arzător al casei aruncă în văzduh, în mijlocul unui nor de fum, o imensă jerbă de scîntei.

Cîmpia, albă, luminată de foc, strălucea ca o întindere de argint pătată cu roșu.

Departe, un clopot prinse să bată.

Bătrîna Sauvage stătea în picioare, în fața casei ei nimicite, înarmată cu pușca, pușca fiului ei, de teamă să nu scape vreunul dintre nemți.

Cînd văzu că se sfîrșise, își aruncă arma în jăratec. Se auzi o detunătură.

Veneau oameni, țărani, prusaci.

O găsiră pe femeie așezată pe un trunchi de copac, liniștită și mulțumită.

Un ofițer neamț, care vorbea franțuzește ca un francez, o întrebă :

— Unde sînt soldații dumitale ?

Ea își întinse brațul slab către maldărul roșu al incendiului care se stingea și răspunse cu o voce puternică :

— Acolo !

Lumea se aduna în jurul ei. Prusacul întrebă :

— Cum s-a aprins focul ?

Ea rosti :

— Eu l-am pus.

N-o credeau, credeau că înnebunise deodată, din pricina nenorocirii. Atunci, cum toată lumea o încuraja și o asculta, ea povesti totul de la început pînă la sfîrșit, de la scrisoarea pe care o primise, pînă la ultimul strigăt al oamenilor care arseseră o dată cu casa. Nu uită un amănunt din tot ce simțise sau tot ce făcuse.

Cînd isprăvi, scoase din buzunar două hîrtii şi, ca să le deosebească la ultimele luciri ale focului, îşi puse din nou ochelarii, apoi rosti, arătînd una dintre ele :

— Asta e moartea lui Victor.

O arătă apoi pe cealaltă şi adăugă, arătînd cu capul spre ruinele stacojii :

— Astea sînt numele lor, ca să se scrie acasă la ei.

Întinse liniştită foaia albă către ofiţerul care o ţinea de umeri, şi continuă :

— O să le scrieţi cum s-a întîmplat şi o să spuneţi părinţilor lor că eu, Victoire Simon, a lui Sauvage, am făcut asta. Să nu uitaţi !

Ofiţerul răcni nişte ordine în nemţeşte. Femeia fu luată şi aruncată lîngă zidurile încă fierbinţi ale casei ei. Apoi douăzeci de oameni se aliniară repede în faţa ei, la douăzeci de metri. Ea nu se clinti. Înţelesese. Aştepta.

Răsună un ordin, urmat numaidecît de o lungă detunătură. O împuşcătură întîrziată porni singură, după celelalte.

Bătrîna nu căzu. Se lungi la pămînt, de parcă i-ar fi retezat picioarele.

Ofiţerul prusac se apropie. Era aproape tăiată în două şi ţinea în mîna zgîrcită scrisoarea udă de sînge.

Prietenul meu, Serval, a adăugat :

— Ca represalii, nemţii au distrus castelul din partea locului, care era al meu.

Eu mă gîndeam la mamele celor patru băieţi blajini care arseseră acolo, şi la eroismul sălbatic al celeilalte mame, împuşcată lîngă acel zid.

Şi am cules o pietricică, încă înnegrită de foc.

1884

III

ÎN FAMILIE

Tramvaiul care ducea la Neuilly trecuse de Poarta Maillot şi alerga acum de-a lungul bulevardului larg, care se isprăveşte în faţa Senei. Maşinuţa care trăgea vagonul îşi suna clopotul ca să îndepărteze obstacolele, scuipa aburi şi gîfîia ca un om gonind cu răsuflarea tăiată. Pistoanele ei făceau un zgomot grăbit de picioare de fier în mişcare. Căldura copleşitoare a unei seri de vară cădea peste drumul de pe care se ridica, fără nici o adiere de vînt, un praf alb, cretos, opac, înăbuşitor şi cald, ce se lipea pe pielea asudată, îţi intra în ochi, îţi pătrundea în plămîni.

Oamenii ieşeau în praguri să respire puţin aer. Geamurile tramvaiului erau coborîte şi toate perdelele zburau fluturate de goana lui repede. Înăuntru stăteau numai cîteva persoane, pentru că în zilele astea calde toată lumea prefera imperiala sau platformele. Erau nişte doamne grase, îmbrăcate caraghios, mahalagioaice care înlocuiesc distincţia ce le lipseşte cu o demnitate nepotrivită ; domni obosiţi de slujbă, cu chipurile îngălbenite, îndoiţi din şale, cu un umăr mai ridicat din pricină că stăteau veşnic aplecaţi peste masă, deasupra lucrărilor nesfîrşite. Chipurile lor neliniştite şi triste mai mărturiseau şi griji casnice, o necontenită nevoie de bani, speranţe vechi dezamăgite pentru totdeauna, pentru că toţi

făceau parte din armata oamenilor sărmani, zdrenţăroşi, care veghează cu economie într-o casă şubredă de paiantă, cu un singur răzor drept grădină, în mijlocul cîmpiei plină de haznale care înconjoară Parisul.

Lîngă uşă, un om scund şi gras, cu faţa buhăită, cu pîntecele căzut între picioarele răşchirate, îmbrăcat în negru şi decorat, stătea de vorbă cu un lungan slab, jerpelit, îmbrăcat într-un costum de doc alb foarte murdar, şi cu o panama veche pe cap. Primul vorbea rar, cu şovăieli care îl făceau să pară cîteodată bîlbîit. Era domnul Caravan, impiegat de clasa I la Ministerul Marinei. Celălalt, fost agent sanitar pe un vas comercial, se stabilise la Courbevoie, unde îşi aplica slabele cunoştinţe medicale, rămase din viaţa lui aventuroasă, asupra populaţiei sărace de acolo. Se numea Chenet şi cerea să i se spună „domnule doctor". Se zvoniseră multe despre moralitatea lui.

Domnul Caravan trăise totdeauna viaţa obişnuită a conţopiştilor. Se ducea de treizeci de ani cu regularitate la birou, în fiecare dimineaţă pe acelaşi drum şi întîlnea la aceleaşi ore, în aceleaşi puncte, aceleaşi chipuri de oameni care mergeau şi ei la treburi. Se întorcea în fiecare seară pe acelaşi drum, regăsea aceleaşi chipuri pe care le văzuse îmbătrînind.

În fiecare zi, după ce-şi cumpăra gazeta de cinci bani la colţul cartierului Saint-Honoré, îşi lua două chifle, apoi intra în minister, ca un vinovat care se predă. Se aşeza repede la masa lui, cu inima plină de nelinişte, aşteptînd veşnic o mustrare pentru cine ştie ce neglijenţă pe care ar fi putut-o săvîrşi.

Niciodată nu se ivise nimic care să-i schimbe ordinea monotonă a existenţei, pentru că nu-l atingea nici un eveniment în afară de treburile biroului, de avansări şi gratificaţii. Fie că se afla la minister, fie că era acasă, în familie (pentru că luase în căsătorie fiica fără zestre a unui coleg), nu vorbea decît de slujba lui. Spiritul lui, atrofiat de o muncă îndobitocitoare şi zilnică, n-avea niciodată alte gînduri, alte nădejdi, alte visuri, decît cele în legătură cu ministerul. Dar mulţumirile lui de funcţionar erau totdeauna întunecate de o amărăciune: intrarea cambuzierilor, a tinichigiilor, cum li se spunea din pricina galoanelor lor de argint, în posturile de subşefi şi de şefi. În fiecare seară, cînd stătea la masă, găsea argumente puternice ca să-i dovedească neveste-si, care-i împărtăşea năzuinţele, că era nedrept din toate punctele de vedere să li se dea locuri la Paris oamenilor sortiţi navigaţiei.

Acum era bătrîn, nu simţise că viaţa trece, pentru că intrase fără nici o tranziţie din liceu în slujbă, şi pedagogii în faţa cărora tremura altădată erau înlocuiţi acum cu şefii, de care se temea îngrozitor. În faţa uşii acestor mici despoţi se înfiora din creştet pînă în tălpi; spaima asta necontenită îi dăduse o stîngăcie în felul de a se prezenta, o atitudine umilă şi un fel de gîngăveală nervoasă.

Nu cunoştea Parisul mai bine decît îl cunoştea un orb dus de cîinele lui în fiecare zi, lîngă aceeaşi poartă. Cînd citea în ziarul lui de cinci bani despre întîmplări şi scandaluri, le socotea nişte poveşti fantastice, născocite numai aşa, că să-i distreze pe micii funcţionari. Pentru că era un om al ordinei, reacţionar fără un partid determinat, dar duşman al oricăror „noutăţi", sărea peste evenimentele politice, pe care de altfel ziarul lui le falsifica totdeauna pentru nevoile unei cauze care îl plătea; în fiecare seară, cînd se întorcea pe bulevardul Champs-Elysèes, se uita la valul de oameni care se plimbau şi la şuvoiul de echipaje, ca un călător rătăcit care străbate un ţinut îndepărtat.

În anul acela, după ce împlinise treizeci de ani de serviciu obligatoriu, i se dăduse, la 1 ianuarie, crucea Legiunii de onoare, care compensează în administraţiile militarizate robia lungă şi nenorocită (se spune: serviciile loiale) a acestor ocnaşi trişti, înlănţuiţi de dosarele verzi. Această demnitate neaşteptată îi dăduse o idee nouă şi înaltă despre capacitatea lui şi îi schimbase total moravurile. De atunci nu mai purta pantaloni coloraţi şi haine croite modern, ci pantaloni negri şi o redingotă lungă pe care panglica, foarte lată, se vedea mai bine. Se rădea

în fiecare dimineaţă, îşi curăţa unghiile cu mai multă grijă, îşi schimba albiturile o dată la două zile, dintr-un sentiment de bunăcuviinţă şi respect pentru ordinul naţional din care făcea parte, şi devenise de la o zi la alta un alt Caravan, spălat, maiestuos şi mîndru.

Acasă spunea în fiecare clipă : „Decoraţia mea" ; devenise atît de orgolios, încît nu mai putea suferi să vadă nici un fel de panglică de nici un soi la butonierele celorlalţi. Cînd vedea ordine străine, îşi ieşea din fire numaidecît : „N-ar trebui îngăduit să fie purtate în Franţa". Îi purta pică mai ales doctorului Chenet, pe care-l întîlnea în fiecare seară la tramvai, împodobit cu o decoraţie oarecare, albă, albastră, portocalie sau verde.

Conversaţia celor doi oameni, de la Arcul de Triumf pînă la Neuilly, era de altfel totdeauna aceeaşi ; în ziua aceea, ca în toate celelalte, se ocupară mai întîi de diferite abuzuri locale care îi înfuriau pe amîndoi, pentru că primarul din Neuilly îşi făcea de cap. Apoi, cum se întîmplă neapărat cînd te afli în tovărăşia unui medic, Caravan trecu la capitolul bolilor, sperînd să culeagă în felul ăsta cîteva sfaturi gratuite sau chiar o consultaţie, descosînd cu dibăcie, fără să lase să vadă şiretlicul. Era îngrijorat de cîtva timp din pricina maică-si. Avea leşinuri dese şi lungi, dar cu toate că împlinise nouăzeci de ani, nu voia să se îngrijească.

Vîrsta ei înaintată îl înduioşa pe Caravan, care îi repeta neîncetat *doctorului* Chenet :

— Ai mai văzut mulţi oameni care ajung la vîrsta asta ?

Şi-şi freca mîinile de fericire, nu pentru că ar fi ţinut poate s-o vadă pe bătrînă trăind o veşnicie, ci pentru că viaţa lungă a maică-si era ca o făgăduială pentru el însuşi.

Urmă :

— O ! În familia mea toţi trăiesc mult. Uite, şi eu sînt sigur că am să mor foarte bătrîn, dacă n-o să am nici un accident.

Agentul sanitar îi aruncă o privire plină de milă ; se uită o clipă la chipul stacojiu al vecinului lui, la gîtul lui

slinos, la pîntecele căzut între pulpele moi şi grase, la toată rotunjimea lui apoplectică de funcţionar bătrîn şi ramolit, şi, ridicîndu-şi repede panamaua cenuşie care-i acoperea capul, răspunse rînjind :

— Nu-i aşa de sigur, drăguţule, mama dumitale este o ascetă iar dumneata eşti un gîscan.

Caravan tăcu, tulburat.

Tramvaiul se opri în staţie. Cei doi prieteni coborîră şi domnul Chenet îl pofti la un vermut, peste drum, la cafeneaua „Globului," la care se duceau de obicei şi unul şi celălalt. Patronul, prieten cu ei, întinse două degete pe care ei le strînseră pe deasupra sticlelor de pe tejghea. Se apropiară de cei trei jucători de domino, care stăteau acolo de la prînz. Schimbară cu ei cîteva cuvinte prieteneşti, printre care nelipsitul „ce mai nou ?" Pe urmă jucătorii se apucară iar de partida lor şi ei le spuseră bună seara. Jucătorii întindeau mîinile fără să ridice capul. Fiecare se duse acasă, la cină.

Caravan locuia lîngă piaţa Courbevoie, într-o casă mică cu două caturi, al cărei parter era ocupat de un frizer.

Două odăi, o sufragerie şi o bucătărie în care scaunele reparate rătăceau din încăpere în încăpere, după nevoi, alcătuiau tot apartamentul pe care doamna Caravan îl curăţa toată ziua, în vreme ce fiica ei, Marie-Louise, în vîrstă de doisprezece ani, şi fiul ei, Philippe-Auguste, în vîrstă de nouă ani, alergau prin toate şanţurile, cu toţi ştrengarii mahalalei.

Caravan o instalase deasupra apartamentului lui pe maică-sa, a cărei zgîrcenie era cunoscută prin împrejurimi şi a cărei slăbiciune îi făcea pe oameni să spună că bunul Dumnezeu aplicase asupra bătrînei propriile ei principii de economie. Era totdeauna prost dispusă, nu putea trăi o zi fără ceartă şi fără pandalii. Ţipa de la fereastră la vecinii care ieşeau în porţi, la măturători, la negustorii ambulanţi şi la copiii care, ca să se răzbune, se ţineau după ea la oarecare distanţă cînd ieşea pe stradă şi-i strigau : „Paparuda ! Paparuda !"

O servitoare normandă, îngrozitor de zăpăcită, le făcea gospodăria și se culca la etaj, lîngă bătrînă, de teama unui accident.

Cînd Caravan se întoarse acasă, nevastă-sa, atinsă de boala cronică a scuturatului, lustruia cu o bucată de flanelă lemnul de mahon al scaunelor risipite în singurătatea încăperilor.

Purta întotdeauna mănuși de ață, își împodobea capul cu o bonetă cu panglici în toate culorile, care-i aluneca mereu pe o ureche, și repeta de cîte ori era surprinsă ceruind, periind, lustruind, sau spălînd :

— Nu sînt bogată, tot ce am în casă e simplu, dar am un singur lux : curățenia, și nu e mai prejos decît oricare altul.

Îl călăuzea pe bărbatul ei în toate, pentru că era înzestrată cu un simț practic încăpățînat. În fiecare seară, la masă, și pe urmă, în pat, vorbeau îndelung despre treburile de la birou, și el îi mărturisea orice, ca unui duhovnic, și îi urma toate sfaturile, cu toate că era cu douăzeci de ani mai tînără decît el.

Nu fusese niciodată frumoasă ; acum era urîtă, scundă și slăbuță. Îmbrăcămintea ei fără gust făcuse nevăzute și slabele atribute femeiești care ar fi putut fi scoase la iveală cu artă, de o îmbrăcăminte dibace. Fustele păreau că i se răsucesc totdeauna într-o parte. Se scărpina adesea, oriunde, fără să-i pese de lume, prinsă de o manie care-i ajunsese aproape tic. Singura podoabă ce și-o îngăduia era un belșug de panglicuțe de mătase, încîlcite pe bonetele pretențioase pe care le purta de obicei în casă.

Cum își văzu bărbatul, se ridică și-l sărută pe favorite :

— Te-ai gîndit la Potin, dragă ?

(Îi ceruse să-i facă o cumpărătură.) El căzu încremenit pe un scaun ; uitase iar, pentru a patra oară :

— E ca un făcut ! Mă gîndesc toată ziua, și cînd vine seara, totdeauna uit. Dar cînd îl văzu disperat, femeia îl mîngîie :

— Nu-i nimic, ai să-ți aduci aminte mîine. Nimic nou pe la minister ?

— Ba da, o noutate mare : încă un tinichigiu a fost numit subșef.

Ea deveni foarte serioasă :

— La ce serviciu ?

— La serviciul cumpărăturilor externe.

Doamna Caravan se supără :

— Va să zică în locul lui Ramon, tocmai locul pe care îl voiam pentru tine. Și Ramon ? La pensie ?

Caravan îngăimă :

— La pensie.

Ea se înfurie, boneta îi alunecă într-o parte :

— S-a isprăvit, în șandramaua aia nu se mai poate face nimic. Și cum îl cheamă pe cambuzierul tău ?

— Bonassot.

Femeia luă *Anuarul Marinei*, pe care-l avea totdeauna la îndemînă : „Bonassot — Toulon — născut în 1851. Elev cambuzier în 1871, subcambuzier în 1875."

— Ăsta a navigat vreodată ?

La întrebarea ei, Caravan se însenină. Îl apucă o veselie care îi zguduia pîntecele :

— Ca Balin, întocmai ca Balin, șeful lui. Și adăugă, rîzînd și mai tare, o glumă veche pe care tot ministerul o găsea grozavă : Nu trebuie să-i trimiți pe apă să inspecteze stația navală de la Point du Jour, pentru că li se face rău în bărcile cu motor.

Ea însă rămase gravă ca și cum n-ar fi auzit, apoi șopti, scărpinîndu-și încet bărbia :

— Dacă am cunoaște și noi cel puțin un deputat ! Cînd se va afla la Cameră tot ce se petrece aici, ministrul se va curăța pe loc...

Pe scară răsunară niște strigăte care îi tăiară vorba. Marie-Louise și Philippe-Auguste, care se întorceau de pe stradă, își trăgeau palme și picioare la fiecare treaptă. Doamna Caravan se repezi furioasă, îi înșfăcă pe fiecare de cîte un braț și îi aruncă în odaie, scuturîndu-i cu putere.

Copiii, cum îl văzură pe tatăl lor, se repeziră la el și Caravan îi sărută îndelung, cu dragoste. Apoi se așeză, îi luă pe genunchi și stătu de vorbă cu ei.

Philippe-Auguste era un ţînc urît, nepieptănat, murdar din cap pînă în picioare, cu o mutră de tîmpit.

Marie-Louise semăna de pe acum cu maică-sa, vorbea ca ea, îi repeta cuvintele şi îi imita pînă şi gesturile. Spuse şi ea :

— Nimic nou la minister ?

Domnul Caravan îi răspunse vesel :

— Prietenul tău, Ramon, cel care vine la noi la masă o dată pe lună, o să ne părăsească, fetiţo. În locul lui a fost numit alt subşef.

Ea îl privi pe taică-su şi rosti cu o compătimire de copil precoce :

— Va să zică încă unul care ţi-a luat-o înainte ?

El nu mai rîse şi nu-i răspunse ; apoi, ca să schimbe vorba, o întrebă pe nevastă-sa care spăla acum geamurile :

— Ce mai face mama ?

Doamna Caravan se opri din spălat, se întoarse, îşi aşeză boneta care îi lunecase de tot pe spate şi rosti cu buze tremurătoare :

— A, da, bine că veni vorba de maică-ta, mi-a făcut un pocinog ! Închipuieşte-ţi că adineauri a venit doamna Lebaudin, nevasta frizerului, ca să împrumute un pachet de scrobeală şi cum eu nu eram acasă, maică-ta a gonit-o şi a făcut-o „cerşetoare". Da i-am zis-o şi eu bătrînei ! Se făcea că n-aude, cum se face totdeauna cînd i-o spui de la obraz ; să ştii însă că e tot atît de surdă ca mine. Se preface, asta e. Dovadă e că s-a suit numaidecît în odaia ei, fără să scoată un cuvînt.

Caravan tăcea încurcat, cînd servitoarea dădu buzna în odaie să-i anunţe că masa e gata. Atunci el luă o coadă de mătură ascunsă întotdeauna într-un colţ şi bătu de trei ori în tavan, ca s-o anunţe pe maică-sa.

Trecură în sufragerie şi doamna Caravan turnă supa, în aşteptarea bătrînei. Ea nu venea, şi supa se răcea. Începură să mănînce încetinel, apoi, după ce goliră farfuriile, aşteptară iar. Doamna Caravan, furioasă, îşi vărsa focul pe bărbatul ei :

— Face anume, să ştii. Şi tu o încurajezi întotdeauna.

Încurcat, prins între ciocan şi nicovală, el o trimise pe Marie-Louise s-o aducă pe mama-mare, şi rămase nemişcat, cu ochii plecaţi, pe cînd nevastă-sa ciocănea nervos cu vîrful cuţitului în piciorul paharului.

Deodată, uşa se deschise şi fetiţa se ivi singură, foarte palidă, cu sufletul la gură, şi rosti repede :

— Mama-mare a căzut pe jos.

Caravan sări în picioare, îşi aruncă şervetul pe masă şi se repezi pe scări. I se auzea pasul greoi şi grăbit. Nevastă-sa, care socotea că bătrîna se prefăcea din viclenie şi răutate, venea mai încet în urma lui, ridicînd din umeri cu dispreţ.

Bătrîna zăcea cu faţa în jos în mijlocul odăii şi, cînd fiul ei o întoarse, o văzu neclintită şi uscată, cu pielea galbenă, creaţă şi argăsită parcă, cu ochii închişi, cu dinţii încleştaţi, cu tot trupul ei slab înţepenit.

Caravan, în genunchi lîngă ea, gemea :

— Biata mama ! Biata mama !

Cealaltă doamnă Caravan, însă, se uită o clipă la bătrînă şi rosti :

— Ei ! a leşinat, asta-i tot. Fii sigur că numai ca să nu ne lase pe noi să mîncăm.

Duseră trupul pe pat, îl dezbrăcară de tot şi Caravan, nevastă-sa şi servitoarea începură să-l fricţioneze. Bătrîna nu-şi veni în fire, cu toate silinţele lor. Atunci o trimiseră pe Rosalie să-l aducă pe doctorul Chenet. Locuia pe chei, spre Suresnes. Era departe, aşteptară mult. În sfîrşit veni şi, după ce privi, pipăi şi ascultă inima bătrînei, rosti :

— S-a stins.

Caravan se prăbuşi peste trupul maică-si, zguduit de suspine grăbite. Săruta convulsiv chipul înţepenit al bătrînei şi plîngea atîta, încît lacrimile lui mari cădeau ca nişte picături de apă pe faţa moartei.

Doamna Caravan cea tînără avu o criză decentă de durere ; stătea în picioare, în spatele bărbatului ei, gemea slab, şi-şi freca ochii cu încăpăţînare.

Caravan se ridică deodată cu fața umflată, cu părul rar răvășit, foarte urît în durerea lui adevărată.

— Dar... doctore... ești sigur... ești sigur ?

Agentul sanitar se apropie repede de pat și începu să mînuiască moarta cu o dexteritate profesională, ca un negustor care își laudă marfa :

— Poftim, dragă, uită-te la ochi !

Ridică pleoapa și ochiul bătrînei se ivi sub degetul lui așa cum fusese totdeauna, poate numai cu pupila puțin mărită. Caravan simți o lovitură în inimă și un fior în toate oasele.

Domnul Chenet apucă brațul zgîrcit, se sili să-i desfacă degetele și strigă furios, ca și cum l-ar fi contrazis cineva :

— Poftim, uită-te la mîna asta, eu nu mă înșel niciodată, fii liniștit.

Caravan se prăbuși iar peste pat, aproape mugind. Nevastă-sa, smiorcăindu-se mereu, făcu tot ceea ce trebuia. Se apropie de măsuța de noapte, puse pe ea un șervet, așeză deasupra patru lumînări pe care le aprinse, luă o rămurică de merișor agățată în spatele oglinzii de pe cămin și o puse între lumînări, într-o farfurie pe care o umplu cu apă proaspătă, pentru că n-avea aghească. Apoi, după un scurt moment de gîndire, aruncă în apă un praf de sare, închipuindu-și, fără îndoială, că săvîrșea un fel de sfințire a apei. După ce isprăvi decorul care trebuie să întovărășească moartea, rămase neclintită, în picioare. Agentul sanitar, care o ajutase să așeze lucrurile, îi șopti :

— Trebuie să-l luăm de aici pe Caravan.

Ea făcu un semn de încuviințare, se apropie de bărbatu-său care, în genunchi, hohotea mereu, și îl ridică de un braț, pe cînd domnul Chenet îl lua de celălalt.

Întîi îl așezară pe un scaun și nevastă-sa îl sărută pe frunte și-l mustră. Agentul sanitar îi venea în ajutor, îl sfătuia pe Caravan să aibă tărie, curaj, resemnare, tot ce nu se poate păstra cînd te lovește o nenorocire fulgerătoare. Apoi amîndoi îl luară iar de braț și-l duseră de acolo.

El plîngea ca un copil mare, cu sughițuri convulsive, era prostit, brațele-i atîrnau, picioarele i se înmuiaseră. Coborî scara fără să știe ce face, mișcînd picioarele mașinal.

Îl așezară în fotoliul în care stătea întotdeauna la masă, în fața farfuriei aproape goale, în care lingura aștepta încă într-un rest de supă. Rămase acolo fără să facă nici o mișcare, cu ochii ațintiți pe un pahar, atît de prostit încît nu se putea gîndi la nimic.

Doamna Caravan vorbea într-un colț cu doctorul, se informa despre formalitățile care trebuiau îndeplinite, îi cerea toate lămuririle practice. În sfîrșit domnul Chenet, care părea că așteaptă ceva, își luă pălăria spunînd că nu cinase încă și salută dînd să plece. Ea strigă :

— Cum, n-ai mîncat încă ? Dar rămîi, doctore, rămîi ! O să te servim cu ce avem, pentru că noi, înțelegi, n-o să putem mînca mare lucru.

El nu primi ; se scuză, dar ea stărui :

— Cum se poate, rămîi ! În asemenea clipe ești fericit să ai lîngă tine un prieten. Și pe urmă poate că ai să-l hotărăști pe bărbatul meu să ia și el ceva ca să se întărească puțin. Are atîta nevoie să capete puteri !

Doctorul se înclină și-și puse pălăria pe o mobilă :

— În acest caz primesc, doamnă.

Ea dădu cîteva porunci Rosaliei, care-și pierduse firea, și se așeză și ea la masă, după cum spunea : „Ca să se prefacă doar că mănîncă și să-i țină tovărășie doctorului".

Mîncară puțină supă rece. Domnul Chenet mai ceru o dată. Apoi se ivi o farfurie cu o mîncare de burtă pe varză, care răspîndea un parfum de ceapă și din care doamna Caravan se hotărî să guste :

— E minunată, spuse doctorul.

Ea zîmbi :

— Nu-i așa ? apoi se întoarse către bărbatu-său : Ia și tu puțin, dragă Alfred, numai ca să bagi ceva în stomac, gîndește-te că ai să veghezi la noapte.

El îi întinse supus farfuria, așa cum s-ar fi culcat în pat dacă i s-ar fi spus, ascultător, fără împotrivire și fără să se gîndească. Apoi mîncă.

Doctorul luă singur de trei ori din farfuria mare, pe cînd doamna Caravan lua din cînd în cînd, cu vîrful furculiței, cîte o bucată mare și o înghițea, prefăcîndu-se că se gîndește aiurea.

Cînd se ivi și un castron plin cu macaroane, doctorul șopti :

— Drace ! Uite un lucru bun.

De data asta, doamna Caravan servi pe toată lumea. Umplu chiar și farfurioarele în care se bălăceau copiii. Lăsați de capul lor, aceștia beau vin curat și începuseră să se lovească cu picioarele pe sub masă.

Domnul Chenet aminti de slăbiciunea lui Rossini pentru mîncarea asta italienească, apoi deodată strigă :

— Uite că și rimează, s-ar putea începe o piesă în versuri, așa :

Maiestrului Rossini
Îi plăceau macaroni.

Nu-l asculta nimeni. Doamna Caravan căzuse pe gînduri, chibzuia la toate urmările probabile ale întîmplării, pe cînd bărbatul ei făcea cocoloașe de pîine pe care le punea pe urmă pe fața de masă și le privea țintă, cu o expresie tîmpă. Gîtlejul îi era pîrjolit de o sete cumplită, și din pricina asta ducea necontenit la gură paharul plin de vin. Mintea lui tulburată de lovitura și durerea suferită se împăienjenea, îi părea că joacă în amețeala subită a digestiei grele care începuse.

Doctorul sugea ca un burete și se îmbăta văzînd cu ochii. Chiar și doamna Caravan simțea reacția care urmează după orice zguduire nervoasă și cu toate că nu bea decît apă, se zbuciuma și ea, tulburată și buimacă.

Domnul Chenet începuse să povestească întîmplări cu morți care i se păreau caraghioase, pentru că în acea mahala a Parisului, plină de o populație provincială, se întîlnește indiferența față de mort, fie că e tată sau mamă, lipsa de respect, sălbăticia inconștientă atît de frecventă la țară și atît de rară la Paris. Doctorul povestea :

— Uite, săptămîna trecută m-au chemat în strada Puteaux ; am dat fuga acolo, am găsit bolnavul mort și familia așezată în jurul patului, isprăvind în liniște o sticlă de rachiu de anason, cumpărată în ajun pentru muribund, care avusese poftă să bea.

Dar doamna Caravan n-asculta, cu gîndul la moștenire, iar Caravan, care avea capul deșertat, nu pricepea nimic.

Se servi cafeaua, o cafea foarte tare, ca să susțină moralul. Fiecare ceașcă, stropită cu coniac, făcu să se urce o roșeață subită în obraji și amestecă ultimele idei ale acestor minți gata împăienjenite.

Apoi doctorul apucă deodată sticla de rachiu și le turnă tuturor „ultimul pahar". Își clăteau încet gura cu rachiul dulceag care lăsa un fel de sirop gălbui în fundul ceștilor, fără să scoată nici un cuvînt, îngreuiați de căldura dulce a digestiei, cuprinși fără de vrere de mulțumirea animalică pe care ți-o dă, după masă, alcoolul.

Copiii adormiseră și Rosalie îi culcă.

Caravan, ascultînd mașinal de nevoia de a se ameți pe care o simt toți oamenii nenorociți, își mai turnă rachiu de cîteva ori. Ochii rătăciți îi străluceau.

În sfîrșit, doctorul se ridică de plecare. Își luă prietenul de braț și-i spuse :

— Haide, vino cu mine, are să-ți facă bine puțin aer. Cînd ești amărît, nu trebuie să stai nemișcat.

Celălalt îl ascultă supus, își puse pălăria, își luă bastonul și porni ; coborîră la braț către Sena, sub stelele limpezi.

Adieri îmbălsămate pluteau în noaptea caldă, pentru că toate grădinile din împrejurimi erau pline de flori în acel anotimp, și mireasma lor, adormită în timpul zilei, părea că se trezește la apropierea serii și se răspîndește o dată cu bătaia ușoară a vîntului care se furișa prin întuneric.

Bulevardul larg, cu cele două șiruri de becuri cu gaz care ajungeau pînă la Arcul de Triumf, era pustiu și liniștit. Parisul fremăta departe, într-o ceață purpurie. Scotea un vuiet continuu, căruia părea că-i răspunde mai departe,

din cîmpie, șuieratul unui tren care alerga repede spre el, sau care fugea, peste cîmpuri, către Ocean.

Aerul de afară, care îi lovi pe cei doi bărbați în obraz, întîi îi surprinse, clătină echilibrul doctorului și spori amețelile ce-l năpădeau pe Caravan de cînd se așezase la masă. Mergea ca în vis, cu sufletul amorțit, paralizat, fără nici o durere vie, cuprins de un fel de slăbiciune morală, care îl împiedica să sufere. Simțea chiar un fel de liniște pe care miresmele călduțe, risipite în noapte, i-o sporeau.

Cînd ajunseră la pod, o luară la dreapta și rîul le aruncă o suflare proaspătă în obraz. Curgea, melancolic și liniștit, prin fața perdelei de plopi înalți. Stelele păreau a pluti pe apă, duse de curent. O ceață ușoară, albicioasă, se tîra pe malul dimpotrivă și aducea o mireasmă umedă în plămîni. Caravan se opri brusc, izbit de mirosul rîului, care îi trezea în inimă amintiri foarte vechi.

O văzu dintr-o dată pe maică-sa așa cum stătea odinioară, în copilăria lui, îngenuncheată în fața porții, acolo, în Picardia, și spălînd în firul de apă care străbătea grădina albiturile așezate teanc lîngă ea. Auzea zgomotul maiului în liniștea cîmpiei și vocea ei, care striga : „Alfred, adu-mi săpun".

Simțea aceeași mireasmă de apă curgătoare, aceeași ceață care se ridică de pe pămîntul ud, acel abur de mlaștină al cărui gust rămăsese în el, de neuitat, și pe care îl întîlnea din nou tocmai în seara asta în care maică-sa murise.

Se opri, copleșit de un val de disperare clocotitoare. Parcă o izbucnire de lumină îi descoperise deodată toată întinderea nenorocirii lui. Întîlnirea adierii rătăcitoare îl aruncă în prăpastia neagră a durerilor de nevindecat. Își simți inima sfîșiată de despărțirea aceea fără de sfîrșit. Viața îi era retezată în două. Toată tinerețea îi pierea, înghițită de această moarte. Întregul „altădată" se isprăvise. Toate amintirile adolescenței piereau. Nimeni nu-i mai putea vorbi despre lucrurile trăite, despre oamenii pe care îi cunoscuse pe vremuri în satul lui, despre el însuși, despre intimitatea vieții lui trecute. O parte din

ființa lui încetase să mai existe, acum mai rămînea să moară și cealaltă parte.

Convoiul amintirilor se porni. O revedea pe „mama" mai tînără, îmbrăcată în rochii care se uzaseră pe ea, care fuseseră purtate atît de mult încît păreau că nu se mai puteau dezlipi de făptura ei. O regăsea în mii de împrejurări uitate, cu expresii care se șterseseră, cu gesturile, cu intonațiile, cu obiceiurile, cu maniile, cu furiile ei, cu zbîrciturile de pe chip, cu mișcările degetelor ei slabe, cu toate atitudinile ei familiare pe care n-avea să le mai aibă niciodată.

Se agăță de doctor și începu să geamă. Picioarele moi îi tremurau ; toată făptura lui butucănoasă era zguduită de suspine. Îngînă :

— Mama, săraca mama, săraca mama !

Dar tovarășul lui, care era încă beat, și care voia să-și încheie seara în localurile pe care le frecventa în taină, își pierdu răbdarea în fața crizei acesteia ascuțite de amărăciune. Îl făcu să se așeze pe malul acoperit de iarbă și-l părăsi aproape numaidecît, sub pretext că trebuie să se ducă la un bolnav.

Caravan plînse vreme îndelungată. Apoi, după ce îi secară lacrimile, după ce toată suferința i se scurse ca să spunem așa, simți iar o ușurare, o tihnă, o liniște subită.

Luna răsărise și scălda orizontul în lumina ei pașnică. Plopii cei înalți se ridicau cu reflexe de argint și ceața părea o zăpadă plutitoare deasupra cîmpiei. Fluviul, pe care nu mai lunecau stelele, dar care părea polcit cu sidef, curgea mereu, încrețit în fiori strălucitori. Aerul era blajin, adierile miresmate, o moliciune trecea peste somnul pămîntului, și Caravan sorbea dulceața nopții. Respiră adînc, i se părea că simte o răcoare, o liniște, o mîngîiere supraomenească, pătrunzîndu-l pînă în vîrful mădularelor.

Totuși se împotrivea tihnei care-l cuprindea și repeta : „Mama, biata mama !", căznindu-se să plîngă dintr-un fel de conștiinciozitate de om cumsecade. Dar nu mai putea și tristețea nu-l mai încerca nici măcar la gîndul care îl făcuse chiar adineauri să plîngă cu hohote.

Se ridică vrînd să se întoarcă acasă, și porni cu pași mărunți, înfășurat în indiferența liniștită a naturii senine : inima i se potolise fără voia lui.

Cînd ajunse la pod, zări felinarul aprins al ultimului tramvai gata de plecare și, în spatele lui, ferestrele luminate ale cafenelei „Globului".

Îl cuprinse dorința să-și povestească cuiva nenorocirea, să trezească mila, să se facă interesant. Luă o mutră jalnică, împinse ușa cafenelei și se îndreptă spre tejgheaua în spatele căreia trona patronul. Socotea că avea să facă impresie, că toată lumea se va ridica și va veni către el cu mîna întinsă : „Vai, ce ți s-a întîmplat ?" Dar nimeni nu văzu disperarea de pe chipul lui. Atunci se rezemă de tejghea, își strînse fruntea în mîini, și șopti :

— Doamne, doamne !

Patronul se uită la el :

— Ești bolnav, domnule Caravan ?

El răspunse :

— Nu, dragă, dar a murit mama.

Celălalt scoase un : „Ah !" distrat și pentru că un client din fundul cafenelei striga : „Un țap, vă rog", răspunse pe loc, cu o voce tunătoare : „Gata, bun, vine !" și se repezi să-l servească, lăsîndu-l pe Caravan uluit.

Cei trei jucători de domino jucau și acum, absorbiți și neclintiți, la aceeași masă ca înainte de cină. Caravan se apropie de ei în căutarea unei compătimiri. Cum însă nici unul nu părea să-l vadă, se hotărî să vorbească el :

— De adineauri și pînă acum mi s-a întîmplat o mare nenorocire.

Toți trei ridicară puțin capul, în același timp, dar nu-și mutară privirea de pe piesele pe care le țineau în mînă :

— Ia te uită, ce s-a întîmplat ?

— A murit mama.

Unul dintre ei bolborosi :

— Ei comedie ! cu expresia fals întristată pe care o au nepăsătorii.

Altul, negăsind nimic de spus, dădu puțin din cap, fluierînd trist. Al treilea începu iar să joace, ca și cum ar fi gîndit : „Asta e tot ?".

Caravan aștepta unul dintre acele cuvinte despre care se spune că sînt „izvorîte din inimă". Cînd se văzu primit așa, se îndepărtă, înfuriat de nepăsarea lor față de durerea unui prieten, cu toate că această durere în clipa de față era atît de amorțită încît n-o mai simțea.

Ieși în stradă.

Nevastă-sa îl aștepta în cămașă de noapte, așezată pe un scaun scund, lîngă fereastra deschisă, și se gîndea mereu la moștenire.

— Dezbracă-te, îi spuse ea, o să stăm de vorbă în pat.

El ridică fruntea și arătă tavanul cu privirea :

— Dar... sus... acolo nu-i nimeni.

— Pardon, o veghează Rosalie și la ora trei, după ce-ai să tragi un somn, ai să te duci s-o înlocuiești tu.

El rămase totuși în izmene, ca să fie gata dacă s-ar întîmpla ceva, își legă un fular în jurul capului, și se culcă lîngă nevastă-sa, care se băgase în pat.

Rămaseră așa cîtva timp unul lîngă altul. Ea se gîndea. Boneta îi era împodobită chiar și la ceasul ăsta cu o fundă roz și lunecase nițel spre ureche, ca și cum ar fi vrut să imite obiceiul de neînvins al tuturor bonetelor purtate de ea.

Deodată, femeia întoarse capul și-l întrebă :

— Nu știi dacă maică-ta și-a făcut testamentul ?

El șovăi :

— Nu... nu cred... nu, sigur că nu și l-a făcut.

Doamna Caravan își privi bărbatul în ochi și rosti încet, cu ură :

— Asta e o mîrșăvie. De zece ani ne deșelăm îngrijind-o, găzduind-o, hrănind-o ! Soră-ta n-ar fi făcut atîtea pentru ea și nici eu, dacă aș fi știut cum am să fiu răsplătită. Da, e o rușine pentru amintirea ei ! O să-mi spui că își plătea pensiunea. E adevărat, dar îngrijirea pe care ți-o dau copiii tăi n-o plătești cu bani, o recunoști după moarte prin testament. Așa se poartă oamenii cinstiți. Așa îmi trebuie pentru osteneala și pentru truda mea ! Oh ! mîrșăvie ! ce mîrșăvie !

Caravan repeta, nenorocit :

— Dragă, dragă, te rog, te implor!
Ea se liniști, în sfîrșit, și rosti, cu tonul obișnuit, de fiecare zi :
— Mîine dimineață trebuie s-o anunți pe soră-ta.
El tresări :
— Adevărat, nu mă gîndisem la asta. Cum s-o lumina de ziuă, am să-i trimit o telegramă.
Dar ea îl opri, ca o femeie prevăzătoare :
— Nu, trimite-o numai între zece și unsprezece, ca să avem timp să ne aranjăm înainte de sosirea ei. De la Charenton pînă aici nu face decît cel mult două ceasuri. O să-i spunem că ți-ai pierdut capul. Dacă o să rînduim lucrurile de dimineață, n-o să avem încurcături cu moștenirea.
Caravan însă își dădu o palmă peste frunte și rosti cu glasul sfios pe care îl avea totdeauna cînd vorbea despre șeful lui, a cărui amintire numai îl făcea să tremure :
— Trebuie să vorbesc și la minister.
Nevastă-sa răspunse :
— De ce să-i vestești? În asemenea împrejurări, uitarea e întotdeauna iertată. Crede-mă pe mine, nu-i vesti. Șeful n-o să poată să-ți spună nimic și n-o să-l pui într-o încurcătură grozavă.
— A, da, adevărat, o să fie furios cînd o să vadă că nu vin. Da, e o idee bună. Și cînd am să-i spun că a murit mama, va trebui să tacă.
Funcționarul, încîntat de pozna asta, își freca mîinile gîndindu-se la mutra șefului lui, pe cînd la catul de deasupra trupul bătrînei zăcea alături de slujnica adormită.
Doamna Caravan căzu pe gînduri, urmărită de o idee greu de rostit.
În sfîrșit, se hotărî :
— Nu-i așa că maică-ta îți dăduse ție pendula, fetița cu jucăria?
El căută să-și aducă aminte și răspunse :
— Da, da, mi-a spus odată (dar e mult de atunci, cînd a venit aici), mi-a spus : „Pendula o să fie a ta, dacă o să mă îngrijești bine“.

Doamna Caravan, liniștită, se însenină :
— Vezi și tu că trebuie să ne ducem s-o aducem aici, pentru că, dacă soră-ta vine înainte, n-o să ne lase s-o luăm.
El șovăia :
— Crezi?
Nevastă-sa se supără :
— Păi sigur că cred. Dacă o aducem aici, nu știu — n-am văzut, și ne rămîne nouă. Așa o să facem și cu scrinul din odaia ei, ăla care are o placă de marmură. Mi l-a dăruit mie într-o zi în care era în toane bune. O să-l coborîm și pe el jos.
Caravan părea neîncrezător.
— Bine, dragă, dar e o mare răspundere!
Nevastă-sa se întoarse furioasă spre el :
— Zău? Va să zică n-ai să te schimbi niciodată? Tu ți-ai lăsa mai curînd copiii să moară de foame, decît să faci o mișcare. De vreme ce mi-a dat mie scrinul, înseamnă că e al nostru, nu-i așa? Și dacă soră-ta n-are să fie mulțumită, n-are decît să vorbească cu mine. Puțin îmi pasă mie de soră-ta. Haide, scoală-te, și să aducem aici numaidecît tot ce ne-a dat maică-ta.
El coborî din pat, tremurînd, învins, și vru să-și tragă pantalonii, dar ea îl opri :
— De ce să te mai îmbraci, rămîi în izmene, ajunge. Și eu vin așa cum sînt.
Și amîndoi, în veșminte de noapte, urcară scara fără zgomot, deschiseră ușa cu băgare de seamă și intrară în odaia în care cele patru luminări aprinse în jurul farfuriei cu merișor sfințit păreau că veghează singure odihna înțepenită a bătrînei. Rosalie, răsturnată în fotoliu, cu picioarele întinse, cu mîinile încrucișate în poală, cu capul căzut într-o parte, neclintită și ea și cu gura căscată, dormea sforăind ușor.
Caravan luă pendula, Era un obiect grotesc, așa cum se fabricau din belșug în timpul Imperiului. O fată de bronz aurit, cu capul împodobit de felurite flori, ținea în mînă o jucărie a cărei bilă servea drept pendul.

— Dă-mi-o mie, îi spuse nevastă-sa, și tu ia marmura de pe scrin.

El o ascultă și, gîfîind, ridică marmura pe umăr, opintindu-se din greu.

Perechea ieși. Caravan se aplecă la prag și începu să coboare scara tremurînd, pe cînd nevastă-sa, care mergea de-a-ndaratelea, îi lumina drumul cu o mînă și ținea pendula sub celălalt braț.

Cînd ajunseră la ei, doamna Caravan suspină din adînc:

— Am isprăvit ce era mai greu, hai acum să aducem și restul.

Dar sertarele scrinului erau pline de boarfele bătrînei. Trebuiau ascunse undeva.

Doamna Caravan avu o idee:

— Du-te de adu lada de lemne, aia de brad, care e în vestibul. Nu face nici doi franci, putem s-o punem aici.

După ce lada fu adusă, începu transportul.

Apucau una după alta manșetele, gulerașele, bonetele, toate bietele zdrențe ale femeii întinse acolo, în spatele lor, și le așezau frumos în lada de lemne, ca s-o înșele pe doamna Braux, celălalt copil al defunctei, care avea să vină a doua zi.

După ce isprăviră, cărară întîi sertarele, apoi corpul mobilei, ținînd-o fiecare de cîte un cap. Căutară amîndoi multă vreme unde ar fi mai potrivit s-o așeze și se hotărîră s-o pună în odaia lor, în fața patului, între cele două ferestre.

După ce scrinul fu așezat, doamna Caravan îl umplu cu albiturile ei. Pendula fu pusă pe căminul din sală și perechea cîntări efectul pe care îl făcea. Amîndoi fură încîntați.

— E foarte bine, spuse ea.

El răspunse:

— Da, e foarte bine.

Se culcară. Doamna Caravan suflă în luminare și, în curînd, toată lumea dormea la cele două caturi ale casei.

Cînd Caravan deschise ochii, se făcuse ziuă de-a binelea. Mintea îi era împăienjenită și abia după cîteva minute își aduse aminte ce se întîmplase. Amintirea îl lovi puternic în piept. Sări din pat, din nou foarte emoționat și gata să plîngă.

Se urcă repede în camera de la etaj, în care Rosalie dormea încă și acum, în aceeași poziție ca în ajun, fără să se fi trezit o clipă peste noapte. O trimise la treabă, înlocui luminările care erau pe sfîrșite, apoi se uită la maică-sa, rostogolind în minte acele imitații de cugetări adînci, acele banalități filozofice și religioase care bîntuie inteligențele mediocre, în fața morții.

Dar nevastă-sa îl chemă și el coborî. Femeia întocmise o listă cu treburi care trebuiau făcute în dimineața aceea și îi dădu un pomelnic care îl înspăimîntă.

Citi:

1) Să facă o declarație la primărie;
2) Să cheme medicul legist;
3) Să comande sicriul;
4) Să treacă pe la biserică:
5) Pe la pompele funebre;
6) Pe la tipografie pentru anunțuri;
7) Pe la notar!
8) Pe la telegraf, ca să vestească familia.

Și încă o grămadă de treburi mai mărunte. El își luă pălăria și plecă.

Vestea se răspîndise și vecinii începură să vină să vadă moarta.

Jos, la frizer, izbucnise chiar un conflict din pricina asta între soț și soție, pe cînd el rădea un client.

Femeia, împletind la un ciorap, îngînă:

— Una mai puțin, da' o zgîrcită cum nu erau multe. Mie zău că nu-mi plăcea de loc, dar tot trebuie să mă duc s-o văd.

Bărbatul bombănea, săpunind bărbia clientului:

— Poftim, ce mai mofturi! Numai femeile sînt în stare de așa ceva. Nu le ajunge că te sîcîie toată viața, dar nici după ce au murit nu te lasă liniștit.

Dar nevastă-sa nu-și pierdu firea și urmă :

— Nu pot să mă stăpînesc, trebuie să mă duc. De azi dimineață mă gîndesc numai la asta. Dacă n-aș vedea-o, mi se pare că m-aș gîndi la ea toată viața. Trebuie s-o privesc bine ca să-i țin minte mutra, și pe urmă am să fiu mulțumită.

Omul cu briciul ridică din umeri și-i mărturisi domnului căruia îi rîcîia obrazul :

— Poftim, ce le trece prin cap afurisitelor ăstora de muieri ! Mie nu-mi face plăcere să văd un mort.

Dar nevastă-sa îl auzi și îi răspunse fără să se tulbure :

— Așa-i ! Așa-i ! Apoi își puse ciorapul pe tejghea și se sui la primul etaj.

Două vecine veniseră înaintea ei și vorbeau despre întîmplare cu doamna Caravan, care le povestea amănuntele. Se îndreptară spre camera mortuară. Cele patru femei intrară în vîrful picioarelor, stropiră cearșaful, una după alta, cu apă sărată, îngenuncheară, își făcură semnul crucii mormăind o rugăciune, apoi se ridicară, cu ochii holbați, cu gura întredeschisă, și se uitară lung la cadavru, pe cînd nora moartei își acoperise fața cu o batistă și simula un sughiț disperat.

Cînd se întoarse ca să iasă din odaie, îi văzu lîngă ușă pe Marie-Louise și pe Philippe-Auguste, amîndoi în cămașă, privind plini de curiozitate. Doamna Caravan își uită atunci amărăciunea prefăcută și se repezi la ei cu mîna ridicată, zbierînd cu furie :

— Ștergeți-o de aici, draci împielițați !

Cînd se întoarse peste zece minute cu alt transport de vecine, după ce scutură iar ramura de merișor peste soacră-sa, după ce se rugă, lăcrimă, își împlini toate datoriile, dădu iar peste copii, care veniseră în urma ei. Îi pălmui și de data asta, ca să-și facă datoria. Dar data următoare, nu-i mai luă în seamă. Și la fiecare vizită a musafirilor, cei doi țînci se luau după ei, îngenuncheau într-un colț și repetau întocmai tot ce vedeau că face mama lor.

La începutul după-amiezii, mulțimea femeilor curioase se mai răriri, și peste puțin timp nu mai veni nimeni. Doamna Caravan, coborîtă la ea, pregătea tot ce trebuia pentru înmormîntare. Moarta rămase singură.

Fereastra odăii era deschisă. Prin ea pătrundeau zăpușeala arzătoare de afară și valuri de praf. Flăcările celor patru lumînări pîlpîiau lîngă trupul încremenit, un roi de musculițe se așeza, pleca, venea, se plimba necontenit pe cearșaf, pe ochii închiși, pe mîinile întinse ale bătrînei, pe care o cercetau în așteptarea ceasului lor, ce avea să vină.

Marie-Louise și Philippe-Auguste hoinăreau acum pe stradă. Copiii începuseră să se strîngă în jurul lor, mai ales fetițele, care, mai istețe, adulmecau mai repede toate misterele vieții. Întrebau ca oamenii mari.

— Bunica ta a murit ?

— Da, aseară.

— Cum e un mort ?

Marie-Louise explica, povestea despre lumînări, despre merișor, despre chipul moartei. Și toți copiii erau prinși de o mare curiozitate. Cerură și ei să fie duși sus, lîngă răposată.

Marie-Louise organiză repede primul pelerinaj, din care făceau parte cinci fetițe și doi băieți, cei mai mari, cei mai îndrăzneți. Îi puse să-și scoată pantofii ca să nu fie auziți și grupul se furișă în casă și urcă ușurel, ca o armată de șoareci.

Cum ajunseră în odaie, fetița, maimuțărindu-și mama, conduse ceremonialul. Își îndrumă prietenele cu solemnitate, îngenunche, se închină, mișcă din buze, se ridică, stropi patul și, cînd copiii, în grup strîns, se apropiară, speriați, curioși și încîntați, ca să se uite la chipul și mîinile moartei, ea începu deodată a se preface că plînge, ascunzîndu-și ochii cu batista. Apoi se ridică dintr-o dată cu gîndul la cei care așteptau la poartă, luă în fugă toți musafirii și coborî cu ei în stradă, ca să aducă sus alt grup, apoi al treilea, pentru că toți ștrengarii din mahala, pînă și micii cerșetori în zdrențe, dădeau buzna la plă-

cerea asta nouă. Şi fetiţa lua de la capăt de fiecare dată maimuţărelile maică-si, cu o desăvîrşire absolută.

În sfîrşit, obosi. Copiii începură alt joc, care-i împinse mai departe de casă. Bunica bătrînă rămase singură, uitată cu totul, de toată lumea.

Odaia se umpluse de întuneric şi flacăra jucăuşă a lumînărilor plimba licăriri pe faţa ei uscată şi zbîrcită. Caravan veni sus pe la ora opt, închise fereastra şi aprinse alte lumînări. Acum intra liniştit în odaie, deprins să vadă cadavrul, ca şi cum s-ar fi aflat de luni întregi acolo. Îşi dădea seama că nu începuse de loc să se descompună şi i-o spuse şi nevestei-si, cînd se aşezară la masa de seară. Ea răspunse :

— Da, parcă-i de lemn ! S-ar păstra şi un an încheiat.

Mîncară supa fără să scoată un cuvînt. Copiii, care fuseseră de capul lor toată ziua, erau istoviţi de oboseală şi aţipeau pe scaune. Toată lumea era liniştită.

Deodată lumina lămpii scăzu.

Doamna Caravan învîrti rotiţa, dar aparatul scoase un fel de scîrţîit, un sughiţ prelung, şi lumina se stinse. Uitaseră să cumpere ulei ! Dacă s-ar fi dus la băcănie, ar fi trebuit să întîrzie masa. Căutară lumînări dar nu mai aveau altele afară de cele aprinse sus, pe măsuţa de noapte.

Doamna Caravan, care se hotăra repede, o trimise pe Marie-Louise să aducă două din ele. O aşteptară în întuneric.

Se auzea limpede pasul fetiţei care urca scara. Apoi o linişte de cîteva clipe, şi iar pasul ei grăbit la coborîre. Fetiţa deschise uşa, înspăimîntată, mai emoţionată decît în ajun cînd vestise nenorocirea, şi rosti, cu răsuflarea tăiată :

— Ah, tată, mama-mare se îmbracă !

Caravan sări în sus atît de repede, încît scaunul de sub el se rostogoli pînă la perete. Îngăimă :

— Ce spui ?... Ce-ai spus ?...

Marie-Louise, sugrumată de emoţie, repetă :

— Mama... mama... mama-mare... se îmbracă... o să coboare acum...

Caravan se repezi ca nebun pe scară, urmat de nevastă-sa, care era năucită. Dar se opri în faţa uşii de la etaj, zguduit de spaimă, neîndrăznind să intre. Ce avea să vadă acolo ?

Doamna Caravan, mai curajoasă decît el, apăsă clanţa şi intră.

În odaie parcă se făcuse mai întuneric. În mijlocul ei, se mişca o umbră înaltă, subţire. Bătrîna era în picioare. Trezindu-se din somnul letargic, înainte chiar de a-şi recăpăta pe deplin cunoştinţa, se întorsese pe o parte, se ridicase într-un cot şi suflase în trei dintre lumînările care ardeau lîngă patul ei de moartă. După cîtva timp, mai prinsese puteri şi se ridicase să-şi caute boarfele. Întîi o încurcase faptul că nu-şi mai vedea scrinul, apoi însă îşi găsise încet-încet toate lucrurile în lădiţa pentru lemne şi se îmbrăcase în linişte. Pe urmă golise farfuria de apă, pusese merişorul în spatele oglinzii, trăsese scaunele la locul lor, şi era gata să coboare, cînd fiul şi noră-sa se iviră în faţa ei.

Caravan se repezi, o apucă de mîini, o sărută cu lacrimile în ochi ; nevastă-sa, repeta în spatele lui, cu o mutră prefăcută :

— Ce fericire ! Ah, ce fericire !

Dar bătrîna, fără să se înduioşeze, fără măcar să pară că înţelege, împietrită ca o statuie şi cu privirea îngheţată, îi întrebă numai atît :

— E gata masa ?

El îşi pierdu capul, îngăimă :

— Da, sigur, mamă, te aşteptam.

Şi o prinse de braţ cu o grabă neobişnuită, pe cînd doamna Caravan cea tînără luă lumînarea şi le lumină drumul, coborînd scara de-a-ndaratelea, treaptă cu treaptă, înaintea lor, aşa cum făcuse noaptea trecută, înaintea bărbatului ei, care căra marmura.

Cînd ajunse la primul cat, fu cît pe-aci să se izbească de niște oameni care suiau. Era familia din Charenton, doamna Braux, urmată de bărbatul ei.

Femeia, mare, grasă, cu un pîntece umflat de dropică, fapt care o făcea să se țină aplecată pe spate, căscă niște ochi speriați, gata-gata s-o ia la fugă. Bărbatul, cizmar, un omuleț păros pînă la rădăcina nasului, ca o maimuță, îngînă foarte liniștit :

— Ei, nu-i nimic ! A înviat !

Doamna Caravan, cum îi recunoscu, începu să le facă semne disperate, apoi spuse tare :

— Ia te uită ! Cum așa ? Ați venit ! Ce surpriză plăcută !

Dar doamna Braux uluită, nu pricepea nimic și-i răspunse în șoaptă :

— Am venit pentru că ne-ați telegrafiat. Credeam că s-a isprăvit.

Bărbatul ei, rămas în urmă, o ciupea ca să tacă.

Apoi adăugă rîzînd răutăcios în barba-i deasă :

— Ce drăguț a fost din partea voastră că ne-ați invitat. Am venit numaidecît.

Făcea aluzie la dușmănia care exista de mult între cele două familii. Apoi se îndreptă repede spre bătrîna care ajunsese pe ultimele trepte, își frecă multul păr de pe obraz de fața ei, și îi strigă la ureche, pentru că era surdă :

— Merge bine, mamă, voinică, voinică, hai ?

Doamna Braux era atît de înmărmurită că o vedea trăind pe cea pe care o socotea moartă, încît nu îndrăznea nici măcar s-o sărute. Pîntecele ei uriaș umplu spațiul scării și-i împiedica pe ceilalți să înainteze.

Bătrîna se uita la cei din jurul ei, fără să scoată un cuvînt, neliniștită și bănuitoare. Ochii ei mici și cenușii, cercetători și aspri, se ațintea cînd asupra unuia, cînd asupra celuilalt, plini de gînduri vădite, care îi stinghereau pe copiii ei.

Caravan vru să lămurească lucrurile :

— A fost puțin cam bolnavă, dar acum e bine, bine de tot. Nu-i așa, mamă ?

Bătrîna se urni din loc iar, răspunzînd cu vocea ei slabă, ca venită de departe :

— A fost o sincopă. Vă auzeam tot timpul.

Ei tăcură, stînjeniți. Intrară în sufragerie, apoi se așezară în fața unei cine încropite la repezeală.

Numai domnul Braux nu-și pierduse firea. Rînjea cu toată mutra lui de gorilă rea. Arunca vorbe cu două înțelesuri, care îi stinghereau vădit pe toți ceilalți.

Dar în fiecare clipă se auzea sunînd clopoțelul din vestibul. Rosalie venea năucă să-l caute pe Caravan, care își arunca șervetul și se repezea afară. Cumnatul său îl întrebă chiar dacă nu era ziua lui de primire. El îngînă :

— Nu, niște comisioane, nimica toată.

Apoi i se aduse un pachet și domnul Caravan îl deschise din zăpăceală. Din el ieșiră la iveală anunțurile mortuare, încadrate în negru. Caravan se înroși pînă la sprîncene, închise plicul la loc și-l vîrî în haină, la piept.

Maică-sa nu-l văzuse. Se uita cu încăpățînare la pendula a cărei jucărie aurie se legăna pe cămin. Încurcătura tuturor creștea în tăcerea înghețată.

Atunci bătrîna își întoarse fața zbîrcită, de vrăjitoare, spre fie-sa și rosti, cu o licărire de răutate în ochi :

— Să-mi aduci luni fetița, vreau s-o văd.

Doamna Braux strigă, luminîndu-se la față :

— Da, mamă !

Doamna Caravan se îngălbeni, gata să leșine de spaimă.

Totuși, cei doi bărbați începură treptat-treptat să stea de vorbă. Porniră, așa, din senin, o discuție politică. Braux susținea doctrinele revoluționare, se zbuciuma, ochii i se aprindeau în obrazul bărbos și striga :

— Proprietatea, domnule, e un furt săvîrșit asupra muncitorului. Pămîntul aparține tuturor... Moștenirea e o mîrșăvie și o rușine. Dar se opri brusc, încurcat. Apoi adăugă, cu un ton mai dulce : Nu e acum momentul să discutăm asemenea lucruri.

Ușa se deschise și în cadrul ei se ivi doctorul Chenet. Se sperie o clipă, apoi își veni în fire și se apropie de bătrînă :

— Ei, măicuță, azi ți-e mai bine. Bănuiam eu. Chiar adineauri, cînd urcam scara, îmi spuneam singur : „Pun prinsoare că bunica o să fie în picioare !" Și o bătea ușurel pe spate. E zdravănă ca Pont-Neuf. O să vedeți că o să ne îngroape pe toți !

Se așeză, primi cafeaua la care fu poftit și se amestecă repede în conversația celor doi bărbați, aprobîndu-l pe Braux, pentru că și el fusese amestecat în Comună.

Bătrîna se simți obosită și vru să plece. Caravan se repezi la ea. Dar maică-sa îl privi țintă în ochi și-i spuse :

— Tu să-mi aduci sus numaidecît scrinul și pendula.

Și pe cînd el îngîna : „Da, mamă", își luă fata de braț și plecă cu ea.

Soții Caravan rămaseră înspăimîntați, muți, năruiți ca de o nenorocire cumplită, pe cînd Braux își freca mîinile și sorbea din cafea.

Deodată, doamna Caravan se repezi la el urlînd, înnebunită de furie :

— Ești un hoț, un ticălos, o caiafă... Te scuip în obraz, te... te...

Nu mai găsea altceva de spus, se înăbușea, pe cînd el bea mai departe și rîdea.

Dar cum nevastă-sa se întorcea tocmai în clipa aceea în odaie, doamna Caravan se repezi la cumnată-sa și începură amîndouă, cea uriașă, cu pîntece amenințător, și cea slabă și îndrăcită, să-și toarne înjurături cu ghiotura. Vocile li se schimbaseră, mîinile le tremurau.

Chenet și Braux se așezară între ele ; ultimul își apucă nevasta de umeri și-i făcu vînt afară, zbierînd :

— Cară-te de-aici, măgărițo, că ragi prea tare.

Apoi se auzi din stradă cum se depărtau, amîndoi, certîndu-se.

Domnul Chenet plecă și el.

Soții Caravan rămaseră față în față.

Și bărbatul căzu pe un scaun, cu tîmplele scăldate într-o sudoare rece, îngăimînd :

— Ce-am să-i spun acuma șefului ?

1881

DECORAT

Unii oameni se nasc cu un instinct predominant, cu o vocație sau numai cu o dorință trează de cînd au început să vorbească, să gîndească.

Domnul Sacrement n-avea din copilărie decît o dorință în inima lui : să fie decorat. Cînd era încă mic, purta o cruce a Legiunii de onoare de tinichea, așa cum alți copii poartă un chipiu, și pe stradă o ținea de mînă pe maică-sa cu mîndrie, bombîndu-și pieptul mic, împodobit cu panglica roșie și cu steaua de metal.

După ce învăță destul de slab, căzu la bacalaureat, și neștiind de ce să se apuce, se însură cu o fată frumoasă, pentru că era bogat. Trăiră la Paris așa cum trăiesc burghezii cu bani, făcînd vizite în cercul lor, fără să se amestece cu restul lumii ; erau mîndri de cunoștința unui deputat, care putea să devină ministru, și erau prieteni cu doi comandanți de divizie.

Dar gîndul care îi intrase în cap domnului Sacrement încă din primele zile ale vieții sale nu-l slăbea, și omul suferea fără încetare că n-avea dreptul să-și atîrne pe redingotă o panglicuță colorată.

Oamenii decorați pe care îi întîlnea pe bulevard îi răneau inima. Îi privea pieziș, cu o gelozie disperată. Cîteodată, în lungile după-amieze în care n-avea ce face, începea să-i numere. Își spunea : „Să vedem cîți am să-ntîlnesc de la Madeleine pînă în strada Drouot".

Înainta încet, cercetînd hainele cu ochiul lui obișnuit să deosebească de departe semnul mic, roșu. Cînd ajungea la capătul plimbării, se mira totdeauna de numărul lor: „Opt ofițeri și șaptesprezece cavaleri! Cîți sînt! Ce stupid lucru să risipească crucile așa! Ia să văd dacă am să-ntîlnesc tot atîția la întoarcere."

Se întorcea încet, amărît cînd mulțimea grăbită a trecătorilor îi împiedica cercetările, îl făcea să scape vreunul.

Cunoștea cartierele în care se întîlneau cele mai multe decorații. Abundau la Palais-Royal, și pe rue de la Paix erau mai multe decît pe avenue de l'Opéra. Partea dreaptă a bulevardului era mai frecventată de decorați decît stînga. Se părea că preferă și anume teatre sau cafenele. De cîte ori domnul Sacrement zărea un grup de domni bătrîni cu părul alb, ce stăteau în mijlocul trotuarului stingherind circulația, își spunea: „Uite ofițeri ai Legiunii de onoare!" Și îi venea să-i salute.

Băgase de seamă că ofițerii au altă ținută decît simplii cavaleri. Își țin altfel capul. Se simțea că se bucură oficial de o considerație mai înaltă, de o mai mare importanță.

Alteori, domnul Sacrement era cuprins de furie, de revoltă împotriva tuturor oamenilor decorați și simțea că-i urăște.

Atunci, întors acasă, îndîrjit de întîlnirea atîtor cruci, așa cum e un biet flămînd după ce a trecut prin fața unor mari băcănii, declara cu o voce puternică:

— Cînd o să scăpăm oare de guvernul ăsta păcătos?

Nevastă-sa, uimită, îl întreba:

— Ce ai astăzi?

El răspundea:

— Sînt revoltat de nedreptățile care văd că se fac pretutindeni! Ah! ce dreptate aveau comunarzii!

Dar după-masă ieșea iar și se ducea să se uite la prăvăliile de decorații. Cerceta toate aceste embleme de forme diferite, de culori felurite. Ar fi vrut să le aibă pe toate și să pășească grav în capul unui cortegiu, cu pieptul

sclipitor, vărgat de insigne aliniate una lîngă alta, cît îi era el de lat, cu jobenul sub braț, în mijlocul unei ceremonii publice, într-o sală uriașă plină de o mulțime uluită, printre șoapte de admirație, printr-un freamăt respectuos.

Dar vai! N-avea drept la nici o decorație.

Își spuse: „Legiunea de onoare e, într-adevăr, greu de obținut de către un om care n-are nici o funcție publică. Dacă aș încerca să obțin un premiu al Academiei!"

Dar nu știa ce trebuie să facă. Îi vorbi într-o zi despre asta neveste-si, care rămase uluită.

— Un premiu al Academiei? Dar ce-ai făcut pentru asta?

El se înfurie:

— Nu pricepi ce vreau să-ți spun! Tocmai asta caut și eu, ce trebuie să fac. Cîteodată ești stupidă.

Femeia zîmbi:

— Foarte bine, ai dreptate. Dar eu nu mă pricep.

Sacrement avu o idee:

— Dacă ai vorbi tu cu deputatul Rosselin? El ar putea să-mi dea un sfat bun. Înțelegi și tu că eu nu îndrăznesc să-i vorbesc direct de chestia asta. E un lucru destul de delicat, destul de greu. Pe cînd, dacă vine de la tine, pare firesc.

Doamna Sacrement făcu ce-i ceruse. Domnul Rosselin îi făgădui să vorbească cu ministrul. Atunci Sacrement începu să-l sîcîie. Deputatul îi răspunse la urma urmelor că trebuia să facă o cerere în care să-și enumere titlurile.

Titlurile? Vezi că el nu era nici măcar bacalaureat.

Totuși se puse pe lucru și începu să scrie o broșură despre *Dreptul poporului la învățămînt*. N-o putu isprăvi, din lipsă de idei.

Căută subiecte mai ușoare și atacă pe rînd cîteva. Mai întîi: instrucțiunea copiilor prin văz. Voia să facă în cartierele sărace niște teatre gratuite pentru copiii mici. Părinții aveau să-i ducă la aceste teatre de la vîrsta cea mai fragedă, și acolo aveau să primească, prin mijlocirea unei lanterne magice, noțiuni asupra tuturor cunoștințe-

lor omenești. Trebuiau să fie adevărate cursuri. Văzul va instrui creierul și imaginile vor rămîne în memorie făcînd știința vizibilă, ca să spunem așa.

Ce era mai simplu decît să predai în felul acesta istoria universală, geografia, științele naturale, botanica, zoologia, anatomia etc., etc. ?

Tipări memoriul acesta și trimise cîte un exemplar fiecărui deputat, zece fiecărui ministru, cincizeci președintelui republicii, zece fiecărui ziar parizian și cîte cinci ziarelor din provincie.

Apoi se ocupă de problema bibliotecilor volante propunînd ca statul să trimită pe străzi cărucioare pline de cărți, asemănătoare cu cărucioarele negustorilor de portocale. Fiecare locuitor trebuia să aibă dreptul să împrumute zece volume pe lună, plătind cinci bani abonamentul.

„Poporul, spunea domnul Sacrement, nu se ostenește decît pentru plăceri. De vreme ce nu se duce el singur către învățătură, trebuie ca învățătura să vină la el etc."

În jurul încercărilor lui nu se iscă nici o vîlvă. Totuși el își făcu cererea. I se răspunse că se luase notă, că se făceau cercetări. Se crezu sigur de succes ; așteptă. Nu se întîmplă nimic.

Atunci se hotărî să facă el însuși demersuri. Ceru o audiență ministrului Instrucțiunii Publice și fu primit de un șef de cabinet, foarte tînăr și grav de pe acuma, solemn chiar, care apăsa ca pe clapele unui pian pe o serie de butoane albe ca să-și cheme ușierii și oamenii de serviciu, funcționarii subalterni. El îi spuse solicitantului că problema care îl interesa era pe drumul cel bun și îl sfătui să-și continue remarcabilele lucrări.

Domnul Sacrement se puse iar pe lucru.

Domnul Rosselin, deputatul, părea că se interesează foarte mult acum de succesul lui și îi dădea chiar o mulțime de sfaturi practice minunate. De altfel și el era decorat, fără să se știe pentru ce pricini meritase această distincție.

Deputatul îi indică lui Sacrement ce studii noi să întreprindă, îl prezentă în societățile savante care se ocupau de anumite puncte deosebit de întunecate ale științei, în scopul de a-l ajuta să primească distincția, îl sprijini chiar la minister.

Într-o zi, cînd veni la masă la prietenul său (de cîteva luni mînca des la el), îi spuse încet, strîngîndu-i mîna :

— Am obținut pentru dumneata o mare favoare. Comitetul lucrărilor istorice te însărcinează cu o misiune. E vorba de niște cercetări ce trebuie făcute în diferite biblioteci din Franța.

Sacrement, gata să leșine, nu mai putu nici să mănînce, nici să bea. Plecă peste opt zile.

Mergea din oraș în oraș, cerceta cataloagele, răscolea poduri pline de hîrțoage prăfuite, înfuriind bibliotecarii.

Într-o seară, pe cînd se afla la Rouen, vru să se ducă să-și îmbrățișeze nevasta pe care n-o mai văzuse de o săptămînă. Luă trenul de ora nouă, care ajungea la Paris la miezul nopții.

Avea cheia la el. Intră fără zgomot, tremurînd de bucurie, fericit că îi face o surpriză. Ea se încuiase. Ce păcat ! Atunci îi strigă prin ușă :

— Jeanne, eu sînt !

Femeii trebuie să-i fi fost foarte frică, pentru că o auzi sărind din pat și vorbind singură, ca în vis. Apoi alergă la cabinetul de toaletă, îl deschise și îl închise la loc, străbătu în fugă, de cîteva ori, cu picioarele goale, odaia, lovindu-se de mobilele a căror sticlărie zăngănea. Apoi, în sfîrșit, întrebă :

— Tu ești, Alexandre ?

El răspunse :

— Da, eu sînt, hai, deschide !

Ușa se deschise și nevastă-sa se aruncă la pieptul lui îngînînd :

— Ah ! Ce spaimă ! Ce surpriză ! Ce bucurie !

Sacrement începu să se dezbrace metodic, așa cum le făcea pe toate. Își luă de pe scaun pardesiul, pe care de

obicei îl agăța în vestibul și rămase încremenit. Avea la butonieră o panglică roșie.

Îngăimă :

— Pard... pard... pardesiul ăsta e decorat.

Nevastă-sa se repezi la el dintr-o săritură și îi smulse haina din mîini :

— Nu... te înșeli... dă-l încoace !

El însă îl ținea de o mînecă, nu-i dădea drumul, și repeta înnebunit :

— Cum ?... de ce ?... Explică-mi ! Al cui e ? Nu-i al meu, de vreme ce poartă Legiunea de onoare !

Ea se trudea să i-l smulgă, disperată, îngăimînd :

— Stai... stai... dă-mi-l... nu pot să-ți spun... e un secret... stai !

Dar el se supără, se îngălbeni :

— Vreau să știu cum a ajuns pardesiul ăsta aici ! Nu-i al meu.

Atunci ea îi strigă în obraz :

— Ba da, taci, jură-mi... ascultă-mă, ești decorat.

Sacrement fu atît de zguduit de emoție, încît dădu drumul pardesiului și se prăbuși într-un fotoliu.

— Sînt... ai spus că sînt... decorat.

— Da... e un secret, e un mare secret.

Ea închise într-un dulap veșmîntul glorios și se întoarse către bărbatu-său, palidă și tremurînd.

— Da, ți-am făcut un pardesiu nou. Dar jurasem să nu-ți spun nimic. Nu va fi oficial decît peste o lună sau șase săptămîni. Trebuie întîi să-ți închei misiunea. Trebuia s-o afli cînd te-ai fi întors. Domnul Rosselin a obținut-o pentru tine...

Sacrement, stins, îngînă :

— Rosselin... decorat. A intervenit el... pentru mine... Ah !...

Trebui să bea un pahar cu apă.

O hîrtiuță albă, căzută din buzunarul pardesiului, zăcea pe podea. Sacrement o ridică, era o carte de vizită. Citi : „Rosselin. Deputat".

— Vezi și tu ! zise nevasta.

El începu să plîngă de bucurie.

Peste o săptămînă, ziarul *Oficialul* anunță că domnul Sacrement fusese numit cavaler al Legiunii de onoare pentru servicii excepționale.

GIUVAERUL

Era una dintre acele fete drăgălașe și fermecătoare, născute ca dintr-o greșeală a soartei într-o familie de funcționari. Nu avea zestre, nu avea speranțe, nu avea nici un mijloc de a fi cunoscută, iubită, înțeleasă, luată de nevastă de un om bogat și deosebit. Se lăsă măritată cu un mic impiegat de la Ministerul Instrucțiunii Publice.

Pentru că nu se putea împodobi, fu simplă, dar era nefericită ca o declasată. Femeile nu au nici castă, nici rasă ; frumusețea, grația și farmecul le țin loc de origine și de familie. Delicatețea înnăscută, instinctul de eleganță, suplețea spiritului sînt singura lor ierarhie și fac ca fetele din popor să fie egale cu cele mai mari doamne.

Suferea necontenit, deoarece simțea că s-a născut pentru toate lucrurile alese și pentru lux. Suferea din pricina sărăciei locuinței ei, a urîțeniei pereților, a uzurii scaunelor, a lipsei de frumusețe a stofelor. Toate aceste lucruri, pe care o altă femeie din casta ei nu le-ar fi băgat în seamă, o chinuiau și o revoltau. Imaginea micii bretone, care îi îngrijea gospodăria modestă, trezea în ea păreri de rău cumplite și visuri nesăbuite. Se gîndea la anticamerele tăcute, tapisate cu stofe orientale, luminate de lămpi înalte, de bronz, și la valeții falnici, cu pantaloni scurți, care dorm în fotoliile largi, toropiți de căldura

caloriferului. Se gîndea la saloanele mari, tapetate cu mătăsuri vechi, cu mobile delicate, pe care stau bibelouri de preț, și la salonașele cochete, parfumate, făcute anume pentru convorbirile de la ora cinci, cu cei mai apropiați prieteni, cu oameni cunoscuți și cu faimă, a căror atenție e rîvnită, e dorită de toate femeile.

Cînd se așeza la prînz în fața mesei rotunde, acoperită cu o față de masă care mai fusese așternută trei zile, în fața bărbatului ei care lua capacul de pe castron, spunînd cu încîntare: „Ah, ce supă bună! Nu cunosc ceva mai bun!" se gîndea la mesele delicate, cu argintărie strălucitoare, între tapiserii care acopereau pereții cu personaje de altădată și cu păsări ciudate, în mijlocul unei păduri de basm; se gîndea la mîncările savuroase servite într-o veselă minunată, la complimentele șoptite și ascultate cu un zîmbet de sfinx, în vreme ce mănînci carnea trandafirie a unui păstrăv sau o aripă de ieruncă.

Nu avea toalete, nu avea bijuterii, n-avea nimic. Și numai asta o atrăgeau. Se simțea făcută pentru ele. Ar fi vrut atît de mult să placă, să fie dorită, să fie cuceritoare și prețuită!

Avea o prietenă bogată, o colegă de pension pe care nu mai voia să se ducă s-o vadă, atît suferea cînd se întorcea de la ea. Plîngea zile întregi de amărăciune, de părere de rău și de deznădejde.

*

Dar într-o seară bărbatul ei se întoarse acasă cu o înfățișare victorioasă, ținînd un plic mare în mînă.

— Uite, spuse el, e ceva pentru tine.

Ea rupse repede plicul și scoase din el un carton imprimat pe care scria:

„Ministrul Instrucțiunii Publice și doamna Georges Ramponneau îi roagă pe domnul și doamna Loisel să-i onoreze cu prezența lor în seara de luni 18 ianuarie, în palatul ministerului".

În loc să fie încîntată, cum nădăjduise bărbatul ei, ea aruncă cu necaz invitația pe masă, mormăind:

— Ce vrei să fac cu asta?

— Dar bine, dragă, eu credeam că ai să fii mulțumită. Nu te duci nicăieri, niciodată. Asta e un prilej, și încă unul grozav. Mi-a fost foarte greu să fac rost de invitație. Toată lumea se bate pe ele și nu se prea dau funcționarilor. Ai să vezi acolo toată lumea oficială.

Ea îi aruncă o privire furioasă și spuse nerăbdătoare:

— Ce naiba vrei să pun pe mine, ca să merg acolo?

El nu se gîndise la asta. Îngînă:

— Păi cu rochia cu care mergi la teatru. Mie mi se pare foarte drăguță...

Dar tăcu uluit, cînd văzu că nevastă-sa începe să plîngă. Două lacrimi mari îi coborau încet din colțurile pleoapelor spre colțurile gurii. Îngăimă:

— Ce ai? Ce ai?

Ea se sili să-și stăpînească amărăciunea și răspunse cu o voce liniștită, ștergîndu-și ochii umezi:

— Nimic. Numai că n-am o toaletă potrivită și nu mă pot duce la serată. Dă invitația unui coleg a cărui nevastă e mai înțolită decît mine.

El era disperat. Stărui:

— Stai să vedem, Mathilde, cît te-ar costa o toaletă potrivită, pe care ai mai putea-o întrebuința și în alte împrejurări, așa, ceva simplu de tot!

Ea se gîndi cîteva clipe, își făcu socotelile, cugetînd la suma pe care o putea cere, fără să pricinuiască un refuz imediat și o exclamație de spaimă din partea impiegatului chivernisit.

În sfîrșit, răspunse șovăind:

— Nu știu exact, dar mi se pare că aș putea-o scoate la capăt cu patru sute de franci.

El se îngălbeni puțin, pentru că păstra tocmai atîția bani ca să-și cumpere o pușcă și să se ducă la vînătoare în vara următoare, în cîmpia Nanterre, cu cîțiva prieteni care plecau acolo duminica, să vîneze ciocîrlii.

Cu toate astea, spuse :

— Fie, îți dau patru sute de franci. Dar încearcă să-ți faci o rochie frumoasă.

*

Ziua seratei se apropia și doamna Loisel părea tristă, neliniștită, tulburată, deşi toaleta era gata. Bărbatul ei o întrebă într-o seară :

— Ce ai ? Ești foarte ciudată de trei zile.

Îi răspunse :

— Sînt necăjită că n-am nici o bijuterie, nici o piatră scumpă, nimic. Am să arăt ca un pui de bogdaproste. Mai curînd nu m-aș duce la serată.

— Ai să te împodobești cu flori naturale. În anotimpul ăsta e chiar elegant. Poți să-ți cumperi cu zece franci doi sau trei trandafiri minunați.

Ea nu era convinsă.

— Nu... nu e nimic mai umilitor pe lume decît să pari săracă între femeile bogate.

Bărbatu-său strigă deodată :

— Ce proastă ești ! Du-te la prietena ta, doamna Forestier, și roag-o să-ți împrumute niște bijuterii. Sînteți doar destul de intime.

Ea scoase un țipăt de bucurie.

— Adevărat ! Nu mi-a venit în minte.

A doua zi se duse la prietena ei și-i povesti cît era de amărîtă.

Doamna Forestier se îndreptă spre dulapul cu oglinzi, scoase o besactea mare, o aduse, o deschise, și-i spuse doamnei Loisel :

— Alege-ți, dragă.

Văzu întîi cîteva brățări, pe urmă un șirag de perle, pe urmă o cruce venețiană de aur cu pietre scumpe, minunat lucrată. Încercă podoabele în fața oglinzii, șovăi, nu se putea hotărî să se despartă de ele, să le dea înapoi. Întreba mereu :

— Nu mai ai altceva ?

— Ba da. Caută. Nu știu ce ar fi pe gustul tău.

Deodată descoperi într-o cutie de satin negru un minunat șirag de diamante. Inima începu să-i bată, frămîntată de o dorință nepotolită. Cînd îl luă, mîinile îi tremurau. Îl prinse în jurul gîtului peste rochia fără decolteu și rămase în extaz în fața ei înseși.

Apoi întrebă șovăitoare, înfricoșată :

— Poți să mi-l împrumuți pe ăsta, numai pe el ?

— Fără îndoială.

Se repezi la prietena ei, o sărută cu foc și fugi cu comoara dobîndită.

*

Veni și ziua seratei. Doamna Loisel avu succes. Era cea mai frumoasă, cea mai elegantă, mai grațioasă, mai zîmbitoare și mai nebună de fericire din toate cîte erau acolo. Toți bărbații o priveau, întrebau cum o cheamă, voiau să-i fie prezentați. Toți funcționarii de la Cabinetul ministrului cereau să valseze cu ea. Ministrul o remarcă.

Dansa pierdută, pătimașă, amețită de plăcere, nemaigîndindu-se la nimic, plină de triumful frumuseții ei, de gloria succesului, înconjurată de un fel de abur de fericire născut din complimentele, admirația, dorințele trezite de ea, de această victorie atît de întreagă și de dulce pentru inima femeilor.

Plecară acasă pe la ora patru. Bărbatul ei dormea de pe la miezul nopții într-un salonaș pustiu, împreună cu alți trei domni ale căror neveste se distrau de minune.

Îi puse pe umeri haina de stradă, un veșmînt modest de toate zilele, a cărui sărăcie nu se potrivea de loc cu eleganța toaletei de bal. Ea își dădu seama și vru să plece repede, ca să nu fie văzută de celelalte femei care se înveleau în blănuri scumpe.

Loisel o ținea pe loc :

— Stai puțin ! Ai să răcești afară. Am să chem o trăsură.

Ea însă nu-l ascultă și coborî repede scara. Cînd ajunseră în stradă, nu găsiră nici o trăsură. Începură să caute, să strige după birjele pe care le vedeau trecînd la distanță.

Coborîră spre Sena, necăjiți, dîrdîind. Pe chei găsiră în sfîrșit unul dintre acele cupeuri de noapte care nu se văd la Paris niciodată ziua, ca și cînd le-ar fi rușine să-și arate jerpeleala pe lumină.

Îi aduse pînă în fața ușii lor, în strada Martirilor, și suiră scara triști. Pentru ea se isprăvise. Dar el se gîndea că trebuie să fie la minister la ora zece.

Doamna Loisel își scoase haina de pe umeri în fața oglinzii, ca să se mai vadă o dată în toată strălucirea, dar în clipa aceea dădu un strigăt. Nu mai avea colierul la gît.

Bărbatu-său, pe jumătate dezbrăcat, întrebă :

— Ce ai ?

Se întoarse spre el, înnebunită :

— Nu... nu... nu mai am diamantele doamnei Forestier.

El se ridică în picioare, năucit.

— Ce ? Cum ? Nu se poate !

Căutară în cutele rochiei, în cutele paltonului, în buzunare, pretutindeni. Nu le găsiră.

O întrebă :

— Ești sigură că le aveai cînd am plecat de la bal ?

— Da. Le-am pipăit în vestibulul ministerului.

— Dacă le-ai fi pierdut pe stradă, le-am fi auzit căzînd. Trebuie să fie în trăsură.

— Da. Pesemne că acolo. Știi ce număr avea ?

— Nu. Tu te-ai uitat ?

— Nu.

Se priveau încremeniți. În sfîrșit, Loisel se îmbrăcă la loc :

— Mă duc îndărăt, să văd dacă nu le găsesc în drumul pe care l-am făcut pe jos.

Ieși. Ea rămase în rochia de seară, nu mai avea putere să se culce, stătea înlemnită pe un scaun, fără vlagă, fără gînduri

Bărbatul se întoarse pe la șapte. Nu le găsise.

Se duse la Prefectura de poliție, la ziare ca să făgăduiască o recompensă, la societățile de trăsuri de piață, în sfîrșit, oriunde îl împingea o brumă de nădejde.

Ea îl așteptă toată ziua, cu aceeași spaimă în fața cumplitei lor nenorociri.

Loisel se întoarse acasă tras la față, galben. Nu găsise nimic.

— Trebuie să-i scrii prietenei tale că ai rupt încheietoarea șiragului și că l-ai dat la dres. Mai cîștigăm puțin timp.

Ea scrise ce-i dictă el.

*

După o săptămînă pierduseră orice nădejde.

Loisel, îmbătrînit cu cinci ani, spuse :

— Trebuie să ne hotărîm să înlocuim giuvaerul.

A doua zi luară cutia în care fusese șiragul și se duseră la giuvaergiul al cărui nume se afla scris pe capac. El își cercetă registrele și spuse :

— Doamnă, n-am vîndut eu șiragul. Pesemne că am vîndut numai cutia.

Se duseră din giuvaergiu în giuvaergiu, căutînd un șirag asemănător cu cel pierdut, scormonindu-și amintirea, bolnavi amîndoi de supărare și de spaimă.

Găsiră într-o prăvălie pe lîngă Palais-Royal un șirag de diamante care le păru la fel cu cel pe care îl căutau. Costa patruzeci de mii de franci. Le fu lăsat la treizeci și șase de mii.

Îl rugară pe giuvaergiu să nu-l vîndă timp de trei zile. Și se înțeleseră cu el să-l primească înapoi și să le restituie treizeci și patru mii, dacă l-ar găsi pe cel pierdut pînă la sfîrșitul lui februarie.

Loisel avea optsprezece mii de franci, moștenire de la taică-său. Restul avea să-l împrumute.

Se împrumută, ceru o mie unuia, cinci sute altuia, o sută de ici, trei sute de colo, semnă polițe grozave, avu

de-a face cu cămătari, cu tot neamul celor care dau bani cu dobîndă. Își compromise tot restul vieții, își puse semnătura fără să știe dacă o va putea onora și, îngrozit de spaimele viitorului, de sărăcia neagră ce avea să se abată asupra lui, de perspectiva tuturor lipsurilor materiale și a chinurilor morale, se duse și puse pe masa negustorului treizeci și șase de mii de franci și cumpără giuvaerul.

Doamna Loisel duse șiragul doamnei Forestier, care îi spuse cam înțepată :

— Ar fi trebuit să mi-l aduci mai curînd. Se putea să am nevoie de el.

Nu deschise cutia, fapt de care prietena ei se temuse. Dacă ar fi bogat de seamă că nu e același, ce-ar fi crezut ? Ce-ar fi spus ? N-ar fi luat-o drept o hoață ?

■

Doamna Loisel cunoscu viața îngrozitoare a celor nevoiași. Dar se resemnă, deveni deodată eroică. Datoria asta spăimîntătoare trebuia plătită. Avea s-o plătească. Dădu drumul servitoarei. Se mutară, închiriară o mansardă sub un acoperiș.

Cunoscu treburile grele ale gospodăriei, munca nesuferită de la bucătărie. Spălă vasele, tocindu-și unghiile trandafirii pe cratițele unsuroase și pe fundul oalelor. Spălă rufele murdare, cămășile și otrepele pe care le usca pe frînghie. Duse în fiecare zi gunoiul jos, în stradă și aduse apa sus, oprindu-se la fiecare cat ca să răsufle. Îmbrăcată ca o femeie de mahala, merse cu coșul pe braț la fructar, la băcan, la măcelar, se tocmi, fu ocărîtă, se bătu pentru fiecare gologan nenorocit.

În fiecare lună trebuia să achite polițe, să amîne altele, să cîștige timp.

Bărbatul ei controla seara socotelile unui negustor și noaptea făcea cîteodată copii plătite cu cinci bani pagina.

Și viața asta ținu zece ani.

Peste zece ani plătiseră tot, tot, și dobînzile, și dobînzile dobînzilor.

Doamna Loisel părea acum bătrînă. Ajunsese femeia voinică, aprigă, și aspră din gospodăriile sărace. Era prost pieptănată și vorbea tare, spăla scîndurile cu fustele suflecate și cu mîinile roșii. Dar cîteodată, cînd bărbatul ei era la birou, se așeza lîngă fereastră și se gîndea la seara aceea de odinioară, la balul la care fusese atît de frumoasă și de sărbătorită.

Ce s-ar fi întîmplat dacă n-ar fi pierdut giuvaierul ? Cine știe ? Cine știe ? Ce ciudată, ce schimbătoare e viața ! Cît de puțin trebuie ca să fii pierdut sau salvat !

■

Într-o duminică, în care se dusese să se plimbe pe Champs-Elysées, ca să se destindă de încordările săptămînii, văzu deodată o femeie care mergea cu un copil. Era doamna Forestier, tot tînără, tot frumoasă, tot cuceritoare.

Doamna Loisel se emoționă. Să vorbească cu ea ? Da, sigur. Acum, după ce plătise, avea să-i spună tot. De ce nu ?

Se apropie :

— Bună ziua, Jeanne.

Cealaltă n-o recunoscu, se miră chiar că e oprită în drum cu atîta familiaritate de o femeie simplă. Murmură :

— Dar... doamnă.... nu știu... cred că vă înșelați.

— Nu. Sînt Mathilde Loisel.

Prietena scoase un strigăt :

— Vai ! dragă Mathilde, dar cum te-ai schimbat !

— Da, am petrecut zile grele de cînd nu ne-am mai văzut. Am îndurat multe... din pricina ta.

— A mea ? Cum așa ?

— Îți aduci aminte de șiragul de diamante pe care mi l-ai împrumutat ca să mă duc la serata de la minister ?

— Da. Ei, şi ?
— Ei, l-am pierdut.
— Cum, de vreme ce mi l-ai adus înapoi ?
— Ţi-am adus altul la fel. Îl plătim de zece ani. Vezi şi tu că n-a fost uşor pentru noi, care n-aveam nimic... În sfîrşit, s-a isprăvit şi sînt foarte fericită.

Doamna Forestier se opri.

— Spui că ai cumpărat un şirag de diamante în locul şiragului meu ?

— Da. Nici n-ai băgat de seamă ? Dacă erau la fel !

Zîmbea, cu o bucurie mîndră şi naivă.

Doamna Forestier, foarte mişcată, îi apucă amîndouă mîinile :

— Ah ! biată Mathilde ! Dar diamantele mele erau false. Valorau cel mult cinci sute de franci !

1884

PLIMBARE

Cînd unchiul Leras, contabil la domnii Labuze şi Comp. ieşi din magazin, rămase cîteva clipe uluit de strălucirea soarelui care apunea. Lucrase toată ziua la lumina galbenă a becului de gaz, în fundul odăiţei din spatele prăvăliei care dădea spre curtea adîncă şi îngustă, ca o fîntînă. Odăiţa asta în care îşi petrecea zilele de patruzeci de ani era atît de întunecată, încît chiar în toiul verii abia te puteai lipsi de lampă de la ora unsprezece pînă la trei.

Era totdeauna umedă şi rece, iar duhorile gropii aceleia spre care se deschidea fereastra intrau totdeauna în încăperea întunecoasă, o umpleau de un miros muced şi de o putoare de canal.

Domnul Leras venea de patruzeci de ani în fiecare dimineaţă, la ora opt, în temniţa asta, şi stătea pînă la şapte seara, aplecat peste registre, scriind cu sîrguinţa unui funcţionar bun.

Cîştiga acum trei mii de franci pe an, după ce începuse de la o mie cinci sute de franci. Rămăsese burlac, pentru că mijloacele de trai nu-i îngăduiseră să se însoare. Şi cum nu se bucurase niciodată de nimic, nici nu-şi dorea mare lucru. Totuşi, din cînd în cînd, sătul de munca lui monotonă şi neîntreruptă, formula o dorinţă platonică : „Doamne, dacă aş avea o rentă de cinci mii de franci, ce-aş mai huzuri !“

Dar nu huzurise niciodată, pentru că nu avusese decît leafa lui lunară.

Viaţa i se scursese fără întîmplări, fără emoţii şi aproape fără speranţe. Darul de a visa, pe care îl are oricine în sine, nu se dezvoltase în mediocritatea ambiţiilor lui.

Intrase la douăzeci şi unu de ani la domnii Labuze şi Comp. Nu mai plecase niciodată de acolo.

În 1856 îşi pierduse tatăl, îşi pierduse şi mama în 1859. De atunci singurul eveniment fusese un mutat în 1868, pentru că proprietarul voia să-i mărească chiria.

În fiecare dimineaţă ceasul deşteptător îl făcea să sară din pat la ora şase fix, printr-un supărător zgomot de lanţuri desfăşurate.

Maşinăria asta se stricase totuşi de două ori, în 1866 şi în 1874, fără ca el să ştie vreodată din ce pricină. Se îmbrăca, îşi făcea patul, mătura în odaie, ştergea praful de pe fotolii şi de sub scrin. Toate treburile astea durau un ceas şi jumătate.

Apoi ieşea, cumpăra o chiflă de la brutăria Lahure, căreia îi cunoscuse unsprezece stăpîni pe rînd, fără ca ea să-şi schimbe numele, şi pornea la drum mîncîndu-şi pîiniţa.

Întreaga lui existenţă se petrecuse deci în biroul mic, întunecat, tapetat cu aceeaşi hîrtie. Intrase aici tînăr, ca ajutor al domnului Brument, cu dorinţa de a-l înlocui.

Îl înlocuise şi nu mai aştepta nimic.

Toată recolta de amintiri pe care o adună ceilalţi oameni în cursul vieţii lor, întîmplările neprevăzute, iubirile blînde sau tragice, călătoriile aventuroase, riscurile unei vieţi libere, toate îi rămăseseră străine.

Zilele, săptămînile, lunile, anotimpurile, anii fuseseră aidoma. Se scula în fiecare zi la aceeaşi oră, se spăla, pleca, ajungea la birou, mînca, pleca, cina şi se culca, fără ca ceva să întrerupă vreodată monotonia regulată a aceloraşi acte, a aceloraşi fapte şi a aceloraşi gînduri.

Odinioară îşi privea mustaţa blondă şi părul buclat în oglinjoara rotundă lăsată de predecesorul lui. Acum, în fiecare seară, înainte de a pleca, îşi privea în aceeaşi oglindă mustaţa albă şi fruntea pleşuvă. Se scurseseră patruzeci de ani lungi şi repezi, goi ca o zi tristă şi asemănători unii cu alţii ca ceasurile unei nopţi rele! Patruzeci de ani din care nu rămînea nimic, nici măcar o amintire, nici măcar o nenorocire, de cînd îi muriseră părinţii. Nimic.

În ziua aceea, domnul Leras rămase în pragul uşii care dădea în stradă, uluit de strălucirea soarelui care amurgea. Şi, în loc să se întoarcă acasă, îi veni în minte să facă o mică plimbare înainte de cină, ceea ce i se întîmpla de patru sau cinci ori pe an.

Ajunse pe bulevardele pe care se scurgea un şuvoi de oameni sub copacii înverziţi. Era o seară de primăvară, una dintre acele prime seri calde şi blajine, care tulbură sufletele cu un soi de beţie a vieţii.

Domnul Leras mergea cu pasul lui săltăreţ de bătrîn; avea în ochi o sclipire de veselie, era pătruns de bucuria universală şi de dulceaţa aerului.

Ajunse pe Champs-Elysées şi merse mai departe, însufleţit de răbufnirea de tinereţe care se simţea în orice adiere.

Cerul întreg ardea. Masa neagră a Arcului de Triumf se decupa pe fundalul strălucitor al orizontului, ca un uriaş în picioare, pe fundalul unui incendiu. Cînd ajunse lingă monumentul monstruos, bătrînul contabil simţi că i-e foame şi intră într-o cîrciumă, să cineze.

I se servi în faţa prăvăliei, pe trotuar, o porţie de berbec cu sos, o salată şi sparanghel. Domnul Leras nu mai mîncase de mult atît de bine. La brînza de Brie bău o jumătate de sticlă de Bordeaux fin. Apoi bău şi o cafea, ceea ce i se întîmplă rar, şi după ea un păhărel de şampanie bună.

După ce plăti, se simţi foarte vesel, înviorat, chiar puţin cu chef. Îşi spuse: „Uite o seară plăcută. Am să mă mai plimb încă pînă la intrarea în Bois de Boulogne. Are să-mi facă bine."

Şi porni. Un cîntec vechi, pe care îl cînta odinioară o vecină, îi venea mereu în minte:

Cînd pădurea a-nverzit
Iubitul meu mi-a şoptit:
Vin' să stăm şi noi, fetiţă,
Sub bolta de viţă.

Îl fredona mereu, îl lua într-una de la început. Noaptea coborîse peste Paris, o noapte fără vînt, înăbuşitoare. Domnul Leras o apucă pe aleea Bois de Boulogne, privind la trăsurile care treceau. Veneau, cu ochii lor strălucitori, una după alta, lăsînd să se zărească o clipă o pereche înlănţuită, femeia în rochie de culoare deschisă, bărbatul îmbrăcat în negru.

Era o lungă procesiune de îndrăgostiţi, plimbaţi sub cerul înstelat şi arzător. Şi veneau mereu, mereu. Treceau, treceau tolăniţi în trăsuri, muţi, strînşi unul lîngă altul, pierduţi în nălucire, în emoţia dorinţei, în fiorul îmbrăţişării apropiate. Umbra caldă părea plină de sărutări care zburau, care pluteau. O senzaţie de tandreţe moleşea aerul, îl făcea şi mai înăbuşitor. Toţi aceşti oameni înlănţuiţi, toţi aceşti oameni îmbătaţi de aceeaşi aşteptare, de acelaşi gînd, făceau ca în jurul lor să plutească un soi de febră. Toate acele trăsuri pline de mîngîieri lăsau în drumul lor un soi de emanaţie subtilă şi tulburătoare.

Domnul Leras, în sfîrşit obosit de atîta mers, se aşeză pe o bancă, să privească defilînd trăsurile încărcate de

dragoste. Aproape numaidecît o femeie ajunse lîngă el și se așeză alături.

— Bună seara, drăguțule ! spuse ea.

El nu răspunse. Ea continuă :

— Lasă-mă să te iubesc, dragă. Ai să vezi că sînt foarte drăguță.

El rosti :

— Ați greșit, doamnă !

Ea își petrecu brațul pe sub al lui.

— Hai, nu fi prost, ascultă...

El se ridică și se îndepărtă, cu inima strînsă

Peste o sută de pași, o altă femeie se legă de el :

— Vrei să te așezi o clipă lîngă mine, frumosule ?

El o întrebă :

— De ce faci meseria asta ?

Ea se înfipse in fața lui și-i spuse cu o voce schimbată de data asta, o voce aspră, rea :

— Ei, pe dracu, sigur că nu totdeauna de plăcere.

El stărui, blajin :

— Atunci, ce te silește ?

Ea bombăni :

— Trebuie să trăiești scîrba asta de viață.

Și se îndepărtă fredonînd.

Domnul Leras rămase înspăimîntat. Alte femei treceau pe lîngă el, îl chemau, îl pofteau.

I se părea că deasupra capului lui se întindea ceva negru, ceva copleșitor de trist.

Se așeză iar pe bancă. Trăsurile treceau mereu.

„Mai bine n-aș fi venit aici, se gîndi el, că uite in ce stare sînt, în ce hal sînt."

Începu să se gîndească la dragostea asta, venală sau pătimașă, la toate sărutările plătite sau pline de dragoste, care treceau prin fața lui.

Dragostea ! N-o cunoștea de loc. Nu avusese în toată viața lui decît două sau trei femei, din întîmplare, pe neașteptate, pentru că mijloacele nu-i îngăduiseră nici un lux. Se gîndea la viața pe care o trăise, atît de deosebită de viața tuturor, la viața lui atît de întunecată, de otova, de goală.

Există oameni care în adevăr n-au noroc. Și, ca și cînd un văl gros ar fi fost sfîșiat, văzu deodată mizeria, infinita, monotona mizerie a existenței lui : mizeria trecută, mizeria prezentă și mizeria viitoare. Ultimele zile asemănătoare cu primele, nimic înaintea lui, nimic în urma lui, nimic în jurul lui, nimic în inimă, nimic nicăieri.

Șuvoiul de trăsuri curgea mereu. Vedea mereu apărînd și pierind cele două făpturi tăcute și îmbrățișate, în repedea trecere a trăsurii deschise. I se părea că întreaga omenire defila prin fața lui, beată de bucurie, de plăcere, de fericire. El singur o privea, singur, singur cu desăvîrșire. Și mîine avea să fie singur, și totdeauna, atît de singur cum nimeni nu mai era singur.

Se ridică, făcu cîțiva pași și obosit dintr-o dată de parcă ar fi făcut o lungă călătorie pe jos, se așeză din nou pe banca următoare.

Ce aștepta ? Ce spera ? Nimic. Îi părea că trebuie să fie bine cînd ești bătrîn, să găsești, întorcîndu-te acasă, niște copilași care gunguresc. E plăcut să îmbătrînești înconjurat de aceste făpturi care îți datorează viața lor, care te iubesc, te mîngîie, îți spun cuvintele fermecătoare și neroade ce încălzesc inima și te consolează de orice.

Gîndindu-se la odăița lui curată și tristă, în care nu intra nimeni afară de el, inima i se ghemui de tristețe. Odaia asta îi păru și mai jalnică decît biroul lui strîmt.

Nimeni nu venea, nimeni nu vorbea acolo, niciodată. Era mohorîtă, moartă, lipsită de ecoul unui glas omenesc. S-ar spune că zidurile păstrează ceva din oamenii care trăiesc între ele, ceva din înfățișarea lor, din chipul lor, din cuvintele lor. Casele locuite de familii fericite sînt mai vesele decît cele ale amărîților. Odaia lui era goală de amintiri, ca și viața lui. Și gîndul de a se întoarce în camera aceea singur, de a se culca în pat, de a face încă o dată toate mișcările și toate treburile din fiecare seară, îl înspăimîntă. Vrînd parcă să se depărteze și mai mult de casa aceea sinistră și de clipa în care trebuia să intre în ea, se ridică și o apucă pe prima alee care

pătrundea în pădure, se strecură într-un desiș și se așeză pe iarbă...

Auzea în jurul lui, deasupra lui, pretutindeni, un zvon tulbure, larg, continuu, alcătuit din zgomote nenumărate și felurite, un zvon surd, apropiat, depărtat, o vagă și enormă palpitație a vieții : era suflul Parisului, care respira ca o făptură uriașă.

. . . .

Soarele care urcase sus arunca un șuvoi de lumină peste Bois de Boulogne. Cîteva trăsuri începuseră să circule. Călăreții veneau veseli.

O pereche mergea la pas într-o alee pustie. Deodată tînăra femeie ridică ochii, zări între ramuri ceva de culoare închisă și ridică mîna, uimită, neliniștită :

— Ia te uită... ce e acolo ?

Apoi scoase un strigăt și căzu în brațele domnului care o întovărășea și care trebui s-o așeze pe pămînt.

Paznicii, chemați repede, coborîră un bătrîn spînzurat cu propriile lui bretele.

Se constată că murise în ajun, seara. Hîrtiile găsite la el arătară că era contabilul domnilor Labuze și Comp. și că se numea Leras.

Moartea fu pusă pe seama unei sinucideri ale cărei cauze nu se cunoșteau. Un acces subit de nebunie, poate?

1884

IV

UNCHIUL MEU JULES

Lui A. M. Achille Bénouville

Un cerșetor bătrîn, cu barbă albă, ne ceru de pomană.

Prietenul meu, Joseph Davranche, îi dădu cinci franci. M-am mirat. El îmi spuse :

— Nenorocitul ăsta îmi aduce aminte de o poveste care mă urmărește necontenit și pe care am să ți-o istorisesc. Ascult-o :

Familia mea, băștinașă din Havre, era săracă. Ne duceam zilele, și atît. Tata lucra, se întorcea tîrziu de la birou și nu cîștiga mare lucru. Aveam două surori.

Mama suferea mult din pricina strîmtorării în care trăiam, și adesea îi spunea bărbatului ei cuvinte aspre, îi făcea mustrări ascunse și perfide. Bietul om avea atunci un gest care mă umplea de amărăciune. Își trecea palma peste frunte, ca și cînd ar fi vrut să-și șteargă o sudoare închipuită, și nu răspundea nimic. Îi simțeam durerea neputincioasă. Economiseam la orice. Nu primeam niciodată o invitație la masă ca să nu fim datori să invităm și noi. Ne cumpăram proviziile cu rabat, resturile din prăvălii. Surorile mele își coseau rochiile singure și se sfătuiau îndelung înainte de a cumpăra un galon de cincisprezece bani metrul. Hrana noastră obișnuită era o supă grasă și un rasol gătit cu fel de fel de sosuri.

Se pare că sînt sănătoase și hrănitoare. Eu aș fi preferat altceva.

Eram mustrat îngrozitor pentru un nasture pierdut sau pentru o ruptură la pantaloni.

Dar în fiecare duminică ne făceam plimbarea obișnuită pe dig, în mare ținută. Tata, în redingotă, cu o pălărie mare și cu mănuși, îi dădea brațul mamei, împodobită ca o corabie într-o zi de sărbătoare. Surorile mele, gata cele dintîi, așteptau semnalul de plecare, dar totdeauna se descoperea în ultima clipă o pată pe redingota stăpînului casei și trebuia să fie ștearsă repede cu o cîrpă muiată în benzină.

Tata, cu pălăria lui mare pe cap, în cămașă, aștepta să se isprăvească operația, în vreme ce mama se grăbea, potrivindu-și mereu ochelarii de mioapă și scoțîndu-și mănușile, ca să nu le strice.

Porneam la drum cu pompă. Surorile mele mergeau înainte, ținîndu-se de braț. Erau la vîrsta măritișului și trebuiau arătate în oraș. Eu mergeam în stînga mamei; tata în dreapta. Mi-aduc aminte de ifosele părinților mei în timpul plimbărilor noastre de duminică, de înțepeneala fetelor, ca și de severitatea ținutei lor. Înaintau cu pași gravi, cu trupul drept, cu picioarele bățoase, ca și cum de înfățișarea lor ar fi depins o afacere foarte importantă.

În fiecare duminică, văzînd navele mari care se întorceau din țări necunoscute și îndepărtate, tata rostea totdeauna aceleași cuvinte:

— Ei, dacă Jules s-ar afla pe una din ele, ce surpriză ar fi!

Unchiul meu Jules, fratele tatei, era singura nădejde a familiei, după ce fusese spaima ei. Auzisem vorbindu-se despre el de pe cînd eram copil și mi se părea că aș fi putut să-l recunosc de la prima vedere, atît mi-era de familiar. Cunoșteam toate amănuntele vieții lui pînă în ziua în care plecase în America, cu toate că despre această epocă se vorbea în șoaptă.

Se pare că avusese o purtare cam proastă, că, adică, mîncase niște bani, cea mai mare crimă pentru familiile

sărace. Pentru cei bogați, un om care petrece „face prostii". E numit, zîmbind, un băiat de viață, un chefliu. Pentru nevoiași, un tînăr care își silește părinții să-și atace capitalul e un stricat, un derbedeu, un smintit!

Deosebirea asta e justă, cu toate că faptul e același, pentru că numai consecințele determină gravitatea unui act.

În sfîrșit, unchiul Jules, după ce își mîncase partea lui pînă la ultima lețcaie, micșorase simțitor moștenirea la care se aștepta tata.

Fusese trimis în America așa, cum se făcea pe atunci, cu un vapor comercial care pleca de la Havre la New York.

Ajuns acolo, unchiul meu Jules se stabili ca negustor de nu știu ce și scrise în curînd că începea să cîștige și că nădăjduia să-l despăgubească pe tata pentru supărarea pe care i-o făcuse. Scrisoarea asta pricinuise o emoție adîncă în familie. Jules, care nu făcea nici cît o ceapă degerată, cum se spune, deveni deodată un om cinstit, un băiat inimos, un adevărat Davranche, integru ca toți cei din familia Davranche.

Un căpitan adusese de altfel vestea că închiriase o prăvălie mare și că făcea un negoț însemnat.

O a doua scrisoare, venită peste doi ani, spunea:

„Dragă Philippe, îți scriu ca să nu fii îngrijorat de sănătatea mea, care e bună. Și afacerile merg bine. Mîine plec într-o călătorie lungă în America de Sud. Poate că vor mai trece cîțiva ani pînă cînd îți voi mai da alte vești. Dacă nu-ți scriu, să nu fii neliniștit. Mă voi întoarce la Havre, după ce voi face avere. Sper că nu va trece prea mult timp pînă atunci și că vom trăi fericiți împreună..."

Scrisoarea asta devenise evanghelia familiei. O citeam în orice împrejurare, o arătam tuturor.

Și, în adevăr, timp de zece ani unchiul Jules nu ne mai trimise nici o știre. Dar pe măsură ce trecea timpul, nădejdile tatei creșteau. Și mama spunea adesea:

— Cînd drăguţul de Jules va fi aici, situaţia noastră are să se schimbe. Uite unul care a ştiut să se descurce!

Şi în fiecare duminică, cînd priveam cum se apropie de la marginea zării vapoare mari care scuipau şerpi de fum în văzduh, tata repeta veşnicele lui cuvinte :

— Ei, ce surpriză ar fi dacă Jules s-ar afla pe unul din ele !

Aproape că ne aşteptam să-l vedem fluturînd o batistă şi strigînd :

— Hei ! Philippe !

Clădiserăm mii de planuri pe această întoarcere sigură. Trebuia chiar să cumpărăm cu banii unchiului o căsuţă de ţară lîngă Ingouville. N-aş putea să jur că tata nu începuse unele tocmeli în acest scop.

Cea mai mare dintre surorile mele avea atunci douăzeci şi opt de ani, cealaltă douăzeci şi şase. Nu se măritau şi asta era marea noastră supărare, a tuturor. În sfîrşit, se ivi un pretendent pentru cea de-a doua. Era un funcţionar sărac, dar onorabil. Am fost sigur totdeauna că scrisoarea unchiului Jules, pe care i-am arătat-o într-o seară, i-a curmat şovăielile şi l-a hotărît.

Ai mei se grăbiră să primească şi se hotărî ca, după căsătorie, toată familia să facă o călătorie mică la Jersey.

Jersey e idealul unei călătorii pentru oamenii săraci. Nu e departe, treci marea cu un vaporaş şi te afli pe alte meleaguri, pentru că insula asta aparţine englezilor. Va să zică un francez poate, după două ceasuri de navigaţie, să vadă un popor vecin şi să-i studieze moravurile, jalnice de altfel pe această insulă unde flutură drapelul britanic, cum spun oamenii care se exprimă simplu.

Călătoria asta la Jersey deveni singura noastră preocupare, singurul lucru aşteptat, visul nostru de fiecare clipă.

În sfîrşit, am plecat. Mi-aduc aminte, de parcă ar fi fost ieri : vaporul duduia lîngă cheiul din Granville, tata, speriat, supraveghea îmbarcarea celor trei valize, mama, neliniştită, o luase de braţ pe sora mea nemăritată, care părea năucă de cînd plecase cealaltă, ca un pui rămas singur într-un cuib ; cei doi însurăţei rămîneau totdeauna în urma noastră, ceea ce pe mine mă făcea mereu să mă uit înapoi.

Vaporul şuieră. Ne urcaserăm, şi vasul, desprinzîndu-se de chei, porni pe o mare netedă ca o masă de marmură verde. Priveam cum se îndepărtează coastele, eram fericiţi şi mîndri ca toţi cei ce călătoresc rar.

Tata îşi umfla pîntecele sub redingota de pe care, chiar în dimineaţa aceea, fuseseră şterse cu grijă toate petele şi răspîndea în jurul lui mirosul acela de benzină din zilele de plimbare, ce mă făcea să recunosc duminica.

Deodată zări două doamne elegante cărora doi domni le ofereau stridii. Un marinar bătrîn, jerpelit, deschidea scoicile cu un cuţit şi le dădea domnilor, care pe urmă le întindeau doamnelor. Ele mîncau delicat, ţinînd scoica cu o batistă subţire şi întindeau gura ca să nu-şi păteze rochiile. Apoi sorbeau zeama cu repeziciune şi aruncau cochilia în mare.

Tata, fără îndoială, a fost cucerit de acest act distins: să mănînci stridii pe un vapor în mers. I se păru un lucru elegant, rafinat, superior. Se apropie de mama şi de surorile mele şi le întrebă :

— Aţi vrea să vă ofer nişte stridii ?

Mama şovăia din pricina cheltuielii, dar surorile mele primiră numaidecît. Mama rosti, necăjită :

— Mi-e teamă să nu-mi facă rău la stomac. Dă-le numai copiilor, dar puţine, să nu se îmbolnăvească. Apoi se întoarse spre mine şi adăugă : Joseph însă n-are nevoie. Băieţii nu trebuie răsfăţaţi.

Am rămas lîngă mama, gîndindu-mă că deosebirea asta era nedreaptă. Mă uitam după tata, care le conducea cu pompă pe fetele şi pe ginerele lui către bătrînul marinar zdrenţăros.

Cele două doamne plecaseră şi tata le arăta surorilor mele cum trebuie să mănînce ca să nu le curgă zeama din scoici. Vru chiar să le dea o pildă şi luă o stridie. Cînd încercă să le imite pe cele două doamne, îşi vărsă numaidecît tot lichidul pe redingotă şi o auzii pe mama şoptind :

— Mai bine ar fi stat liniştit.

Dar dintr-o dată tata păru tulburat, se depărtă cu cîţiva paşi, se uită la familia lui adunată în jurul marinarului şi porni pe neaşteptate spre noi. Îmi păru palid, cu o privire ciudată. Îi spuse mamei, cu glas scăzut :

— Ce extraordinar seamănă cu Jules omul care deschide stridiile.

Mama, uimită, îl întrebă :

— Care Jules ?...

— Cu... fratele meu... dacă nu l-aş şti om cu stare, în America, aş crede că e el.

Mama, înspăimîntată, îngăimă :

— Eşti nebun ? De vreme ce ştii bine că nu e el, de ce spui asemenea prostii ?

Tata însă stăruia :

— Du-te să-l vezi, Clarisse. Vreau să te convingi şi tu, cu ochii tăi.

Ea se ridică şi se apropie de fete. Şi eu mă uitam la omul acela. Era bătrîn, murdar, zbîrcit, şi nu-şi lua ochii de la treaba pe care o făcea.

Mama se întoarse. Am văzut că tremura. Rosti foarte repede :

— Cred că e el. Du-te la căpitan şi cere informaţii. Şi mai ales fii prudent, să nu ne cadă haimanaua asta pe cap tocmai acum !

Tata se îndepărtă şi eu mă luai după el. Încercam o emoţie ciudată.

Căpitanul, un domn înalt, slab, cu favorite lungi, se plimba cu un aer ţanţoş pe punte, ca şi cum ar fi comandat vasul poştal de India.

Tata începu să vorbească ceremonios, îi puse întrebări privitoare la meseria lui, pe care le întovărăşi de complimente.

— Care e importanţa insulei Jersey ? Dar produsele ei ? Populaţia ? Moravurile ? Obiceiurile ? Natura solului etc., etc.

Ai fi crezut că era vorba cel puţin de Statele Unite ale Americii.

Pe urmă vorbiră despre „Express", vasul pe care ne aflam, ajunseră la echipaj şi, în sfîrşit, tata întrebă cu o voce tulburată :

— Aveţi colo un bătrîn care deschide stridiile şi care pare foarte interesant. Cunoaşteţi vreun amănunt despre el ?

Căpitanul, pe care conversaţia asta începuse să-l enerveze, răspunse rece :

— E un bătrîn vagabond francez pe care l-am găsit anul trecut în America şi l-am adus înapoi, în patrie. Se pare că are nişte neamuri la Havre, dar nu vrea să se întoarcă la ele, pentru că le datorează nişte bani. Îl cheamă Jules... Jules Darmanche sau Darvanche, aşa ceva, nu mai ştiu. Se spune că acolo a fost bogat la un moment dat, dar vezi în ce hal e acum.

Tata se îngălbeni şi îngăimă cu gîtlejul sugrumat, cu ochii rătăciţi :

— Ah ! da ! foarte bine... foarte bine... Nu mă mir. Mulţumesc, domnule căpitan.

Şi plecă, sub privirea uluită a marinarului.

Se întoarse atît de răvăşit lîngă mama, încît ea îi spuse :

— Stai jos, o să vadă lumea că se petrece ceva cu tine.

Tata căzu pe bancă, bîiguind :

— El e, el e ! Apoi întrebă : Ce-o să facem acum ?

Mama răspunse repede :

— Trebuie să îndepărtăm copilele. Joseph, de vreme ce ştie tot, are să se ducă după ele. Trebuie să avem grijă mai ales ca ginerele nostru să nu bănuiască nimic.

Tata părea năruit. Îngînă :

— Ce nenorocire !

Mama se înfurie deodată :

— Totdeauna am bănuit eu că hoţul ăsta n-are să facă nimic şi are să cadă tot în spinarea noastră ! Parcă poţi să aştepţi vreodată ceva de la un Davranche !

Tata îşi trecu palma peste frunte, cum făcea totdeauna cînd nevastă-sa îl mustra.

Ea adăugă :
— Acum dă-i bani lui Joseph, ca să se ducă să plătească stridiile. Nu ne-ar mai lipsi decît să ne recunoască cerșetorul ăsta. Frumoasă impresie am face pe vas ! Hai la celălalt capăt, ca individul să nu se apropie de noi !
Mama se ridică și se depărtară amîndoi, după ce îmi dădură o monedă de cinci franci.
Surorile mele, mirate, îl așteptau pe tata. Le-am spus că mama avea puțin rău de mare și l-am întrebat pe omul care deschidea stridiile :
— Cît vă datorăm, domnule ?
Îmi venea să spun : „unchiule".
Mi-a răspuns :
— Doi franci și cincizeci.
I-am întins piesa de cinci franci și el mi-a dat restul.
Mă uitam la mîna lui, o biată mînă de marinar, zbîrcită, mă uitam la fața lui, o față bătrînă și nefericită, tristă, fără nădejde, și mă gîndeam : „E unchiul meu, fratele tatei, unchiul meu !"
I-am dat cincizeci de bani bacșiș. Mi-a mulțumit :
— Să-ți ajute Dumnezeu, domnișorule ! cu glasul unui milog care primește pomana.
Mi-a venit în minte că acolo trebuie să fi cerșit.
Surorile mele mă priveau, uluite de dărnicia mea.
Cînd i-am dat tatei înapoi doi franci, mama, mirată, m-a întrebat :
— Cum ? Au costat trei franci ? Nu se poate !
Am spus cu hotărîre :
— I-am dat cincizeci de bani bacșiș.
Mama a tresărit și m-a privit țintă în ochi :
— Ești nebun ? Să-i dea el cincizeci de bani omului ăluia, derbedeului ăluia !
Dar s-a oprit pentru că tata o privea și-i făcea semn spre ginerele ei.
Apoi tăcurăm.
În fața noastră, în zare, o umbră liliachie părea că iese din mare. Era Jersey.

Cînd ne apropiam de chei, m-a cuprins o dorință de nestăpînit să-l mai văd o dată pe unchiul meu Jules, să mă duc lîngă el, să-i spun ceva mîngîietor și drăgăstos.
Dar cum nimeni nu mai mînca stridii, el pierise ; coborîse fără îndoială în fundul calei murdare în care locuia, nenorocitul.
Ne-am întors cu vaporul de Saint-Malo, ca să nu-l mai întîlnim. Mama era măcinată de teamă.
Nu l-am mai văzut niciodată pe fratele tatei.
Uite de ce dau cîteodată cîte cinci franci unui vagabond.

1883

PE MARE

Lui Henri Céard

De curînd, ziarele au publicat următoarea informație :

„Boulogne-sur-Mer, 22 ianuarie. Ni se scrie :
O nenorocire îngrozitoare a uluit populația noastră de pe coastă, atît de încercată în ultimii doi ani. Vasul de pescuit, comandat de căpitanul Javel, cînd voia să intre în port, a fost aruncat spre vest și s-a sfărîmat de stîncile digului.
Cu toate silințele bărcii de salvare și ale căngilor aruncate cu aparate speciale, au pierit patru oameni și musul.
Furtuna continuă. Ne temem de alte catastrofe."

Cine e căpitanul Javel ? E fratele ciungului ?
Dacă bietul om furat de valuri și poate mort sub sfărîmăturile vasului lui zdrobit e cel la care mă gîndesc eu, atunci el a fost martor acum optsprezece ani la o altă dramă, grozavă și simplă cum sînt totdeauna dramele cumplite ale valurilor.

Javel, cel mai în vîrstă dintre frați, era pe atunci stăpînul unui șalutier.

Șalutierul e cea mai bună barcă de pescuit. E solidă, înfruntă orice vreme, are pîntecele rotund, e rostogolit tot timpul de valuri ca un dop, totdeauna la suprafață, totdeauna biciuit de vînturile aspre și sărate ale Mînecii. Străbate marea neobosit, cu pînzele umflate, tîrînd lîngă coasta lui un năvod mare, care rîcîie fundul Oceanului și desprinde, și adună toate vietățile adormite în stînci, peștii plați, lipiți de nisip, crabii grei cu picioarele încovrigate, omarii cu mustăți ascuțite.

Cînd vîntul e răcoros și valul mic, barca începe pescuitul. Năvodul e prins de-a lungul unei prăjini de lemn întărite cu fier, coborîtă cu ajutorul a două cabluri care alunecă pe doi tăvălugi fixați la cele două capete ale vasului. Barca, împinsă de vînt și de curent, trage după ea acest aparat care răscolește și pustiește fundul mării.

Javel avea pe bord pe fratele lui mai mic, patru oameni și un mus. Ieșise din Boulogne pe o vreme frumoasă, bună de aruncat năvodul.

Dar în curînd se pornise vîntul, și furtuna sili șalutierul să fugă. Ajunseră lîngă coasta Angliei, dar marea dezlănțuită lovea țărmul, se repezea asupra pămîntului, nu îngăduia intrarea în port. Vasul se îndreptă iar spre larg și se întoarse spre coastele Franței. Furtuna tot nu te lăsa să te apropii de dig, și învelea în spumă, în zgomot și în primejdie toate intrările adăposturilor.

Șalutierul porni din nou, alergînd pe muchiile valurilor, azvîrlit, scuturat, leoarcă de apă, plesnit de talazuri, dar vesel totuși, pentru că era obișnuit cu vremea rea care îl făcea cîteodată să rătăcească cinci-șase zile între cele două țări vecine, fără să poată acosta pe țărmul vreuneia.

În sfîrșit, uraganul se liniști pe cînd se aflau în mijlocul mării și, cu toate că valurile erau încă puternice, căpitanul porunci să se arunce năvodul.

Marea unealtă de pescuit fu lăsată peste bord și doi oameni la un capăt, alți doi la celălalt începură să desfășoare de pe tăvălugi otgoanele care o țineau. Deodată ea

atinse fundul, dar un val înalt înclină vasul și Javel cel mic, care se afla la provă și conducea coborîrea năvodului, se clătină, cu brațul prins între odgonul slăbit o clipă de zdruncinătură și lemnul peste care aluneca. Făcu o sforțare disperată, încercînd să ridice odgonul cu cealaltă mînă, dar năvodul ajunsese jos și cablul înțepenit nu mai ceda.

Omul, cocîrjat de durere, ceru ajutor. Toți alergară într-acolo. Frate-său lăsă cîrma. Se aruncară asupra odgonului, încercînd să scoată de sub el brațul pe care îl zdrobea. Era zadarnic.

— Trebuie să-l tăiem, spuse un marinar și scoase din buzunar un cuțit uriaș care ar fi putut să salveze în două minute brațul lui Javel cel mic.

Dar a tăia însemna a pierde năvodul și năvodul ăsta însemna bani, bani mulți, o mie cinci sute de franci. Îi aparținea lui Javel cel mare, care ținea la avutul lui.

El strigă, cu inima frîntă :

— Nu, nu tăia, așteaptă. O să schimb direcția !

Alergă la cîrmă și porni în sensul vîntului.

Barca îl asculta cu greutate, paralizată de năvodul care îi frîna elanul, dusă de altminteri de puterea curentului și a vîntului.

Javel cel mic căzuse în genunchi, cu dinții strînși, cu ochii rătăciți. Nu spunea nimic. Frate-său se întoarse la el, pentru că se temea mereu de cuțitul vreunuia dintre marinari.

— Așteaptă, așteaptă, nu tăia, o să aruncăm ancora.

Ancora fu aruncată, tot lanțul desfășurat. Apoi începură să învîrtească cabestanul ca să desfacă odgoanele năvodului. Ele se lărgiră în sfîrșit și brațul, mort sub mîneca de flanelă însîngerată, fu scos.

Javel cel mic părea îndobitocit. Îi scoaseră haina și văzură ceva îngrozitor : o chisăliță de carne din care sîngele țîșnea șuvoi, ca aruncat de o pompă. Omul își privi brațul și murmură :

— S-a dus dracului !

Sîngele care îi curgea făcuse o baltă pe punte ; unul dintre marinari strigă :

— Are să se golească de tot, trebuie să-i legăm vîna.

Luară o sfoară, o sfoară groasă, cafenie și gudronată, îi prinseră brațul deasupra rănii și strînseră cu toată puterea. Șuvoiul de sînge se potolea încet, apoi conteni de tot.

Javel cel mic se ridică, brațul îi atîrna lîngă șold. Îl apucă cu cealaltă mînă, îl ridică, îl învîrti, îl scutură. Era rupt ! oasele erau sfărîmate. Numai mușchii mai țineau bucata asta legată de trupul lui. Și-l privea cu ochii mohorîți, se gîndea. Pe urmă se așeză pe o pînză împăturită și tovarășii îl sfătuiră să-și ude mereu rana, ca să nu înceapă să putrezească.

Îi puseră o găleată alături. El cufunda în fiecare clipă un pahar în ea și-și turna un firicel de apă limpede peste rana groaznică.

— Ți-ar fi mai bine jos, îi spuse frate-său.

El coborî, dar peste un ceas sui din nou, pentru că nu-i era la îndemînă singur. Și se simțea și mai bine la aer. Se așeză iar pe pînză și începu să-și ude brațul.

Pescuitul era bun. Pești mari cu pîntecele alb zăceau lîngă el, scuturați de spasmele morții. Îi privea fără să contenească să-și ude carnea zdrobită.

Tocmai cînd se apropiau iar de Boulogne, se porni din nou vîntul. Barca începu iar să alerge ca o bezmetică, săltînd și rostogolindu-se, scuturîndu-l pe bietul rănit.

Veni și noaptea. Furtuna ținu pînă în zori. Cînd răsări soarele, văzură iar Anglia, dar cum marea se mai domolise, se întoarseră spre Franța, împotriva vîntului.

Către seară, Javel cel mic își chemă tovarășii și le arătă niște dîre negre, ceva ce semăna a descompunere, pe bucata de braț care nu mai era a lui.

Marinarii îl priveau, își spuneau părerea.

— Poate să fie buba neagră, zise unul.

— Ar trebui să-i pui niște apă sărată, zise altul.

Aduseră apă sărată și o vărsară peste rană. Rănitul se îngălbeni, scrîșni din dinți, se zgîrci puțin, dar nu strigă.

Apoi, după ce arsura se mai potoli, îi spuse lui frate-său :

— Dă-mi cuțitu' tău !

Frate-său îi întinse cuțitul.

— Țineți-mi brațul în sus, așa drept, și trageți de el.

Făcură ce le cerea.

Atunci începu să taie el singur. Tăia încetișor, cu socoteală, retezînd ultimele tendoane cu lama ascuțită ca un brici. Peste puțin timp, nu-i mai rămase decît un ciot. Suspină adînc și rosti :

— Trebuia. Mă duceam pe copcă.

Părea ușurat și respira cu putere. Începu iar să toarne apă pe ciotul de braț care-i mai rămăsese.

Noaptea fu iar rea și nu putură trage la țărm.

Cînd se iviră zorile, Javel cel mic luă brațul pe care îl tăiase și-l cercetă îndelung. Începea să putrezească. Tovarășii veniră să-l cerceteze și ei, și-l trecură din mînă în mînă, îl pipăiră, îl întoarseră, îl mirosiră.

Frate-său spuse :

— Acum trebuie să-l arunci în mare.

Dar Javel cel mic se supără :

— Ah, ba nu ! ba nu ! Nu vreau. Ce, nu-i al meu ? E brațul meu !

Îl luă iar și și-l puse între picioare.

— Păi o să putrezească, spuse cel mare.

Atunci rănitul avu o idee. Cînd rămîneau mai mult timp pe mare și voiau să conserve peștele, îl băgau în butoaie cu sare. Întrebă :

— N-am putea să-l punem la saramură ?

— Asta așa e, spuseră ceilalți.

Goliră un butoi plin de peștii prinși în ultimele zile, puseră brațul în fundul lui, turnară sare peste el, apoi așezară peștii la loc unul cîte unul.

Unul dintre marinari glumi :

— Numai să nu-l vindem la licitație.

Toată lumea rîse, afară de cei doi frați Javel.

Vîntul bătea necontenit. Plutiră mereu împotriva vîntului, spre Boulogne, pînă a doua zi de dimineață. Rănitul își turna necontenit apă pe rană.

Din cînd în cînd se ridica și mergea de la un capăt la altul al bărcii.

Frate-său, care ţinea cîrma, își înălţa capul și-l urmărea cu privirea.

În sfîrșit, intrară în port.

Doctorul îi cercetă rana și spuse că merge bine. Îi făcu un pansament bun și-i porunci să se odihnească. Dar Javel nu voia să se culce fără să-și fi luat braţul și se întoarse repede în port, ca să găsească butoiul pe care îl însemnase cu o cruce.

Îl goliră în faţa lui și își găsi mădularul păstrat în saramură, zbîrcit, neputrezit. Îl înveli într-un șervet pe care îl adusese anume pentru asta și plecă acasă.

Nevastă-sa și copiii cercetară îndelung frîntura asta ruptă din tatăl lor, îi pipăiră degetele, îi scoaseră fărîmele de sare rămase sub unghii. Apoi chemară tîmplarul, ca să facă un sicriu mic.

A doua zi tot echipajul vasului de pescuit urmă înmormîntarea braţului tăiat. Cei doi fraţi, alături, se aflau în fruntea convoiului. Paracliserul parohiei ţinea cadavrul sub braţ.

Javel cel mic nu mai plecă pe mare. Căpătă o mică slujbă în port. Mai tîrziu, cînd își povestea accidentul, mărturisea în șoaptă :

— Dacă frati-miu ar fi vrut să taie năvodul, sigur că și acum aș mai fi avut braţul ăla. Dar tare era păstrător, cînd era vorba de avutul lui !

1883

REGINA HORTENSE

O numeau, în Argenteuil, regina Hortense. Nimeni n-a ştiut vreodată de ce. Poate pentru că vorbea poruncitor, ca un ofiţer care comandă ? Poate pentru că era mare, osoasă, trupeșă ? Poate pentru că ocîrmuia un norod de animale domestice, găini, cîini, pisici, canari

și peruși, vietăţi dragi fetelor bătrîne ? Dar nu avea pentru aceste animale de casă nici răsfăţuri, nici cuvinte dezmierdătoare, nici denumirile copilărești care par a curge de pe buzele femeilor pe blana catifelată a pisicii care toarce. Își conducea dobitoacele cu autoritate, domnea.

Era o fată bătrînă, în adevăr, una dintre acele fete bătrîne cu glasul tăios, cu mișcări ţepene, al căror suflet pare aspru. Nu îngăduia niciodată nici contrazicere, nici replică, nici șovăială, nici nepăsare, nici lene, nici oboseală. Nu fusese auzită niciodată plîngîndu-se, regretînd ceva, rîvnind la ceva. Spunea : „Fiecare cu ce i-a fost dat", cu o convingere de fatalist. Nu se ducea la biserică, nu-i plăceau preoţii, nu credea de fel în Dumnezeu și numea toate chestiunile religioase „marfă pentru plîngăcioși".

De treizeci de ani de cînd locuia în căsuţa ei, în faţa căreia se întindea o grădină mică de-a lungul străzii, nu-și schimbase niciodată obiceiurile. Nu schimba decît slugile, fără milă, cînd împlineau douăzeci și unu de ani.

Își înlocuia, fără lacrimi și fără părere de rău cîinii, pisicile și păsărelele cînd mureau de bătrîneţe sau din pricina vreunui accident, și îngropa animalele răposate într-un răzor, cu un hîrleţ, apoi bătătorea pămîntul deasupra lor, călcîndu-l cu nepăsare.

Avea cîteva cunoștinţe în oraș, familii de funcţionari care se duceau zilnic la Paris. Din cînd în cînd era invitată seara la o ceașcă de ceai. Adormea totdeauna la aceste adunări și trebuia să fie trezită, ca să se întoarcă acasă. Nu îngăduise niciodată nimănui s-o conducă, pentru că nu-i era frică nici ziua, nici noaptea. Părea că nu-i plac copiii.

Își trecea vremea cu o mie de treburi bărbătești, lucra tîmplărie, săpa în grădină, tăia lemne cu fierăstrăul sau cu toporul, își repara casa îmbătrînită, dregea și zidăria, cînd era nevoie.

Avea rude care veneau s-o vadă de două ori pe an : familia Cimme și familia Colombel ; surorile ei se mărita-

seră una cu un negustor de ierburi medicinale, cealaltă cu un mic rentier. Soţii Cimme n-aveau urmaşi; soţii Colombel aveau trei : Henri, Pauline şi Joseph. Henri avea douăzeci de ani, Pauline şaptesprezece şi Joseph numai trei, fiindcă venise pe lume în clipa în care părea cu neputinţă ca maică-sa să mai fie fecundată.

Nici un sentiment n-o lega pe fata bătrînă de rudele ei.

În primăvara anului 1882, regina Hortense se îmbolnăvi deodată. Vecinii îi aduseră un medic, pe care ea îl alungă. Se ivi şi un preot, pe care, ca să-l gonească, bătrîna coborî din pat pe jumătate goală.

Servitoarea îi făcea ceaiuri, plîngînd.

După trei zile de zăcere, situaţia părea a fi devenit atît de gravă, încît dogarul de alături îşi luă asupra lui răspunderea de a chema cele două familii, aşa cum îl sfătuise doctorul, care intrase cu sila în casă.

Familiile sosiră cu acelaşi tren pe la zece dimineaţa şi soţii Colombel îl aduseră şi pe fiul lor cel mic, pe Joseph.

Cînd ajunseră la intrarea în grădină, o văzură mai întîi pe servitoare, care plîngea, aşezată pe un scaun, lîngă perete.

Cîinele dormea pe o rogojină în faţa uşii, sub lumina arzătoare a soarelui ; două pisici, pe care le-ai fi crezut moarte, stăteau culcate pe pervazurile celor două ferestre, cu ochii închişi, cu labele şi coada întinse cît erau de lungi.

O găină mare cloncănea, plimbîndu-şi prin grădină un batalion de puişori îmbrăcaţi în puf galben, uşor ca vata ; o colivie mare, acoperită de rocoVină, închidea în ea un popor întreg de păsărele care ciripeau pe întrecute în lumina caldei dimineţi de primăvară. Doi inseparabili, în altă colivie mică în formă de căsuţă elveţiană, stăteau liniştiţi, alături pe un beţişor.

Domnul Cimme, un personaj foarte gras, care răsufla greu, şi care intra totdeauna primul oriunde, dînd la o parte pe ceilalţi, bărbaţi şi femei dacă era nevoie, întrebă:

— Ei, ce-i, Céleste ? Merge rău ?

Slujnicuţa gemu printre lacrimi :

— Nici nu mă mai cunoaşte. Doctorul spune că nu mai are mult.

Toată lumea o privi.

Doamna Cimme şi doamna Colombel se îmbrăţişară pe loc, fără să spună un cuvînt. Semănau foarte mult una cu alta, purtaseră întotdeauna bandouri netede şi şaluri roşii, caşmiruri franţuzeşti strălucitoare ca jăratecul.

Cimme se întoarse către cumnatu-său, un om smead, gălbejit şi slab, ros de o boală de stomac, care mai şi şchiopăta îngrozitor, şi rosti cu un ton serios :

— La naiba ! Era şi timpul.

Nimeni însă nu cuteza să pătrundă în odaia de la parter a muribundei. Pînă şi Cimme se lăsa greu. Colombel se hotărî cel dintîi şi intră legănîndu-se ca un catarg de corabie, ţăcănind pe pietre cu vîrful de fier al bastonului,

Cele două femei se încumetară să intre după el şi domnul Cimme încheie convoiul.

Joseph rămase afară, fermecat de vederea cîinelui.

O rază de soare tăia în două patul, luminînd numai mîinile care se zbuciumau nervos, desfăcîndu-se şi închizîndu-se necontenit. Degetele se mişcau de parcă le-ar fi însufleţit un gînd, de parcă ar fi spus ceva, ar fi indicat idei, s-ar fi supus unei raţiuni. Tot restul trupului stătea neclintit sub cuverturi. Chipul colţuros nu avea nici o tresărire. Ochii erau închişi.

Rudele se aşezară în semicerc şi începură să privească, fără să scoată un cuvînt, pieptul apăsat, respiraţia scurtă. Slujnicuţa venise după ei şi plîngea într-una.

În sfîrşit Cimme întrebă :

— De fapt, ce-a spus doctorul ?

Servitoarea îngînă :

— Spune s-o lăsăm în pace, fiindcă nu mai e nimic de făcut.

Dar, pe neaşteptate, buzele fetei bătrîne începură să se mişte. Păreau a rosti cuvinte tăcute, cuvinte ascunse

în capul acela de muribundă, şi mîinile îşi grăbiră zbuciumul ciudat.

Şi, deodată, începu să vorbească cu o vocişoară slabă pe care nimeni nu i-o cunoştea, o voce care părea că vine de departe, poate din fundul inimii ei totdeauna zăvorîte.

Cimme plecă pe vîrful picioarelor, pentru că spectacolul îi părea penibil. Colombel, al cărui picior schilod obosea, se aşeză.

Cele două femei rămaseră în picioare.

Regina Hortense turuia mereu foarte repede şi nimeni nu pricepea ce spune. Rostea nume, foarte multe nume, chema drăgăstos persoane închipuite.

— Vino aici, Philippe, mititelul meu, sărut-o pe mama. Spune, puiul meu, o iubeşti pe maică-ta? Rose, să ai grijă de surioara ta în lipsa mea. Mai ales să n-o laşi singură, auzi? Şi n-ai voie să te atingi de chibrituri.

Tăcea cîteva clipe, apoi, cu un ton mai puternic, parcă ar fi chemat:

— Henriette!

Aştepta puţin, şi începea iar:

— Spune-i tatei să vină să vorbească cu mine, înainte de a pleca la birou.

Apoi, brusc:

— Mi-e cam rău azi, dragul meu; făgăduieşte-mi că n-ai să te întorci tîrziu. Ai să-i spui şefului tău că sînt bolnavă. Pricepi şi tu că e primejdios să rămînă copiii singuri, cînd eu sînt în pat. Am să-ţi fac la cină nişte orez cu lapte. Copiilor le place grozav. Claire are să fie foarte bucuroasă!

Începea să rîdă, cu un rîs tînăr şi zgomotos, aşa cum nu rîsese niciodată:

— Ia te uită la Jean, ce mutră caraghioasă are. S-a mînjit tot cu dulceaţă, javra mică! Uită-te, dragă, cît e de caraghios!

Colombel, care îşi muta mereu din loc piciorul obosit de călătorie, şopti:

— Visează că are copii şi bărbat, începe agonia.

Cele două surori nu se clinteau, surprinse şi prostite. Slujnica rosti:

— Trebuie să vă scoateţi şalurile şi pălăriile. Vreţi să veniţi în sală?

Ieşiră fără a fi scos un cuvînt. Colombel le urmă, şchiopătînd; o lăsară iar singură de tot pe muribundă.

După ce îşi scoaseră veşmintele de călătorie, femeile se aşezară, în sfîrşit. Atunci una dintre pisici îşi părăsi fereastra, se întinse, sări în sală, apoi pe genunchii doamnei Cimme, care începu s-o mîngîie.

De alături se auzea vocea agonizantei, trăind, în acest ultim ceas, viaţa pe care o aşteptase, fără îndoială, trăindu-şi înseşi visele în clipa în care totul avea să se sfîrşească pentru ea.

Cimme, în grădină, se juca cu Joseph şi cu cîinele, se distra grozav, cu veselia omului voinic cînd se află pe cîmp, fără să-şi mai aducă aminte de muribundă.

Deodată însă se întoarse în casă şi se adresă servitoarei:

— Ascultă, fetiţo, să ne faci ceva de mîncare. Ce vreţi să mîncaţi, doamnelor?

Se înţeleseră să se dea la masă o omletă cu verdeţuri, o friptură cu cartofi noi, brînză şi cafea.

Şi cum doamna Colombel îşi căuta în buzunar portmoneul, Cimme o opri; apoi se întoarse către slujnicuţă:

— Trebuie să ai tu nişte bani!

Ea răspunse:

— Da, domnule.

— Cîţi?

— Cincisprezece franci.

— Ajunge. Grăbeşte-te, fetiţo, fiindcă începe să-mi fie foame.

Doamna Cimme, privind trandafirii agăţători de afară, care erau scăldaţi în soare, şi doi porumbei îndrăgostiţi de pe acoperişul de peste drum, rosti, cu o expresie de jale:

— Păcat că am venit pentru o împrejurare atît de tristă. Ce frumos ar fi azi la ţară.

Sora ei suspină fără să răspundă, și Colombel șopti, mișcat poate la gîndul unei plimbări pe jos :
— Afurisit mă sîcîie azi piciorul.
Joseph și cîinele făceau un tărăboi grozav : unul scotea strigăte de bucurie, celălalt lătra de te asurzea. Se jucau de-a v-ați ascunselea în jurul celor trei răzoare, alergau ca niște nebuni unul după celălalt.
Muribunda își chema necontenit copiii, vorbea cu fiecare dintre ei, își închipuia că-i îmbracă, că-i mîngîie, că-i învață să citească :
— Hai, Simon, hai, spune o dată : A B C D . Nu rostești bine, hai, D, D, D, mă auzi ? Atunci spune și tu...
Cimme rosti :
— E ciudat ce lucruri se spun în asemenea clipe.
Atunci doamna Colombel întrebă :
— N-ar fi mai bine să ne întoarcem lîngă ea ?
Doamna Cimme o făcu pe loc să-și schimbe gîndul :
— La ce bun, de vreme ce nu-i putem ajuta cu nimic ? Stăm destul de bine și aici.
Nimeni nu stărui. Doamna Cimme privi la cele două păsărele verzi, numite inseparabili. Lăudă în cîteva cuvinte ciudata lor fidelitate și înfieră oamenii, pentru că nu imită viețile astea. Cimme începu să rîdă, își privi nevasta, și fredonă cu un aer batjocoritor : „Tra-la-la ! Tra-la-la !", ca și cînd ar fi vrut să lase să se înțeleagă multe în privința fidelității lui personale.
Colombel, prins acum de crampe la stomac, lovea pardoseala de piatră cu bastonul.
Cealaltă pisică intră cu coada în vînt.
Nu se așezară la masă decît la ora unu.
Cum gustă din vin, Colombel, căruia i se recomandase să nu bea decît băuturi de soi, o chemă pe slujnică :
— Ia spune, fetițo, nu se află în pivniță ceva mai bun ?
— Ba da, domnule, mai este vin ales, din cel care vi se servea, cînd veneați.
— Foarte bine ! Du-te și adu-ne trei sticle.

Gustară acel vin care le păru excelent, nu pentru că era de vreun soi deosebit, dar pentru că se afla de cincisprezece ani în pivniță. Cimme declară :
— Ăsta e adevăratul vin pentru bolnavi.
Colombel, prins de o dorință arzătoare de a pune stăpînire pe acel bordo, o întrebă din nou pe fată :
— Cît a mai rămas, fetițo ?
— Oh ! aproape tot, domnule ; don'șoara nu bea niciodată. Ăsta e rîndul din fund.
Atunci Colombel se întoarse spre cumnatul lui :
— Dacă vrei, Cimme, o să facem un schimb, iau eu vinul ăsta și tu altceva, pentru că îmi convine de minune la stomac.
Intrase acum și găina, cu cîrdul ei de puișori. Cele două femei se distrau aruncîndu-le fărîmituri.
Joseph și cîinele, care mîncaseră destul, fură trimiși din nou în grădină.
Regina Hortense vorbea mereu, acum însă în șoaptă, așa că nu i se mai deslușeau cuvintele.
După ce își primiră cafeaua, se duseră toți să vadă care e starea bolnavei. Părea liniștită.
Ieșiră iar și se așezară în cerc în grădină, ca să digere.
Deodată cîinele începu să se învîrtească în goana mare în jurul scaunelor, ținînd ceva în bot.
Copilul fugea cît putea după el. Amîndoi pieriră în casă.
Cimme adormi cu burta la soare.
Muribunda începu iar să vorbească tare. Apoi, pe neașteptate, strigă.
Cele două femei și Colombel se grăbiră să intre în casă, ca să vadă ce e cu ea. Cimme, care se trezise, nu se clinti din loc, pentru că nu-i plăceau lucrurile astea.
Era ridicată în capul oaselor, cu ochii rătăciți. Cîinele ei, ca să scape de urmărirea lui Joseph, sărise pe pat și trecuse peste muribundă. Acum, adăpostit îndărătul pernei, își privea prietenul cu ochi lucitori, gata să sară din nou, ca să ia joaca de la început. Ținea în bot unul dintre

papucii stăpînei lui, sfîşiat cu colţii de un ceas, de cînd se tot juca cu el.
Copilul, intimidat de femeia care se ridicase deodată în faţa lui, stătea încremenit înaintea patului.
Găina, care intrase şi ea, speriată de zgomot, sărise pe un scaun ; îşi chema cu disperare puişorii care piuiau, spăimîntaţi, între cele patru picioare ale scaunului.
Regina Hortense striga cu o voce sfîşietoare :
— Nu, nu, nu vreau să mor, nu vreau ! Nu vreau ! Cine are să-mi crească copiii ? Cine are să-i îngrijească ? Cine are să-i iubească ? Nu, nu vreau ! Eu nu...
Apoi căzu pe spate. Se isprăvise.
Cîinele, foarte însufleţit, sări în odaie săltînd.
Colombel dădu fuga la fereastră, își chemă cumnatul :
— Vino repede, vino repede. Cred că s-a prăpădit.
Atunci Cimme se ridică şi, cum nu mai avea încotro, intră în odaie îngăimînd.
— A fost mai scurt decît m-aş fi aşteptat.

1883

CHELNER, UN ŢAP !

Lui José Maria de Heredia

De ce am intrat atunci seara, în cafeneaua aceea ? Nu ştiu. Era frig. O burniţă, o pulbere de apă plutea, aburea becurile de gaz cu o ceaţă străvezie, făcea să strălucească trotuarele brăzdate de luminile vitrinelor, lumina noroiul umed şi picioarele murdare ale trecătorilor.
Nu mă duceam nicăieri. Mă plimbam puţin după cină. Trecusem de Creditul Lyonez, de strada Vivienne, de alte străzi încă. Am văzut deodată o berărie mare, aproape plină. Am intrat, fără nici o pricină. Nu mi-era sete.

Am căutat cu ochii un loc unde să nu fiu prea la îmbulzeală şi m-am aşezat lîngă un om care mi-a părut bătrîn şi care fuma o pipă de doi bani, o pipă de pămînt, neagră ca un cărbune. Un teanc de şase sau şapte farfurioare de sticlă aşezat în faţa lui, arăta cîţi ţapi de bere sorbise pînă atunci. N-am stat să-mi cercetez vecinul. Mi-am dat seama dintr-o ochire că e un băutor de ţapi, unul dintre acei muşterii obişnuiţi ai berăriilor, care vin de dimineaţa, de la deschidere, şi pleacă seara, la închidere. Era murdar, avea o chelie în mijlocul capului, dar pe gulerul redingotei îi atîrnau şuviţe de păr gras, cărunt. Hainele lui prea largi păreau făcute pe vremea cînd avea burtă. Ghiceai că pantalonii trebuie să joace pe el şi că nu putea face nici zece paşi fără să-i salte şi să-i potrivească. Purta oare şi vestă ? Numai gîndindu-mă la ghetele lui şi la ce se află în ele, m-am îngrozit. Manşetele scămoşate îi erau cu desăvîrşire negre la margini, ca şi unghiile lui.
Cum m-am aşezat lîngă el, mi-a spus cu o voce liniştită :
— Cum îţi mai merge ?
M-am întors brusc şi l-am privit ţintă. A continuat :
— Nu mă mai recunoşti ?
— Nu.
— Des Barrets.
Am rămas încremenit. Era contele Jean des Barrets, fostul meu camarad de colegiu.
I-am strîns mîna, atît de uluit încît nu mai puteam scoate o vorbă.
Am îngăimat, în sfîrşit :
— Dar tu ce mai faci ?
Mi-a răspuns liniştit :
— Eu fac ce pot.
Şi a tăcut. Voiam să fiu prietenos, căutam cuvintele :
— Şi... ce faci ?
Mi-a răspuns cu resemnare :
— Vezi şi tu.
Am simţit că roşesc. Am stăruit.

— Da, dar ce faci tot timpul ?

A rostit, scoțînd nori groși de fum :

— Tot timpul același lucru.

Apoi a lovit în marmura mesei cu un gologan rătăcit și a strigat :

— Chelner, doi țapi !

O voce depărtată a repetat : „Doi țapi la a patra !" O altă voce și mai depărtată a strigat un „gata" foarte ascuțit. Pe urmă s-a ivit un om cu șorț alb aducînd doi țapi din care vărsa, în fugă, picături galbene pe podeaua presărată cu nisip.

Des Barrets și-a golit paharul dintr-o suflare și l-a pus pe masă, sugînd spuma care-i rămăsese în mustăți. Apoi m-a întrebat :

— Ce mai e nou ?

În adevăr, nu știam să-i spun nimic nou. Am îngînat :

— Ce să fie, nimic, dragă. Eu sînt negustor.

A rostit iar, cu vocea lui monotonă :

— Și... îți place ?

— Nu, dar ce vrei ? Trebuie să faci ceva.

— De ce ?

— Păi... ca să nu stai degeaba.

— La ce bun ? Eu nu fac nimic, după cum vezi, nu fac niciodată nimic. Înțeleg să muncești cînd n-ai nici un ban. Dar cînd ai cu ce trăi, e inutil. De ce să muncești ? Pentru cine o faci, pentru tine sau pentru alții ? Dacă o faci pentru tine înseamnă că-ți face plăcere și atunci e bine. Dacă o faci pentru alții, ești un nerod.

Apoi și-a pus pipa pe masă și a strigat iar :

— Chelner, un țap ! și a urmat : Cînd vorbesc, mi se face sete. Nu sînt obișnuit. Da, eu nu fac nimic, mă las în voia timpului, îmbătrînesc. Cînd am să mor, n-o să-mi pară rău după nimic. N-o să-mi aduc aminte decît de cafeneaua asta. N-am nevastă, n-am copii, n-am griji, n-am supărări, n-am nimic. E mai bine așa.

A golit țapul care-i fusese adus, și-a petrecut limba pe buze și a luat iar pipa.

Îl priveam uluit. L-am întrebat :

— Dar n-ai fost totdeauna așa ?

— Să am iertare, totdeauna, din colegiu.

— Dar asta nu e o viață, dragul meu. E îngrozitor. Nu se poate, trebuie să faci ceva, să iubești ceva, să ai poate prieteni.

— Nu. Mă trezesc la prînz, vin aici, mănînc și beau bere. Apoi aștept să se lase noaptea, cinez și beau bere. Pe la unu și jumătate după miezul nopții, mă întorc să mă culc, pentru că aici se închide. Asta mă sîcîie mai mult decît orice. De zece ani încoace am petrecut cred șase ani pe canapeluța asta, aici, în colț, și restul în pat, niciodată altundeva. Cîteodată stau de vorbă cu obișnuiții localului.

— Dar la început, cînd ai venit la Paris, ce-ai făcut ?

— Am urmat dreptul... la cafeneaua Médicis.

— Și pe urmă ?

— Pe urmă... am trecut de partea astălaltă a gîrlei și am venit aici.

— De ce ți-ai mai dat osteneala asta ?

— Ce vrei, nu poți să rămîi toată viața în Cartierul Latin. Studenții fac prea mult zgomot. De acum înainte n-am să mă mai clintesc. Chelner, un țap !

Credeam că-și bate joc de mine. Am stăruit :

— Haide, fii sincer. Ai avut vreo supărare mare ? Pesemne că vreo dragoste nenorocită, da ? Fără îndoială că ești un om pe care l-a lovit o nenorocire. Cîți ani ai ?

— Treizeci și trei de ani. Dar par de cel puțin patruzeci și cinci.

L-am privit bine. Fața lui zbîrcită, neîngrijită, părea aproape de bătrîn. Pe creștetul capului îi fluturau cîteva fire lungi de păr, deasupra pielii de o curățenie îndoielnică. Avea sprîncene uriașe, o mustață mare și o barbă deasă. Am avut dintr-o dată, fără să știu de ce, imaginea unui lighean plin cu o apă mohorîtă, apa în care s-ar fi spălat tot părul ăsta. I-am spus :

— Da, în adevăr, pari mai în vîrstă decît ești. Sigur că ai avut supărări.

Mi-a răspuns :

— Te asigur că nu. Sînt bătrîn, pentru că nu ies niciodată la aer. Nimic nu ruinează mai mult un om decît viața de cafenea.

Nu-l puteam crede.

— Poate că ai petrecut din cale-afară. Nimeni nu chelește așa, dacă n-a iubit mult.

A dat liniștit din cap, semănîndu-și pe spinare fărîmiturile albicioase care i se scuturau din ultimele șuvițe de păr.

— Nu, totdeauna am fost cuminte — și și-a ridicat ochii spre policandrul care ne încălzea capetele — am chelit din pricina gazului. El e dușmanul părului. Chelner, un țap! Ție nu ți-e sete?

— Nu, mulțumesc. Zău, mă interesezi. De cînd ești așa de descurajat? Nu e normal, nu e firesc. Trebuie să fie ceva la mijloc.

— Da, asta a început de cînd eram copil. Am primit atunci o lovitură care mi-a cernit sufletul pentru totdeauna.

— Ce lovitură?

— Vrei s-o știi? Ascultă: Îți aduci cred aminte de castelul în care am crescut, pentru că ai venit acolo de cinci sau șase ori în timpul vacanțelor. Îți aduci aminte de clădirea aceea mare, cenușie, în mijlocul unui parc uriaș, și de aleile lungi de stejari, deschise către cele patru puncte cardinale? Îți aduci aminte de tata și de mama, amîndoi ceremonioși, solemni și aspri?

O iubeam nesfîrșit pe mama și mă temeam de tata. Îi respectam pe amîndoi, eram obișnuit să văd că toată lumea se pleacă în fața lor. În regiunea asta erau domnul conte și doamna contesă; și vecinii noștri, familiile Tannemare, Ravelet, Brenneville aveau o deosebită considerație pentru părinții mei.

Pe atunci aveam treisprezece ani. Eram vesel, mulțumit de toate, așa cum ești la vîrsta aceea, plin de bucuria de a trăi.

Dar către sfîrșitul lui septembrie, cu cîteva zile înainte de întoarcerea mea la colegiu, pe cînd mă jucam de-a lupul prin tufișurile parcului, alergînd printre crăci și prin frunziș, i-am zărit, cînd traversam o alee, pe tata și pe mama, care se plimbau.

Mi-aduc aminte de parcă s-ar fi întîmplat ieri. Era o zi vîntoasă. Toți copacii se îndoiau sub vijelie, gemeau, scoteau parcă strigătele înăbușite, adînci pe care le scot pădurile în timpul furtunii.

Frunzele smulse, galbene acum, zburau ca niște păsări, se învîrteau, cădeau, apoi alergau de-a lungul aleii, ca niște sălbăticiuni iuți.

Se însera. În desișuri se întunecase. Zbuciumul acesta al vîntului și al ramurilor mă întărita, mă făcea să alerg ca un nebun și să urlu, ca să imit lupii.

Cum mi-am văzut părinții, m-am îndreptat spre ei cu pași hoțești, pe sub crăci, ca să-i surprind, ca și cum aș fi fost un tîlhar adevărat.

Dar m-am oprit la cîțiva pași depărtare de ei, cuprins de frică. Tata, aprins de o furie grozavă, striga:

— Maică-ta e o proastă, de altfel nici nu-i vorba de maică-ta, ci de tine. Ți-am spus că am nevoie de banii aceștia și aștept să semnezi.

Mama i-a răspuns cu o voce hotărîtă:

— N-am să semnez. Asta e averea lui Jean. O păstrez pentru el, și nu vreau s-o mănînci și pe asta cu tîrfele și cu slugile, cum ai făcut cu moștenirea ta.

Atunci tata, tremurînd de furie, s-a întors spre mama, a apucat-o de beregată și a început s-o lovească cu cealaltă mînă în obraz, cu toată puterea.

Mamei i-a căzut pălăria. Părul i s-a desfăcut și i s-a despletit pe spate. Încerca să se ferească de lovituri, dar nu izbutea. Tata, ca un nebun, o lovea, o lovea mereu. Ea s-a prăbușit la pămînt, acoperindu-și fața cu amîndouă brațele. El a răsturnat-o pe spate, ca s-o mai bată încă, îndepărtîndu-i mîinile cu care-și acoperea obrazul.

Mie, dragul meu, mi se părea că lumea avea să se sfîrșească, că legile eterne erau schimbate. Eram răscolit ca în fața lucrurilor supranaturale, a catastrofelor monstruoase, a nenorocirilor fără leac. Mintea mea de copil

se rătăcea, se pierdea. Am început să strig din toate puterile, fără să știu de ce, cuprins de o spaimă, de o durere, de o groază nemărginită. Tata m-a auzit, s-a întors, m-a văzut, s-a ridicat și s-a îndreptat către mine. Am crezut că are să mă omoare și am fugit ca un animal hăituit, drept înainte, în pădure.

Am gonit așa un ceas, două poate, nu știu. Se înnoptase. Am căzut în iarbă și am rămas acolo pierdut, chinuit de frică, ros de o amărăciune care putea să zdrobească pentru totdeauna o biată inimă de copil. Mi-era frig, mi-era poate foame. S-au ivit zorile, nu îndrăznisem nici să mă ridic, nici să umblu, nici să mă întorc, nici să fug mai departe, de teamă să nu mă întîlnesc cu tata, pe care nu mai voiam să-l văd.

Aș fi murit poate de supărare și de foame la rădăcina acelui copac, dacă paznicul n-ar fi dat peste mine și nu m-ar fi dus acasă cu sila.

Mi-am găsit părinții cu înfățișarea lor obișnuită. Mama mi-a spus numai atît :

— Cum m-ai speriat, copil rău ce ești. N-am dormit toată noaptea.

N-am răspuns nimic și am început să plîng. Tata n-a rostit nici un cuvînt.

Peste opt zile, m-am întors la colegiu. Ei, dragul meu, de atunci s-a isprăvit cu mine. Văzusem cealaltă înfățișare a lucrurilor, pe cea rea. Pe cea bună n-am mai văzut-o de atunci. Ce s-a petrecut în sufletul meu ? Ce fenomen ciudat mi-a răsturnat ideile ? Nu știu. Dar n-am mai avut chef de nimic, n-am mai avut nici o dorință, n-am mai iubit pe nimeni, n-am mai simțit nici o ambiție și nici o nădejde. O văd mereu pe biata mama trîntită la pămînt, pe alee, pe cînd tata o stîlcea în bătaie. Mama a murit după cîțiva ani. Tata trăiește și azi. Nu l-am mai văzut de atunci. Chelner, un țap !

I s-a adus un țap, pe care l-a deșertat dintr-o înghițitură. Dar cînd și-a luat iar pipa, tremura atît de tare, încît a spart-o. Atunci a făcut un gest deznădăjduit și a spus :

— Poftim ! Asta e o supărare adevărată. Acum trebuie să pierd o lună întreagă pînă să ard una nouă !

Și a aruncat peste sala mare, acum plină de fum și băutori, strigătul lui veșnic :

— Chelner, un țap și o pipă nouă !

1884

DOMNIȘOARA PERLE

I

Ce idee ciudată am avut în seara aceea s-o aleg regină pe domnișoara Perle !

În fiecare an mă duc la vechiul meu prieten Chantal să sărbătorim epifania. Tata, care a fost foarte legat de el, mă ducea acolo cînd eram copil. Eu am continuat acest obicei și-l voi continua fără îndoială, cît voi mai trăi, cît timp va mai fi un Chantal pe lume.

Familia Chantal de altfel duce o viață ciudată, trăiește la Paris cum ar trăi la Grasse, la Yvetot sau la Pont-à-Mousson.

Are o casă mică în mijlocul unei grădinițe, lîngă Observator. Trăiește acolo ca în provincie. Nu cunoaște, nu bănuiește nimic din Paris, din adevăratul Paris. E atît de departe, atît de departe de el ! Cîteodată face o călătorie, o călătorie lungă. Doamna Chantal se duce să facă marile provizii, cum se spune în familie. Iată cum se merge după marile provizii :

Domnișoara Perle, care are cheile dulapurilor din bucătărie (pentru că dulapurile cu albituri sînt sub supravegherea stăpînei chiar), domnișoara Perle anunță că za-

hărul e pe sfîrşite, că nu mai sînt conserve, că nu mai e mare lucru în fundul cutiei de cafea.

Pusă în felul ăsta în gardă împotriva foametei, doamna Chantal controlează ce-a mai rămas, luînd note pe un carneţel. După ce a notat o mulţime de cifre, începe întîi să facă socoteli lungi şi pe urmă să ducă discuţii lungi cu domnişoara Perle. Pînă la urmă, cad de acord în privinţa cantităţilor ce trebuie cumpărate din fiecare lucru, ca să fie aprovizionaţi pentru trei luni : zahăr, orez, prune uscate, cafea, dulceţuri, cutii de mazăre, de fasole, de omari, peşte sărat şi afumat etc., etc.

Pe urmă se fixează ziua cumpărăturilor şi se pleacă în trăsură, o trăsură cu loc pentru bagaje pe acoperiş, la un băcan mare, care locuieşte dincolo de poduri, în cartierele noi.

Doamna Chantal şi domnişoara Perle fac împreună călătoria asta, în chip misterios, şi se întorc la ora cinei, istovite dar încă emoţionate şi zgîlţîite de cupeul al cărui acoperiş e plin de pachete şi de săculeţe, ca la un mutat.

Pentru familia Chantal, toată partea din Paris care e aşezată pe malul celălalt al Senei constituie cartierele noi, cartierele locuite de o populaţie ciudată, zgomotoasă, nu prea onorabilă, care îşi petrece zilele în dezmăţ, nopţile în chefuri şi care aruncă banii pe fereastră. Totuşi, din cînd în cînd, fetele sînt duse la teatru, la Opera Comică sau la Comedia Franceză, dacă piesa e recomandată de ziarul pe care îl citeşte domnul Chantal.

Fetele au azi nouăsprezece şi şaptesprezece ani. Sînt frumoase, înalte şi proaspete, foarte bine crescute, prea bine crescute, atît de bine crescute încît trec nebăgate în seamă, ca două păpuşi frumoase. Niciodată nu mi-a trecut prin cap să dau atenţie sau să fac curte domnişoarelor Chantal. Abia de îndrăzneşti să le vorbeşti, atît sînt de neprihănite. Te temi aproape să nu fii necuviincios dacă le saluţi.

Cît despre tată, e un om fermecător, foarte instruit, foarte deschis, foarte prietenos, dar căruia îi place mai mult decît orice tihna, liniştea, tăcerea şi care a contribuit mult la mumificarea asta a familiei, ca să trăiască după placul lui, într-o imobilitate desăvîrşită. Citeşte mult, vorbeşte cu plăcere şi se înduioşează uşor. Lipsa de contact, de apropieri şi de ciocniri i-a făcut foarte sensibilă şi delicată epiderma, epiderma morală. Cel mai mic lucru îl emoţionează, îl tulbură, îl face să sufere.

Totuşi familia are legături, dar legături restrînse, alese cu grijă, în vecinătate. De două sau trei ori pe an se vizitează cu unele rude care locuiesc mai departe.

Eu mă duc să cinez la ei la 15 august şi de epifanie. Asta face parte din îndatoririle mele, ca împărtăşania de paşti pentru catolici.

La 15 august mai sînt invitaţi cîţiva prieteni, dar la epifanie eu sînt singurul oaspe.

II

Deci, anul acesta, ca în toţi anii, am fost la cină la familia Chantal, ca să serbăm epifania.

Ca de obicei, i-am sărutat pe domnul Chantal, pe doamna Chantal şi pe domnişoara Perle şi m-am înclinat adînc în faţa domnişoarelor Louise şi Pauline. M-au întrebat despre mii de lucruri, despre evenimentele de pe bulevarde, despre politică, despre ce se gîndea în public în legătură cu incidentele din Tonkin [1] şi despre reprezentanţii noştri. Doamna Chantal, o femeie voinică ale cărei idei par toate pătrate ca nişte blocuri de piatră, rostea de obicei drept concluzie la orice discuţii politice această frază : „Toate astea pregătesc ceva rău pentru mai tîrziu". De ce mi-am închipuit totdeauna că ideile doamnei Chantal sînt pătrate ? Nu ştiu nici eu, dar tot

[1] În 1883, francezii au pornit un război de cotropire a Tonkinului, provincie din Indochina.

ce spune ea se înfăţişează în mintea mea în chipul acesta: un pătrat, un pătrat mare, cu patru unghiuri simetrice. Sînt alţi oameni ale căror idei îmi par totdeauna rotunde, gata să se rostogolească ca nişte cercuri. Cum încep o frază privitoare la ceva, prind să se rostogolească, să pornească zece, douăzeci, cincizeci de idei rotunde, mari şi mici, pe care le văd alergînd una după alta, pînă la capătul zării. Alte persoane au idei ascuţite... În sfîrşit, n-are însemnătate.

Ne-am aşezat la masă ca de obicei, şi cina s-a încheiat fără să se fi rostit nimic vrednic de ţinut minte.

La desert s-a adus „prăjitura regilor". În fiecare an domnul Chantal era rege. Să fi fost din întîmplare sau în urma unei înţelegeri de familie, nu ştiu, dar el găsea fără greş bobul în bucata lui de plăcintă şi o declara pe doamna Chantal regină. Aşa că am rămas uimit cînd am simţit în îmbucătura de plăcintă ceva foarte tare, care era gata să-mi rupă un dinte. Am scos încetinel lucrul acela din gură şi am văzut o păpuşică de porţelan micuţă cît un bob de fasole. De mirare am exclamat:

— Ah!

M-au privit, şi Chantal a strigat, bătînd din palme:

— E la Gaston! E la Gaston! Trăiască regele! Trăiască regele!

Toată lumea a reluat în cor:

— Trăiască regele!

M-am înroşit pînă după urechi, aşa cum te înroşeşti adesea, fără să vrei, în împrejurări cam neghioabe. Rămăsesem cu ochii plecaţi, ţinînd între două degete bobul acela de faianţă, silindu-mă să rîd şi neştiind ce să fac şi ce să spun. Chantal rosti:

— Acuma trebuie să-ţi alegi o regină.

Atunci m-am pierdut cu totul. Într-o clipă mii de gînduri, mii de presupuneri mi-au trecut prin cap. Voiau să mă facă să aleg pe una din domnişoarele Chantal! Asta era un mijloc de a mă determina să spun pe care o preferam? Era un îndemn dulce, uşor, delicat al părinţilor spre o căsătorie posibilă? Ideea măritişului bîntuie neîncetat în toate casele în care sînt fete tinere şi ia toate formele, se deghizează în fel şi chip, întrebuinţează toate mijloacele. M-a cuprins o teamă grozavă că am să mă compromit şi, în acelaşi timp, o sfială de nedescris în faţa atitudinii atît de încăpăţînat de corectă şi închistată a domnişoarelor Louise şi Pauline. Mi se părea că a alege pe una din ele în paguba celeilalte era tot atît de greu ca a alege o picătură de apă din două. Mă mai tulbura puternic şi frica de a mă arunca într-o poveste care m-ar fi dus încetişor, prin procedee discrete, tot atît de nevăzute şi de liniştite ca şi această regalitate neînsemnată, la o căsătorie împotriva voinţei mele.

Dar deodată am avut o inspiraţie şi i-am întins domnişoarei Perle păpuşa simbolică. Toată lumea fu la început surprinsă, apoi, fără îndoială, preţui delicateţea şi discreţia mea, pentru că mă aplaudă furtunos.

— Trăiască regina! Trăiască regina!

Ea, biata fată bătrînă, îşi pierduse firea. Tremura speriată şi îngîna:

— O... nu... o, nu... o, nu! Nu eu... te rog... nu eu... te rog!

Atunci m-am uitat la domnişoara Perle pentru prima oară în viaţa mea şi m-am întrebat ce era cu ea.

Eram obişnuit s-o văd în casa asta aşa cum vezi fotoliile tapisate pe care te aşezi din copilărie, fără să le dai vreo atenţie. Într-o zi, nu se ştie de ce, pentru că o rază de soare a căzut pe fotoliu, îţi spui deodată: „Ia te uită, da' ce curioasă e mobila asta!" şi descoperi că lemnul a fost lucrat de un artist şi că stofa e deosebit de bună. N-o luasem niciodată în seamă pe domnişoara Perle.

Făcea parte din familia Chantal, şi atît. Dar cum? În ce calitate? Era o făptură înaltă, slabă, care se silea să rămînă neobservată, dar care nu era neînsemnată. Era tratată prieteneşte, mai bine decît o femeie de serviciu, mai puţin bine decît o rudă. Mi-am dat seama dintr-o dată, pe loc, de o mie de nuanţe la care nu fusesem

atent pînă atunci. Doamna Chantal îi spunea: „Perle". Fetele îi spuneau „domnişoara Perle" iar Chantal îi spunea numai „domnişoară", poate cu un aer mai respectuos.

Am început s-o privesc. Cîţi ani o fi avut? Patruzeci? Da, patruzeci. Nu era bătrînă fata asta, dar se îmbătrînea singură. Am fost deodată izbit de observaţia asta. Se pieptăna, se îmbrăca, se împodobea ridicol şi totuşi nu era ridicolă, atîta graţie simplă, firească avea făptura ei, o graţie voalată, ascunsă cu grijă. În adevăr, ce fiinţă ciudată! Cum de n-o observasem mai bine? Se pieptăna caraghios, cu o mulţime de zulufi bătrînicioşi şi ridicoli. Sub pieptănătura asta de fecioară conservată, se vedea o frunte mare, liniştită, brăzdată de două cute adînci, două cute de îndelungată tristeţe, apoi nişte ochi albaştri, mari şi blajini, sfioşi, temători, smeriţi, doi ochi frumoşi care rămăseseră naivi, plini de o mirare de fetiţă, de senzaţii tinere şi de amărăciuni care trecuseră peste ei făcîndu-i mai duioşi, fără să-i tulbure.

Întregul ei chip era fin şi discret, unul dintre acele chipuri care se sting fără să se fi uzat sau veştejit de marile emoţii ale vieţii.

Ce gură frumoasă! Ce dinţi frumoşi! Dar s-ar fi spus că nu cuteza să zîmbească!

Am comparat-o cu doamna Chantal. Nu mai rămînea nici o îndoială! Domnişoara Perle era mult mai bine, de o sută de ori mai bine, mai fină, mai nobilă, mai mîndră.

Eram uluit de propriile mele observaţii. Se turna şampanie. I-am întins paharul meu reginei, închinînd în sănătatea ei cu un compliment bine potrivit. Mi-am dat seama că îi venea să-şi acopere faţa cu şervetul. Apoi, cînd îşi muie buzele în vinul limpede, toată lumea strigă:

— Regina bea! Regina bea!

Ea se înroşi şi se înecă. Toţi rîdeau, şi mi-am dat seama că era foarte iubită în familie.

III

Cum se isprăvi cina, Chantal mă luă de braţ. Era ora trabucului, oră sfîntă pentru el. Cînd era singur, se ducea să-l fumeze pe stradă. Cînd avea pe cineva la masă, urcau în odaia unde se afla biliardul şi juca fumînd. În seara aceea de epifanie, se făcuse chiar focul în odaie. Bătrînul meu prieten îşi luă tacul, un tac foarte fin, pe care îl frecă grijuliu cu cretă, şi spuse:

— Începe tu, băiete!

Mă tutuia cu toate că aveam douăzeci şi cinci de ani, pentru că mă cunoştea de cînd eram mic.

Am început partida, am făcut cîteva caramboluri, am pierdut alte cîteva, dar cum mă gîndeam mereu la domnişoara Perle, am întrebat deodată:

— Ia spune-mi, domnule Chantal, domnişoara Perle vă e rudă?

El se opri din joc mirat şi mă privi.

— Cum, nu ştii? Nu cunoşti povestea domnişoarei Perle?

— Nu.

— Tatăl tău nu ţi-a istorisit-o niciodată?

— Nu.

— Ia te uită, ce ciudat! Ei, doamne ce ciudat! Dar e o păţanie întreagă!

Tăcu, apoi vorbi din nou.

— Dacă ai şti ce ciudat pică să mă întrebi asta tocmai azi, de epifanie.

— De ce?

— Ei, de ce! Ascultă. Sînt patruzeci şi unu de ani de atunci, patruzeci şi unu de ani azi, la sărbătoarea epifaniei. Pe atunci locuiam la Roüy-le-Tors, lîngă meterezuri. Dar mai întîi trebuie să-ţi spun cum era casa, ca să mă înţelegi bine. Roüy e clădit pe o coastă sau mai curînd pe o colină care domină un ţinut de cîmpii. Aveam acolo o casă cu o grădină frumoasă, suspendată, susţi-

nută în aer de bătrînele ziduri de apărare. Casa era în oraș, pe stradă, dar grădina se ridica deasupra cîmpiilor. Grădina asta avea o poartă prin care se ieșea în cîmpie, la capătul unei scări tăinuite care cobora în grosimea zidului, așa ca în romane. Prin fața porții trecea un drum şi de poartă era agăţat un clopot mare, pentru ca ţăranii, ca să nu facă ocol, ne aduceau pe acolo mărfurile lor.

Îți dai seama cum erau locurile, nu-i așa? În anul acela de epifanie se împlinise o săptămînă întreagă de cînd ningea. Ai fi zis că e sfîrșitul lumii. Cînd ne duceam pe metereze să privim cîmpia, întinderea aceea albă, albă, înghețată, care strălucea ca lăcuită, parcă ne îngheța și nouă sufletul. Ai fi zis că bunul Dumnezeu împachetase pămîntul ca să-l trimită în podul lumilor vechi. Te rog să crezi că era foarte trist.

Pe atunci locuiam la familia mea și eram mulți, foarte mulți : tata, mama, unchiul meu, mătușa, cei doi frați ai mei și cele patru verișoare, fetițe foarte drăguțe. Eu m-am însurat cu cea mai mică. Din toată lumea aceea, numai trei mai trăim azi : nevastă-mea, eu și cumnata mea care locuiește la Marsilia. Doamne, cum se destramă o familie ! Tremur cînd mă gîndesc ! Aveam pe atunci cincisprezece ani, de vreme ce azi am cincizeci și șase.

Va să zică ne pregăteam să sărbătorim epifania și eram veseli, foarte veseli ! Toată lumea aștepta în salon să fie chemată la cină, cînd fratele meu mai mare, Jacques, spuse : „De zece minute urlă un cîine pe cîmpie. Trebuie să fie un biet animal rătăcit."

Nici nu isprăvise bine de vorbit, cînd răsună clopotul din grădină. Avea un dangăt adînc de clopot de biserică, care te făcea să te gîndești la morți... Toată lumea s-a cutremurat. Tata a chemat servitorul și l-a trimis să vadă ce e. Am așteptat tăcuți, ne gîndeam la zăpada care acoperea pămîntul. Omul s-a întors și a spus că nu văzuse nimic. Cîinele urla mereu, necontenit, și vocea lui se auzea din același loc.

Ne-am așezat la masă, dar eram nițel tulburați, mai ales noi, cei tineri. A mers așa pînă la friptură, și pe urmă iată că clopotul a început să bată iar de trei ori la rînd, trei bătăi lungi, adînci, care au răsunat parcă pînă în vîrful degetelor noastre și ne-au tăiat brusc respirația. Ne priveam unii pe alții, cu furculițele în aer, ascultînd mereu, cuprinși parcă de o teamă nefirească. În sfîrșit, mama a rostit : „Ce ciudat că a lăsat atîta timp pînă să sune iar. Baptiste, nu te duce singur. Are să te însoțească unul dintre domni".

Unchiul meu François s-a ridicat. Era un fel de Hercule, foarte mîndru de puterea lui și care nu se temea de nimic pe lume. Tata i-a spus : „Ia o pușcă. Nu se știe ce poate fi."

Dar unchiu-meu n-a luat decît un baston și a ieșit numaidecît cu servitorul.

Noi, ceilalți, am rămas tremurînd de neliniște și de spaimă, fără să mîncăm, fără să vorbim. Tata încerca să ne liniștească : „O să vedeți că e vreun cerșetor sau vreun călător care s-a rătăcit în zăpadă. După ce a sunat o dată și a văzut că nu i se deschide repede, a încercat iar să găsească drumul și pe urmă, fiindcă n-a izbutit, s-a întors la poarta noastră."

Ni s-a părut că unchiul meu lipsește un ceas. În sfîrșit s-a întors furios, ocărînd : „Nimic, pe dracu, trebuie să fie un poznaș. Nu e decît cîinele ăsta blestemat care urlă departe de ziduri, la vreo sută de metri. Dacă aș fi luat o pușcă, l-aș fi ucis ca să tacă odată."

Am început iar să mîncăm, dar toată lumea rămăsese îngrijorată. Simțeam că nu se isprăvise, că avea să se petreacă ceva, că clopotul avea să mai sune în curînd.

Și a sunat tocmai în clipa în care tăiam prăjitura regilor. Toți bărbații s-au ridicat dintr-o dată. Unchiul meu François, care băuse șampanie, ne asigură cu atîta furie că avea *să-l facă praf*, încît mama și mătușa mea s-au repezit la el ca să-l împiedice. Tata cu toate că era foarte liniștit și cam lipsit de putere (tîra puțin un pi-

cior de cînd şi-l rupsese căzînd de pe cal), a spus că avea să se ducă şi el, pentru că voia să vadă ce era. Fraţii mei în vîrstă de optsprezece şi douăzeci de ani, s-au dus să-şi ia puştile. Cum nu se uita nimeni la mine, am pus şi eu mîna pe o carabină de grădină şi m-am pregătit să iau parte la expediţie.

Am plecat numaidecît. Tata şi unchiul meu mergeau înainte cu Baptiste, care ducea un felinar. Fraţii mei, Jacques şi Paul, îi urmau şi eu veneam după ei, cu toate rugăminţile mamei, care rămăsese pe pragul casei cu sora ei şi cu verişoarele noastre.

Începuse iar să ningă de vreun ceas. Copacii erau încărcaţi de zăpadă. Brazii se încovoiau sub veşmîntul acela greu şi livid, ca nişte piramide albe, ca nişte căpăţîni de zahăr. Abia deosebeai prin perdeaua cenuşie a fulgilor mărunţi şi grăbiţi copăceii mai mici, palizi, în întuneric. Ninsoarea era atît de deasă încît zăreai anevoie la zece paşi. Felinarul însă arunca o pîrtie mare de lumină în faţa noastră. Mi s-a făcut în adevăr frică, pe cînd am început să coborîm scara în spirală, tăiată în zid. Mi se părea că în urma mea mai vine cineva, că avea să mă apuce de umeri şi să mă ia cu el. Aş fi vrut să mă întorc, dar nu îndrăzneam, pentru că ar fi trebuit să străbat din nou toată grădina.

Am auzit cum deschideau poarta spre cîmp. Apoi unchiul meu a început iar să ocărască: „Ei, drace, iar a plecat! Dacă îi zăresc umbra măcar, n-o să-mi scape porcul ăsta."

Era înspăimîntător să vezi cîmpia sau, mai curînd, s-o simţi în faţa ta, pentru că n-o vedeai. Nu vedeai decît un val de zăpadă fără sfîrşit, sus, jos, în faţă, în dreapta, la stînga, pretutindeni.

Unchiul a spus din nou: „Auzi, iar urlă cîinele. Am să-l învăţ eu cum se ocheşte. Măcar atîta ispravă să fac."

Tata însă, care era bun, i-a spus: „Mai bine ne-am duce să căutăm animalul ăsta nenorocit care urlă de foame. Cere ajutor sărmanul. Cheamă ca un om disperat. Hai".

Am pornit la drum prin perdeaua, prin fulguiala deasă, necontenită, prin spuma care umplea aerul şi noaptea, care se mişca, plutea, cădea pe piele şi o îngheţa, de parcă ar fi ars-o, cu o durere vie şi iute, la fiecare atingere a fulgilor albi.

Ne cufundam pînă la genunchi în pasta moale şi rece. Trebuia să ridici piciorul foarte sus ca să poţi merge. Pe măsură ce înaintam, lătratul cîinelui se auzea mai limpede, mai puternic.

Unchiu-meu strigă: „Uite-l!" Ne-am oprit ca să-l vedem, aşa cum trebuie să faci cu un duşman pe care îl întîlneşti în întuneric.

Eu nu vedeam nimic. M-am apropiat de ceilalţi şi l-am zărit. Cîinele acela era spăimîntător şi fantastic, un cîine mare, negru, un cîine ciobănesc cu păr lung şi cu un cap de lup, în picioare, la capătul pîrtiei lungi de lumină pe care o arunca pe zăpadă felinarul. Nu se clintea. Tăcuse, ne privea.

Unchiul meu a spus: „E curios, nici nu se apropie, nici nu dă înapoi. Mare chef am să-i trag un glonţ!"

Tata a rostit, cu un glas hotărîtor: „Nu, trebuie să-l luăm."

Atunci fratele meu Jacques a adăugat: „Dar nu e singur. Lîngă el mai e ceva."

Într-adevăr, era ceva lîngă el, ceva cenuşiu, greu de desluşit. Am pornit iar, cu băgare de seamă.

Cînd ne-a văzut apropiindu-ne, cîinele s-a aşezat pe labele dindărăt. Nu părea să fie rău. Mai curînd parcă ar fi fost mulţumit că izbutise să cheme oamenii.

Tata s-a dus drept la el şi l-a mîngîiat. Cîinele i-a lins mîinile. Am descoperit că era legat de roata unui cărucior, un cărucior de jucărie învelit în întregime în trei sau patru cuverturi de lînă. Am ridicat cu grijă învelitorile şi, la lumina felinarului pe care Baptiste îl apropiase de căruţa asta în miniatură, asemănătoare cu un coteţ pe roate, am zărit un prunc care dormea.

Am fost atît de uluiţi încît nu puteam scoate un cuvînt. Tata şi-a venit în fire cel dintîi, şi cum era inimos şi puţin exaltat, a întins mîna peste acoperişul căruciorului şi a spus : „Biet părăsit, vei fi al nostru !“ Apoi i-a poruncit fratelui meu Jacques să împingă „descoperirea“ noastră spre casă.

Vorbea gîndind cu glas tare : „E un copil din dragoste, a cărui sărmană mamă a venit să sune la poarta mea în noaptea asta de epifanie, în amintirea copilului Isus.“

S-a oprit din nou şi a strigat cu toată puterea, în întuneric, de patru ori, către patru unghiuri ale zării : „L-am luat la noi !“ Apoi şi-a pus mîna pe umărul fratelui lui şi a şoptit : „Dacă ai fi tras în cîine, François ?...

Unchiul meu n-a răspuns, dar şi-a făcut o cruce mare în întuneric, pentru că era foarte credincios, cu toate aerele lui de fanfaron.

Dezlegasem cîinele, care ne urma.

Ah ! dar ce drăguţă a fost intrarea noastră în casă. Mai întîi ne-a fost foarte greu să urcăm căruciorul prin scara din metereze. Totuşi am izbutit şi l-am împins pînă în vestibul.

Ce nostimă, ce bucuroasă şi speriată era mama ! Şi cele patru verişoare mici (cea mai mică avea şase ani) păreau patru găini în jurul unui cuibar. În sfîrşit, copilul care dormea mereu a fost scos din cărucior. Era o fetiţă de vreo şase săptămîni. În scutecele ei s-au găsit zece mii de franci de aur, da, zece mii de franci ! pe care tata i-a plasat ca să-i facă zestre. Va să zică nu era copil de oameni săraci... ci poate copilul unui nobil cu vreo mică-burgheză din oraş... sau poate... am făcut mii de presupuneri, dar n-am ştiut niciodată nimic... dar nimic... niciodată nimic... Nici chiar cîinele n-a fost recunoscut de nimeni. Nu era de prin locurile acelea. În orice caz, acela sau aceea care venise să sune de trei ori la poarta noastră îmi cunoştea bine părinţii, de vreme ce-i alesese.

Aşa a intrat domnişoara Perle, la vîrsta de şase săptămîni, în casa Chantal.

Abia mai tîrziu a fost numită, de altfel, domnişoara Perle. La început a fost botezată „Marie-Simonne Claire“. Claire trebuia să-i ţină loc de nume de familie.

Te asigur că intrarea noastră în sufragerie a avut haz, cu ţîncul acela care se trezise şi care privea în jurul lui la oameni şi lumini, cu ochii lui vagi, albaştri şi tulburi.

Ne-am aşezat iar la masă şi am împărţit prăjitura. Eu eram rege. Am ales-o regină pe domnişoara Perle, ca şi dumneata adineauri. Habar n-avea ca în ziua aceea de onoarea care i se făcea.

A fost deci primită şi crescută în familie. Creştea, anii treceau. Era drăguţă, blîndă, ascultătoare. Toată lumea o iubea şi am fi răsfăţat-o îngrozitor, dacă nu ne-ar fi împiedicat mama.

Mama era o femeie părtaşă a ordinii şi ierarhiei. A consimţit să se poarte cu Claire ca şi cu proprii ei feciori, dar în acelaşi timp voia ca distanţa care ne despărţea să fie bine marcată şi situaţia bine stabilită.

Aşa că de cum copilul a putut înţelege, i-a povestit ce se întîmplase cu ea şi a făcut să pătrundă în mintea ei încet, cu duioşie chiar, ideea că era o fetiţă pe care cei din familie o adoptaseră numai, o luaseră la ei, că era, în sfîrşit, o străină.

Claire a priceput situaţia cu o înţelegere deosebită, cu un instinct surprinzător şi a ştiut să-şi păstreze locul care-i era lăsat cu atîta tact, cu atîta graţie şi gingăşie, încît tata era emoţionat pînă la lacrimi.

Chiar mama a fost atît de mişcată de recunoştinţa pasionată şi devotamentul puţin sfios al acestei făpturi drăgălaşe şi calde, încît a început să-i spună „fiica mea“ Cîteodată, cînd fetiţa făcea un gest frumos, delicat, mama îşi ridica ochelarii pe frunte, ceea ce la ea era un semn de emoţie, şi repeta : „Bine, dar fetiţa asta e o perlă, o adevărată perlă“. Numele ăsta i-a rămas în loc de Claire, care s-a schimbat pentru noi în domnişoara Perle.

IV

Domnul Chantal tăcu. Stătea pe biliard, cu picioarele atîrnate și învîrtea o bilă în mîna stîngă, pe cînd cu dreapta mototolea o cîrpă cu care ștergeam de obicei punctele însemnate pe tăbliță și pe care o numeam „cîrpa pentru cretă".

Puțin congestionat, cu glasul înăbușit, vorbea acum pentru el însuși, pierdut în amintiri, colindînd încet printre lucruri și întîmplări vechi care se trezeau în mintea lui, așa cum te plimbi în grădina bătrînă a familiei, grădină în care ai fost crescut și în care fiecare copac, fiecare potecă, fiecare plantă, ilicii ascuțiți, laurii care miros bine, tisele ale căror bobițe roșii și grase se fărîmă între degete fac să-ți răsară la fiecare pas o întîmplare măruntă din viața ta trecută, una dintre acele întîmplări neînsemnate și încîntătoare care alcătuiesc însăși urzeala existenței.

Eu stăteam în fața lui, rezemat de perete, cu mîinile sprijinite de tacul inutil.

Peste o clipă, el urmă :

— Doamne, ce frumoasă era la optsprezece ani... și grațioasă... și desăvîrșită... Ah, ce fată frumoasă... frumoasă... frumoasă și bună... și cuminte... și fermecătoare. Avea niște ochi... niște ochi albaștri... străvezii... limpezi... n-am mai văzut alții ca ei... niciodată !

Tăcu iar. L-am întrebat :

— De ce nu s-a măritat ?

A răspuns, dar nu mie, ci cuvîntului care fusese rostit : „măritat".

— De ce ? De ce ? N-a vrut... n-a vrut. Avea o zestre de treizeci de mii de franci și a fost cerută de mai multe ori... n-a vrut ! Părea tristă în epoca aceea. Era pe vremea cînd m-am însurat cu vara mea, cu Charlotte, nevastă-mea, cu care eram logodit de șase ani.

M-am uitat la domnul Chantal și mi s-a părut că pătrund în sufletul lui, că pătrund dintr-o dată într-una

din acele drame umile și crude ale inimilor cinstite și drepte, ale inimilor fără pată, ale uneia dintre acele inimi care nu s-au mărturisit, care n-au fost explorate, pe care nimeni nu le-a cunoscut, nici măcar cei care sînt victimele lor mute și resemnate.

Împins deodată de o curiozitate cutezătoare, am întrebat :

— Dumneata ar fi trebuit s-o iei, domnule Chantal ?

A tresărit, m-a privit și a spus :

— Eu ? Pe cine să iau ?

— Pe domnișoara Perle.

— De ce ?

— Pentru că o iubeai mai mult decît pe vara dumitale.

M-a privit cu ochi ciudați, rotunzi, speriați, apoi a îngăimat :

— Am iubit-o... eu ? Cum ? Cine ți-a spus asta ?

— Ei, doamne... e limpede... din pricina ei chiar ai amînat atîta căsătoria cu vara dumitale, care te aștepta de șase ani.

A dat drumul bilei pe care o ținea în mîna stîngă, a apucat cu amîndouă mîinile cîrpa pentru cretă, și-a acoperit obrazul cu ea și a început să plîngă cu hohote. Plîngea jalnic și ridicol : prin urechi, prin nas, prin gură în același timp, de parcă era un burete pe care-l apeși. Tușea, scuipa, își sufla nasul în cîrpa pentru cretă, își ștergea ochii, strănuta și începea iar să verse lacrimi prin toate orificiile feței, scoțînd din gîtlej un sunet care semăna a gargariseală.

Eu, speriat, rușinat, aș fi vrut să fug ; nu mai știam ce să spun, ce să fac, ce să încerc.

Deodată vocea doamnei Chantal a răsunat pe scară :

— Se isprăvește odată și fumatul vostru ?

Am deschis ușa și am strigat :

— Da, doamnă, coborîm acum.

Apoi m-am repezit la bărbatul ei și l-am apucat de brațe.

— Domnule Chantal, prietene Chantal, ascultă-mă, te-cheamă nevasta. Liniştește-te, liniştește-te repede, trebuie să coborîm. Liniştește-te.

A îngînat :

— Da... da... vin... biata fată... vin... spune-i că vin.

Şi a început să se şteargă conştiincios pe obraz cu cîrpa care, de doi sau trei ani, ştergea toate însemnările de pe tăbliţă, apoi se ivi de sub ea, pe jumătate roşu, pe jumătate alb, cu fruntea, cu nasul, cu obrajii şi cu bărbia mînjite de cretă, cu ochii umflaţi, încă plini de lacrimi.

L-am luat de mîini şi l-am dus în odaia lui, şoptindu-i :

— Iartă-mă, te rog să mă ierţi, domnule Chantal, că te-am supărat... Dar... nu ştiam... dumneata... dumneata înţelegi...

Mi-a strîns mîna :

— Da... da... sînt clipe grele...

Apoi şi-a cufundat faţa în lighean. După ce şi-a scos-o, tot nu mi s-a părut cum trebuie : mi-a trecut însă prin minte o mică şiretenie. Pentru că era neliniştit, privindu-se în oglindă, i-am spus :

— E destul să povesteşti că ţi-a intrat un fir de praf în ochi şi pe urmă poţi să plîngi cît vrei în faţa tuturor.

A coborît, frecîndu-şi ochii, în adevăr, cu batista. Toţi s-au neliniştit, au căutat firul de praf pe care nu l-au găsit, apoi au povestit întîmplări asemănătoare, în care fusese nevoie să se cheme doctorul.

Eu mă aşezasem lîngă domnişoara Perle şi o priveam chinuit de o curiozitate aprinsă, o curiozitate care devenea suferinţă. În adevăr, trebuie să fi fost foarte frumoasă, cu ochii ei blînzi, atît de mari, atît de liniştiţi, atît de larg deschişi, încît părea că nu-i închide niciodată, aşa cum fac ceilalţi oameni. Îmbrăcămintea ei era puţin caraghioasă, adevărată îmbrăcăminte de fată bătrînă, care o urîţea dar n-o făcea stîngace.

Mi se părea că citesc înăuntrul ei cum citisem adineauri în inima domnului Chantal, că descifrez, de la un capăt la altul, viaţa ei smerită, simplă şi devotată. Şi îmi venea pe buze o nevoie, o nevoie mistuitoare s-o întreb, să aflu

dacă şi ea îl iubise. Dacă îndurase şi ea, ca şi el, acea lungă suferinţă tainică, ascuţită, care nu se vede, care nu se ştie, care nu se ghiceşte, dar care răbufneşte noaptea, în singurătatea odăii întunecate. O priveam, îi vedeam inima bătînd sub bluza de dantelă, şi mă întrebam dacă fiinţa asta blîndă şi nevinovată gemuse în fiecare seară, înfundată în perna umedă, şi hohotise, cu trupul zguduit de suspine, în căldura patului arzător.

I-am spus încet, cum fac copiii cînd strică un giuvaer ca să vadă ce are înăuntru :

— Dacă l-ai fi văzut adineauri pe domnul Chantal plîngînd, ţi s-ar fi rupt inima.

Ea a tresărit :

— Cum ? Plîngea ?

— O, da, plîngea !

— De ce ?

Părea foarte mişcată. I-am răspuns :

— Din pricina dumitale.

— Din pricina mea ?

— Da. Mi-a povestit cît te-a iubit odinioară şi cît a suferit pentru că s-a însurat cu actuala lui nevastă şi nu cu dumneata.

Chipul ei palid mi s-a părut că se lungeşte. Ochii ei, totdeauna deschişi, totdeauna liniştiţi, s-au închis deodată atît de repede, încît mi s-a părut că se închiseseră pentru totdeauna. A alunecat de pe scaun pe podea şi s-a întins acolo încet, uşor, ca o eşarfă căzută.

Am strigat :

— Ajutor ! Ajutor ! Domnişoarei Perle i s-a făcut rău !

Doamna Chantal şi fetele ei s-au năpustit şi cum toată lumea căuta apă, un şervet, oţet, mi-am luat pălăria şi am fugit.

Mergeam cu paşi mari, cu inima bătînd, cu sufletul plin de remuşcări şi de regrete. Dar din cînd în cînd eram mulţumit. Mi se părea că făcusem un lucru lăudabil, necesar.

Mă întrebam : „Am greşit ? Am avut dreptate ?“ Le rămăsese lucrul acesta în suflet, cum rămîne un glonte

într-o rană închisă. N-au să fie acum mai fericiţi? Era prea tîrziu pentru ca chinul lor să înceapă din nou şi destul de devreme ca să-şi poată aduce aminte de el cu duioşie.

Poate că într-o seară din primăvara viitoare, emoţionaţi de o rază de lună căzută în iarbă, la picioarele lor, printre ramuri, îşi vor prinde şi-şi vor strînge mîna în amintirea acestei lungi suferinţe înăbuşite şi crude. Şi poate că această strîngere de mînă scurtă va face să le treacă prin vine o fărîmă din acea înfiorare pe care n-o cunoscuseră, şi le va da, acestor morţi înviaţi pentru o clipă, senzaţia iute şi dumnezeiască a beţiei, a nebuniei care le dă îndrăgostiţilor mai multă fericire într-o singură tresărire, decît pot culege toţi ceilalţi oameni într-o viaţă întreagă.

1885

V

TATĂL LUI SIMON

Sunase de amiază. Poarta şcolii se deschise şi copiii năvăliră afară, îmbrîncindu-se să iasă mai repede. Dar în loc să se risipească iute şi să se ducă acasă, la masă, cum făceau în fiecare zi, se opriră după cîţiva paşi, se adunară în grupuri şi începură să şoptească între ei.

În dimineaţa aceea, Simon, fiul Blanchottei, venise la şcoală pentru prima oară.

Toţi auziseră acasă la ei vorbindu-se despre Blanchotte. Cu toate că era bine primită în lume, mamele vorbeau despre ea cu un fel de compătimire puţin cam dispreţuitoare, care îi pătrunsese şi pe copii, fără să ştie de ce.

Pe Simon nu-l cunoşteau, pentru că nu ieşea niciodată în drum şi nu făcea ştrengării cu ei pe uliţele satului sau pe malul rîului. Aşa că nu le plăcea. Îl primiseră cu oarecare bucurie amestecată cu o mare mirare, şi-şi repetaseră unul altuia cuvintele rostite de un băiat de paisprezece-cincisprezece ani, care părea că ştie multe, după cum clipea de şmechereşte :

— Ştiţi... Simon... n-are tată !

Băiatul Blanchottei se ivi şi el în pragul şcolii.

Avea şapte sau opt ani. Era cam palid, foarte curat, părea sfios, aproape stîngaci.

Se întorcea acasă, la maică-sa, cînd, grupurile de colegi care șopteau mereu și-l priveau cu ochi răutăcioși și cruzi de copii care pun la cale ceva, îl înconjurară încet-încet și îl închiseră ca într-un cerc. Stătea acolo încremenit în mijlocul lor, surprins și încurcat, neînțelegînd ce aveau să-i facă. Dar băiatul care adusese vestea, mîndru de primul lui succes, îl întrebă :

— Cum te cheamă pe tine ?

El răspunse :

— Simon.

— Simon și mai cum ?

Copilul repetă încurcat :

— Simon.

Băiatul strigă

— Trebuie să te cheme Simon și încă într-un fel.. Așa... Simon... ăsta nu e un nume.

Gata să plîngă, el repetă pentru a treia oară :

— Mă cheamă Simon.

Ştrengarii începură să rîdă. Băiatul, victorios, ridică glasul :

— Vedeți și voi că n-are tată.

Se făcu tăcere. Copiii erau uluiți de lucrul acesta extraordinar, cu neputință, monstruos : un băiețel care n-are tată. Îl priveau ca pe-o minune, ca pe o ființă nefirească și simțeau că disprețul mamelor lor pentru Blanchotte, pe care nu și-l explicaseră pînă atunci, creștea în ei.

Simon se rezemase de un copac ca să nu cadă. Stătea ca trăsnit de o nenorocire fără leac. Căuta să se explice. Nu găsea însă ce să le spună, nu putea dezminți faptul îngrozitor că nu avea tată. În sfîrșit, palid, le strigă la întîmplare :

— Ba da, am și eu tată.

— Şi unde e ? întrebă băietanul.

Simon tăcu ; nu știa. Copiii rîdeau, ațîțați. Acești copii de țară, asemănători cu niște jivine mici, erau îmboldiți de nevoia crudă care împinge găinile dintr-o dată să năvălească asupra uneia dintre ele care a fost rănită.

Simon zări deodată un vecin, copilul unei văduve, pe care îl văzuse totdeauna numai cu maică-sa, cum umbla și el.

— Nici tu, spuse el, n-ai tată.

— Ba da, răspunse băiețelul, eu am.

— Unde e ? întrebă Simon.

— A murit, spuse copilul cu o mîndrie nemăsurată. Tata e la cimitir.

Un murmur de aprobare trecu printre ștrengari, ca și cum faptul de a avea un tată mort, la cimitir, l-ar fi înălțat pe colegul lor, strivindu-l pe cel care n-avea de loc. Și drăcușorii ăștia, ai căror tați erau mai toți răi, bețivi, hoți și aspri cu nevestele lor, se îngrămădeau și-l strîngeau din ce în ce mai tare pe Simon, ca și cum ei, copiii legitimi, ar fi vrut să-l înăbușe pe cel care era în afara legii.

Deodată, unul care era lîngă Simon, scoase limba batjocoritor la el și strigă :

— N-are tată ! N-are tată !

Simon îl apucă cu amîndouă mîinile de păr și începu să-l lovească cu picioarele, în vreme ce îl mușca aprig de obraz. Se iscă o îmbrînceală generală. Cei doi bătăuși fură despărțiți. Simon rămase lovit, zgîriat, zdrobit, tăvălit în țărînă, în mijlocul cercului de ștrengari care aplaudau. Cînd se ridică scuturîndu-și mașinal cu mîna cămășuța plină de praf, cineva îi strigă :

— Du-te și spune-i lui taică-tu.

Atunci simți că în inimă i se prăbușește ceva. Erau mai puternici decît el, îl bătuseră și nici nu le putea răspunde, pentru că simțea bine că era adevărat, că el n-avea tată. Încercă, plin de mîndrie, să lupte cîteva clipe cu lacrimile care-l sugrumau. Se înăbuși, apoi începu să plîngă zguduit de suspine, fără glas.

O bucurie sălbatică îi cuprinse pe dușmani și, firește, tot ca niște sălbatici care încearcă o mulțumire grozavă, se luară de mînă și începură să joace o horă în jurul lui, repetînd ca un refren :

— N-are tată ! N-are tată !

Dar Simon încetă deodată să plîngă. Se înfurie cumplit. Sub picioarele lui erau destule pietre; le culese şi le aruncă din toate puterile în călăii lui. Doi sau trei fură atinşi şi o luară la fugă ţipînd. Băieţelul părea atît de înspăimîntător, încît ceilalţi fură cuprinşi de panică. Se risipiră şi fugiră, laşi, cum e întotdeauna mulţimea în faţa unui om ieşit din fire.

Cînd rămase singur, copilaşul fără tată o luă la fugă spre cîmpie, pentru că îşi adusese aminte de ceva care îl făcuse să ia o hotărîre mare. Voia să se înece în rîu.

Îşi adusese aminte în adevăr că, cu vreo săptămînă înainte, un biet nenorocit, un cerşetor, se aruncase în apă pentru că nu mai avea bani. Simon fusese acolo cînd îl scoseseră din rîu şi bietul om, care îi părea de obicei jalnic, murdar şi urît, îl izbise prin înfăţişarea lui liniştită, obrajii lui palizi, barba lungă, udă şi ochii deschişi, foarte senini. În jurul lui se spunea : „A murit". Cineva adăugase : „Acum e fericit". Simon voia şi el să se înece, pentru că nu avea tată, ca nenorocitul acela care n-avea bani.

Ajunse lîngă apă şi o privi cum curge. Cîţiva peşti zburdau repezi în unda limpede şi, din cînd în cînd, făceau un salt şi prindeau musculiţele care zburau pe deasupra apei. Conteni din plîns pentru că manevra lor îl interesa foarte mult. Dar cum, după clipele de linişte ale unei mari furtuni, se pornesc dintr-o dată vînturi care îndoaie copacii şi aleargă pînă la marginea zării, tot aşa îl bîntuia şi pe el din cînd în cînd, cu o durere ascuţită, gîndul : „Am să mă înec pentru că n-am tată".

Era foarte cald, foarte bine. Soarele blajin încălzea iarba. Apa strălucea ca o oglindă. Simon trecea prin clipe de fericire, era cuprins de acea moleşeală care vine după lacrimi, şi ar fi vrut grozav să doarmă acolo, în iarbă la căldură.

O broscuţă verde sări la picioarele lui. Încercă s-o prindă. Îi scăpă. O urmări şi fu gata s-o prindă de trei ori la rînd. În sfîrşit o apucă de vîrful lăbuţelor de dinapoi şi începu să rîdă văzînd cum se trudea vietatea să scape. Îşi aduna picioarele lungi şi pe urmă le deschidea brusc,

le lungea dintr-o dată ţepene ca două bare. În vremea asta, ţinîndu-şi ochii aţintiţi — ochii rotunzi încercuiţi cu aur — bătea aerul cu lăbuţele dinainte care se zbăteau ca nişte mîini. Simon îşi aduse aminte de o jucărie făcută din scîndurele înguste, prinse în cuie, în zigzag, unele deasupra altora, care, printr-o mişcare asemănătoare, manevrau exerciţiul soldăţeilor fixaţi deasupra lor. Atunci se gîndi la casa lui, şi pe urmă la maică-sa, şi cuprins de o tristeţe adîncă, începu iar să plîngă. Tot trupul îi era scuturat de fiori. Îngenunche şi-şi spuse rugăciunea ca înainte de culcare. Dar nu putu s-o isprăvească, pentru că fu năpădit de suspine grăbite, furtunoase. Nu se mai gîndea la nimic, nu mai vedea nimic în jurul lui, nu mai era ocupat decît cu plînsul.

Deodată o mînă grea i se aşeză pe umăr şi o voce groasă îl întrebă :

— Ce te necăjeşte aşa, băieţele ?

Simon se întoarse. Un muncitor voinic, cu barba şi părul negre şi creţe, îl privea cu bunătate. Copilul răspunse cu lacrimi în ochi şi-n gîtlej :

— M-au bătut... pentru că... eu... eu... n-am... tată... n-am tată.

— Cum, spuse omul zîmbind, păi toată lumea are un tată !

Copilul mai spuse încă o dată cu greutate, printre sughiţuri de deznădejde :

— Eu... eu... eu n-am.

Atunci muncitorul deveni serios ; îl recunoscuse pe fiul Blanchottei şi cu toate că era nou-venit prin partea locului, îi cunoştea vag povestea.

— Haide, spuse el, linişteşte-te, băiete, şi vino cu mine la maică-ta. O să ţi se dea... un tată.

O luară la drum, voinicul de mînă cu copilul, şi omul zîmbea iar, pentru că nu-i părea rău s-o vadă pe Blanchotte, despre care se povestea că e cea mai frumoasă fată din ţinut. Poate că-şi mai spunea în mintea lui că o fată care a greşit o dată putea să mai greşească şi a doua oară.

Ajunseră în faţa unei căsuţe albe, foarte curate.

— Aici, spuse copilul, și strigă : Mamă !

O femeie se ivi, și muncitorul încetă deodată să mai zîmbească, pentru că înțelese pe loc că nu era de glumit cu fata asta voinică, palidă, care stătea serioasă în prag, ca și cum ar fi vrut să apere de un bărbat pragul casei în care mai fusese trădată o dată de un altul. Omul, sfios, cu șapca în mînă, îngînă :

— Uite, doamnă, îți aduc băiețelul care s-a rătăcit pe malul rîului.

Dar Simon sări de gîtul maică-si și spuse plîngînd iar :

— Nu, mamă, am vrut să mă înec pentru că ceilalți m-au bătut... m-au bătut... pentru că n-am tată.

O roșeață arzătoare acoperi obrazul tinerei femei ; cu inima zdrobită, își îmbrățișă cu patimă copilul. Lacrimi repezi i se rostogoleau pe față. Bărbatul, mișcat, rămăsese locului, nemaiștiind cum să plece. Dar Simon se repezi deodată la el și-i spuse :

— Nu vrei dumneata să fii tatăl meu ?

Se făcu tăcere adîncă. Blanchotte, mută și chinuită de rușine, se rezemase de perete, cu mîinile pe inimă. Copilul, văzînd că nu i se răspunde, rosti iar :

— Dacă nu vrei, am să mă întorc înapoi, să mă înec.

Muncitorul o luă în glumă și răspunse rîzînd :

— Bine, vreau.

- Cum te cheamă, întrebă atunci copilul, ca să știu ce să le răspund băieților cînd or să vrea să-ți afle numele ?

— Philippe, răspunse bărbatul.

Simon tăcu o clipă, ca să-și bage bine în cap numele ăsta, apoi întinse brațele împăcat și spuse :

Atunci, Philippe, tu ești tatăl meu.

Muncitorul îl ridică în brațe, îl sărută repede pe amîndoi obrajii și fugi în grabă, cu pași mari.

A doua zi, cînd copilul intră în clasă, fu primit cu un zîmbet răutăcios ; la ieșire, cînd băietanul vru să înceapă iar, Simon îi aruncă în cap, ca pe o piatră, cuvintele acestea :

Pe tata îl cheamă Philippe.

Din toate părțile țîșniră urlete de bucurie :

— Care Philippe ?... Philippe și mai cum ?... Ce e aia Philippe ?... de unde l-ai mai scos și pe Philippe ăsta ?...

Simon nu răspunse nimic ; de neclintit în credința lui, îi înfruntă cu privirea, gata mai curînd să se lase martirizat decît să fugă de ei. Învățătorul îl scăpă de copii și Simon se întoarse la maică-sa.

Timp de trei luni, Philippe, muncitorul cel voinic, trecu des prin fața casei Blanchottei și cîteodată se încumeta chiar să-i arunce cîte o vorbă, cînd o vedea cosînd la fereastră. Ea îi răspundea totdeauna politicos, era totdeauna serioasă, nu rîdea niciodată cu el și nu-l lăsa să intre în casă. Cu toate astea, Philippe își închipuia, pentru că era puțin înfumurat, ca toți bărbații, că adesea, cînd vorbea cu el, Blanchotte era mai îmbujorată decît de obicei.

Dar cînd ți-ai pierdut numele bun, e foarte greu să ți-l redobîndești și rămîne pentru totdeauna atît de șubred încît, cu toată stăpînirea grijulie a Blanchottei, în sat oamenii începură să bîrfească.

Simon însă îl iubea foarte mult pe noul lui tată și aproape în fiecare seară, cînd amurgea, se plimba cu el Se ducea sîrguitor la școală și trecea foarte demn printre colegii lui, fără să le mai răspundă.

Totuși, într-o zi, băietanul care îl atacase prima dată îi spuse :

— Ai mințit, n-ai un tată pe care îl cheamă Philippe.

— De ce ? întrebă Simon foarte emoționat.

Băiatul își freca mîinile :

— Pentru că dacă ai avea, ar fi bărbatul mamei tale

Simon se tulbură în fața justeței acestui raționament, însă răspunse :

— Totuși e tatăl meu.

— Poate, zise băietanul rînjind, dar nu e chiar de-adevărat tatăl tău.

Țîncul Blanchottei plecă fruntea și porni visător spre fierăria lui moș Loizon, unde lucra Philippe.

Fierăria asta era parcă îngropată sub copaci. Înăuntru domnea întunericul ; numai dogoarea roșie a unei vetre

uriașe lumina cu reflexe mari cinci fierari cu brațele goale, care loveau în nicovale cu un zgomot asurzitor. Stăteau în picioare, încinși ca niște diavoli, cu ochii ațintiți asupra fierului arzător pe care îl chinuiau și gîndurile lor grele se ridicau și se lăsau o dată cu ciocanul.

Simon intră nevăzut și se duse binișor să-și tragă prietenul de mînecă. Acesta se întoarse. Deodată lucrul se opri și toți oamenii se uitară foarte atenți la ei. Atunci, în mijlocul tăcerii neobișnuite, se auzi vocea subțirică a lui Simon :

— Auzi, Philippe, băiatul Michaudei mi-a spus adineauri că nu ești tatăl meu de-adevărat.

— De ce ? întrebă muncitorul.

Copilul răspunse cu toată nevinovăția :

— Pentru că nu ești bărbatul mamei.

Nimeni nu rîse. Philippe rămase în picioare, cu fruntea sprijinită de mîinile lui mari, încleștate pe coada ciocanului proptit de nicovală. Se gîndea. Cei patru tovarăși îl priveau, și Simon, mărunțel între uriașii ăștia, aștepta neliniștit. Deodată, unul dintre fierari îi spuse lui Philippe, răspunzînd parcă gîndurilor tuturor :

— Totuși Blanchotte e o fată bună, cumsecade, harnică și așezată, cu toată nenorocirea care i s-a întîmplat, și ar fi o nevastă cum se cuvine pentru un om de treabă.

— Da, e adevărat, spuseră ceilalți trei.

Muncitorul continuă :

— E vina ei dacă a greșit ? I-a făgăduit că o ia de nevastă. Cunosc și eu destule care se bucură de cinste azi și care au făcut la fel.

— Da, e adevărat, răspunseră în cor ceilalți trei.

Și urmă :

— Numai bunul Dumnezeu știe cît s-a trudit sărmana, ca să-și crească singură băiețelul, și cît a plîns de cînd iese din casă numai pînă la biserică !

— Și asta-i adevărat, ziseră ceilalți.

Nu se mai auzeau decît foalele care ațîțau focul din vatră.

Philippe se aplecă deodată spre Simon.

— Du-te și spune-i mamei tale că am să viu să vorbesc cu ea astă-seară.

Apoi luă copilul de umeri și-l împinse afară.

Se întoarse la munca lui și cele cinci ciocane căzură împreună pe nicovale, ca o singură lovitură. Bătură fierul așa pînă noaptea, puternici, voinici, veseli, ca niște oameni mulțumiți. Dar așa cum clopotul cel mare al unei catedrale răsună în zilele de sărbătoare pe deasupra dangătului celorlalte clopote, ciocanul lui Philippe domina zgomotul celorlalte și se repezea în fiecare clipă cu un vuiet asurzitor. Iar el, cu ochii aprinși, muncea pătimaș, drept, în mijlocul scînteilor.

Cerul era acoperit de stele cînd Philippe bătu la ușa Blanchottei. Își pusese hainele de duminică, o cămașă curată, și-și pieptănase barba. Femeia se ivi în prag și-i spuse mîhnită :

— Faci rău că vii după căderea nopții, domnule Philippe.

El vru să răspundă, îngînă ceva, apoi tăcu, emoționat în fața ei. Ea urmă :

— Pricepi și dumneata că nu trebuie să se mai vorbească despre mine.

Atunci Philippe izbucni :

— Ce-nsemnătate mai are asta, dacă ai vrea să te măriți cu mine !

Nici un răspuns, dar i se păru că aude în întunericul odăii răbufnirea căderii unui trup. Intră repede ; Simon, culcat în patul lui, prinse cu urechea zgomotul unei sărutări și cîteva cuvinte șoptite încet de maică-sa. Apoi, deodată, fu ridicat de mîinile prietenului său și cel care îl ținea ridicat cu brațele lui de Hercule îi spuse :

— Să le spui colegilor tăi că tatăl tău e Philippe Remy, fierarul, și că are să le rupă urechile tuturor celor care au să se atingă de tine.

A doua zi, cînd clasa era plină și lecția trebuia să înceapă, Simon se ridică în picioare, palid și cu buzele tremurînd, și spuse cu o voce limpede :

— Tatăl meu e Philippe Remy, fierarul, și-a făgăduit c-o să le rupă urechile tuturor celor care s-ar mai atinge de mine.

De data asta nimeni nu mai rîse, pentru că îl cunoșteau bine pe Philippe Remy, fierarul, și era un tată de care oricine ar fi fost mîndru.

1879

PĂIEREASA

Lui Léon Hennique

Era către sfîrșitul mesei de deschidere a vînătorii la marchizul de Bertrans. Unsprezece vînători, șapte femei tinere și medicul din partea locului ședeau în jurul marii mese luminate, acoperite de fructe și de flori.

Venise vorba despre dragoste și se aprinsese o mare discuție, veșnica discuție în jurul întrebării dacă cineva poate iubi cu adevărat de mai multe ori sau numai o dată. Se citară pilde de oameni care nu avuseseră decît o dată o dragoste serioasă ; se citau și alte exemple de oameni care iubiseră puternic și des. Bărbații, în general, susțineau că pasiunea, ca și bolile, poate lovi de mai multe ori aceeași persoană, și o poate lovi de moarte dacă în fața ei se ridică o piedică. Cu toate că felul acesta de a vedea lucrurile nu poate fi tăgăduit, femeile, a căror părere se sprijinea pe poezie mai mult decît pe observație, afirmau că dragostea, dragostea adevărată, dragostea cea mare, nu poate să cadă decît o singură dată asupra unui muritor, că seamănă cu un trăsnet dragostea asta, și că o inimă atinsă de ea rămîne pe urmă atît de pustiită, de răvășită, de arsă, încît nici un sentiment puternic, nici măcar un vis, nu mai pot încolți în ea.

Marchizul care iubise mult, combătea cu aprindere credința asta :

— Vă spun eu că poți iubi de mai multe ori cu toate puterile și cu tot sufletul. Îmi vorbiți despre oameni care s-au sinucis din dragoste, ca dovadă că încă o iubire nu e cu putință. Eu vă răspund că dacă n-ar fi făcut prostia de a se sinucide, ceea ce le-a luat orice putință de a se îndrăgosti din nou, s-ar fi vindecat, și-ar fi luat-o de la capăt, mereu, pînă cînd ar fi murit de moarte bună. Cu îndrăgostiții se petrece același lucru care se petrece cu bețivii. Cine a băut, va mai bea — cine a iubit, va mai iubi. Asta e o chestiune de temperament.

Doctorul, un bătrîn doctor parizian care se retrăsese la țară, fu luat drept arbitru, și rugat să-și spună părerea.

Dar tocmai el n-avea nici una :

— Așa cum spunea marchizul, e o chestiune de temperament ; eu cunosc o dragoste care a ținut cincizeci și cinci de ani fără o zi răgaz, și pe care n-a curmat-o decît moartea.

Marchiza bătu din palme .

— Ce frumos ! E un vis să fii iubit așa ! Ce fericire să trăiești cincizeci și cinci de ani înfășurat într-o dragoste stăruitoare și pătrunzătoare ! Ce fericit trebuie să fi fost și cît trebuie să fi binecuvîntat viața cel care a fost adorat în chipul acesta !

Doctorul zîmbi :

— Într-adevăr, doamnă, în privința asta nu vă înșelați ; făptura iubită a fost un bărbat. Îl cunoașteți, e domnul Chouquet, farmacistul din tîrg. Și pe femeie ați cunoscut-o, era bătrîna care dregea scaunele de paie și venea în fiecare an la castel. Dar am să fiu mai limpede.

Entuziasmul femeilor căzuse ; chipul lor dezgustat spunea : „Phi !“ ca și cum dragostea n-ar fi trebuit să lovească decît oamenii fini și distinși, singurii vrednici de interesul persoanelor bine.

Doctorul continuă :

— Acum trei luni am fost chemat la căpătîiul bătrînei acesteia care trăgea să moară. Venise în ajun în căruţa care îi ţinea loc de casă, trasă de gloaba pe care aţi văzut-o, întovărăşită de dulăii ei negri, prietenii şi paznicii ei. Preotul ajunsese înaintea mea. Ne-a făcut executorii ei testamentari şi, ca să înţelegem rostul ultimelor ei dorinţe, ne-a povestit toată viaţa ei. Nu cunosc ceva mai ciudat şi mai sfîşietor.

Şi taică-său, şi maică-sa erau împletitori de paie. N-a avut niciodată o locuinţă cu temelii în pămînt.

Cînd era mică, rătăcea, jerpelită, păduchioasă, jegoasă. Se opreau la intrarea în sate, pe lîngă şanţuri. Deshămau calul de la căruţă, calul păştea; cîinele dormea, cu botul pe labe; fetiţa se tăvălea în iarbă, în vreme ce tatăl şi mama dregeau, în umbra ulmilor de pe drum, toate scaunele vechi din sat. În casa aceea călătoare nu se vorbea de loc. După cele cîteva cuvinte trebuincioase ca să hotărască cineva va colinda pe la toate casele scoţînd strigătul cunoscut: „Dregem scaune de paie!“ se apucau să împletească paiele, stînd faţă în faţă sau alături unul de altul. Cînd copilul se depărta prea mult sau încerca să intre în vorbă cu vreun ştrengar din sat, vocea supărată a tatălui o chema înapoi:

— Vino încoa, scîrnăvie! Astea erau singurele cuvinte calde pe care le auzea.

După ce a mai crescut, o trimiteau să adune fundurile de scaune stricate. Atunci a făcut cîteva mici cunoştinţe din loc în loc cu băieţii, dar de data asta părinţii noilor ei prieteni îşi chemau răstit copiii:

— Ia vino încoa, pungaşule! Să te mai văd cu că stai de vorbă cu derbedeii!...

Adesea, copilandrii aruncau cu pietre în ea.

Uneori doamnele îi dădeau cîţiva gologani; îi păstra cu grijă.

Într-o zi — avea pe atunci cincisprezece ani — trecînd prin locurile acestea, s-a întîlnit în spatele cimitirului cu micul Chouquet, care plîngea pentru că un coleg îi furase doi bănuţi. Lacrimile acestui mic-burghez, ale unuia dintre copiii pe care şi-i închipuia, în capul ei şubred de dezmoştenită, totdeauna mulţumiţi şi veseli, o tulburară. Se apropie de el şi cînd află de ce e necăjit, îi răsturnă în palme toate economiile ei, treizeci şi cinci de centime, pe care el, fireşte, îi luă, ştergîndu-şi lacrimile. Atunci, nebună de bucurie, îndrăzni să-l sărute. El, pentru că se uita atent la bani, o lăsă. Cînd văzu că nu e nici respinsă, nici bătută, fetiţa îl sărută din nou, îl sărută din toate puterile ei, din toată inima. Apoi o rupse la fugă!

Ce s-a petrecut în capul acela prăpădit? S-a îndrăgostit de puştiul acela pentru că îi jertfise averea ei de haimana, sau pentru că îi dăduse prima sărutare caldă? Misterul e acelaşi pentru cei mici, ca şi pentru cei mari.

Luni întregi visă la colţul acela din cimitir şi la băieţel. În nădejdea că are să-l revadă, începu să-şi fure părinţii, ciupind un ban de ici, un ban de dincolo, de la dresul scaunelor, de la cumpărăturile pe care le făcea pentru ei.

Cînd se întoarse aici, avea doi franci în buzunar, dar nu putu decît să-l zărească pe farmacistul cel mic, foarte curat, dincolo de vitrina prăvăliei lui taică-său, între un borcan roşu şi o tenie.

Şi îl iubi şi mai mult, cucerită, emoţionată, uluită de gloria apei aceleia vopsite, de apoteoza cristalelor strălucitoare.

Îi păstră o amintire de neşters şi, cînd îl întîlni peste un an, în spatele şcolii, jucîndu-se în bile cu colegii lui, se repezi la el, îl îmbrăţişă şi-l sărută cu atîta violenţă, încît băiatul începu să urle de frică. Atunci, ca să-l potolească, îi dădu banii pe care-i strînsese: trei franci şi douăzeci de centime, o comoară adevărată, la care el se uita cu ochii holbaţi.

O luă şi se lăsă mîngîiat în voie.

Timp de încă patru ani fata îi răsturnă în palme toate economiile, pe care el le lua conştiincios, în schimbul sărutărilor la care se învoia. Odată îi dădu un franc şi cincizeci, altădată doi franci, altădată şaizeci de bani (plîngea de necaz şi de umilinţă, dar avusese un an prost)

și ultima oară cinci franci, o monedă mare, rotundă, care îl făcu să rîdă de mulțumire.

Nu se mai gîndea decît la el ; și el îi aștepta întoarcerea cu o anumită nerăbdare, alerga în fața ei cînd o vedea, și inima fetiței sălta de bucurie.

Apoi băiatul se făcu nevăzut. Fusese dus la colegiu. O află și ea, întrebînd cu dibăcie. Atunci se folosi de o viclenie nesfîrșită ca să schimbe drumul obișnuit al părinților ei și să-i facă să treacă pe aici în timpul vacanței. Izbuti, dar numai după un an de șiretlicuri. Va să zică nu-l văzuse doi ani ; abia îl recunoscu, atît era de schimbat, atîta crescuse, se făcuse de frumos și de impunător, în tunica lui cu nasturi de aur. Se prefăcu că n-o vede și trecu mîndru pe lîngă ea.

Fata plînse din pricina asta două zile ; și din clipa aceea suferi nesfîrșit.

Se întorcea în fiecare an ; trecea prin fața lui fără să cuteze să-l salute, iar el nu se îndura măcar să-și întoarcă privirea către ea. Îl iubea cu disperare. Mi-a spus :

— E singurul bărbat pe care l-am văzut pe lumea asta, domnule doctor ; nici nu știu măcar dacă mai existau și alții.

Părinții i-au murit. Ea le-a continuat meseria, dar și-a luat doi cîini în loc de unul, doi dulăi cumpliți, pe care nimeni n-ar fi cutezat să-i înfrunte.

Într-o zi, întorcîndu-se în satul ăsta în care îi rămăsese inima, a văzut o femeie tînără ieșind din prăvălia lui Chouquet, la braț cu iubitul ei. Era nevasta lui. Se însurase.

În aceeași seară, ea s-a aruncat în balta care se afla în piața primăriei. Un bețiv întîrziat a pescuit-o și a dus-o la farmacie. Choquet-fiul a coborît în halat ca s-o doctoricească și, fără să pară că o recunoaște, a dezbrăcat-o, a fricționat-o și apoi i-a spus cu asprime :

— Ești nebună ! Nu trebuie să faci asemenea prostii !

A fost destul ca să se vindece. Îi vorbise ! Era fericită pentru încă multă vreme.

Farmacistul n-a vrut să primească nici un ban pentru serviciile lui, cu toate că ea stăruI pătimaș să-l plătească.

Și toată viața ei s-a scurs așa. Împletea paie gîndindu-se la Chouquet. Îl vedea în fiecare an prin vitrină. De la o vreme a început să cumpere de la el provizii de doctorii mărunte. În chipul ăsta îl vedea de aproape și îi mai dădea încă bani.

Așa cum v-am spus de la început, a murit astă-primăvară. După ce mi-a spus toată povestea ei tristă, m-a rugat să-i dau celui pe care îl iubise cu atîta răbdare toate economiile ei de o viață întreagă, pentru că, spunea ea, nu muncise decît pentru el, răbdase chiar de foame ca să pună deoparte și să aibă siguranța că se va gîndi la ea, măcar o dată, cînd va fi moartă.

Mi-a dat deci două mii trei sute douăzeci și șapte de franci. I-am lăsat preotului douăzeci și șapte de franci pentru înmormîntare și am luat restul, cînd femeia și-a dat sufletul.

A doua zi m-am dus la soții Chouquet. Își sfîrșeau masa așezați unul în fața altuia, grași și roșii, mirosind a produse farmaceutice, mîndri și mulțumiți.

M-au poftit să stau jos ; m-au poftit să beau o vișinată, și eu am primit. Și mi-am început discursul cu emoție, convins că aveau să plîngă.

Cînd a înțeles că fusese iubit de haimanaua aceea, de împletitoarea de paie, de muncitoarea aceea ambulantă, Chouquet a sărit în sus de furie, de parcă i-ar fi furat bunul nume, stima oamenilor cumsecade, ceva delicat, care îi era mai scump decît viața.

Nevastă-sa, tot atît de scoasă din fire ca și el, repeta într-una :

— Miloaga aia... miloaga aia... miloaga aia... și nu mai putea găsi altceva.

El se ridicase, călca cu pași largi în spatele mesei, cu tichia grecească strîmbată într-o parte. Bombănea :

— Poți înțelege ceva, doctore ? Uite, astea sînt lucruri groaznice pentru un bărbat ! Ce să fac ? Ah ! dacă aș fi

ştiut-o pe cînd trăia, aş fi pus jandarmii s-o aresteze şi s-o arunce în temniţă ! Şi n-ar mai fi ieşit de acolo, îţi dau cuvîntul meu !

Eram uimit de rezultatul demersului meu pios. Nu ştiam nici ce să spun, nici ce să fac. Dar trebuia să-mi duc la capăt misiunea. Am continuat :

— M-a însărcinat să-ţi dau economiile ei, care sînt de două mii trei sute de franci. Dar cum ceea ce ţi-am adus la cunoştinţă pare să-ţi fie foarte neplăcut, poate că ar fi mai bine să dau banii ăştia la săraci.

Bărbatul şi femeia m-au privit, încremeniţi de uimire.

Am scos din buzunar banii, nişte sărmani bani din toate ţările şi de toate soiurile, galbeni şi gologani la un loc. Apoi am întrebat :

— Ce hotărîţi ?

Doamna Chouquet a vorbit cea dintîi :

— De vreme ce a fost ultima dorinţă a acelei femei... mi se pare că ar fi greu să-i refuzăm.

Bărbatul, niţel încurcat, a continuat :

— Putem, oricum, să cumpărăm cu ei ceva pentru copii.

Am rostit scurt :

— Cum vreţi.

El a urmat :

— Dă-mi-i, sigur, de vreme ce te-a însărcinat ea, o să găsim noi mijlocul să-i întrebuinţăm la vreo faptă bună.

Le-am dat banii, m-am înclinat şi am plecat.

A doua zi Chouquet a venit la mine şi mi-a spus răstit :

— Dar femeia... aceea şi-a lăsat aici căruţa. Ce faci cu căruţa aia ?

— Nimic, ia-o dumneata, dacă vrei.

— Foarte bine. Îmi trebuie. Am să fac din ea o colibă pentru grădina mea de zarzavat.

Pleca. L-am chemat înapoi :

— Şi-a lăsat şi calul cel bătrîn, şi cei doi cîini. Îi vrei ?

S-a oprit surprins :

— O ! nu, ce vrei să fac cu ei ? Dispune de ei cum vrei.

Rîdea ! Apoi mi-a întins mîna, iar eu i-am strîns-o. Ce vreţi ? Nu se cuvine ca medicul şi farmacistul dintr-un sat să fie duşmani între ei.

Am păstrat cîinii la mine. Preotul, care are o curte mare, a luat calul. Căruţa îi serveşte de colibă lui Chouquet ; cu banii a cumpărat cinci obligaţiuni la căile ferate.

Asta e singura dragoste adîncă pe care am întîlnit-o în viaţa mea.

Doctorul tăcu.

Atunci marchiza, cu ochii plini de lacrimi, suspină :

— Hotărît, numai femeile ştiu să iubească !

1882

GOLANUL

Cunoscuse zile mai bune, cu toată sărăcia şi infirmitatea lui.

La cincisprezece ani o căruţă îi strivise amîndouă picioarele pe şoseaua care duce la Varville. De atunci cerşea, tîrîndu-se de-a lungul drumurilor, prin curţile gospodăriilor ţărăneşti, hîţînîndu-se pe cîrjele care îi făcuseră umerii să se ridice pînă la urechi. Capul îi părea cufundat între doi munţi.

Nicolas Toussaint [1], copil găsit într-un şanţ de preotul din Billettes în ajunul zilei morţilor şi botezat din pricina asta cu acest nume, crescut fără milă, neştiutor de carte, schilodit după ce băuse cîteva pahare de rachiu pe care i le dăduse brutarul satului, aşa, ca să facă haz, şi

[1] *La Toussaint* — sărbătoarea tuturor sfinţilor (1 noiembrie) în calendarul catolic, şi în care se pomenesc morţii.

de atunci vagabond, nu știa să facă altceva decît să întindă mîna.

Odinioară baroana d'Avary îl lăsa să doarmă într-un fel de firidă plină de paie, alături de curtea de păsări, în ferma care ținea de castel ; așa era sigur, în zilele în care flămînzea rău, că va găsi totdeauna la bucătărie o bucată de pîine și un pahar de cidru. Uneori primea acolo și cîțiva gologani pe care-i arunca doamna cea bătrînă din capul scării sau de la ferestrele odăii ei. Acum doamna murise.

În sate nu i se mai dădea nimic : prea îl cunoșteau, se plictisiseră de patruzeci de ani să-l vadă ducîndu-și de la o cocioabă la alta trupul învelit în zdrențe, strîmb pe cele două labe de lemn. Și cu toate astea el nu voia să plece, pentru că nu cunoștea pe fața pămîntului altceva afară de ținutul ăsta, de aceste trei sau patru cătune în care își dusese viața nenorocită. Își trăsese granițe la cerșetorie și n-ar fi trecut niciodată peste marginile pe care nu era deprins să le calce.

Nici nu știa dacă lumea se mai întindea mult dincolo de copacii care-i închiseseră vederea. Și nici nu se întreba. Cînd țăranii, sătui de a-l întîlni întotdeauna la marginea ogoarelor sau de-a lungul șanțurilor îi strigau : „De ce nu te mai duci și prin alte sate, în loc să te tîrșești tot pe aici ?" el nu răspundea și se îndepărta, prins de o vagă frică de necunoscut, de o frică de om sărac, care se teme nelămurit de o mie de lucruri, de chipuri noi, de ocări, de privirea bănuitoare a oamenilor care nu te cunosc, și de jandarmii care merg doi cîte doi pe drumuri și din pricina cărora se tupila, din instinct, în tufișuri sau îndărătul grămezilor de pietre.

Cînd îi vedea de departe, strălucind în soare, dovedea deodată o sprinteneală ciudată, o sprinteneală de dihanie, ca să-și găsească o ascunzătoare. Își dădea drumul de pe cîrje, se lăsa să cadă ca o cîrpă, se făcea ghem, mic, nevăzut, una cu pămîntul, ca iepurele în culcuș, contopindu-și zdrențele întunecate cu pămîntul.

Cu toate astea nu avusese niciodată de-a face cu ei. Dar le avea în sînge, de parcă le-ar fi moștenit, teama și viclenia asta de la părinții pe care nu și-i cunoscuse.

N-avea nici un liman, nici un acoperiș deasupra capului, nici o colibă, nici un adăpost. Dormea pretutindeni, vara, iarna se strecura în șuri sau în staule cu o dibăcie rară. O tulea de acolo totdeauna înainte ca cineva să-și fi dat seama de prezența lui. Cunoștea găurile prin care se putea pătrunde în clădiri, și cum mînuirea cîrjelor dăduse brațelor lui o putere uluitoare, se suia numai cu ajutorul mîinilor pînă în podurile de fîn în care rămînea uneori patru-cinci zile fără să facă o mișcare, dacă adunase pînă a ajunge acolo destule merinde.

Trăia în mijlocul oamenilor ca sălbăticiunile din pădure, fără să cunoască pe nimeni, fără să iubească pe nimeni, trezind în țărani numai un soi de dispreț nepăsător și de potrivnicie resemnată. Fusese poreclit „Clopotul", pentru că se legăna între pripoanele lui de lemn ca un clopot între stîlpii lui de susținere.

Nu mîncase de două zile. Nimeni nu-i mai dădea nimic. Se săturaseră de el. Țărancele îi strigau din prag, de departe, cînd îl vedeau apropiindu-se :

— Ia pleacă de aici, mocofane ! Păi ți-am dat și acu trei zile o bucată de pîine !

Se răsucea în loc pe proptelele lui și se ducea la casa vecină, unde era primit la fel.

Femeile își spuneau, de la o ușă la alta :

— Doar n-o să-l hrănim pe trîndavul ăsta tot anul.

Și cu toate astea, trîndavul avea nevoie să mănînce în fiecare zi.

Străbătuse Saint-Hilaire, Varville și Billettes, fără să capete un gologan sau o coajă de pîine. Mai avea o nădejde : la Tournesolles. Dar trebuia să facă pînă acolo două leghe pe șosea și se simțea atît de obosit, de nu se mai putea tîrî, pentru că pîntecele îi era tot atît de gol ca buzunarul.

Totuși se așternu la drum.

Era în decembrie, un vînt rece alerga peste cîmpie, sufla în ramurile goale; norii goneau peste cerul scund şi întunecat, grăbindu-se nu se ştie unde. Schilodul înainta încet, mişcîndu-şi anevoie cîrjele una după alta, sprijinindu-se pe piciorul răsucit care îi rămăsese, piciorul care sfîrşea cu o labă boantă şi era învelit într-o zdreanţă.

Din vreme în vreme se aşeza pe marginea şanţului şi se odihnea cîteva minute. Foamea îi cufunda sufletul într-o spaimă încîlcită şi grea. Nu avea decît un gînd: „să mănînce", dar nu ştia prin ce mijloc.

Timp de trei ceasuri trudi pe drumul acela lung; apoi cînd zări pomii satului, începu să se grăbească.

Primul ţăran pe care-l întîlni şi căruia îi ceru de pomană, îi răspunse:

— Iar eşti pe aici, pramatie bătrînă! N-o să scăpăm niciodată de tine?

Clopotul se îndepărta. În fiecare prag fu bruftuit, fu gonit fără să i se dea nimic. El îşi continuă totuşi colindul, răbdător şi încăpăţînat. Nu se alese cu nici un ban.

Atunci se duse pe la gospodăriile mai mari, trecînd peste ogoarele muiate de ploaie, atît de sleit încît abia putea să-şi mai urmărească cîrjele. Îl alungară de pretutindeni. Era una dintre acele zile friguroase şi triste, în care inimile se ghemuiesc, în care minţile se răzvrătesc, în care sufletul e întunecat şi mîna nu se deschise nici ca să dăruie, nici ca să ajute.

După ce colindă pe la toate casele pe care le cunoştea, se îndreptă către şanţul care mergea de-a lungul curţii jupînului Chiquet şi se prăbuşi într-un colţ. Se desprinse, ca să spunem aşa, dintre cîrjele lui înalte, şi îşi dădu drumul de-a lungul lor, după ce le lăsă să-i lunece de sub braţe. Şi rămase aşa multă vreme, neclintit, chinuit de foame, dar prea îndobitocit ca să-şi înţeleagă pînă în adînc nesfîrşita mizerie.

Aştepta nu ştiu ce, cu acea nelămurită aşteptare care rămîne necunoscută în noi. Aştepta lîngă curtea aceea,

sub vîntul îngheţat, ajutorul misterios pe care îl aştepta totdeauna de la cer sau de la oameni, fără să se întrebe nici cum, nici pentru ce, nici prin cine îi putea veni. Un pîlc de găini negre trecu, căutînd hrană în pămîntul care hrăneşte toate făpturile. Ciuguleau în fiecare clipă un viermuş nevăzut, apoi îşi urmau căutarea înceată şi sigură.

Clopotul le privea fără să se gîndească la nimic; apoi îi veni gîndul, mai curînd din pîntece decît din cap, mai curînd o senzaţie decît o idee, că una dintre acele păsări ar fi bună de mîncat, friptă pe un foc de găteje.

Nu bănui nici o clipă că avea să săvîrşească un furt. Luă o piatră care îi era la îndemînă şi, cum era dibaci, ucise pe loc, dintr-o lovitură, pasărea care se afla mai aproape de el. Găina căzu pe-o parte, bătînd din aripi. Celelalte o luară la fugă, legănîndu-se pe labele lor subţiri şi *Clopotul,* căţărîndu-se iar pe cîrji, porni să-şi culeagă prada, cu mişcări aidoma celor ale găinilor.

Cînd ajunse la trupul mic, negru, pătat cu roşu pe cap, căpătă o lovitură atît de grozavă în spinare, încît scăpă cîrjile şi se rostogoli pe pămînt, încă vreo zece paşi. Jupînul Chiquet, scos din fire, se repezi la pungaş şi începu să-l snopească în bătaie, lovindu-l ca un smintit, aşa cum loveşte un ţăran care a fost furat, trăgîndu-i schilodului care nu se putea apăra pumni şi genunchi unde nimerea.

Argaţii din fermă alergară şi ei, şi începură să-l buşească pe cerşetor, alături de stăpîn. Apoi, cînd obosiră bătîndu-l, îl culeseră de pe jos şi-l duseră să-l închidă în pivniţa de lemne, pînă cînd aveau să aducă jandarmii.

Clopotul, pe jumătate mort, sîngerînd şi crăpînd de foame, rămase culcat jos. Se făcu seară, apoi noapte, apoi veniră zorile. Tot nu mîncase nimic.

Către prînz se iviră jandarmii şi deschiseră uşa cu prudenţă, aşteptîndu-se la o împotrivire, pentru că jupînul Chiquet le spusese că fusese atacat de golan şi se apărase cu mare greutate.

Brigadierul strigă:

— Hei, sus !

Dar *Clopotul* nu se mai putea ridica ; încercă să se salte pe haracii lui și-nu izbuti. Crezură că se preface, că încearcă o șiretenie, că e vorba de reaua-voință a unui tîlhar, și cei doi oameni înarmați îl apucară înghiontindu-l și-l puseră cu forța pe cîrji.

Îl cuprinsese frica, frica înnăscută de curelele lor galbene, frica vînatului în fața vînătorului, a șoarecelui în fața pisicii. Izbuti, prin silințe supraomenești să stea în picioare.

– La drum ! spuse brigadierul.

Clopotul porni. Toți oamenii fermei îl priveau cum pleacă. Femeile îi arătau pumnul ; bărbații rînjeau, îl înjurau. În sfîrșit, fusese prins ! Bine că scăpaseră de el !

Se depărtă între cei doi paznici. Găsi energia disperată care îi trebuia ca să se mai tîrască încă pînă seara, prostit, nemaiștiind ce se petrece cu el, prea speriat ca să mai priceapă ceva.

Oamenii pe care îi întîlnea se opreau să-l vadă trecînd și țăranii îngînau :

— O fi v-un hoț !

Cînd se întuneca, ajunseră în capitala cantonului. Nu venise niciodată pînă acolo. Nu înțelegea de loc ce se petrecea, nici ceea ce se mai putea petrece mai departe. Toate lucrurile astea cumplite, neprevăzute, chipurile și casele astea noi îl uluiau.

Nu scoase un cuvînt, pentru că n-avea nimic de spus. De altfel, de atîția ani de cînd nu mai vorbea cu nimeni, pierduse obiceiul vorbirii. Și gîndul lui era prea încurcat ca să se formuleze în cuvinte.

Fu închis în închisoarea orașului. Jandarmii nu se gîndiră că avea poate nevoie să mănînce, și fu lăsat pînă a doua zi.

Dar cînd veniră să-i ia un interogatoriu, în zori, îl găsiră mort pe podea. Ce surpriză !

1884

BOITELLE

Lui Robert Pinchon

Moș Boitelle (Antoine) era specializat în ținutul acela în toate treburile murdare. De cîte ori avea cineva de curățat un șanț, un loc pe care fusese pus bălegarul, o hazna, un canal, o groapă împuțită oarecare, îl chema pe el.

Venea cu instrumentele lui de curățitor de haznale și cu saboții slinoși, și se așeza la muncă, gemînd necontenit peste lucrul pe care îl făcea. Cînd era întrebat de ce făcea treaba asta dezgustătoare, răspundea resemnat :

— Ei, pe dracu, pentru copiii mei, ca să-i hrănesc. Asta aduce mai mult cîștig decît alta.

În adevăr, avea paisprezece copii. Cînd îl întrebai ce mai fac, răspundea cu nepăsare :

— Au mai rămas opt acasă. Unu e în armată și cinci sînt căsătoriți.

Cînd voiai să știi dacă s-au căsătorit bine, răspundea aprins :

— Eu nu m-am amestecat. Nu m-am amestecat de loc. S-au căsătorit cum au vrut. Nu trebuie să te bagi cu gusturile tale, că nu iese bine. Eu fac meseria asta împuțită numai fiindcă părinții mei s-au băgat peste gusturile mele. Altfel, aș fi ieșit și eu un muncitor ca ăilalți.

Iată cum se amestecaseră părinții în gusturile lui.

Pe vremea aceea era soldat, își făcea stagiul la Havre, și nu era nici mai prost, nici mai deștept decît ceilalți, poate doar ceva mai mărginit decît ei. Cea mai mare plăcere a lui în timpul orelor libere era să se plimbe pe cheiul pe care se adunau negustorii de păsărele. Se plimba cînd singur, cînd cu cîte un consătean, de-a lungul coliviilor în care papagalii cu spatele verde și cu capul galben, din Amazoane, papagalii cu spatele cenușiu și cu capul roșu, din Senegal, arașii uriași care par niște păsări cultivate în seră cu penele lor înflorate, cu cozile și moțurile lor, perușele de toate mărimile, care par vopsite

cu o grijă migăloasă de către un Dumnezeu miniaturist, și păsărelele mici, mici de tot, jucăușe, roșii, galbene, albastre și pestrițe, își amestecă țipetele cu zgomotul cheiului și aduc în vuietul puternic al vapoarelor descărcate, al trecătorilor și al căruțelor larma violentă, ascuțită, piuitoare, asurzitoare a pădurii îndepărtate și fantastice.

Boitelle se oprea cu ochii holbați, cu gura căscată, rîzînd, fermecat, arătîndu-și dinții cacatoeșilor prizonieri care salutau cu moțul lor alb sau galben roșul strălucitor al pantalonilor și alama centironului lui. Cînd întîlnea cîte o pasăre care vorbea, începea să-i pună întrebări, și dacă vietatea era dispusă să răspundă în ziua aceea, era vesel și mulțumit pînă seara. Se prăpădea de plăcere și cînd se uita la maimuțe, și nu credea că există un lux mai mare pentru un om bogat decît să aibă maimuțe, așa cum ar avea cîini și pisici. Avea în sînge gustul acesta, gustul pentru exotic, cum alții au gustul pentru vînătoare sau pentru pescuit, pentru medicină sau pentru preoție. De cîte ori ieșea pe ușa cazărmii, nu se putea împiedica să nu se ducă pe chei, atras de o mare dorință.

Într-o zi cînd se oprise aproape în extaz în fața unui araraca monstruos care își umfla penele, se apleca, se îndrepta, părea că face reverențe ca la curtea din țara papagalilor, văzu deschizîndu-se ușa unei cafenele mici, lipită de prăvălia păsărarului, și o negresă tînără, legată la cap cu o basma roșie, ieși și se apucă să măture spre stradă dopurile și nisipul de pe dușumeaua cafenelei.

Atenția lui Boitelle se împărți numaidecît între pasăre și femeie. N-ar fi putut spune la care dintre aceste două ființe se uita cu mai multă uimire și mai multă plăcere.

Negresa, după ce mătură în drum gunoaiele din cafenea, ridică ochii și rămase și ea uluită în fața uniformei soldatului. Stătea dreaptă în fața lui, cu mătura în mînă, ca și cum ar fi prezentat arma, pe cînd araraca se ploconea necontenit. Soldatul fu stînjenit după cîteva clipe de atenția asta și plecă mai departe, cu pași mărunți, ca să nu pară că bate în retragere.

Dar se întoarse. Trecea aproape în fiecare zi prin fața Cafenelei Coloniilor și zărea adesea prin ferestrele ei slujnicuța neagră care îi servea pe marinarii din port cu bere și rachiu. Cîteodată ieșea și ea în stradă, cînd îl zărea. În curînd, începură să-și zîmbească ca două cunoștințe, fără să-și fi vorbit vreodată, și Boitelle simțea că-i bate inima cînd vedea strălucind linia luminoasă a dinților fetei între buzele ei întunecate.

Intr-o zi, intră în sfîrșit în cafenea și rămase uluit cînd o auzi vorbind franțuzește ca toată lumea. Sticla de limonadă din care primi și ea să bea un pahar rămase neuitat de bună în amintirea soldatului. Începu să vină regulat, ca să bea în cîrciumioara asta din port toate bunătățile lichide pe care i le îngăduia punga.

Se gîndea necontenit ca la o sărbătoare, ca la o fericire, la imaginea mîinii negre a slujnicuței care îi turna cîte ceva în pahar, pe cînd dinții ei rîdeau mai strălucitori decît ochii. După două luni erau prieteni buni și Boitelle, după ce îi trecu mirarea văzînd că negresa era la fel cu toate fetele cumsecade din satul lui, că respecta economia, munca, religia și buna-cuviință, o iubi și mai tare, se îndrăgosti de ea atît de rău încît vru s-o ia de nevastă.

Îi spuse planul lui și ea jucă de bucurie. Avea și ea cîțiva bani deoparte, lăsați de o vînzătoare de stridii, care o culesese de pe cheiul din Havre, unde o lăsase un căpitan american. Căpitanul o găsise cînd avea vreo șase ani, ghemuită pe un balot de bumbac în cala vasului, cu cîteva ceasuri după plecarea lui din New York. Cînd ajunsese la Havre, dăduse în grija milostivei vînzătoare de scoici puiul mic, negru, ascuns pe bordul corăbiei lui, nu știa nici el de cine și cînd. Cînd murise precupeața, tînăra negresă intrase servitoare la Cafeneaua Coloniilor.

Antoine Boitelle adăugă :

— O să se facă, dacă părinții n-o să aibă nimic împotrivă. Eu n-am să fac niciodată nimic fără voia lor, m-auzi, nimic ! Am să aduc eu vorba despre asta, prima dată cînd m-oi duce în sat.

Săptămîna următoare căpătă o permisie de douăzeci și patru de ore și plecă la familia lui, care avea o gospodărie mică la Tourteville, lîngă Yvetot.

Așteptă sfîrșitul mesei, ceasul la care cafeaua botezată cu rachiu deschidea inimile, și le spuse părinților că găsise o fată pe gustul lui, atît de pe gustul lui, încît nu mai putea exista alta în lume care să i se potrivească atîta.

Bătrînii deveniră numaidecît prudenți la cuvintele astea și îi cerură lămuriri. El nu le ascunse nimic, afară de culoarea pielii ei.

Era o servitoare fără avere, dar harnică, econoamă, curată, cinstită și înțeleaptă. Toate lucrurile astea prețuiau mai mult decît banii în mîinile unei gospodine nepricepute. De altfel avea și ea cîteva parale, lăsate de o femeie care o crescuse, cîțiva gologani, aproape o mică zestre, o mie cinci sute de franci la Casa de depuneri. Bătrînii începură să se înduplece, cuceriți de cuvintele lui și de altfel încrezători în judecata fiului lor, cînd ajunse la punctul delicat. El rîdea puțin încurcat :

— Un singur lucru ar putea să nu vă placă. Nu e albă de loc.

Ei nu înțelegeau și băiatul trebui să le explice îndelung, pe ocolite, ca să nu-i sperie, că făcea parte din rasa întunecată pe care ei n-o cunoșteau decît din cărțile cu poze.

Bătrînii fură cuprinși de neliniște, de mirare, de teamă, ca și cum le-ar fi spus că vrea să se însoare cu diavolul.

Mama spunea :

— Neagră ? Dar cît e de neagră ? Și peste tot ?

El răspundea :

— Sigur ! Peste tot, așa cum ești tu albă peste tot !

Tata stăruia și el :

— E neagră ? Adică e neagră ca ceaunul ?

Fiul răspundea :

— Poate că nițel mai puțin ! E neagră, dar nu de un negru care să te scîrbească. Și anteriul părintelui e negru, dar nu mai urît decît niște odăjdii albe.

Tatăl întreba :

— Da' în țara ei sînt altele și mai negre ?

Fiul exclama convins :

— Fără îndoială !

Dar bătrînul dădea din cap :

— Urîcios lucru.

— Nu e de loc urîcios, fiindcă te deprinzi cît ai clipi din ochi.

Mama întreba :

— Barem creștinii ăștia n-or fi murdărind albiturile mai repede decît ăilalți ?

— Nu le murdărește mai repede decît tine, fiindcă asta e culoarea lor.

În sfîrșit, după multe întrebări, rămase înțeles ca părinții s-o vadă pe fată înainte de a se hotărî, și băiatul, care își termina stagiul luna următoare, s-o aducă acasă. Stînd de vorbă cu ea, aveau să se hotărască dacă nu era prea neagră ca să poată intra în familia Boitelle.

Antoine le spuse atunci că duminică 22 mai, în ziua care avea să se elibereze, va veni la Tourteville cu prietena lui.

Fata se îmbrăcase pentru vizita la părinții iubitului ei cu cele mai frumoase și mai țipătoare veșminte pe care le avea în care dominau galbenul, roșul și albastrul. Părea împodobită pentru o sărbătoare națională.

În gară, cînd plecară din Havre, toată lumea se uita la ea și Boitelle era mîndru că ține de braț o persoană care atrăgea atenția tuturor. Pe urmă, în vagonul de clasa a treia în care se așeză alături de el, îi ului atît de tare pe țărani, încît cei din compartimentele alăturate se suiau în picioare pe bănci ca s-o cerceteze pe deasupra pereților despărțitori de lemn. Un copil începu să țipe de frică cînd o văzu și altul își ascunse fața în șorțul maică-si.

Totuși toate merseră bine pînă la gara la care trebuiau să coboare. Dar cînd trenul își încetini mersul înainte de Yvetot, Antoine începu să simtă că nu-i e la îndemînă, ca înaintea unei inspecții, cînd nu era pregătit la teorie. Se aplecă peste fereastră și îl zări de departe

pe taică-său, care ținea frîul calului înhămat la droșcă și pe maică-sa care venise pînă la zăplazul unde se opriseră mulți gură cască.

Coborî el înainte, îi întinse mîna dragei lui și se îndreptă spre familie, ținîndu-se drept de parcă ar fi escortat un general.

Mama, cînd o văzu pe cucoana aceea neagră și bălțată în tovărășia fiului ei, rămase atît de încremenită, încît nu mai putu deschide gura, iar tatăl se trudea din greu să țină în frîu calul, care se ridica în două picioare, fie din pricina locomotivei, fie a negresei. Dar Antoine, cuprins deodată de bucuria năvalnică de a-și vedea părinții, se repezi cu brațele deschise, își sărută mama, își sărută tatăl cu toată spaima calului, apoi se întoarse către tovarășa lui, pe care trecătorii uluiți se opreau din drum s-o privească, și rosti :

— Uite-o ! V-am spus că te zăpăcește puțin cînd o vezi întîi, dar cum o cunoști, pe cinstea mea că nu găsești ceva mai drăguț pe lumea asta. Spuneți-i bună ziua, să nu se piardă cu firea.

Atunci mama Boitelle, intimidată, gata să-și piardă capul, făcu un fel de reverență și tata își scoase șapca șoptind :

— Bine ai venit.

Apoi se suiră în droșcă fără să mai întîrzie. Femeile se așezară pe cele două scaune din fund care le săltau la fiecare hop al drumului și bărbații pe bancheta din față.

Nimeni nu scotea un cuvînt. Antoine, neliniștit, fluiera un cîntec de la cazarmă ; tatăl biciuia calul și mama se uita cu coada ochiului, cu priviri lunecoase de dihor, la negresa ai cărei pomeți și frunte străluceau în soare ca niște ghete bine văcsuite.

Antoine se întoarse, vrînd să rupă tăcerea :

— Ei, nimeni nu vorbește ?

— Să ne deprindem, răspunse bătrîna.

El urmă :

— Hai, spune-i fetiței povestea cu alea opt ouă ale găinii tale.

Era o întîmplare cu haz, celebră în familie. Dar pentru că maică-sa tăcea mereu, înțepenită de emoție, începu să povestească el istoria asta neuitată, prăpădindu-se de rîs. Tatăl, care o știa pe dinafară, se lumină de la primele cuvinte. Mama îi urmă și ea în curînd pilda și, cînd ajunse la momentul cel mai caraghios, negresa izbucni și ea într-un hohot de rîs atît de zgomotos, atît de năvalnic, atît de furtunos, încît calul, ațîțat, alergă o bucată de vreme în galop.

Acum făcuseră cunoștință. Începură să stea de vorbă.

Cum ajunseră, după ce toată lumea coborî din droșcă, după ce își duse prietena într-o odaie ca să-și schimbe rochia pe care ar fi putut-o murdări gătind o mîncare bună cum știa ea, o mîncare sortită să-i cucerească pe bătrîni începînd cu stomacul, băiatul își trase părinții în fața porții, și-i întrebă cu inima bătînd :

— Ei, ce ziceți ?

Tata tăcu. Mama, mai curajoasă, spuse :

— E prea neagră ! Zău, e prea de tot ! Era să mi se facă rău.

— O să vă obișnuiți, spuse Antoine.

— Poate, dar nu așa de repede.

Intrară în casă și bătrîna fu mișcată cînd o văzu pe negresă gătind. Cu toate că era în vîrstă, își sumese fusta și o ajută și ea.

Prînzul fu bun, lung, vesel. După-masă, cînd făcură o plimbare, Antoine îl luă de o parte pe taică-său :

— Ei, ce zici, tată ?

Țăranul nu se prindea niciodată cu vorba :

— Eu nu zic nimic. Întreab-o pe maică-ta.

Antoine se duse atunci lîngă maică-sa și o opri din urmă :

— Ei, mamă, ce zici ?

— Dragă băiete, zău că e prea neagră. Să fi fost numai un pic mai puțin, nu m-aș împotrivi. Dar așa, e prea de tot. Ai zice că e dracu !

El nu mai stărui, știind că bătrîna era întotdeauna încăpățînată, dar simți o furtună de amărăciune în

inimă. Se gîndea ce putea să facă, ce putea să născocească și se minuna că fata nu-i cucerise pînă acum, așa cum îl răpusese pe el. Mergeau toți patru agale prin holde, deveniseră iar treptat tăcuți. Cînd treceau pe lîngă un gard, gospodarii erau în poartă, copiii se cățărau pe movile, toată lumea se năpustea în drum, ca s-o vadă pe „arăpoaica" pe care o adusese fiul lui Boitelle. Vedeau în depărtare oameni care alergau peste cîmpuri, așa cum se dă fuga de obicei cînd bate toba la panoramă. Bătrînii Boitelle, spăimîntați de curiozitatea semănată de trecerea lor prin sat, grăbeau pasul, unul lîngă altul. Își lăsaseră cu mult în urmă băiatul, pe care fata îl întreba ce cred părinții lui despre ea.

El răspunse, șovăind, că nu se hotărîseră încă.

În piața din fața bisericii însă se îngrămădi atîta lume din casele răscolite de curiozitate, încît bătrînii Boitelle o luară la fugă în fața mulțimii care creștea mereu, și se întoarseră acasă, pe cînd Antoine, clocotind de furie, înainta măreț cu draga lui de braț, printre ochii căscați de uimire.

Înțelegea că se isprăvise, că nu mai era nici o nădejde, că n-avea să se mai însoare niciodată cu negresa. O înțelegea și ea. Cînd se apropiară de casă, începură să plîngă amîndoi. Cum ajunseră, fata își scoase din nou rochia ca s-o ajute pe bătrînă la treabă. O urmă pretutindeni, în staul, în grajd, făcînd tot ce era mai greu și repetînd necontenit :

— Lasă-mă pe mine, doamnă Boitelle.

Cînd se înseră, bătrîna, înduioșată, dar neclintită, îi spuse băiatului :

— Ce să zic, e o fată cumsecade. Păcat că e așa de neagră, dar zău, e prea neagră. N-o să mă pot obișnui, trebuie să plece înapoi, prea e neagră.

Tînărul Boitelle îi spuse dragei lui :

— Nu vrea, i se pare că ești prea neagră. Trebuie să te întorci. Am să te duc pînă la gară. Lasă, nu te necăji. Am să vorbesc eu cu ei după plecarea ta.

O petrecu pînă la gară, dîndu-i mereu nădejdi, o sărută, o urcă în tren și se uită cu ochii umflați de plîns cum se îndepărtează vagoanele.

Îi rugă degeaba pe bătrîni : ei nu se înduplecară niciodată.

Antoine Boitelle, de cîte ori istorisea povestea asta, pe care o cunoștea tot satul, adăuga :

— Și de atunci nu mi-a mai dat inima brînci la nimic, dar la nimic. Nu-mi mai plăcea nici o meserie și am ajuns ce am ajuns, să fac meseria asta împuțită.

Lumea îi spunea :

— Dar tot te-ai însurat.

— Da, nu pot să zic că nu mi-a plăcut nevastă-mea, de vreme ce-am făcut paisprezece copii, dar nu e ca ailaltă, nu, zău că nu. Vedeți dumneavoastră, ailaltă, negresa mea, numai dacă se uita la mine și parcă mă fermeca

1889

VI

RELICVA

Domnului abate Louis d'Ennemare, la Soissons

Dragă părinte,

Iată, logodna mea cu verișoara ta e ruptă, și în chipul cel mai prostesc, din pricina unei glume proaste pe care am făcut-o, aproape fără să vreau, față de logodnica mea.

Îți cer ajutorul, vechiul meu prieten, în încurcătura în care mă aflu, pentru că tu poți să mă scoți din ea. Am să-ți fiu recunoscător pînă la moarte.

O cunoști pe Gilberte, sau mai curînd crezi că o cunoști. Dar poți oare cunoaște vreodată femeile? Toate părerile, toate credințele, toate ideile lor sînt neașteptate. Toate sînt pline de meandre, de cotituri, de neprevăzut, de raționamente greu de înțeles, de o logică de-a-ndaratelea, de încăpățînări care par definitive și care se înduplecă deodată, pentru că o păsărică a venit să se așeze pe pervazul unei ferestre.

Nu trebuie să afli de la mine că verișoara ta e foarte pioasă, pentru că a fost crescută de maicile albe sau negre de la Nancy.

Asta o știi mai bine decît mine. Ceea ce fără îndoială nu știi însă e că e tot atît de exaltată în toate ca în credință. Îi zboară mințile ca niște frunze purtate de vînt, și e femeie, sau mai curînd fată mai mult decît oricare alta, se înduioșează sau se supără pe loc, pornește în goană spre afecțiune sau spre ură și se răzgîndește tot atît

de repede, și e frumoasă... cum știi, e fermecătoare mai mult decît se poate spune... cum n-ai să știi niciodată.

Va să zică, eram logodiți. O iubeam nespus, așa cum o iubesc și acum. Părea că mă iubește și ea.

Într-o seară am primit o telegramă care mă chema la Colonia pentru o consultație urmată poate de o operație serioasă și grea. Cum trebuia să plec a doua zi, am dat fuga să-mi iau rămas bun de la Gilberte și să-i spun de ce nu voi veni să cinez la viitorii mei socri miercuri, ci abia vineri, în ziua în care aveam să mă întorc. Ah! Ia aminte! Vinerea! Te asigur că e o zi aducătoare de nenorocire!

Cînd i-am vorbit despre plecarea mea, am văzut o lacrimă în ochii ei; dar cînd i-am spus că am să mă întorc curînd, a bătut din palme și a strigat: „Ce fericire! Ai să-mi aduci ceva, o nimica toată, o amintire oarecare dar o amintire aleasă pentru mine. Trebuie să descoperi ceea ce mi-ar face mai mare plăcere, auzi? Am să văd dacă ai imaginație."

S-a gîndit cîteva clipe, apoi a adăugat: „Nu-ți dau voie să cheltuiești mai mult de douăzeci de franci. Vreau să fiu emoționată de intenție, de idee, domnule, nu de preț." Apoi, după încă o tăcere, a șoptit, cu ochii plecați: „Dacă n-are să te coste mare lucru, dacă are să fie foarte ingenios, foarte delicat, am... am să te sărut".

A doua zi mă aflam la Colonia. Era vorba de un accident îngrozitor care umpluse de disperare o familie întreagă. Trebuia să fac grabnic o amputație. Am fost găzduit, aproape întemnițat; nu vedeam decît oameni care plîngeau și mă amenințau; am operat un muribund care era să se prăpădească în mîinile mele; am rămas două nopți lîngă el; apoi, cînd am întrezărit o posibilitate de salvare, am cerut să fiu dus la gară.

Dar mă înșelasem, mai aveam la dispoziția mea un ceas. Rătăceam pe străzi gîndindu-mă încă la bietul meu pacient, cînd am fost oprit de un individ.

Eu nu știu nemțește; el nu știa franțuzește; în sfîrșit, am priceput că-mi oferea niște relicve. Amintirea Gilbertei mi-a trecut brusc prin inimă. Îi cunoșteam pioșenia

fanatică. Uite că găsisem şi darul. L-am urmat pe acel om într-un magazin de odoare bisericeşti şi-am cumpărat „o pucăţică te os te la cele unsprezece mii de fecioare".

Pretinsa relicvă era închisă într-o încîntătoare cutie de argint vechi, care m-a hotărît s-o cumpăr.

Am băgat obiectul în buzunar şi m-am suit în vagon. Cînd am ajuns acasă, am vrut să mă uit din nou la cumpărătura pe care o făcusem. Am luat-o... Cutia se deschisese, relicva era pierdută ! Zadarnic m-am căutat în buzunar, l-am întors pe dos ; osciorul, mic cît o jumătate de ac, pierise.

Credinţa mea, dragă părinte, ştii că e foarte slăbuţă. Tu ai mărinimia, prietenia de a-mi îngădui această indiferenţă şi a-mi lăsa libertatea, aşteptînd viitorul cum spui tu. Dar n-am nici o încredere în relicvele negustorilor de odoare sfinte, aşa că ai să-mi împărtăşeşti îndoielile absolute în această privinţă. Aşadar pierderea acelei aşchii dintr-un ciolan de oaie nu m-a amărît. Am făcut rost fără nici o greutate de un fragment asemănător şi l-am lipit cu grijă înăuntrul giuvaerului meu.

M-am dus să-mi văd logodnica.

Cum am intrat, a alergat înaintea mea, neliniştită şi zîmbitoare : „Ce mi-ai adus ?"

M-am prefăcut că uitasem. Nu m-a crezut. Am lăsat-o să mă roage, chiar să mă implore şi cînd am simţit-o tulburată de atîta curiozitate, i-am oferit medalionul sfînt. A încremenit de bucurie : „O relicvă ! Oh ! o relicvă !" Săruta cu patimă cutia. M-am ruşinat de şmecheria mea.

Dar ea a fost cuprinsă de o îndoială, care s-a prefăcut repede într-o spaimă groaznică ; m-a privit ţintă în adîncul ochilor : Eşti sigur că e autentică !" „Absolut sigur." „Cum aşa ?"

Mă prinsese. Să-i fi mărturisit că cumpărasem osemintele astea de la un negustor care colinda străzile, însemna să merg la pierzanie. Ce să spun ? Mi-a venit în minte o idee nebunească ; i-am suflat pe un ton misterios : „Am furat-o pentru tine."

M-a privit cu ochi mari, uluiţi şi încîntaţi : „Oh ! Ai furat-o ! De unde ?" „Din catedrală, chiar din racla celor unsprezece mii de fecioare." Îi bătea inima, se topea de fericire. A şoptit : „Oh ! ai făcut asta... pentru mine. Povesteşte-mi... spune tot !"

Se isprăvise, nu mai puteam da înapoi. Am născocit o poveste fantastică, cu amănunte precise şi surprinzătoare. Îi dădusem o sută de franci paznicului edificiului numai ca să-l vizitez. Racla era în reparaţie, dar picasem tocmai în momentul în care muncitorii şi clerul îşi luau masa. Ridicînd o tăblie pe care pe urmă am pus-o cu grijă la loc, am putut să iau osciorul (oh ! atît de mic !) din mijlocul multor altora (sumedenie, cînd te gîndeşti cîte trebuie să se adune acolo din unsprezece mii de schelete de fecioare). Apoi mă dusesem la un giuvaergiu şi cumpărasem un giuvaer vrednic de relicvă.

Nu mă supăra faptul să-i mărturisesc că medalionul mă costase cinci sute de franci.

Ea însă nu se gîndea de loc la asta ; mă asculta fremătînd, în extaz. A îngînat : „Ce mult te iubesc !" şi a căzut în braţele mele.

Ia aminte atît : făcusem un sacrilegiu pentru ea. Furasem, violasem o biserică, violasem o raclă sfîntă ; violasem şi furasem relicve sfinte. Mă adora pentru asta. Mă găsea iubitor, desăvîrşit, divin. Aşa e femeia, scumpe părinte, orice femeie.

Timp de două luni am fost cel mai minunat dintre logodnici. Aranjase în odaia ei un fel de capelă măreaţă ca să pună în ea bucăţica aceea de coastă de miel care mă făcuse să săvîrşesc, după cum credea ea, o divină crimă de dragoste. Seara şi dimineaţa stătea în extaz în faţa ei.

O rugasem să păstreze secretul, de teamă, aşa i-am spus, de a nu mă vedea arestat, condamnat, predat în Germania. Se ţinuse de cuvînt.

Dar iată că la începutul verii a fost apucată de o dorinţă pătimaşă de a vedea locul isprăvii mele. L-a rugat atît de mult şi de tare pe taică-său (fără să-i spună motivul

ascuns), încît a dus-o în Colonia, ascunzînd de mine excursia asta, aşa cum dorise fiica lui.

Nu mai e nevoie să-ţi spun că n-am văzut catedrala în interior. Nu ştiu unde e mormîntul (dacă e vreun mormînt !) celor unsprezece mii de fecioare. Vai, se pare că la acest mormînt nu se poate ajunge.

Peste opt zile am primit cîteva rînduri care mă dezlegau de cuvîntul dat, apoi o scrisoare lămuritoare de la tatăl ei, devenit prea tîrziu confident.

Cînd văzuse racla, înţelesese deodată înşelătoria mea, minciuna mea şi, în acelaşi timp, adevărata mea nevinovăţie. Cînd îl întrebase pe paznic dacă nu se petrecuse nici un furt, omul începuse să rîdă şi-i demonstrase imposibilitatea unui asemenea atentat.

Dar de vreme ce nu atacasem un loc sfînt şi nu-mi cufundasem mîna profană între nişte rămăşiţe venerabile, nu mai eram vrednic de blonda şi delicata mea logodnică.

Nu mi se mai dădu voie să intru în casa lor. Zadarnic m-am rugat, am implorat, nimic n-a putut-o înduioşa pe frumoasa cuvioasă.

Am fost bolnav de supărare.

Săptămîna trecută însă, verişoara mea care e vară şi cu tine, doamna D'Arville, m-a chemat la ea.

Iată condiţiile pentru a fi iertat : trebuie să aduc o relicvă, una adevărată, autentică, atestată de sfîntul nostru Părinte Papa, a unei fecioare sau martire oarecare.

Înnebunesc din pricina încurcăturii şi neliniştii acesteia.

Am să mă duc la Roma, dacă trebuie. Dar nu mă pot înfăţişa netam-nesam în faţa Papei şi nu-i pot spune întîmplarea asta neghioabă. Şi apoi mă îndoiesc că relicvele autentice se dau unor particulari.

Nu poţi să mă recomanzi vreunui episcop sau măcar unui preot francez, proprietarul fragmentelor unei sfinte ? Tu personal n-ai în colecţiile tale preţiosul obiect care mi-e cerut ?

Salvează-mă, dragă părinte, şi îţi făgăduiesc că am să mă convertesc mai curînd cu zece ani !

Doamna D'Arville, care ia lucrul în serios, mi-a spus : „Biata Gilberte n-are să se mărite niciodată".

Scumpe coleg, ai să-ţi laşi verişoara să moară, victimă a unei şotii stupide ? Te rog fă aşa ca să nu fie a unsprezece mii una !

Iartă-mă, sînt un nemernic, dar te îmbrăţişez şi te iubesc din toată inima.

Vechiul tău prieten
Henri Pontal

1882

UN NORMAND

Lui Paul Alexis

Ieşisem din Rouen şi înaintam în galop pe drumul care duce la Jumièges. Trăsura uşoară zbura, străbătînd cîmpiile. Apoi calul o luă la pas, ca să urce coasta de la Canteleu.

Acolo se află una dintre cele mai minunate privelişti din lume. În urma noastră Rouen-ul, oraşul cu biserici, cu clopotniţe gotice, lucrate ca nişte bibelouri de fildeş ; înaintea noastră Saint-Sever, cartierul cu manufacturi care-şi înalţă miile de hornuri fumegînde pe marele cer faţă în faţă cu micile turle sfinte ale vechii cetăţi.

Colo săgeata turnului catedralei, cel mai înalt vîrf al monumentelor omeneşti şi dincolo „Pompa de foc" şi „Trăsnetul", rivalul ei, aproape tot atît de nemăsurat, care întrece cu un metru cea mai gingantică dintre piramidele Egiptului.

În faţa noastră se desfăşura Sena, şerpuitoare, semănată cu insule, tivită pe dreapta de faleze albe, încoronate de o pădure, pe stînga de pajişti mari, mărginite de altă pădure, departe, în zare.

Din loc în loc, corăbii mari, ancorate de-a lungul malului marelui fluviu. Trei vapoare uriașe plecau, unul în urma altuia, spre Havre. Un șirag de vase, alcătuit dintr-o corabie cu trei catarge, două goelete și un brick, urca spre Rouen, tras de un remorcher mic, care scuipa un nor de fum negru.

Tovarășul meu de drum, născut în ținutul ăsta, nici măcar nu se uita la uluitorul peisaj, dar zîmbea necontenit, rîdea parcă în sinea lui. Deodată a izbucnit :

— Ah ! Ai să vezi ceva caraghios, capela lui Moș Mathieu. E o acadea, drăguțule.

L-am privit cu mirare. A continuat :

— Am să-ți dau să miroși o mireasmă a Normandiei, care are să-ți rămînă în nas. Moș Mathieu e cel mai grozav normand de pe meleagurile astea și capela lui e, nici mai mult nici mai puțin, una dintre minunile lumii. Dar stai să-ți lămuresc întîi în cîteva cuvinte despre ce e vorba.

Moș Mathieu, căruia i se mai spune și moș „Băutură" e un fost sergent-major care s-a întors în satul lui de baștină. Îmbină în niște proporții minunate o pălăvrăgeală de ceașcă veche cu șiretenia afurisită a normandului, și face din ele un întreg desăvîrșit. Cum a sosit în sat, a ajuns, datorită multor proptele și unor învîrteli nemaipomenite, paznic la o capelă făcătoare de minuni, o capelă ocrotită de Fecioara Maria și frecventată mai ales de fetele însărcinate. A botezat statuia cu pricina „Maica Domnului cu Burtă Mare" și se poartă față de ea cu un fel de familiaritate batjocoritoare, care nu înlătură respectul. A compus chiar el și a tipărit o rugăciune specială pentru Precista lui. Rugăciunea asta e o capodoperă de ironie involuntară, de duh normand, în care batjocura se amestecă cu teama de ceva *sfînt*, cu frica superstițioasă față de influența tainică a nu știu ce. Nu crede prea mult în sfînta lui, dar tot crede puțin, din prudență, și o cruță din spirit politic.

Iată începutul acestei rugăciuni uluitoare : „Sfîntă Fecioară plină de îndurare, ocrotitoare firească a fetelor mari care nasc din satul ăsta și de pe toată fața pămîntului, ocrotește pe roaba ta care a greșit într-o clipă de uitare".

. . . .

Și se sfîrșește așa : „Adu-ți aminte de mine mai ales cînd ești lîngă Sfîntul Tău Soț, și roagă-te pentru mine de Dumnezeu-Tatăl, ca să-mi dea un bărbat bun, asemeni cu al tău".

Vinde pe ascuns rugăciunea asta, care a fost oprită de clerul din localitate, și care trece drept mîntuitoare pentru cele care o spun cucernic.

În sfîrșit, vorbește de Precista așa cum ar vorbi un valet despre prințul temut, care îi mărturisește toate tainele lui intime. Știe despre ea o mulțime de povești hazlii, pe care le spune în șoaptă, între prieteni, după un pahar de vin.

Dar ai să-l vezi și tu.

Pentru că nu i se păreau destul de mari veniturile de pe urma Ocrotitoarei lui, i-a anexat Precistei principale o mică negustorie de sfinți. Îi are pe toți, sau aproape pe toți. Cum în capelă nu e destul loc, i-a îngrămădit în pivnița de lemne, de unde îi scoate de cîte ori îi cere vreun credincios. El singur a cioplit statuetele astea de lemn, nemaipomenit de caraghioase, și le-a vopsit pe toate în verde, din belșug, într-un an în care i se zugrăvea casa. Știi că sfinții vindecă bolile, dar fiecare are specialitatea lui, nu trebuie să faci confuzii sau greșeli. Sînt geloși unii pe alții ca niște cabotini.

Babele, ca să nu dea greș, vin să-l întrebe pe Mathieu : „Care sfînt e mai bun, cînd te dor urechile ?" „Păi bun e sfîntu' Osyme. Nici sfîntu' Pamphile nu-i rău."

Dar nu ajunge atît.

Mathieu are timp de prisos, așa că bea. Dar bea cu artă, cu convingere, atît de bine, încît se îmbată în fiecare seară. E beat, dar o știe, o știe atît de bine, încît își notează în fiecare zi gradul exact de beție prin care a trecut. Asta e ocupația lui principală, capela vine în al doilea rînd.

A născocit, ascultă-mă și ține-te bine, a născocit bețivometrul.

Instrumentul nu există, dar observațiile lui Mathieu sînt tot atît de exacte ca ale unui matematician.

Îl auzi necontenit spunînd : „De luni, am trecut de patrușcinci". Sau : „Eram între cincizeci și doi și cincizeci și opt". Sau : „Aveam cam cincizeci și cinci pe șaptezeci". Sau : „Afurisită treabă, mă credeam pe la cincizeci, și deodată mă pomenesc că sînt la șaizeci și cinci !"

Nu se înșală niciodată.

Spune că n-a ajuns încă la un metru, dar cum mărturisește și el că observațiile lui nu mai sînt precise după ce trece de nouăzeci, nu poți să ai deplină încredere în afirmația asta.

Cînd Mathieu recunoaște că a trecut de nouăzeci, fii liniștit, a fost beat criță.

În împrejurările astea, nevasta lui, Mélie, altă podoabă, se înfurie ca o nebună. Îl așteaptă la ușă, și, cînd se întoarce, începe să urle : „Ai venit, scîrnăvie, porcule, bețiv ticălos !"

Atunci Mathieu, care nu mai are chef de glumă, se proptește în fața ei și rostește sever : „Taci, Mélie, nu e timpul să stăm de vorbă. Așteaptă pînă mîine".

Dacă ea continuă să strige, se apropie și rostește cu o voce tremurătoare : „Nu mai urla, sînt la nouăzeci. Nu știu ce fac, te pocnesc, bagă de seamă !"

Atunci Mélie bate în retragere.

Și dacă a doua zi vrea să înceapă iar vorba, îi rîde în nas și răspunde : „Haide ! haide ! destul ! A trecut. Cît timp n-am atins metrul nu-i nici un rău. Dar dacă o să trec de metru, îți dau voie să mă muștruluiești, pe cinstea mea !"

Ajunsesem pe culmea dealului. Drumul se cufunda în frumoasa pădure Roumare.

Toamna, o toamnă minunată, își mesteca aurul și purpura cu ultimul verde rămas viu, de parcă picături de soare topit ar fi curs din cer în desișul pădurii.

Am trecut prin Duclair, apoi, în loc să ne continuăm drumul spre Jumièges, prietenul meu a cotit la stînga și a luat-o pe un drum lăturalnic, care se înfunda în desiș.

De pe creasta unei coaste înalte am descoperit din nou, în curînd, minunata vale a Senei și fluviul întortocheat care curgea la picioarele noastre.

Pe dreapta, se ridica o clădire mică, acoperită cu ardezie, înzestrată cu o clopotniță înaltă cît o umbrelă, alături de o casă frumoasă, cu obloane verzi, îmbrăcată în caprifoi și trandafiri.

O voce puternică strigă :

— Uite niște prieteni !

Și Mathieu se ivi în prag. Era un bărbat de șaizeci de ani, slab, cu bărbuță și cu mustăți lungi și albe.

Tovarășul meu de drum îi strînse mîna, mă prezentă, și Mathieu ne pofti într-o bucătărie răcoroasă, care îi slujea și de sufragerie. Spunea :

— Eu, domnule, n-am un apartament nobil, îmi place să stau mai aproape de tocană. Vedeți, cratițele îți țin tovărășie.

Apoi se întoarse către prietenul meu :

— De ce veniți într-o joi ? Știți bine că e ziua de consultații a Ocrotitoarei mele. Azi după-amiază nu pot să ies.

Apoi alergă la ușă și scoase un muget spăimîntător : „Méli-e-e !" un muget care trebuie să-i fi făcut să ridice capul pe marinarii care coborau sau urcau pe rîu, colo, în fundul văii adînci.

Mélie nu răspunse.

Mathieu făcu cu ochiul, șmecher.

— Îmi face mutre, vedeți dumneavoastră, fiindcă ieri am atins nouăzeci.

Vecinul meu începu să rîdă.

— Nouăzeci, Mathieu ? Cum ai izbutit ?

Mathieu răspunse :

— Să vă spun : anu' trecut n-am găsit decît douăzeci de banițe de mere pentru cidru. Nu mai sînt. Da' nu poți

face cidru din altceva. Așa că am făcut un butoi și i-am dat cep ieri. Ce mai, nectar adevărat, să tot bei. Era la mine Polyte. Ne așezăm să bem un pahar, apoi încă unul, nu ne mai săturăm (ai tot bea pînă mîine), și tot așa, pahar după pahar, simt că mi-e rece în stomac. Și-i zic lui Polyte : „Dacă am bea un pahar de coniac, să ne încălzim ?" Da' coniacu' ăla îți toarnă foc în tine, așa că a trebuit să ne întorceam la cidru. Și uite că de la răcoreală la fierbințeală și de la fierbințeală la răcoreală, văz că am ajuns la nouăzeci. Polyte nu era departe de metru.

Ușa se deschise. Mélie intră și, înainte de a ne fi dat bună ziua, izbucni :

— Porc afurisit, aveați amîndoi un metru !

Mathieu se supără :

— Nu vorbi așa, Mélie, nu vorbi așa, niciodată n-am atins metru' !

Ni se dete o masă foarte bună, în fața ușii, sub cei doi tei, alături de capela „Maicii Domnului cu Burta Mare", în fața peisajului nesfîrșit. Mathieu ne povesti, amestecînd batjocura cu o credință naivă și cu totul neașteptată, povești cu minuni nemaipomenite.

Băusem mult cidru bun, înțepător și dulce, proaspăt și amețitor, cidrul pe care el îl prefera tuturor celorlalte lichide ; și ne fumam pipele, călare pe scaune, cînd se iviră două femei.

Erau bătrîne, uscate, gîrbovite. După ce dădură bună ziua, îl cerură pe sfîntul Blanc. Mathieu ne făcu cu ochiul și le răspunse :

— Să vi-l dau.

Apoi pieri în magazie.

Stătu acolo vreo cinci minute, apoi se întoarse cu o mutră plină de uimire. Ridică brațele la cer :

— Nu știu unde e, nu-l găsesc. Și sînt sigur că-l aveam.

Își făcu palmele pîlnie și mugi din nou : „Méli-e-e !"

— Ce-i ?

— Unde o fi sfîntul Blanc ? Nu-l găsesc în magazie.

Mélie îi trînti o explicație :

— N-o fi ăla pe care l-ai luat săptămîna trecută să astupi cu el gaura de la coteţu' iepurilor ?

Mathieu tresări :

— Ei, fir-ar să fie, se poate !

Și le spuse femeilor :

— Veniți cu mine.

Ele se luară după el. Le-am urmat și noi, simțind că ni se face rău, înăbușindu-ne de atîta rîs.

În adevăr, sfîntul Blanc, bătut în pămînt ca un țăruș oarecare, mînjit de noroi și de gunoi, sprijinea colțul cotețului.

Cum îl văzură, cele două cumetre căzură în genunchi, se închinară și începură să șoptească rugăciuni. Dar Mathieu se repezi :

— Stați, ați intrat în noroi. Să vă dau un braț de fîn.

Se duse să le aducă fînul și le făcu o pernă pentru îngenuncheat. Apoi uitîndu-se la sfîntul lui întinat și temîndu-se fără îndoială să nu-i vatăme comerțul, adăugă :

— O să vi-l ferchezuiesc nițel.

Luă o găleată de apă, o perie, și începu să spele cu putere omulețul de lemn, în vreme ce bătrînele se rugau de zor.

Apoi, după ce sfîrși, adăugă :

— Acum nu mai are nici un cusur.

Și ne duse înapoi, să mai bem un pahar.

Cînd ducea paharul la gură, se opri deodată, și rosti nițel cam încurcat :

— Ei, asta e, cînd l-am pus pe sfîntu' Blanc la iepuri, credeam că n-o să mai aducă nici un ban. De doi ani nu-l mai ceruse nimeni. Da' sfinții, vedeți dumneavoastră, nu se trec niciodată.

Bău puțin și urmă :

— Hai, să mai bem un pahar. Cu prietenii nu trebuie să te oprești înainte de cincizeci, și noi n-am ajuns acum decît la treizeci și opt.

1882

SPOVEDANIA LUI THÉODULE SABOT

Cînd Sabot intra în cîrciuma din Martinville, lumea începea să rîdă. Păcătosul de Sabot avea haz ! Ei, da, nu-i plăceau de loc popii, dar de loc, i-ar fi mîncat fripţi, voinicul.

Sabot (Théodule), meşter tîmplar, reprezenta partidul înaintat din Martinville. Era un bărbat înalt, slab, cu ochi cenuşii şi vicleni, cu părul lipit de tîmple, cu gura subţire. Cînd spunea „Sfîntul nostru părinte pafa" într-un anume fel, toată lumea se tăvălea de rîs. Avea mare grijă să lucreze duminica în timpul liturghiei. Îşi tăia porcul în fiecare an în lunea din săptămîna mare, ca să aibă cîrnaţi la Paşte, şi cînd trecea preotul, spunea totdeauna, în glumă : „Uite unul care şi l-a înghiţit adineauri pe bunul Dumnezeu la tejghea".

Preotul, un om gras şi foarte înalt, se temea de el din pricina glumelor lui, prin care îşi cîştiga partizani. Părintele Maritime era un om abil, adept al mijloacelor dibace. Lupta dintre ei dura de şapte ani, o luptă tainică, crîncenă şi necontenită. Sabot era consilier municipal. Se credea că va ajunge primar, ceea ce avea să însemne înfrîngerea definitivă a bisericii.

Alegerile se apropiau. Tabăra religioşilor tremura în Martinville. Într-o dimineaţă preotul plecă la Rouen, spunîndu-i servitoarei lui că se duce la episcopie.

Se întoarse peste două zile. Părea vesel, victorios. Toată lumea află a doua zi că naosul bisericii avea să fie renovat. Sfinţia sa îi dăduse o sumă de şase sute de franci din caseta lui particulară. Toate stranele vechi de brad aveau să fie desfiinţate şi înlocuite cu strane noi, din esenţă de stejar. În seara aceea se vorbi în toate casele despre acea mare lucrare de tîmplărie.

Théodule Sabot nu rîdea.

Cînd ieşi a doua zi în sat, vecinii, prieteni sau duşmani, îl întrebau în glumă :

— Tu o să faci naosul bisericii ?

Nu ştia ce să răspundă, dar turba de necaz.

Cei mai afurisiţi, adăugau :

— E o lucrare grozavă. Aici o să se cîştige cel puţin două-trei sute.

Peste două zile se ştia că reparaţia va fi încredinţată lui Célestin Chambrelan, tîmplarul din Percheville. Apoi vestea fu dezminţită şi după asta se anunţă că şi toate băncile din biserică aveau să fie refăcute. Asta însemna o cheltuială de încă două mii de franci, care fuseseră ceruţi de la minister. Emoţia fu mare.

Théodule Sabot nu mai dormea. Niciodată nu-şi aduceau oamenii aminte ca vreun dulgher de prin părţile locului să fi executat o asemenea comandă. Apoi se stîrni un zvon. Se spunea că preotul ar fi fost disperat că trebuie să dea lucrarea asta unui muncitor străin de comună, dar că totuşi părerile lui Sabot îl împiedicau să i-o încredinţeze lui.

Sabot află. Se duse cînd dădea noaptea la casa parohială. Servitoarea îi spuse că părintele e în biserică. Se îndreptă într-acolo.

Două domnişoare ale Fecioarei [1], fete bătrîne, înăcrite, împodobeau altarul pentru luna sfintei Maria, sub îndrumarea preotului. El, în picioare, în mijlocul naosului, îşi umfla pîntecele uriaş şi conducea munca celor două femei care, urcate pe nişte scaune, aşezau mănunchiuri de flori în jurul tabernacolului.

Sabot se simţea stînjenit acolo, de parcă ar fi intrat la cel mai mare duşman al lui, dar dorinţa de cîştig îi rodea inima. Se apropie, cu şapca în mînă, fără să ia seama măcar la cele două domnişoare ale Fecioarei care rămăseseră uimite, uluite, împietrite pe scaunele lor.

Sabot îngînă :

— Bună ziua, domnule părinte.

Preotul răspunse, fără să-l privească, ocupat de altarul lui :

— Bună ziua, domnule tîmplar.

---

[1] Ordin laic în biserica catolică.

Sabot, zăpăcit, nu știa ce să spună. Totuși rosti, după un minut de tăcere :

— Faceți pregătiri ?

Părintele Maritime zise :

— Da, ne apropiem de luna sfintei Maria.

Sabot mai mormăi :

— Aha ! Aha ! apoi tăcu.

Îi venea să plece fără să mai spună nimic, dar cînd aruncă o privire asupra naosului, rămase locului. Văzu șaisprezece strane de înlocuit, șase la dreapta și opt la stînga, fiindcă ușa sacristiei ocupa două locuri. Șaisprezece strane de stejar, asta valora mai mult de trei sute de franci și, lucrîndu-le cu migală, sigur că puteai cîștiga două sute de franci numai pentru muncă, dacă erai dibaci.

Atunci îngînă :

— Vin pentru lucru.

Preotul păru surprins. Întrebă :

— Care lucru ?

Sabot șopti, pierdut :

— Lucrul care e de făcut.

Atunci preotul se întoarse către el și-l privi țintă în ochi :

— Vrei să vorbești despre reparația naosului bisericii mele ?

Auzind tonul cu care vorbea părintele Maritime, Sabot simți că îi aleargă un fior în spinare și-i veni iar o poftă nebună s-o tulească. Totuși, răspunse smerit :

— Sigur, domnule părinte.

Atunci preotul își încrucișă brațele peste pîntecele lui mare, de parcă l-ar fi înțepenit uimirea :

— Dumneata... dumneata... dumneata, Sabot... vii să-mi ceri asta... Dumneata... singurul nelegiuit din parohia mea... Dar asta ar însemna un scandal public. Sfinția sa m-ar mustra, poate m-ar și muta de aici.

Respiră cîteva secunde, apoi reluă, cu un glas mai liniștit :

— Înțeleg că ți-e neplăcut să vezi că o lucrare atît de însemnată e încredințată unui tîmplar dintr-o parohie

vecină. Dar nu pot face altfel decît dacă... decît dacă... dar nu... e cu neputință... n-ai să consimți niciodată, și altfel, nu se poate. Niciodată !

Sabot privea acum șirul de bănci înșirate pînă la ușa bisericii. Doamne, toate astea trebuiau schimbate ?

Întrebă :

— Dar ce v-ar trebui ? Hai, spuneți.

Preotul răspunse, hotărît :

— Mi-ar trebui o chezășie puternică a bunăvoinței dumitale.

Sabot îngînă :

— Ce să zic... Ce să zic, poate că o să ne înțelegem.

Preotul declară :

— Trebuie să te spovedești public la liturghia de duminica viitoare.

Tîmplarul simți că se îngălbenește și, fără să răspundă la întrebare, rosti :

— Și băncile, și ele trebuie făcute din nou ?

Preotul răspunse, sigur de el :

— Da, dar mai tîrziu.

Sabot continuă :

— Nu că zic, nu că zic. Io nu sînt contra, io chiar sînt pentru religie ; ce mă inervează pe mine e practica, da' cum vine cazu'acu, n-am să mă arăt dușman.

Domnișoarele Fecioarei se dăduseră jos de pe scaune și se ascunseră în spatele altarului ; ascultau, palide de emoție.

Preotul, simțindu-se învingător, deveni deodată blînd, familiar :

— Foarte bine, foarte bine. Uite, ăsta e un cuvînt cuminte, nu prostesc. Ai să vezi, ai să vezi.

Sabot, zîmbind încurcat, întrebă :

— Da' spovedania mea nu se poate amîna olecuță ?

Preotul luă iarăși o expresie severă :

— De vreme ce are să ți se încredințeze lucrarea, vreau să fiu sigur că ai luat-o pe calea cea bună.

Apoi continuă mai blajin :

— Ai să vii mîine să te spovedeşti, pentru că trebuie să te examinez cel puţin de două ori.
Sabot repetă :
— De două ori ?
— Da.
Preotul zîmbea :
— Pricepi şi dumneata că ai nevoie de o curăţire generală, de o spălătură desăvîrşită. Va să zică te aştept mîine.
Tîmplarul întrebă, foarte mişcat :
— Şi un' se face asta ?
— Păi... în confesional.
— În... cutia a' de colo ? Vezi că... că... cutia aia a dumneavoastră nu-mi place mie.
— De ce ?
— Fiindcă... fiindcă nu sînt obişnuit cu aşa ceva. Şi fiindcă sînt cam tare de urechi.
Preotul fu îngăduitor :
— Bine, ai să vii la mine, în biroul meu. O să facem treaba asta numai noi, singuri. Vrei ?
— Da, asta merge, da cutia dumneavoastră, nu.
— Bine. Atunci pe mîine, după lucru, la ora şase.
— Ne-am înţeles, o vorbă are omul, s-a făcut ; pe mîine, domnule părinte. Să se facă aşa ăla care şi-o lua vorba înapoi !
Îşi întinse mîna mare şi aspră şi preotul o lăsă pe a lui să cadă cu zgomot în ea.
Un răsunet de palmă se răspîndi sub bolte şi se stinse departe, dincolo de tuburile orgii.

■

Théodule Sabot nu-şi găsi liniştea a doua zi pînă în seară. Simţea ceva asemănător cu teama pe care o ai cînd trebuie să ţi se scoată un dinte. În fiecare clipă îşi aducea aminte : „Trebuie să mă spovedesc diseară". Şi sufletul lui tulburat, un suflet de ateu lipsit de convingere, se

zbătea cuprins de frica nelămurită şi puternică a misterului divin.
Cum îşi sfîrşi lucrul, se îndreptă spre casa parohială. Preotul îl aştepta în grădină, se plimba de-a lungul unei alei mici citindu-şi cartea de rugăciuni. Părea încîntat şi-l primi cu un rîs gros :
— Aha ! iată-ne ! Intră, intră domnule Sabot, n-o să te mănînce nimeni.
Sabot intră cel dintîi. Îngînă :
— Dacă nu vă e cu supărare, io aş zice să isprăvim cît mai iute trebuşoara asta.
Preotul răspunse :
— La dispoziţia dumitale. Am odăjdiile aici. O clipă, şi te ascult.
Tîmplarul, atît de răscolit de nu mai ştia ce e în capul lui, îl privea cum se îmbracă cu veştmîntul alb, plisat mărunt. Preotul îi făcu semn.
— Îngenunchează pe pernă.
Sabot rămînea în picioare, ruşinat că trebuie să îngenunche. Îngăimă :
— Trebuie ?
Preotul însă devenise majestuos :
— Nimeni nu se poate apropia decît în genunchi de tribunalul pocăinţei.
Sabot îngenunche.
Preotul spuse :
— Spune *Confiteor*.
Sabot întrebă :
— Ce e aia ?
— *Confiteor*. Dacă nu mai ştii, repetă fiecare cuvînt după mine.
Preotul rosti rar rugăciunea sfîntă, scandînd cuvintele pe care tîmplarul le repeta. Apoi zise :
— Acum spovedeşte-te.
Dar Sabot nu mai spunea nimic, neştiind cum să înceapă.
Atunci părintele Maritime îi veni în ajutor :

— Fiule, am să te întreb eu, pentru că nu pari a şti despre ce e vorba. O să luăm pe rînd poruncile Domnului. Ascultă-mă şi nu-ţi pierde firea. Vorbeşte cu sinceritate şi nu te teme niciodată că spui prea multe.

Vei iubi un singur Dumnezeu
Şi Lui î te vei închina.

— Ai iubit vreodată pe cineva sau ceva tot atît cît pe Dumnezeu? L-ai iubit din tot sufletul, din toată inima dumitale, cu toată puterea dragostei dumitale?
Sabot năduşea gîndindu-se din greu. Răspunse:
— Nu. Oh, nu, domnule părinte. Îl iubesc şi io pe bunu' Dumnezeu cît pot. Adică, da, îl iubesc. Da' să zic că nu-mi iubesc copiii, nu pot. Să zic că dacă ar fi să aleg între bunu' Dumnezeu şi copiii mei, deh! asta nu zic. Să zic că dacă ar trebui să pierd o sută de franci din dragoste pentru bunu' Dumnezeu, de, ce să zic! Da' îl iubesc, asta-i sigur, tot îl iubesc io.
Preotul rosti grav:
Trebuie să-l mai iubeşti mai presus de ori
Sabot declară, plin de bunăvoinţă:
— O să fac tot ce-oi putea, dom'le părinte.
Abatele Maritime urmă:

N-ai să iei numele Domnului în deşert
nici n-ai să făptuieşti altceva asemănător.

— Ai înjurat vreodată de lucruri sfinte?
— Nu! Ah, nu! Io nu înjur niciodată, niciodată. Zic cîteodată, cînd îmi ies din sărite: Paştele şi grijania... Da' altfel, nu înjur.
Preotul se sperie:
— Dar asta înseamnă să înjuri de cele sfinte!
Apoi, mai grav:
— Să nu mai faci altă dată. Continuă:

Preacinsteşte duminicile
Slujind plecat Domnului.

— Ce faci duminica?
De data asta Sabot se scărpină după ureche:
— Păi... îl slujesc pe bunu' Dumnezeu cum pot mai bine, dom'le părinte. Îl slujesc... la mine acasă. Lucrez duminica...
Preotul îl întrerupse, mărinimos:
— Ştii, pe viitor să fii mai cuminte. Trec peste următoarele trei porunci, sigur că n-ai greşit împotriva celor două de la început. Să vedem a şasea şi a noua. Ascultă:

N-ai să te atingi de bunul altuia,
N-ai să-l opreşti pentru tine cu bună-ştiinţă.

— Ţi-ai însuşit, prin vreun mijloc oarecare, bunul altuia?
Théodule Sabot însă se indignă:
— Ah, nu! Ei, nu! Io sînt om cinstit, dom'le părinte. Asta pot s-o jur. Nu zic că uneori n-am pus la socoteală cîteva ceasuri de muncă mai mult la nişte muşterii care au de unde, ce să zic, asta da. Nu zic că n-am mai adăugat cîţiva gologani la socoteală, da' numai cîţiva gologani, de ce să zic că nu? Da să fur, ba. Ah, asta nu!
Preotul reluă sever:
— A-ţi însuşi un singur gologan, înseamnă a fura. Să nu mai faci.

N-ai să pui mărturie mincinoasă
Şi nici n-ai să minţi în vreun alt chip.

— Ai minţit?
— Nu, ei, asta nu! Nu-s mincinos. Asta e meritu' meu. Nu zic că n-am povestit şi eu, acolo, nişte drăcii, asta nu zic. Nu zic că n-am făcut pe unu' să creadă ce nu era, cînd aveam eu interes, nu zic. Da' de mincinos nu-s mincinos.
Preotul spuse cu simplitate:
— Să te controlezi mai mult de acum înainte. Apoi rosti:

N-ai să rîvneşti la trup străin
în afara căsătoriei.

— Ai poftit la altă femeie sau ai greșit cu ea, afară de nevasta dumitale ?

Sabot strigă cu sinceritate :

— Ei, asta nu ! Asta nu, dom'le părinte. S-o înșel eu pe biata nevastă-mea ? Nu ! Nu ! Nici măcar n-am atins alta cu vîrful degetului. Nici cu gîndu', nici cu fapta.

Tăcu cîteva clipe, apoi șopti, ca prins de o îndoială :

— Cînd mă duc la oraș, să zic că nu intru niciodată într-o casă, știți dumnevoastră, într-un bordel, așa ca să mai fac nițel haz și să mai schimb și eu nițel, asta nu zic că... Dar plătesc, dom'le părinte, plătesc totdeauna, și de vreme ce plătesc, nu știu, n-am văzut, nici pe-acolo n-am trecut.

Preotul nu mai stărui și-i dădu dezlegarea.

Théodule Sabot execută lucrările naosului și se împărtășește în fiecare lună.

1883

VII

TICUL

Oaspeții intrau încet în noua sală a hotelului și se așezau la locurile lor. Servitorii își începeau domol serviciul, ca să îngăduie și celor întîrziați să sosească, și să nu mai fie siliți să aducă o dată aceleași feluri. Cei veniți mai de mult la băi, obișnuiții, care stăteau de vreme îndelungată, se uitau cu interes de cîte ori se deschidea ușa, cu dorința să vadă chipuri noi.

Asta e marea distracție a stațiunilor balneare. Aștepți cina ca să-i cercetezi pe cei sosiți peste zi, ca să ghicești ce sînt, ce fac, ce gîndesc. În sufletele noastre bîntuie o dorință, dorința unor cunoștințe plăcute, a unor cunoștințe amabile, poate a unor iubiri. În viața asta în care ne lovim unii de alții, vecinii, necunoscuții, capătă o foarte mare însemnătate. Curiozitatea stă trează, simpatia așteaptă și sociabilitatea lucrează.

Ai antipatii care durează o săptămînă și prietenii care țin o lună, vezi oamenii cu altfel de ochi, prin optica specială a cunoștințelor din stațiunile balneare. Într-o discuție de un ceas, seara, după cină, sub copacii din parcul în care gîlgîie izvorul vindecător, descoperi deodată în oameni o inteligență superioară și niște merite surprinzătoare și, peste o lună, îi uiți cu desăvîrșire pe acești noi prieteni, atît de fermecători în primele zile.

Dar tot acolo, mai repede decît oriunde în altă parte, se nasc legături trainice și serioase. Te vezi toată ziua, te cunoști foarte repede ; în afecțiunea care se începe, se amestecă ceva din farmecul și dăruirea prietenilor vechi. Mai tîrziu păstrezi amintirea dragă și înduioșată a acestor prime ceasuri de prietenie, amintirea acestor prime convorbiri prin care sufletele s-au descoperit, a acestor prime priviri care întreabă și răspund la întrebările și gîndurile tainice pe care gura nu le rostește încă, amintirea acestei prime încercări cordiale, a acestei senzații încîntătoare de a-ți deschide inima cuiva care pare că ți-o deschide și el pe a lui.

Și tristețea stațiunilor balneare, monotonia zilelor la fel una ca alta, desăvîrșesc în fiecare ceas înflorirea asta de afecțiune.

Deci, în seara aceea, ca în toate serile, așteptam intrarea unor chipuri necunoscute.

N-au venit decît două, dar foarte ciudate, un bărbat și o femeie : tatăl și fiica. De la început mi-au părut niște personaje din Edgar Poe. Și cu toate astea aveau un farmec, un farmec nefericit. Mi-i închipuiam ca pe niște victime ale fatalității. Bărbatul era foarte înalt și slab, puțin gîrbovit, cu părul alb de tot, prea alb pentru figura lui încă tînără. În înfățișarea și în făptura lui era ceva grav, avea ținuta austeră pe care o au protestanții. Fata, de douăzeci și patru sau douăzeci și cinci de ani poate, era mică, foarte slabă, foarte palidă, cu un aer obosit, istovit, copleșit. Întîlnești uneori oameni care par prea slabi pentru treburile și nevoile vieții, prea slabi pentru a se mișca, pentru a merge, pentru a săvîrși tot ceea ce săvîrșim noi zilnic. Fata asta era destul de drăguță, avea frumusețea diafană a nălucilor. Mînca foarte încet, de parcă n-ar fi fost în stare să-și miște brațele

Sigur că ea avea nevoie de ape.

Se aflau în fața mea, de cealaltă parte a mesei. Am băgat de seamă numaidecît că tatăl avea un tic nervos foarte ciudat.

De cîte ori voia să atingă un obiect, mîna lui făcea un ocol repede, un fel de zigzag năuc, înainte de a izbuti să atingă ceea ce îi trebuia. Peste cîteva minute mișcarea asta m-a obosit atît de tare, încît am întors capul, ca să n-o mai văd.

Am mai băgat de seamă că fata își păstrase mănușa pe mîna stîngă în timp ce mînca.

După-masă m-am dus să dau o raită în parcul în care se aflau băile calde. Asta se petrecea la Châtel-Guyon, o stațiune mică din Auvergne, ascunsă într-un defileu, la picioarele muntelui înalt, ale acelui munte din care curg atîtea izvoare fierbinți, venite din vatra adîncă a vechilor vulcani. Acolo, deasupra noastră, cupolele, cratere stinse, își ridicau capetele ciuntite deasupra lungului lanț. Pentru că Châtel-Guyon se află la începutul ținutului cupolelor.

Mai departe se află ținutul piscurilor, și mai departe încă cel al vîrfurilor retezate.

Puy de Dôme e cel mai înalt dintre cupole, piscul Sancy cel mai înalt dintre piscuri și Retezatul Cantal cel mai mare dintre piscurile retezate.

În seara aceea era foarte cald. Mă plimbam de-a lungul aleii umbroase, ascultînd cum orchestra de la cazinoul așezat pe dealul care domină parcul își aruncă primele cîntece.

Atunci i-am văzut pe tată și fiică venind încet către mine. I-am salutat așa cum îți saluți în stațiuni vecinii de hotel. Bărbatul s-a oprit numaidecît și m-a întrebat :

— N-ați putea, domnule, să ne arătați un loc de plimbare nu prea departe, ușor și plăcut, dacă e cu putință ? Vă rog să mă iertați că îndrăznesc.

M-am oferit să-i conduc în valea în care curge pîrîul, o vale adîncă, o trecătoare îngustă între două povîrnișuri înalte, stîncoase și împădurite.

Au primit.

Am vorbit, firește, despre virtuțile apelor.

— Ah ! a spus el, fiica mea suferă de o boală ciudată, care nu se știe de unde vine. Are unele crize de nervi de neînțeles. Uneori se presupune că e bolnavă de inimă, alteori de ficat, și alteori că ar avea ceva la măduva spinării. Astăzi se atribuie stomacului, care e cazanul cel mare și regulatorul principal al trupului, acest rău — Proteu [1], cu o mie de chipuri, care dă o mie de lovituri. De asta am venit aici. Eu cred că mai curînd e vorba de nervi. În orice caz, e foarte trist.

Mi-am adus aminte deodată de ticul violent al mîinii lui, și l-am întrebat :

— Dar nu e vorba cumva de ereditate ? Nu aveți și dumneavoastră nervii puțin bolnavi ?

Mi-a răspuns liniștit :

— Eu ?... Nu... eu am avut totdeauna nervii foarte potoliți.

Apoi, după o clipă de tăcere, a urmat :

— Ah ! vă gîndiți la spasmul mîinii mele, de cîte ori vreau să apuc ceva ? Asta mi-a rămas de la o emoție grozavă pe care am avut-o odată. Închipuiți-vă că copilul acesta a fost îngropat de viu.

N-am putut spune altceva decît un „ah“ ! de surprindere și emoție.

Domnul a continuat :

— Să-ți povestesc întîmplarea. E simplă. Juliette avea de o bucată de vreme niște crize serioase de inimă. Credeam că e bolnavă de cord și ne așteptam la orice.

Într-o zi a fost adusă rece, neînsuflețită, moartă. Căzuse în grădină. Medicul a constatat decesul. Am vegheat lîngă ea o zi și două nopți. Am așezat-o eu însumi în sicriul pe care l-am întovărășit pînă la cimitir, unde a fost depus în cavoul familiei noastre. Asta se petrecea în Lorena, la țară.

[1] Zeitate a vechilor greci, care se presupunea că avea darul să-și schimbe necontenit înfățișarea și expresia.

Am vrut să fie îngropată cu bijuteriile ei, cu brățările, colierele, inelele, cu toate darurile pe care le avea de la mine, și cu prima ei rochie de bal.

Vă închipuiți în ce stare mi-era inima, în ce stare sufletul, cînd m-am întors acasă. N-o aveam decît pe ea, nevasta îmi murise de mult. Am intrat singur în odaia mea, pe jumătate nebun, istovit, și am căzut într-un fotoliu, lipsit de orice gînd, lipsit de puterea de a mai face o mișcare. Nu mai eram decît o mașină îndurerată, vibrantă, un om jupuit de viu. Sufletul meu era ca o rană vie.

Bătrînul meu valet, Prosper, care mă ajutase s-o așez pe Juliette în sicriu și s-o împodobesc pentru ultimul ei somn, a intrat fără zgomot și m-a întrebat :

— Domnul vrea să ia ceva ?

Am făcut semn din cap că nu, fără să răspund.

El a stăruit :

— Domnul nu face bine. Are să-i fie rău. Domnul nu vrea să-l culc ?

Am rostit :

— Nu, lasă-mă.

A plecat.

Nu știu cîte ceasuri s-au scurs. Ah ! Ce noapte ! Ce noapte ! Era frig. Focul se stinsese în vatra mare. Vîntul, un vînt de iarnă, un vînt rece, un vînt puternic, aducător de îngheț, bătea în ferestre cu un zgomot sinistru și regulat.

Cîte ceasuri or fi trecut ? Stăteam acolo treaz, potopit, covîrșit, cu ochii deschiși, cu picioarele întinse, cu trupul moale, mort, cu mintea amorțită de disperare. Deodată a sunat clopotul mare de la ușă, clopotul mare din vestibul.

Am tresărit atît de tare încît scaunul a trosnit sub mine. Sunetul grav și greu a răsunat în castelul pustiu ca într-un cavou. M-am întors ca să văd cît era ceasul. Orologiul arăta ora două noaptea. Cine putea veni la acea oră ?

Şi, deodată, clopotul a mai bătut de două ori. Servitorii nu îndrăzneau să se scoale, fără îndoială. Am luat o lumînare şi am coborît. Era să întreb : „Cine e acolo ?"

Apoi mi-a fost ruşine de slăbiciunea asta. Am tras încet zăvoarele mari. Îmi bătea inima, mi-era frică. Am deschis uşa brusc şi am văzut înălţîndu-se în întuneric o umbră albă, ceva ca o arătare.

M-am tras înapoi, străbătut de groază, îngînînd :

— Cine... cine... cine eşti ?

O voce mi-a răspuns :

— Eu, tată.

Era fata mea.

Fără îndoială că m-am crezut nebun. Mergeam de-a-ndăratelea în faţa acestei năluci care intra. Păşeam, făcînd cu mîna o mişcare de parcă aş fi vrut s-o alung, mişcarea pe care ai văzut-o adineauri. Mişcarea asta nu m-a mai slăbit de atunci.

Năluca a rostit :

— Nu te teme, tată, nu eram moartă. Au vrut să-mi fure inelele şi mi-au tăiat un deget. A început să curgă sîngele, şi asta m-a trezit.

Mi-am dat seama atunci că, într-adevăr, era plină de sînge.

Am căzut în genunchi, înăbuşindu-mă, hohotind, horcăind.

Apoi, cînd mi-am venit puţin în minţi, atît de năucit încă, încît nu pricepeam bine acea fericire cumplită, am urcat-o în odaia mea, am aşezat-o pe fotoliul meu. După asta l-am sunat pe Prosper repetat, stăruitor, ca să aprindă focul, să pregătească ceva de băut şi să se ducă după ajutoare.

Omul a intrat, s-a uitat la fiica mea, a deschis gura într-un spasm de spaimă şi groază, şi a căzut pe spate ţeapăn, mort.

El deschisese cavoul, el îmi schingiuise şi apoi îmi părăsise copilul, pentru că nu-şi putea şterge urmele fur-

tului. Nu avusese nici măcar grijă să pună sicriul la loc în firida lui, sigur de altfel că nu-l voi bănui, pentru că se bucura de toată încrederea mea.

Vedeţi, domnule, că sîntem nişte oameni foarte nenorociţi.

Tăcu. Noaptea venise, acoperise vîlceaua singuratică şi tristă. Am fost cuprins de un fel de frică misterioasă alături de acele două făpturi ciudate, de acea moartă înviată şi de tatăl cu mişcări spăimîntătoare.

Nu ştiam ce să spun. Am îngînat :

— Ce lucru îngrozitor...

Apoi, după o clipă, am adăugat :

— Ce-ar fi să ne întoarcem, mi se pare că s-a făcut frig.

Şi ne-am întors spre hotel.

1884

SINGURĂTATE

Asta s-a petrecut după o masă între bărbaţi. Fuseserăm foarte veseli. Unul dintre ei, un prieten vechi, îmi spuse :

— Vrei să mergem pe jos pînă la capătul bulevardului Champs-Elysées ?

Am pornit împreună, cu paşi înceţi, pe şoseaua lungă, pe sub copacii aproape desfrunziţi. Nu se auzea nici un zgomot, afară de vuietul acela nelămurit şi neîntrerupt, pe care îl face Parisul. Un vînt răcoros ne trecea peste obraji şi legiunea stelelor semăna pe cerul negru o pulbere de aur.

Tovarăşul meu spuse :

— Nu ştiu de ce aici, noaptea, respir mai în voie decît oriunde în altă parte. Mi se pare că gîndirea mea devine mai cuprinzătoare. Spiritul mi-e străbătut cîte-

odată de acele licăriri care te fac să speri, timp de o secundă, că ai să descoperi taina divină a lucrurilor. Apoi fereastra se închide. S-a isprăvit.

Din cînd în cînd vedeam două umbre lunecînd pe lîngă pîlcurile de copaci, treceam pe lîngă o bancă pe care două făpturi, așezate alături, păreau o singură pată întunecată.

Vecinul meu șopti :

— Bieții oameni ! Nu-mi inspiră dezgust, ci o milă nesfîrșită ! Dintre toate tainele vieții omenești, am pătruns una : zbuciumul cel mare al existenței noastre purcede din faptul că sîntem veșnic singuri și toate străduințele, toate faptele noastre n-au decît un singur țel : să alunge această singurătate. Cei de colo, îndrăgostiții de pe băncile în aer liber, caută ca și noi, ca toate făpturile, să-și curme izolarea măcar o clipă. Dar rămîn singuri, totdeauna singuri. Și noi la fel.

Singura deosebire este că unii își dau seama de asta mai mult și alții mai puțin.

Îndur de cîtva timp chinul îngrozitor de a fi înțeles, de a fi descoperit spăimîntătoarea singurătate în care trăiesc, și știu că nimic n-o poate curma, mă auzi, nimic ! Orice am încerca, orice am face, oricare ar fi avîntul inimii noastre, chemarea buzelor noastre, îmbrățișarea brațelor noastre, sîntem întotdeauna singuri.

Te-am îndemnat să te plimbi cu mine în seara asta ca să nu mă întorc acasă, pentru că acum sufăr grozav de singurătatea căminului meu. Și la ce bun ? Eu vorbesc, tu asculți și amîndoi sîntem singuri, alături, dar singuri. Mă înțelegi ?

Scriptura spune : „Fericiți cei săraci cu duhul". Ei au iluzia fericirii. Ei simt nefericirea noastră solitară, ei nu rătăcesc în viață, ca mine, fără altă atingere decît aceea a coatelor, fără altă bucurie afară de satisfacția egoistă de a înțelege, de a vedea, de a ghici și a suferi la nesfîrșit de cunoașterea veșnicei noastre izolări.

Ți se pare că sînt puțin nebun, nu-i așa ?

Ascultă-mă. De cînd am simțit singurătatea ființei mele, mi se pare că mă cufund din zi în zi tot mai adînc într-o subterană întunecată, căreia nu-i găsesc marginile, căreia nu-i cunosc capătul și care poate nici nu are capăt ! Înaintez în ea fără nimeni alături de mine, fără nimeni în jurul meu, fără nici o ființă vie care să călătorească pe același drum întunecos. Subterana asta e viață. Cîteodată aud zgomote, voci, strigăte... înaintez pe dibuite spre zvonurile astea nelămurite. Dar nu știu niciodată bine de unde vin. Nu întîlnesc niciodată pe nimeni, nu găsesc niciodată nici altă mînă în bezna care mă înconjoară. Mă înțelegi ?

Cîțiva oameni au ghicit uneori suferința asta îngrozitoare.

Musset a strigat :

> Cine vine ? Cine mă strigă ? Nimeni
> Sînt singur. A bătut ceasul
> O, singurătate ! O, sărăcie !

La el însă era vorba numai de o îndoială trecătoare, nu de o certitudine definitivă, ca la mine. El era poet, popula viața cu năluci, cu vise. Nu era niciodată în adevăr singur. Dar eu, eu sînt singur !

Gustave Flaubert, unul dintre marii nefericiți din lumea asta, pentru că era unul dintre marii lucizi, i-a scris unei prietene următoarea frază care te umple de disperare : „Toți ne aflam într-un pustiu. Nimeni nu e înțeles de nimeni."

Nu, nimeni nu e înțeles de nimeni, orice am gîndi, orice am spune, orice am încerca. Știe oare pămîntul ce se petrece pe aceste stele pe care le vezi aruncate ca niște grăunțe de foc în spațiu, atît de departe încît unora abia le ghicim licărirea, pe cînd armata fără număr a celorlalte e pierdută în infinit, atît de aproape una de alta

încît poate că alcătuiesc un tot, ca moleculele unui corp ?

Ei uite, nici omul nu știe mai bine ce se petrece în alt om. Sîntem mai departe unul de altul, mai izolați chiar decît stelele, pentru că gîndirea e de nepătruns.

Cunoști ceva mai înfiorător decît această necontenită atingere a oamenilor pe care nu-i putem pătrunde ? Ne iubim unii pe alții ca și cum am fi înlănțuiți, aproape, cu brațele întinse, fără să izbutim să ne cuprindem. Ne muncește o nevoie chinuitoare de unire, dar toate silințele noastre rămîn sterpe, dăruirile inutile, mărturisirile nerodnice, îmbrățișările neputincioase, mîngîierile zadarnice. Cînd vrem să ne amestecăm unii cu alții, elanurile unuia către celălalt nu izbutesc decît să ne izbească unul de altul.

Niciodată nu mă simt mai singur decît atunci cînd îmi deschid sufletul în fața unui prieten, pentru că atunci înțeleg și mai bine piedica peste care nu se poate trece. Omul ăsta e lîngă mine, îi văd ochii limpezi ațintiți asupra mea ! Dar nu-i cunosc sufletul care se află înapoia ochilor. Mă ascultă. Ce gîndește el ? Da, ce gîndește ? Pricepi chinul ăsta ? Mă urăște poate, mă disprețuiește ? sau rîde de mine ? Se gîndește la ceea ce spun, mă judecă, își bate joc de mine, mă osîndește, mă socotește mediocru sau prost. Cum pot ști la ce se gîndește ? Cum pot ști dacă mă iubește așa cum îl iubesc eu ? Ce se zbuciumă în capul ăsta mic, rotund ? Ce taină e gîndul necunoscut al unei ființe, gîndul ascuns și liber pe care nu-l putem nici cunoaște, nici îndruma, nici stăpîni, nici învinge !

Și eu, oricît aș vrea să mă dau întreg, să-mi deschid toate porțile sufletului, nu izbutesc să mă dărui. Păstrez în străfunduri acel loc tainic al Eului în care nu pătrunde nimeni. Nimeni nu-l poate descoperi, nu poate intra în el, pentru că nimeni nu-mi seamănă, pentru că nimeni nu e înțeles de nimeni.

Cel puțin tu, în clipa asta, mă înțelegi ? Nu, mă socotești nebun. Mă privești lung, te ferești de mine ! Te întrebi : „Ce-o fi avînd în seara asta ?“ Dar dacă ai să izbutești într-o zi să prinzi, să ghicești suferința mea grozavă și subtilă, să vii să-mi spui numaidecît : „Te-am înțeles“, poate că ai să mă faci fericit pentru o clipă.

Femeile mă fac să-mi văd și mai bine singurătatea.

Ce jale ! Ce jale ! Cît am suferit din pricina lor pentru că adesea, mai mult decît bărbații, mi-au dat iluzia că nu sînt singur !

Cînd te cufunzi în Iubire, ți se pare că crești. Te cuprinde-o fericire supraomenească. Știi de ce ? Știi de unde vine senzația asta de nesfîrșită fericire ? Numai din închipuirea că nu mai ești singur. Izolarea, părăsirea făpturii omenești pare că încetează. Ce greșeală !

Femeia, mai chinuită decît noi de nevoia aceasta veșnică de dragoste care ne roade inima însingurată, e marea minciună a Visului.

Cunoști ceasurile încîntătoare petrecute față-n față cu făptura asta cu părul lung, cu trăsături fermecătoare, a cărei privire ne scoate din minți. Ce delir ne rătăcește spiritul ! Ce iluzie ne fură !

Se pare că ea și cu mine nu vom mai fi decît o singură făptură peste o clipă ? Dar acest „peste o clipă“ nu vine niciodată, și după săptămîni de așteptare, de nădejde și de bucurie înșelătoare, mă văd dintr-o dată, într-o zi, mai singur decît am fost vreodată.

Izolarea crește cu fiecare sărutare, cu fiecare îmbrățișare. Cît e de amar, de spăimîntător !

Un poet, domnul Sully Prudhomme, a scris :

> Mîngîierile sînt numai porniri neliniștite,
> Încercări sterpe ale bietei iubiri ce caută
> Unirea cu neputință a sufletelor, prin trupuri.

Și pe urmă, gata. S-a isprăvit. Abia de mai recunoaștem femeia care timp de o clipă a fost pentru noi tot, și

a cărei gîndire intimă și fără îndoială banală, n-am cunoscut-o niciodată.

Chiar în ceasurile în care se părea că printr-un acord misterios al făpturilor noastre, printr-o desăvîrșită împletire a dorințelor și a tuturor aspirațiilor noastre, coborîserăm pînă în adîncul sufletului ei, un cuvînt un singur cuvînt uneori ne-a dat pe față înșelăciunea ne-a arătat, ca un fulger în noapte, prăpastia neagră dintre noi.

Și totuși, lucru cel mai bun din lume e să-ți petreci o seară lîngă o femeie pe care o iubești, tăcînd, fericit aproape cu desăvîrșire numai prin senzația ei. Să nu cerem mai mult, pentru că doi oameni nu se contopesc niciodată.

Eu, acum, mi-am zăvorît sufletul. Nu mai spun nimănui ce cred, ce gîndesc și ce iubesc. Mă știu osîndit la îngrozitoarea singurătate, privesc lucrurile și nu-mi spun niciodată părerea. Ce-mi pasă de opinii, de certuri, de plăceri, de credințe! Pentru că nu pot să împart nimic cu nimeni, sînt indiferent față de tot. Gîndul meu, nevăzut, rămîne necercetat. Răspund cu fraze banale la întrebările de fiece zi, cu un zîmbet care spune: „Da" cînd nu vreau să-mi mai dau nici osteneala de a vorbi. Mă înțelegi?

Străbătusem șoseaua pînă la Arcul de Triumf din Piața Étoile, și pe urmă ne întorsesem în Piața Concordiei, pentru că el vorbise agale, și mai spusese încă o mulțime de alte lucruri de care nu-mi mai aduc aminte.

Se opri, și întinzînd deodată brațul spre obeliscul înalt, de granit, ridicat pe caldarîmul Parisului, care își topea lungul profil egiptean printre stele, monument exilat, pe al cărui trup se afla istoria țării sale scrisă cu caractere ciudate, prietenul meu strigă:

Iată, toți sîntem ca piatra asta!

Apoi mă părăsi, fără să spună un cuvînt.

Era amețit de băutură? Era nebun? Era înțelept? Încă n-o știu nici eu. Cîteodată îmi pare că avea dreptate, alteori îmi pare că-și pierduse mințile.

1884

FRICA

Trenul gonea din toate puterile în întuneric.

Mă aflam singur, în fața unui domn bătrîn care se uita pe fereastră. Mirosea foarte tare a fenol în acest vagon P.L.M. [1], care venea, fără îndoială, de la Marsilia.

Era o noapte fără lună, fără aer, încinsă. Nu se vedea nici o stea, și răsuflarea trenului grăbit ne trimitea ceva cald, moale, copleșitor, irespirabil.

Plecasem de la Paris de trei ore și ne îndreptam către centrul Franței fără să vedem nimic din locurile pe care le străbăteam.

Dar, deodată, am dat cu ochii de o apariție fantastică. Într-o pădure, doi oameni stăteau în picioare în fața unui foc mare.

I-am văzut o clipă: ne-au părut doi nenorociți în zdrențe, stacojii în lumina strălucitoare a focului, cu fețele bărboase întoarse spre noi și, în jurul lor, ca un decor de dramă, copacii verzi, de un verde deschis și lucios, trunchiurile izbite de reflexul viu al flăcărilor, frunzișul străbătut, pătruns, muiat de lumina care cădea pe el.

Apoi totul a fost din nou beznă.

Fără îndoială că fusese o arătare foarte ciudată! Ce făceau haimanalele acelea în pădure? De ce făcuseră foc, într-o noapte atît de înăbușitoare?

---

[1] Paris-Lyon-Marseille.

Vecinul meu își scoase ceasul și-mi spuse :
— E tocmai miezul nopții, domnule. Am văzut un lucru straniu.
Am fost de aceeași părere și am început să stăm de vorbă, să căutăm să pricepem ce erau acele două făpturi : niște răufăcători care ardeau dovezile sau niște vrăjitori care pregăteau o băutură ? Nimeni nu aprinde un asemenea foc, la miezul nopții, în plină vară, într-o pădure, ca să fiarbă o supă. Atunci ce făceau ? Nu ne-am putut închipui nimic verosimil.
Vecinul meu a început să vorbească... Era un om bătrîn, a cărui profesie nu izbuteam s-o ghicesc. Un original, fără îndoială, foarte cultivat, și care părea poate puțin țicnit.
Dar știm oare noi care sînt înțelepții și care nebunii în viața asta, în care rațiunea ar trebui foarte des să se numească prostie și nebunia să se cheme geniu ?
Spunea :
— Sînt mulțumit că am văzut asta. Am simțit timp de cîteva minute o senzație care a pierit de mult.
Cît de tulburător trebuie să fi fost odinioară pămîntul, cînd era atît de misterios !
Pe măsură ce se ridică vălurile care acoperă necunoscutul, imaginația oamenilor e sărăcită. Nu-ți pare, domnule, că noaptea e pustie și de un negru foarte vulgar de cînd nu mai are năluci ?
Ne spunem : „S-a isprăvit cu fantasticul, s-a isprăvit cu credințele ciudate, tot ceea ce nu era explicat se explică. Supranaturalul scade ca un lac pe care îl golește un canal. Știința dă zilnic înapoi granițele minunilor".
Ei, uite, domnule, eu fac parte dintr-o rasă mai veche, căreia îi place încă să creadă. Fac parte din vechea rasă naivă, obișnuită să nu înțeleagă, să nu caute, să nu știe, deprinsă cu tainele înconjurătoare, și care se împotrivește adevărului simplu, limpede.
Da, domnule, imaginația a fost pustiită prin ridicarea vălului de pe ceea ce era invizibil. Pămîntul nostru îmi

apare azi ca o lume părăsită, deșartă și goală. Au plecat credințele care îi dădeau poezie.
Cînd ies noaptea, cît de mult aș vrea să mă înfior de teama care face femeile bătrîne să se închine cînd trec pe lîngă zidurile cimitirului și pe ultimii superstițioși s-o ia la fugă în fața aburilor ciudați care ies din bălți sau a flăcărilor care pîlpîie peste cîmpii ! Cît aș vrea să cred în acel lucru nelămurit și înspăimîntător pe care unii își închipuiau că-l simt străbătînd întunericul.
Ce întunecată, ce grozavă trebuie să fi fost odinioară umbra serii, cînd era plină de făpturi extraordinare, necunoscute, rele, care pribegeau, a căror formă n-o puteai ghici, de a căror teamă îți îngheța inima, a căror putere ocultă trecea de marginile gîndirii noastre și a căror atingere nu putea fi ocolită !
Adevărata frică a pierit de pe pămînt o dată cu pieirea supranaturalului, pentru că nu ți-e frică într-adevăr decît de ceea ce nu înțelegi. Primejdiile vizibile te pot emoționa, tulbura, speria. Dar ce înseamnă asta, pe lîngă convulsiile pe care le simte sufletul la gîndul că vei întîlni un strigoi rătăcitor, că vei fi îmbrățișat de un mort, că vei întîmpina unul dintre acele animale înspăimîntătoare pe care le-a născocit frica omenească ? Întunericul îmi pare luminos, de cînd nu mai e bîntuit.
Și dovadă e faptul că dacă ne-am afla singuri deodată în pădurea asta, am fi urmăriți de imaginea celor doi oameni ciudați pe care i-am văzut la lumina focului, mai mult decît de teama unei oarecare primejdii reale.
Repetă :
— Nu ți-e frică într-adevăr decît de ceea ce nu cunoști.
Și, dintr-o dată, mi-am adus aminte de o poveste pe care ne-a istorisit-o Turgheniev, într-o duminică, la Gustave Flaubert.
Nu știu dacă n-a scris-o pe undeva.
Nimeni n-a știut mai bine decît marele romancier rus să arunce în suflete un fior în fața necunoscutului aco-

perit de umbră și să lase să se întrevadă, în lumina pe jumătate a unei povești ciudate, o întreagă lume de lucruri neliniștitoare, nesigure, amenințătoare.

Cu el, simți acea frică nelămurită de Invizibil, frica de necunoscutul care se află dincolo de pereți, dincolo de ușă, dincolo de viața aparentă. Cu el, sîntem străbătuți dintr-o dată de razele îndoielnice care luminează numai atît cît e nevoie ca să ne crească spaima.

Pare să ne arate uneori semnificația coincidențelor bizare, a apropierii neașteptate a unor împrejurări în aparență întîmplătoare, dar pe care le-ar conduce o voință ascunsă și vicleană. Cu el, ți se pare să simți un fir imperceptibil care te conduce în chip misterios prin viață ca printr-un vis întunecat, al cărui sens îți scapă necontenit.

El nu pătrunde cu îndrăzneală în supranatural, ca Edgar Poe sau cu Hoffmann ; spune povești simple, în care se amestecă numai ceva cam nelămurit și ceva puțin cam tulburător.

În ziua aceea ne-a spus : „Nu ți-e frică într-adevăr decît de ceea ce nu pricepi".

Era așezat, sau mai curînd lungit într-un fotoliu mare, cu brațele atîrnînd, cu picioarele întinse, moi, cu capul lui alb de tot, înecat în acel val de barbă și de păr de argint, care îl făceau să pară Părintele ceresc sau un Fluviu al lui Ovidiu.

Vorbea agale, cu un soi de lene care dădea farmec frazelor, și cu un fel de șovăire a limbii puțin greoaie, care sublinia justețea colorată a cuvintelor. Ochii lui de o culoare palidă, mari deschiși, oglindeau, ca ochii copiilor, toate emoțiile din mintea lui.

Ne-a povestit următoarele :

Odată, în tinerețe, se dusese la vînătoare într-o pădure din Rusia. Umblase toată ziua și ajunsese, către sfîrșitul după-mesei, pe marginea unui rîu liniștit.

Rîul curgea sub copaci, printre copaci, plin de ierburi plutitoare, adînc, rece și limpede.

Vînătorul a fost cuprins de o dorință de neînvins de a se arunca în apa aceea străvezie. S-a dezbrăcat și s-a aruncat în rîu. Era un flăcău înalt și foarte puternic, un înotător viguros și cutezător.

S-a lăsat să plutească ușurel, cu sufletul liniștit ; îl atingeau ierburile și rădăcinile, era fericit că simte lunecarea ușoară a lianelor pe lîngă carnea lui.

Deodată o mînă i s-a așezat pe umăr.

S-a întors dintr-o singură smucitură și a văzut o făptură înfricoșătoare care îl privea cu lăcomie.

Semăna cu o femeie sau cu o maimuță. Avea o față enormă, creață, care se strîmba și care rîdea. Două lucruri groaznice, două mamele, fără îndoială, pluteau în fața ei, iar părul ei fără sfîrșit, încîlcit, înroșit de soare, îi înconjura chipul și-i plutea pe spate.

Turgheniev s-a simțit străbătut de o frică hîdă, frica înghețată care te cuprinde în fața lucrurilor supranaturale.

Fără să se gîndească, fără să cugete, fără să înțeleagă, a început să înoate cu disperare către mal. Dar monstrul înota și mai repede, îi atingea gîtul, spatele, picioarele, chicotind de bucurie. Tînărul, înnebunit de spaimă, a ajuns în sfîrșit pe țărm și a apucat-o la goană prin pădure, fără să se mai gîndească să-și ia hainele și pușca.

Făptura îngrozitoare îl urma, alergînd tot atît de repede ca el și grohăind necontenit.

Fugarul, la capătul puterilor și paralizat de groază, era gata să cadă, cînd un copil care păzea caprele a dat fuga spre el, înarmat cu un bici, a început să lovească înfiorătorul animal-om, care a rupt-o la fugă, țipînd de durere. Turgheniev l-a văzut pierind în desiș, asemenea unei gorile-femele.

Era o nebună care trăia de mai bine de treizeci de ani în pădurea aceea, din mila ciobanilor, și care își petrecea jumătate din viață înotînd în rîu.

Marele scriitor rus a adăugat : „În viaţa mea nu mi-a fost atît de frică, pentru că nu înţelesesem ce putea fi monstrul acela".

Tovarăşul meu de drum, căruia i-am povestit întîmplarea asta, a reluat :

— Da, nu ţi-e frică decît de ceea ce nu pricepi. Nu simţi, într-adevăr, acea groaznică convulsie a sufletului care se cheamă spaimă, decît atunci cînd în frică se amestecă şi o fărîmă din groaza superstiţioasă a veacurilor trecute. Eu am simţit această frică în toată grozăvia ei, şi asta pentru un lucru atît de simplu, atît de prostesc, încît abia cutez să-l povestesc.

Călătoream singur, pe jos, prin Bretania. Străbătusem Finisterul, cîmpiile pustii, dezolate, pămînturile goale pe care nu creşte decît drobiţa, alături de marile pietre sfinte, de pietrele bîntuite de strigoi. În ajun, vizitasem o limbă de pămînt bătrînă şi sinistră, capul Raz, acest capăt al vechii lumi, unde se bat veşnic două ape : Atlanticul şi Marea Mînecii. Mintea mi-era plină de legende, de poveşti citite sau auzite despre acest pămînt al credinţelor şi al superstiţiilor.

Mergeam deci noaptea de la Penmarch la Pont-l'Abbe. Cunoaşteţi Penmarch-ul ? Un ţărm neted, foarte neted, foarte jos, mai jos decît marea se pare. Marea aceea ameninţătoare şi cenuşie se vede pretutindeni, plină de stînci băloase, ca nişte animale înfuriate.

Mîncasem într-o circiumă de pescari şi acum mergeam pe drumul drept, între două cîmpii sterpe. Era foarte întuneric.

Din vreme în vreme o piatră druidică, asemeni unei năluci în picioare, mă privea trecînd, şi, încet-încet, o frică pătrundea în mine. Frică de ce ? Nu ştiam nici eu. Sînt seri în care crezi că te ating duhurile, în care sufletul se înfioară fără rost, în care inima bate prinsă de teamă nelămurită, de teamă de acel lucru nevăzut pe care eu îl regret.

Drumul acela îmi părea lung, lung şi pustiu la nesfîrşit.

Nici un zgomot afară de vîjîitul valurilor colo, în urma mea, şi uneori acel vîjîit monoton şi ameninţător părea foarte aproape, atît de aproape încît credeam că valurile sînt chiar în spatele meu, alergînd pe cîmpie cu fruntea lor de spumă, şi îmi venea s-o rup la fuga, să gonesc cît m-or ţine picioarele, înaintea lor.

Vîntul, un vînt care bătea jos, peste faţa pămîntului, în rafale, făcea drobiţa să şuiere în jurul meu. Şi, cu toate că mergeam foarte repede, mi-era frig la braţe şi la picioare : un frig urît, un frig de groază.

Oh ! cum aş fi vrut să întîlnesc pe cineva !

Se făcuse atît de întuneric încît abia mai desluşeam drumul.

Şi deodată am auzit în faţa mea, foarte departe, o huruială. M-am gîndit : „I-auzi, o căruţă". Pe urmă n-am mai auzit nimic.

Peste o clipă am auzit limpede acelaşi zgomot, mai aproape.

Cu toate astea nu vedeam nici o lumină. Dar mi-am spus : „N-au felinar. Nu e de mirare în ţara asta de sălbatici".

Zgomotul s-a oprit iar, apoi s-a pornit. Era prea slab, ca să fie vorba de o căruţă ; şi de altfel nu auzeam pasul calului, ceea ce mă mira, de vreme ce noaptea era liniştită.

Mă întrebam : „Ce să fie ?"

Se apropia repede, foarte repede ! Fără îndoială că nu auzeam decît o roată, şi nici un zgomot de copite sau de picioare, nimic. Ce era asta ?

Era aproape, foarte aproape. M-am aruncat într-un şanţ, dintr-o pornire de frică instinctivă şi am văzut trecînd pe lîngă mine o roabă care alerga... singură, neîmpinsă de nimeni... da... roabă... singură...

Inima a început să-mi bată cu atîta putere încît am căzut în iarbă şi am ascultat duruitul roţii care se depărta, care se ducea către mare. Nu mai cutezam să mă

ridic, nici să merg, nici să fac vreo mișcare, pentru că dacă s-ar fi întors și m-ar fi urmărit, aș fi murit de frică.

Mi-a trebuit mult, mult timp ca să-mi vin în fire. Am făcut restul drumului cu atîta groază în suflet, încît la cel mai mic zvon, mi se tăia răsuflarea.

Nu-i așa că e o neghiobie? Dar ce frică mi-a fost! Mai tîrziu, cînd m-am gîndit mai adînc, am priceput. Fără îndoială că roaba aceea era împinsă de un copil care umbla cu picioarele goale și eu am căutat capul unui om la înălțimea obișnuită.

Înțelegeți... cînd ai în suflet fiorul supranaturalului... o roabă care aleargă... singură... Ce frică!

Tăcu o clipă, apoi urmă:

— Vedeți, domnule, asistăm la un spectacol ciudat și grozav: năvala asta de holeră. Simțiți ce otrăvite sînt vagoanele de fenol, asta înseamnă că boala e pe undeva.

Ar trebui să vedeți Toulonul în clipa asta. Mă simt bine că Ea e acolo. Oamenii nu sînt înnebuniți de frica unei boli. Holera e altceva, e Nevăzutul, e un flagel de odinioară, din vremurile trecute, un soi de Duh răufăcător care se întoarce și care nu uimește în măsura în care ne sperie, pentru că pare a aparține unor timpuri dispărute.

Medicii mă fac să rîd cu microbii lor. Oamenii nu sînt atît de speriați de o insectă, încît să le vină să sară pe fereastră. E vorba de holeră, ființa cumplită și înfricoșătoare venită din fundul Orientului.

Treceți prin Toulon, se dansează pe străzi.

De ce se dansează în aceste zile de moarte? Se trag focuri de artificii pe cîmpiile din jurul orașului; se aprind focuri de bucurie, orchestrele cîntă arii vesele pe toate promenadele publice.

Pentru că Ea e acolo, pentru că o înfruntă, nu-l înfruntă pe Microb, ci pe Holeră, pentru că vor să fie curajoși în fața ei, ca în fața unui dușman ascuns care te pîndește. Pentru ea se dansează, se rîde, se strigă, se aprind focuri, se cîntă valsuri, pentru ea, Duhul care ucide și pe care îl simți prezent peste tot, nevăzut, amenințător, ca unul dintre vechile genii ale răului, pe care le conjurau preoții barbari...

1884

APRECIERI CRITICE

„L-am cunoscut pe Maupassant la Flaubert. Era prin 1874. Abia ieșise din colegiu, nimeni nu-l zărise încă în colțul nostru literar. Cînd soseam duminica, în jur de ora două, în micul apartament din strada Murillo [...], găseam aproape întotdeauna pe Maupassant instalat deja, după ce dejuna uneori cu maestrul, căruia tocmai îi citise, ca de altfel săptămînal, încercările sale și care îl punea să muncească din nou cu severitate frazele de o sonoritate îndoielnică. Îndată ce veneam acolo, se retrăgea modest, vorbea puțin, asculta cu un aer inteligent de flăcău care se știe tare pe poziție și care ia notițe.

...Rămaserăm mirați cînd publică un mic poem : *La malul apei (Au bord de l'Eau)*, în care erau calități de prim ordin, o simplitate și o forță de compoziție rare, o natură de scriitor deja stăpîn pe meseria sa. De atunci s-a impus în fața noastră, a fost printre tinerii pe care îi vedeam crescînd, unul din cei mai înzestrați, unul din cei care au cel mai mult curaj și cea mai mare forță pentru a continua opera secolului de unde au lăsat-o cei vîrstnici.

O surpriză, o revelație fu *Bulgăre de Seu*, nuvela pe care Maupassant a publicat-o în *Serile de la Médan*. Ultima oară cînd am vorbit cu Flaubert la Croisset, mi-a spus : „Maupassant a scris de curînd o nuvelă care este foarte bună ; vei fi mulțumit de ea." Cînd volumul nostru imprimat a sosit și cînd am citit-o, am fost încîntat ; ea este cu siguranță cea mai bună din cele șase, are o siguranță și o ținută, o finețe și o claritate a analizei care fac din

ca o mică capodoperă. În rest, ea a fost suficientă în publicul de literați, pentru a-l așeza pe Maupassant în primul rînd, printre tinerii scriitori de viitor."

EMILE ZOLA, *Une campagne* (1880—1881), Charpentier, Paris, 1882, p. 324—325. *(trad. n.)*

„Eroii lui Maupassant, oameni mărunți, meșteșugari sau țărani, birocrați sau negustori, prostituate sau vagabonzi, el îi instalează în decoruri slab colorate, dar fixate cu rigurozitate. Și îndată peisajul simplificat dă tonul povestirii [...]. Totuși, uneori, cînd sufletele puțin mai complexe ezită sau întîrzie, se va opri și el pentru a privi un colț de natură în detaliul meticulos al unei tufe de flori, al unui șanț sau al unui vîrtej de apă. Orizontul se va amplifica dacă, din întîmplare, personajele sînt înclinate spre visare; peisajul se va colora de melancolie dacă trebuie pusă în valoare vreo siluetă gînditoare și atunci decorul va reapare la fiecare cotitură, tulburat după pasiunile pe care le încadrează. [...].

Opera sa este o vastă culegere de schițe puternice, de crochiuri sintetice. Ca toți marii artiști este un simplificator; știe să „sacrifice" ca egiptenii și grecii [...]. Execuția portretelor sale este întotdeauna scrupuloasă; dar niciodată Maupassant nu o încălzește cu tandrețe sau nu o estompează cu bunătate; e de abia risipită peste figurile sale, această călduță rază de omenie pe care o aruncau maeștrii olandezi. Uneori, totuși, mîna sa apasă mai mult și caricatura țîșnește. Avem un Callot sau Hogarth, un Goya sau Monnier, un Daumier în special."

POL NEVEUX, *Studiu introductiv* la Guy de Maupassant, *Oeuvres complètes, Boule de Suif; Correspondance*, Paris, Conard, 1907, p. XXIX—XL; XLII—XLIII). *(trad. n.)*

„Limbajul [lui Maupassant] puternic, simplu, natural, are un gust regional care ne face să-l iubim atît de mult [...]. În ciuda gustului normand [...] este mai variat în tipurile sale, mai bogat în subiectele sale decît oricare alt povestitor al vremii. Nu găsim nici un imbecil, nici un ticălos care să nu fie buni pentru el și să nu-i pună în trecere în sacul lui. Este marele pictor al grimasei umane. Pictează fără ură și fără dragoste, fără mînie și fără milă, țăranii zgîrciți, mateloții beți, femeile ușoare, micii funcționari îndobitociți de birou și pe toți cei umili în care umilința nu are frumusețe și virtute. Toți acești grotești și toți acești nefericiți, el ni-i arată atît de clar încît credem că îi vedem în fața ochilor noștri și îi găsim mai reali decît realitatea însăși."

ANATOLE FRANCE, *Oeuvres complètes*, tome IV, *La vie littéraire*, Paris, Calmann-Lévy, 1926, p. 58—59. *(trad. n.)*

„Cînd se pronunță numele lui Guy de Maupassant gîndul te poartă în special la povestitor. Într-adevăr, în acest «gen esențial francez», s-a spus, al povestirii și nuvelei, el a dobîndit o reputație universală. Fapt este că el a îmbogățit moștenirea foștilor jongleri din secolul XIII. El este moștenitorul vechilor cărturari și al truverilor. Acestui gen, adeseori degradat, Maupassant i-a infuzat un sînge proaspăt: el l-a întinerit. Aceste fabliau-uri moderne care sînt povestirile și nuvelele lui Guy de Maupassant au un caracter special, un gust regional care le face pe dată recunoscute. Ceea ce le face remarcabile este naturalețea lor. Maupassant nu-și frămîntă mintea pentru a produce un rebus. Arta sa, fără artificii, ne oferă o oglindă fidelă a realității fără a o dubla sau a o copia. Maupassant nici nu fotografiază, nici nu deformează natura. El o simte puternic și o recreează cu sinceritate [...]. Nu caută, ca atîția alții, subiecte excepționale [...]. Povestirile sale sînt împrumuturi făcute realității, amintiri personale, întîmplări adevărate. Ceea ce i-au povestit prietenii, o anecdotă, un fleac, un fapt divers, o aventură banală — din ele își trage comorile. Poveștile sale cele mai fantastice au realitatea ca punct de plecare. Face artă cu orice. Cu toate acestea, nu se împovărează cu detalii nefolositoare. El ia din acest orice trăsătura unică, individuală. Adaugă sau taie. Zărește de îndată esențialul [...].

Mai mult în povestirile lui Maupassant decît în teatrul său trebuie căutat autorul dramatic. Acolo se manifestă cel mai mult calitățile sale de observator. Sînt tot atîtea mici scene, tragice sau comice, în care interesul merge crescînd. Expunerea este scurtă, mersul evenimentelor rapid, nimic nu îngreuiază, nu întîrzie acțiunea. [...].

Nimic din ce este uman nu-i este străin. Toate sentimentele, toate pasiunile, toate ticurile, toate manierele el le reînvie. Descrie ființele din punct de vedere moral și fizic, explică interiorul indivizilor prin exteriorul lor. Îl interesează ceea ce deosebește o ființă de alta, particularul. Dar se întîmplă că acest particular întruchipează o clasă întreagă, o categorie de ființe. Proprietari de pămînt, marinari, nobilime rurală, preoți, funcționari, mici rentieri, țărani, slujnice de fermă, prostituate etc. [...] toată această lume se perindă pe ecran, reprezentanți ai unui mediu, ai unei epoci."

GÉRARD DE LACAZE-DUTHIERS, *Guy de Maupassant, Son oeuvre*, La Nouvelle Revue Critique, Paris, 1926, p. 23—31. *(trad. n.)*

„Toți criticii au insistat asupra impasibilității, a obiectivității lui Maupassant. Să observi viața, să alegi faptele, să le pictezi așa cum sînt, fără a interveni, fără să dezvălui nimic din tine însuți, din sentimentele pe care le încerci în fața acțiunilor personajelor tale, într-un cuvînt, să rămîi absent de opera ta, este una din dogmele pe care i le predase Flaubert. Celelalte erau neîncrederea față de sine însuși, oroarea de idei preconcepute și de locuțiuni gata făcute, disprețul față de ușurință și respectul pentru propria artă.

Dar i s-a întîmplat aceeași aventură ca și lui Flaubert trădîndu-și blîndețea sufletească și finețea sentimentelor în acea capodoperă care este *Educația sentimentală*. Visase să scrie o carte care să fie un document istoric, net, impasibil și care este într-adevăr toate acestea, dar și ceva în plus: emoționanta spovedanie a unui om care dă în vileag secretul vieții sale, ca un actor care animă cu propria-i pasiune personajul pe care îl joacă. [...]

Unitatea vieții sale este surprinzătoare: nici o oscilare, nici o incertitudine, nici o ezitare între doctrine și școli. A mers drept pe drumul său. Se disting adeseori trei perioade în viața sa și trei maniere în opera sa: distincția este subtilă și arbitrară. Ca toți artiștii, s-a înnoit; după ce a pictat țărani și birocrați, a pictat oameni de lume. Dar paleta sa, încărcîndu-se pentru fiecare portret cu culorile potrivite, este aceeași. Compoziția se supune acelorași legi ale unei tehnici riguroase și personale. Dintr-un studiu anonim apărut în *Corespondentul*, în ianuarie 1892, desprind aceste rînduri care mi se par de o veridicitate extremă [...]: «acolo unde alții, curtezani ai modei, îmbătați de ea, s-ar micșora, s-ar lăsa cuprinși și pătrunși pînă-n măduva oaselor, Maupassant rămîne impermeabil, mereu stăpîn pe sine [...]. Ceea ce este remarcabil la acest scriitor e mai întîi universalitatea, ca și egalitatea unui talent care nu cunoaște diminuarea forței sale. A atins subiectele și ideile cele mai diferite, cele mai îndepărtate, cu aceeași calmă siguranță. Calitățile sale excepționale sînt permanente, nu este omul *unius libri* [...]. Nu, tot ce a făcut, a făcut-o cu o superioritate regulată, funcțională.» [...]

Într-adevăr, niciodată un stil nu a fost mai potrivit ca al său subiectelor pe care le tratează, ideilor pe care le exprimă. Este simplu, limpede, precis. Este plin de artă, și s-ar spune, citindu-l, că ignoră orice prețiozitate. Maupassant se îndepărtează de Flaubert prin această fluiditate care rămîne calitatea dominantă a prozei sale. Niciodată, nimic încordat, nimic care să semene a retorică. Personajele sale vorbesc exact limbajul condiției și mediului lor; iar autorul rămîne, cînd intervine în povestire, de o discreție surprinzătoare."

RENÉ DUMESNIL, *Guy de Maupassant*, A. Colin, Paris, 1933, p. 227—228, 229—230. *(trad. n.)*

„...*Serile* [de la Médan] cuprindeau și *Bulgărele de Seu*, una din capodoperele nuvelei franceze. Maupassant a scris-o cînd nici nu împlinise treizeci de ani și dacă n-o va depăși niciodată e pentru că perfecțiunea nu poate fi depășită. Vreme de zece ani el va produce, cu o regularitate și cu o forță care nu exclud nici la el, ca

şi la Zola, o muncă îndărătnică, două sute şaizeci de nuvele şi şapte mari romane.

Nu-i datorează nimic lui Zola care este mai mare decît el cu zece ani. Dar ca fiu al unei prietene din copilărie a lui Flaubert şi compatriot normand al acestuia, este pînă într-atît discipolul şi fiul spiritual al marelui normand, încît poate nu există exemplu literar mai convingător de ceea ce este o filiaţie de genii, deplină, dreaptă, logică, o continuare originală atît de categorică în interiorul aceluiaşi ordin de experienţă umană, a aceluiaşi plan de natură normandă. Numai şcolile de pictură mai cunosc un asemenea fenomen: Van Dyck şi Rubens, Veronese şi Tiţian.

Înainte de toate, el e în literatură maestrul indiscutabil al povestirii, clasicul povestirii, superior lui Mérimée prin soliditatea şi varietatea fiinţelor vii, pe care le modelează într-o pastă de pictor în loc să le evoce trăsăturile ca marele desenator din *Partida de table*; superior lui Alphonse Daudet nu numai prin bogăţia producţiei, ci şi printr-o artă mai virilă, mai trainică, mai directă."

ALBERT THIBAUDET, *Fiziologia criticii* (cap. *Document uman şi mişcarea naturalistă — Medanienii. Maupassant*, din *Istoria literaturii franceze de la 1789 pînă în zilele noastre (1936)*, E.L.U., Bucureşti, 1966, p. 468—470.

„Maupassant ne conduce pînă la ultimele unghere şi pînă în cele mai cufundate subsoluri ale societăţii. Viaţa apare peste tot de o uniformitate şi de o monotonie exasperante, monotonie a inacţiunii la cei avuţi, monotonie a familiei, a căsniciei burgheze, a acelei munci stupide şi penibile la burghezi şi la ţărani. Este însă izbitor că la Maupassant se împleteşte foarte adesea monotonia cu evenimentul neobişnuit, ciudat, senzaţional. Echivalentul de pe planul meteorologic al rarefierii atmosferice, care aduce o violentă deplasare de aer şi, deci, furtună, are loc aici pe plan social. Faptul dezvăluie lipsa unui ritm social echilibrat, sărirea din axă a unei vieţi îmbolnăvite de amorţeală şi care se manifestă printr-o monotonie întreruptă de accidente catastrofale şi de cazuri ciudate. Este însă vorba de un senzaţional umil, am spune local, care piere fără ecouri şi care generează totuşi mari drame.

Dar această monotonie, ce ne arată — ca simptom social — o deplasare a oamenilor şi a lucrurilor din locul lor firesc în ordinea realităţii, ce ne arată golul, insatisfacţia, pe care le produce lipsa unui ideal, închipuie cea mai teribilă circumstanţă a dezumanizării. Omul, cufundat într-o cumplită sărăcie spirituală, apăsat şi exasperat de uniformitatea vieţii, neluminat de nici o idee, de nici o tresărire specific umană, pregăteşte terenul celei mai josnice animalităţi."

EDGAR PAPU, *Prefaţă* la Guy de Maupassant, *Nuvele şi schiţe*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1956, p. 10.

„Romanele lui Maupassant nu pot fi separate de nuvelele sale. Pe lîngă identitatea unor teme, ceea ce uneşte romanele cu nuvelele este, aşa cum este şi firesc, unitatea de concepţie asupra vieţii, comună şi unora şi altora. La baza romanelor şi a nuvelelor stă aceeaşi atitudine critică faţă de societatea capitalistă, dar şi aceeaşi viziune pesimistă care l-a caracterizat toată viaţa pe Maupassant. [...]

Maupassant nu este un scriitor de tip imaginativ, vizionar, ci un observator atent şi pătrunzător al realităţii, ca toţi marii realişti critici. La aceasta se adaugă şi faptul că este tributar şi părţilor pozitive ale naturalismului, în special grija pentru documentarea precisă."

ION BRĂESCU, *Guy de Maupassant — romancier* (Din activitatea ştiinţifică a cadrelor didactice din Institutul Pedagogic din Bucureşti, 1957, p. 281—282).

„...Ca în oricare scriere a lui Maupassant, oralitatea stilului direct are, în nuvele, o valoare documentară egală cu arta lor, izvorîtă mai ales din vioiciune, naturaleţe, spirit galic de cea mai bună calitate şi, mai ales, adecvarea la personaj. De aici, frec-

venţa fonetismelor normande în bucăţile cu personaje rurale din *Pays de Caux* (Pe meleagurile din Caux).

În schiţe, reţetele sînt mai variate. În majoritatea lor, scriitorul, sub diferite nume şi ipostaze, povesteşte direct faptul divers, de la banal la excepţional, ales ca subiect. Il dă drept o achiziţie a experienţei personale: întîmplarea unui cunoscut, cîte o scenă la care a fost martor, vreo figură cunoscută undeva. De obicei, după evocarea cadrului şi portretul eroului povestirii, urmează anecdotica distribuită în scenete alcătuite din dialoguri vioaie: *La Reine Hortense (Regina Hortense), Ça ira, Réveil (Deşteptare)* şi vreo sută altele. Mai rar, scriitorul, relatînd fapte din arsenalul propriu de amintiri, se mărgineşte la o comunicare pur narativă, în fraze sobre, în termeni precişi, ca în *Clair de lune (Lumina lunii), Coco* şi *La nuit (Noaptea)*, ultima fiind o confidenţă de gînduri negre. Procedeul s-a impus în nuvelele de groază, ca *Lui ?, Le Horla* şi altele, adevărate fragmente de jurnale intime ale unui bolnav de nervi.

În alte bucăţi scurte, răspîndite prin toate volumele, pretextele anecdotice reprezintă subterfugii scriitoriceşti în favoare încă de la începutul veacului. Mai frecvent, autorul dă cuvîntul altuia, rudă, prieten, comesean care îşi deapănă o amintire: *(l'Attente (Aşteptarea), le Bonheur (Fericirea), l'Horrible* şi alte cîteva zeci. Cîteodată, „cazul" este introdus printr-o pledoarie de tribunal *(Un cas de divorce — Un caz de divorţ)*; prin pretinse scrisori descoperite întîmplător: *Nos lettres (Scrisorile), Suicide (Sinucidere), La moustache (Mustaţa)*; prin pagini de carnet intim *(Amour, La chevelure)*. Maupassant a refolosit astfel numeroase mijloace de captare a interesului cititorilor, niciodată însă o tematică răsuflată. Nu s-au descoperit la el izvoare cărturăreşti, ci numai directe, adică literarizarea unui fapt real văzut sau auzit."

N. N. CONDEESCU *(Prefaţă* la Guy de Maupassant: *Opere*, E.L.U., Bucureşti, 1966, p. 30).

„Prin această tentativă de privire obiectuală asupra lumii se exprimă cel mai valoros Maupassant. Realitatea sensibilă este terenul său. În afară de povestirile fantastice [...], există un refuz al romantismului, o dragoste minuţioasă pentru real, o totală extraversiune. Paginile *obiective*, în care îşi descrie personajele din exterior şi fără să intervină, sînt în general superioare acelora în care el intră în mod arbitrar într-un personaj. Paginile analitice nu cîştigă în valoare decît cînd Maupassant însuşi devine personajul cu o pasiune secretă [...].

[Maupassant] depăşeşte realismul. Concepţia sa despre roman este preexistenţială. Pentru el, personajele există în ele însele, într-o lume a cărei realitate nu este niciodată pusă în discuţie. Romancierul sau povestitorul se roteşte în jurul lor, consecinţă logică a lecţiilor lui Flaubert. Dar el face un pas înainte faţă de maestrul său în măsura în care *detaliul* flaubertian devine *obiectul* lui Maupassant. [...]

Obiectul nu ia niciodată la el caracterul mitologic care caracterizează pe Zola cu mina Voreux din *Germinal* sau cu locomotiva Lison din *Bestia umană*. Obiectul rămîne piatră, sferică, peşte sau monedă de aur. Dacă romanul existenţial este mai aproape de Zola decît de Maupassant, „noul roman" este mai aproape de Maupassant...

Mai actual decît acum cincisprezece ani prin rezonanţele politice ale operei sale şi mai mult încă decît acum treizeci de ani, Maupassant este şi prin concepţia sa despre povestire, *în măsura în care nu s-a dezminţit el însuşi.* [...]

Jules Renard spunea: „Îmi place Guy de Maupassant, pentru că mi se pare că scrie pentru mine, nu pentru el". Aceasta înseamnă „naturaleţe". Naturaleţea povestitorului este într-adevăr incomparabilă, pentru că el a înţeles lecţia lui Flaubert fără a cădea în boala „gueuloir"-ului (citire cu voce tare a frazei pentru a-i proba armonia — n.t.) care metalizează fraza. În ciuda întregii veneraţii pe care o avea pentru maestrul său, autorul *Bulgărelui de Seu* nu va imita niciodată *Salammbô* şi va prefera întotdeauna o repetiţie unei expresii de neînţeles. Încăpăţînarea lui Maupassant de a lăuda pe Flaubert în orice împrejurări este corectată de încăpăţînarea secretă, care nu este mai mică, de a refuza să-l urmeze pînă la capăt. Maupassant este un Flaubert destins.

În faimoasa prefață la *Pierre et Jean*, pe care Edmond de Goncourt a digerat-o atît de greu, el se apăra dinainte împotriva prețioșilor pe care îi numea „manieriști". El însuși s-a apropiat adesea de idealul său formulat deschis, *să spună lucrurile cele mai delicate, să surprindă impresiile cele mai fugace și să le fixeze clar cu cuvinte pe care le folosim în mod obișnuit.*"

ARMAND LANOUX, *Maupassant le Bel-Ami*, Fayard, Paris, 1967, p. 423—424. *(trad. n.)*

„Maupassant nu poate fi subsumat unei singure formule, unui mod unilateral de a simți și de a crea și de care el s-a dezis în mai multe ocazii, deși există unele caracteristici care îl apropie de naturalism. Sub influența lui Flaubert (Flaubert din perioada *Les Tentations de Saint Antoine — Ispitele Sfîntului Anton* și *Bouvard et Pécuchet)* și a lui Zola, iar mai tîrziu sub directa influență a realităților, scriitorul adoptă o perspectivă rece și, nu o dată, puțin binevoitoare asupra lumii sale pe care va căuta cu perseverență să o ridiculizeze, să o expună în lumina crudă a zilei, să o demistifice... Scriitorul nu este un moralist, nici un autor de utopii, ci un excepțional observator, iar aria aleasă drept cîmp de investigare, cea care îi era cel mai bine cunoscută, lumea burgheziei în ascensiune, a finanțelor, a ziarelor, a „bunei societăți" de după 1870, era așa cum ne-o păstrează paginile sale [...]. Cu toate că cele mai multe povestiri și schițe sînt prinse „sur le vif" și redau o „tranche de vie", după expresiile consacrate ale teoriei lui Zola, nu se poate vorbi de naturalismul lor decît din anumite puncte de vedere. Dacă perspectiva autorului asupra lumii operei sale este lipsită de iluzii, ea nu este însă și răuvoitoare, nu caută cu tot dinadinsul oribilul, subumanul, iar dacă opera sa e — epic vorbind — lipsită de durată, de întindere istorică, de transformări psihologice revelatoare, ea nu este și lipsită de o înțelegere subtextuală a istoriei, a sensului ei.

Schițele sale fragmentare sînt expresia unei concepții vaste, a unui fel propriu de a vedea și de a înțelege lumea, sînt bucăți care reproduc în ele structura întregului. Maupassant nu este un simplu fotograf, deși ținca să pară. Impasibilitatea lui în fața eroilor săi, lipsa oricărei intervenții directe a autorului în text, lipsa explicitărilor și a nuanțelor sentimentale țin de un anumit clasicism al artei care era pentru scriitor un ideal, un țel."

MIRCEA ANGHELESCU, *Prefață* la Guy de Maupassant, *Bel-Ami*, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. VI—VII.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

A. EDIŢII ROMÂNEŞTI ALE OPERELOR LUI MAUPASSANT

Copilaşul (în : Emile Richeberg, *Fiica blestemată*, roman, 1887, Bucureşti, Editura Tipografiei „Universul", Luigi Cazzavilan, 1887).

În dragoste şi chin, nuvele, Piatra Neamţ, Tipografia Mathilde G. Gheorghiu, 1905 („Autori celebri, Literatură şi ştiinţă popularizată").

Povestiri alese (traducere de M. Sadoveanu), Bucureşti, 1907.

De demult..., Comedie într-un act, traducere de Radu D. Rosetti, Bucureşti, 1908, „Biblioteca pentru toţi", nr. 402.

O viaţă (cu un studiu introductiv de Emile Faguet, traducere de Emil Gîrleanu), Bucureşti, Minerva, 1908.

Cei dintîi fulgi (traducere de N. Beldiceanu), Bucureşti, 1909, Biblioteca Minervei, nr. 34.

Pe coastele Africei — De la Alger la Tunis (traducere de A. Mîndru), Bucureşti, 1909, Biblioteca Populară, „Socec", nr. 79.

Pe coastele Italiei (În pribegie), traducere de A. Mîndru, Bucureşti, 1909, Biblioteca Populară „Socec", nr. 77.

Petru şi Ioan (traducere de N. N. Beldiceanu), Bucureşti, 1909, Biblioteca românească enciclopedică, „Socec", nr. 6.

Tare ca moartea (traducere de I. G. Popescu — Policlet), Bucureşti, 1909, Biblioteca pentru toţi, nr. 606—609.

Pe apă (traducere de Aurel Savela), Bucureşti, 1910.

Inima noastră (traducere de I. C. Apostol), Iaşi, 1911.

Mica Roc (traducere de Corneliu Moldoveanu, ilustraţii de Francisc Şirato), Bucureşti, 1912, Biblioteca Ilustrată „Patria", nr. 1.

Farmec de lună şi alte nuvele (traducere de Pavel Dima), Bucureşti, 1915, Biblioteca „Minervei", nr. 202.

Un nărav dintr-o aventură. Invalidul. Necunoscuta (traducere şi studiu introductiv de G. Nedelescu-Zloteşti), Bucureşti, 1971.

Domnişoara Fifi (traducere de Maria Rădinoiu), Bucureşti, Editura de Stat, 1947.

Bel-Ami (traducere de Geo Bogza), Bucureşti, Editura de Stat, 1950, („Clasicii literaturii universale").

Nuvele şi schiţe (traducere de Lucia Demetrius), Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956 („Clasicii literaturii universale").

Bulgăre de Seu, Nuvele şi schiţe (traducere de Lucia Demetrius), Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1960 („Biblioteca pentru toţi", nr. 30).

O viaţă (traducere de Otilia Cazimir), Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961 („Biblioteca pentru toţi", nr. 69).

Bel-Ami (traducere de Radu Malcoci), Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1965 („Biblioteca pentru toţi", nr. 300).

Contes (note şi vocabular de Mihail Ionescu), Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966.

Nuvelles et recits (prescurtarea textelor, prefaţa, notele explicative şi vocabularul de I. Diaconu), Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1966.

Opere (traduceri de: Otilia Cazimir, Lucia Demetrius, Radu Malcoci), volumul I: romane; volumul II: nuvele şi povestiri; volumul III: nuvele, povestiri, călătorii, convingeri literare, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1966.

Bel-Ami (traducere de Radu Malcoci), Bucureşti, Editura pentru Literatură 1969 („Biblioteca pentru toţi", nr. 300).

O viaţă (traducere de Otilia Cazimir), Bucureşti, Editura M. Eminescu, 1970 (colecţia „Romane de dragoste").

Din ediţiile nedatate

Horla (traducere de V. Demetrius), Bucureşti, Biblioteca „Luceafărul", nr. 70.

Duminicile unui burghez la Paris (traducere de Vasile Lavel), Bucureşti, „Biblioteca pentru toţi", nr. 400.

Mont-Oriol (traducere de B. Rareş), Bucureşti, Leon Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 1060; 1069.

B. DESPRE AUTOR ŞI OPERĂ

Emile Zola, *Une campagne* (1880—1881), Paris, Charpentier, 1882.

Lev Nikolaevici Tolstoi, *Leon Tolstoi, Zola, Dumas, Guy de Maupassant*, Paris, Leon Chailley, 1896.

Edouard Maynial, *La vie et l'oeuvre de Maupassant*, Paris, Mercure de France, 1906.

Pol Neveux, „Studiu introductiv" (Guy de Maupassant, *Oeuvres complètes*, Paris, Conard, 1907).

Anatole France, *Oeuvres complètes* (tome IV), cap. *La vie littéraire*, Paris, Calmann — Levy, 1926.

Gérard de Lacaze — Duthiers, *Guy de Maupassant*, Paris, La Nouvelle Revue Critique, 1926.

René Dumesnil, *Guy de Maupassant*, Paris, A. Colin, 1933.

Albert Thibaudet, *Fiziologia criticii* (cap. *„Document uman şi mişcare naturalistă"* — Medanienii. Maupassant — în: *Istoria literaturii franceze de la 1789 pînă în zilele noastre* (1936), Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1966).

Paul Morand, *Vie de Maupassant*, Paris, Flammarion, 1942.

Lorraines Gaudefroy — Demombynes, *La femme dans l'oeuvre de Maupassant*, Paris, Mercure de France, 1943.

Jean Thoraval, *L'art de Maupassant d'après ses variantes*, Paris, 1950 (Faculté des Lettres de l'Université de Paris).

André Vial, *Guy de Maupassant et l'art du roman*, Paris, Nizet, 1954 (Faculté des Lettres de l'Université de Paris).

Artine Artinian, *Pour et contre Maupassant*, enguête internationale, Paris, Librairie Nizet, 1955.

Edgar Papu, *Prefață* (în : Guy de Maupassant, *Nuvele și schițe*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956).
Fernand Lemoine, *Guy de Maupassant*. Paris, Editions Universitaires, 1957.
Ion Brăescu, *Guy de Maupassant* (în : *Din activitatea cadrelor didactice din Institutul Pedagogic*, București, 1957).
Aurelian Tănase, *Prefață* (în : Guy de Maupassant, *Bulgăre de Seu*, Nuvele și schițe, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960).
Ion Brăescu, *Prefață* (în : Guy de Maupassant. *O viață*, București, Editura pentru Literatură, 1961).
Modest Moraru, *Prefață* (în : Guy de Maupassant, *Bel-Ami*, București. Editura pentru Literatură. 1965).
N. N. Condeescu, *Prefață* (în : Guy de Maupassant, *Opere*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1966).
Armand Lanoux, *Maupassant, le Bel-Ami*, Paris, Fayard, 1967.
Mircea Anghelescu, *Prefață* (în : Guy de Maupassant, *Bel-Ami*, București, Editura pentru Literatură, 1969).

CUPRINS

Editura Albatros

«Înainte de toate, [Maupassant] e în literatură maestrul indiscutabil al povestirii, clasicul povestirii, superior lui Mérimée prin soliditatea și varietatea ființelor vii, pe care le modelează într-o pastă de pictor în loc să le evoce trăsăturile ca marele desenator din *Partida de table;* superior lui Alphonse Daudet nu numai prin bogăția producției, ci și printr-o artă mai virilă, mai trainică, mai directă.»

Albert Thibaudet (1936)

Lei 6